

del collg^o de La Compa^ña de Jesus de Granada B^o

GASPARIS GRAJAR
SACRAE THEO
LOGIAE APVD LOVANIENSES
LICENTIATI, ET IN SALMANTI-
CENSIVM ACADEMIA MAGISTRI,
in eademque publico munere sacro-
rum Bibliorum professoris, in
MICHEAM Prophetam
Commentaria.

B-8673

Cum Licentia & Priuilegio.

SALMANTICAE

Excudebat *Mathias Gastius.*

1 5 7 0.

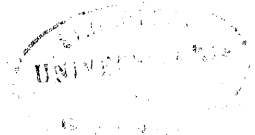
Esta tassado en dos reales y medio.

del collegio de La Compañia de Jesus de Granada B. 10

GASPARIS GRAJAR
SACRAE THEO
LOGIAE APVD LOVANIENSES
LICENTIATI, ET IN SALMANTI-
CENSIVM ACADEMIA MAGISTRI,
in eademque publico munere sacro-
rum Bibliorum professoris, in
MICHEAM Prophetam
Commentaria.

B-8673

Cum Licentia & Priuilegio.

SALMANTICAE

Excudebat Mathias Gastius.

1 5 7 0.

Esta tassado en dos reales y medio.

1491942

Licencia.

DON Philippe por la gracia de dios, Rey de Casti-
 lla, de Leon, de Aragón, de las dos Sicilias, de Hieru-
 salem, de Nauarra, de Granada, de Toledo, de Valécia,
 de Galicia, de Mallorcias, de Seuilla, de Cerdeña, de Cor-
 doua, de Corcega, de Murcia, de Iacn, de los Algarues, de
 Algezira, de Gibraltar, Duque de Milan, Còde de Flan-
 dres y de Tirol, &c. Por quanto por parte de vos el ma-
 stro Gaspar de Grajar cathedratico de Biblia, en la uni-
 uersidad de Salamanca, nos fue hecha relacion, diziendo:
 que vos auia descripto unos cõmentarios sobre el pro-
 pheta Micheas, en que auia descripto mucho trabajo,
 attento, a lo qual, y a que era obra muy prouechosa, nos
 pedistes y suplicastes, vos mandassemos dar licencia
 para lo poder hazer imprimir, o como la nuestra mer-
 ced fuese: lo qual visto por los del nuestro consejo: por
 quanto en el dicho libro se hizieron las diligencias que
 la premativa, por nos agora nueuamente fecha dispone,
 fue acordado, que deuiamos mandar dar esta nuestra car-
 ta en la dicha razon, y nos tuuimos lo por bien: por la
 qual vos damos licencia y facultad, para que por esta
 vez, podays hazer imprimir el dicho libro, de que de su-
 so se haze mencion en estos nuestros reynos y señorios,
 sin por ello caer ni incurrir en pena alguna. Y mãdamos
 que la dicha impresion, se haga por el dicho libro origi-
 nal, que van rubricadas todas las hojas, y firmado al fin
 del, de Iuan Fernandez de Herrera nuestro escriuano de
 camara, de los que residen en el nuestro consejo, y que
 despues de impresso, no se pueda vender ni vender, sin q̃

Licencia.

primero se trayga al nuestro consejo, juntamente con el dicho original, para que se vea, si la dicha impressiõ, esta conforme a el, y se os de licencia para lo poder vender, siendo ante todas cosas tassado por los del nuestro consejo, el precio a que se ouiere de vender cada volumen, so pena, de caer e incurrir en las penas contenidas en la dicha premativa y leyes de nuestros reynos, y mas de la nuestra merced y de diez mil marauedis para la nuestra camara, dada en Madrid a catorze dias del mes de Dezicbre, de mil y quinientos y sesenta y nueue años.

D. Cardinalis
Segunt.

El Licenciado
Morillas.

El Doctor Gaspar
de Quiroga.

El Licenciado
Menchaca.

El Licenciado
Pero Gasco

El Licenciado don
Antonio de Padilla.

Yo Iuan Fernandez de Herrera, escriuano de camara de su Magestad, la fize escriuir por su mandado, con acuerdo delos del su consejo.

El Rey.

Or quãto por parte de vos el maestro Gaspar de Grajar cathedratico de Biblia en la vniuersidad de Salamanca, nos fue fecha relacion diziendo que vos auia des compuesto vnos Comentarios sobre el Propheta Micheas, en el qual auia des passado mucho trabajo, attento a lo qual nos pedistes y suplicastes vos mãdassemos dar licẽcia y facultad para que lo pudiese des hazer imprimir y vender con priuilegio por quinze años, o como la nuestra merced fuesse lo qual visto por los del nuestro consejo. Y como en el dicho libro se hizo la diligencia que la pragmatica por nos agora nueuamente fecha dispone, fue acordado que deuamos mandar dar esta nuestra cedula en la dicha razon. E nos trouimos lo por biẽ por la qual vos damos licẽcia y facultad a vos el dicho maestro Grajar, para que vos o la persona que yõ poder especial para ello tuuiere e no otra alguna podays hazer imprimir y vender el dicho libro que de suõ se haze mencion en estos nuestros reynos y señorios por tiempo y espacio de diez años cumplidos primeros siguientes que se quenten desde el dia de la fecha desta nuestra cedula en adelante so pena que qualquier persona o personas que sin tener para ello vuestro poder lo imprimieren, o vendieren, o hizieren imprimir o vender pierdan toda la impressiõ que hizieren, o vendieren, y los moldes y aparejos della y mas incurran en pena de cinquenta mil marauedis por cada vez q lo cõtrario hizierẽ la qual dicha pena sea la tercia parte para la persona que lo accusare y la otra tercia parte para el juez que lo sentẽciare, y la otra tercia parte para nuestra camara y fisco, con tanto que todas las vezes que lo ouieredes de hazer imprimir, durante el tiẽpo de los dichos diez años lo traygays al nuestro consejo juntamente con el original que en el fue visto que van rubricadas todas las ojas & firmado al fin de Iuan Fernandez de Herrera nuestro secretario de camara de los que residen en el nuestro consejo para

que se vea si la dicha impresiõn esta conforme a el, y se os de licencia para lo poder vender tassando en el nuestro consejo el precio a que se houiere de vender cada volumẽ sopra de caer e yncurrir en las penas cõtenidas en la dicha pragmática y las de nuestros Reynos y mandamos a los del nuestro consejo y a otras qualesquier justicias de estos nuestros Reynos y señorios que guarden cõplan y executen y hagan guardar cumplir y executar esta nuestra cedula, y lo en ella contenido. Fecha en Daymiel a doze dias del mes de Junio, de mil y quinientos y setenta años.

Yo el Rey.

Por mandado de su Magestad
Antonio de Erasso.

YO Iuan Fernãdez de Herrera Secretario del consejo de su Magestad, doy fe, q̄ habiendo se visto por los señores del, vn libro hecho sobre el Propheta Micheas, que con su licencia hizo imprimir el maestro Grajar le dieron licencia para q̄ pudieffe vender cada volumen de los del dicho libro de la dicha impresiõn en papel en dos reales y medio cõ q̄ antes y primero que lo veda imprimir en la primera hoja este testimonio de tassa, y porque dello cõste de la presente fee, q̄ es fecha en Madrid a veynte y dos dias del mes d̄ Junio d̄ mil y quiniẽtos y setẽta años.

Iuan Fernandez
de Herrera.

Ad lectorem.

Considerans, lector optime, haud mediocrem vtilitatem in publicum Ecclesiae vsum sacrarum literarum studiosis, atque Euangelij concionatoribus cum afferre posse, qui vatum illorum (quos ob scripturae breuitatem, qua sunt vsi, minores appellare conueuimus) recondita archana atque illustria mysteria, quibus plurimum abundant, referre clarè atque apertè conatur: eò maximè quòd tam pauca aut ferè nulla in illos commentaria extent, in hoc labore ocium & studium apud me statui collocare. Aliquem ergo illorum cum mihi eligendum esse censerem, quem in publico atque frequenti totius orbis gymnasio auditoribus breui ac dilucida explanatione illustrarem: Micheam multis magnisque de causis, quas ne te morer, praetermitto, selegi. Cum autem ab auditoribus & auidè suscipi quæ à nobis dictarentur, & probari animaduertentem: haud inanem

me operam nauasse sum arbitratuſ: vltimã ergo noſtris laboribus manum imponere hi contederũt, qui apud me & amicitia & dignitate plurimum poterant. Et eò libentius id ſum aggreſſus, vt vel deguſtationem aliquã noſtrorũ laborum ſtudioſis traderemus. Et licet multa ſeſe offerret, quæ me ab incepto dehortarentur, illa tamen non tantum apud me valere potuerunt, vt importunis auditorum precibus & amicorũ aſiduís efflagitationibus non cederem. Hæc ergo qualiacunque commentaria in publicum damus: quæ ſi à viris doctis haud improbari intellexerimus: multa alia, quæ et longo vſu, aſidua cura, atque ſtudio recondita habemus, beneuolis lectoribus communicabimus. Te interim velim admonitum, interpretationem illam quæ in Biblijs à Roberto impreſſis, cũ commentarijs Vatabli circumfertur: me nomine ſemper vatabli citaffe: quia nõ ſe offerebat aliud nomen quo clariuſ indicari poſſet.

Vale.

INDEX VERBORVM

& ſententiarum quæ in hoc

volumine continentur. A, primam, B, vero ſecundam indicat paginam.

- A** Nathema eſſe quid. fol. 83. a
 Ambulare in nomine alicuius. fol. 115. b
 Apoſtoliſ accommodantur aliqua, quæ de Chriſto dicuntur. fol. 143. b
 Apoſtoli dicuntur leones, dicuntur ros. fol. 143. b
 Aquilarum ſimilitudinibus vtitur ſcriptura. fo. 55 a
 Aſtologi arroganter ſibi diuinationem arrogant. fol. 95. a
 Auaritia ignis appellatur. fol. 188. b
 B.
 Baptizari eſt mori cum Chriſto. fol. 87
 C.
 Concionatores ſucceſſere loco prophetarũ. fo. 75. b
 Cogitationes male fugienda. fol. 58. a
 Carmeli nomine quid. fol. 209. b
 Cæremoniæ exteriores multum iuuant ad religionem. fol. 158. a
 Comminationibus quare vtatur Deus. fol. 63. a
 D.
 Deus quis ſit, maxime oſtenditur parcendo peccatis. fol. 211. b
 Deus ex malis noſtris elicit bonum. fol. 27. b
 Deus omnia tentat antequàm pœnas ſumat. fo. 32. b
 Deus ſub cõditione bona promittebat Iudeis. f. 12. a

INDEX.

Deum non mutari cum afficit supplicijs.	fol.9.b
Deus mala inducit propter peccata.	fol.11.b
Deus non est causa peccati.	fo.64.a.
Deo tribuit scriptura opera secundarum causarum.	fol.26.a.
Deus nihil prætermittit, quod nostræ salutis conueniat.	fol.90.a
Deum auertere manum à nobis maximum malum.	fo.191.a
Dies iudicij dies uisitationis dicitur.	fol.198.a
Dies in singulari & plurali quid.	fol.5.a
Dies nouissimi qui.	fol.100.b.& fol.103.a
Descendere Deum quid.	fol.17.&.18.fo.20.fo.50.
Dæmones an delectationem capiant ex nidoribus sacrificiorum.	fo.161.
Diuinitas malum sonat.	fol.97.b
E.	
Ecclesia mons appellatur.	fol.106.a
Ecclesiam uisibilem esse.	fol.106.
Excelsa quæ appellet scriptura.	fo.24.a
Ecce quid.	fol.16.b
Egredi Deum quid.	fol.17.a
Euangelistæ de sensu potius quàm de uerbis sunt solliciti	130.b
F.	
Filij Israel duplices.	fo.136.b
Fides pro ueritate.	fo.214.b
G.	
Gath.	fo.43.b
Galgal locus abominatus à prophetis.	fo.155.b
Gentiles appellabantur Serui.	fo.154.a

H.

INDEX:

Hebraici codices incorrupti.	fo.47.a
Hominum immolationes plurimè apud gætes.	f.180.a

I.

Iraisci Deum amoris signum maximum.	fol.204.b
Iram Dei quibus uerbis explicent propheta.	fo.18.a
Iræ affectus non prorsus prohibetur.	fo.203.b
Iraisci Deum quid.	fo.203.b
Idolum pro templo.	fo.31.b
Iudicium quid.	fo.89.fo.182.
Israelitas filios nominat Deus.	fo.152.b

L.

Lex commentariorum quæ sit.	fo.148.a
Legem in æternum duraturam quid sibi uelit.	f.111.b
Legem aliam à priori distinctam dadam esse.	fol.111.a
Liber uitæ quid.	fol.85.a
Lugentium affectus qualis.	fol.43.b

M.

Micheas ex qua tribu fuerit.	fol.3.
Mali quærentur de Deo.	fo.65.a
Mala irrogantur à Deo ut respiciamus.	fo.190.b
Malum duplex.	fo.64.b
Malis & reprobis utitur Deus tanquam ministris.	fo.124.b.

Mala quæ patimur quando satisfactionis rationem subeant.	fo.205.
Misericordia plurimum commendatur.	fol.184.b
Misericordia & ueritas simul ponuntur.	fo.214.b
Montium nomine quid.	47.

N.

Nomina propria pro appellatiuis, aut appellatiua pro proprijs	
---	--

INDEX.

proprijs vertere vitium est interpretis. fol. 40. a.
 Nomen Dei quid. fol. 138. b
 Numerus singularis pro plurali. fol. 28

O.

Omnem terram appellat scriptura illam regionem
 de qua loquitur. fol. 7. b
 Omnis, partē multitudinis significat interdū. f. 107.
 Oues quare dicamur, fol. 208.

P.

Prophetæ alludere solent ad voces. fol. 42. b
 Prophetæ statum hominum volentes explicare di-
 cunt aliqua quæ non contingerunt. fol. 19. b
 Prophetæ abundant hyperbolis. fol. 111
 Prophetæ poetarum more loquuntur. fol. 18. b
 Prophetæ ad inanimata conuertuntur. fol. 8.
 Prophetæ non perpetuo tempore spiritum prophe-
 ticum habebant. fol. 9.
 Prophetæ dicuntur videntes. fol. 1.
 Prophetæ proprium est futura prospicere & in eis
 non allucinari. fol. 79.
 Prophetæ his solatium præbent quibus acerba fue-
 rint vaticinati. fol. 116. fol. 85. fol. 129.
 prophetæ sub rebus carnalibus suas obscurant pro-
 phetias. fol. 118.
 Pseudoprophetæ multi semper fuere. fol. 93.
 Pseudoprophetæ silentium imponebant veris pro-
 phetis. fol. 76. b
 Pseudo prophetæ felicia semper annuntiabāt. fol. 70
 Permissionem Dei actionem appellare solet scri-
 ptura. fol. 25. b
 Personarum mutatio frequēs apud prophetas. f. 34.

INDEX.

Porta populi mei quare sic dicta. fol. 38. b
 Porta Hierusalem erant duodecim. fol. 39.
 Populorum nomine quid. fol. 7. b
 Promissiones Dei quibus fierent. fol. 75.
 Parabola quid. fol. 67. b.
 Parturiendi verbo quid. fol. 123.
 Pax duplex. fol. 113.
 Pax summa in Christi Natiuitate. fol. 113.
 Præteritum tempus omne tēpus includere. f. 162. b
 Pœnitentia quid agat in nobis. fol. 205.
 Pastorem Deum appellat scriptura. fol. 208
 Peccatum remissum an persequens peccatum, quo
 ad reatum reuerti soleat. fol. 213.

R.

Reges Iuda appellabantur etiā reges Israel. fol. 52. b

S.

Scriptura de Deo humano more loquitur. fol. 16. b
 Scripturæ loca quæ videntur asserere Deum nō fœ-
 cti ad misericordiam, quomodo sint intelligen-
 da. fol. 92
 Scripturæ licet aliquid addere explicandi gratia.
 fol. 134.
 Scriptura ad hominum existimationē frequenter
 loquitur. fol. 204. b
 Saturno immolabantur apud Carthaginenses filij
 principum. fol. 179.
 Similitudinibus vtitur scriptura frequenter. fol. 35.
 Sanctificandi verbum quid. fol. 94.
 Stillare quid: fol. 75. b
 Sancti dicebantur omnes Christiani. fol. 194. b
 Sanctitas

INDEX.

Sanctitas quid.	fo.195.
Sacrificia legis in triplici differentia erant.	fo.159.
Sacrificia legis quare à Deo præcepta.	fol.160
Sacrificium duplex.	fo.170.b

T.

Templum appellabatur locus, in quo erat arca.	f.16.
Templum quot partes haberet.	fo. 15.
Templum soli Deo dicatur, & non sanctis.	f.109.b.
Templa nominibus sanctorum appellare semper fuit in usu.	fol.110.
Tyrannis vtitur Deus, tanquam ministris.	fol.21.
	fol.25.fol.27.

tyranni peccantes, Deus tamen vtens illorum opera non peccat.

Tondere caput in ecclesia quare admissum. fol.54. b
Tyccum Sophrim Thalmudica somnia esse. f.47.b

V.

Verbum Domini nunquam est factum, nisi ad bonos.	fol.3.
Verbum Domini factum esse ad aliquem quid.	fo.2.b
Verbum Domini primum Abraham, vltimo Iohanni Baptistæ est factum.	fo.3.
Verbum Dei esse venale causa est multorum malorum.	fo.98.
Væ, particula quid.	fo.57.fol.194
Virgæ nomine quid.	fol.208.
Vltra quid.	fo.114.b
Vt non semper dicit causam.	fo.193.
Visitare quid.	fo.198.

D. IOANNIS FONSE-
CA ET VIETMA D. GASPARI

Grajario amantissimo, & singulari amicitia
sibi coniunctissimo, sacrorum Bi-
bliorum professori S.

Mœonides celfo bifidi stans vertice saltus,
Concinit Argiuis Pergama adusta rogis.
Hinc & Parthenope cuius complectitur ossa,
Mouit in Ausonios barbara bella duces.
Alter Musarum chorus, & Parnasia rupes
Cernitur, & sedeis alter Apollo regit.
Apparent sacra turba viri, saltusq; Syonis,
Queis mens fatidica præsidet arte potens.
Horruit has olim siluas longæua vetustas,
Relligio terret numine sancta loci.
Tu solus, tu primus eris Grajarie, montis
Ardua dicêris qui petiisse sacri.
Ausus es athereos saltus inuisere primus,
Liliâq; intactis carpere prima iugis.
Sacra Morasthitis pandisti oracula vatis
Primus Alexicaco pectora mota Deo
Aggredere ô reliquum veneranda volumina vatums
Auspicijs nitcant omnia culta tuis.

FRANCISCVS
 SANCTIVS BROCEN-
 sis Carissimo suo, Domino Gas-
 pari Grajario sancti Iacobi de Pennal-
 ua in ecclesia Asturicensi
 abbati. S.

CArmine te vario celebrent, quibus inclyta carmen
 Sollertemq; lyram, plestraq; Musa dedit:
 Ast ego difficilis, querulus, cui nil placet unquam,
 Cui meritò Aonides verba canora negant,
 Effundam veteres solito de more querellas,
 Deq; tuo ingenio pauculi amice querar.
 An magnum præstasse putas post tempora longa,
 Michæam paruum si dederis populis?
 An docti perire rogo monumenta laboris,
 Quæ vidi in pluteis multa latere tuis?
 Cur tanta inuideas orbi bona? sudor inanis,
 Et cassus labor, & cura iacebit iners?
 De locuplete penu profer noua, priscaq; dona:
 Nec sacra turba sacra alimenta nega.

INDEX LOCORVM
 qui ab authore ex sacris Biblijs
 obiter explicantur. A, primam, B,
 verò secundam indicat
 paginam.

Ex Genesi.

- 3 Pvluis est. fol.45.b
 4 P Audite verba meæ vxores Lamech. fol.9.a
 6 Delebo hominem quem creauit. fol.33.b
 8 Non addam vltra maledicere terræ. fol.115.a
 11 Descendam & videbo. fol.17.b.fol.20.b.fol.26.a
 18 Loquar ad Dñm cū sim puluis & cinis. fo.45.b
 24 Omnia bona Domini in manu eius. fol.107.b
 33 Transiit Iacob in Salem. fol.40.b
 36 Et parere vltra cessauit. fol.52.b
 45 Dominus misit me ante vos. fo.1.26.b
 47 Dies peregrinationis meæ parui & mali. fo.65.b
 49 Quæ vëtura sunt in nouissimis diebus. fo.102.b

Ex Exodo.

- 15 Omnipotens nomen eius. fol.139.a
 32 Dimitte me delebo populum hunc. fol.63.b
 32 Dele me de libro vitæ. fol.85.a

Ex Numeris.

- 23 Assumpta parabola. fol.68.b

Ex Iosue.

- 14 Adam maximus ibi sepultus est. fol.41.a

Ex libris Regum.

** Non

I N D E X.

- 1 7 Non addiderūt Philistim vltra venire. fol.105.a
 2 16 Dñs præcepit ei vt malediceret. fol.26.b
 3 4 Intellexit omnem parabolam. fol.68.b
 11 Suscitauit Dominus spiritum Philistim. fo.25.b
 17 Præcepit mulieri viduæ. fol.26.b
 3 Rex Moab filiū obtulit in holocaustū. fo.178.b
 4 6 Non addiderunt vltra latrones. fol.115.a
 8 Accepit omnia bona Damasci. fol.107.b
 18 Dñs dixit mulier accede ad terrā hanc. fo.26.b

Ex Paralipom.

- 1 5 Suscitauit spiritum Phul. fol.25.b
 2 7 Domū quā ædificauī tradā in parabolā. fo.88.a
 35 Aduersus aliam ad quam me ire præcepit Dominus. fol.26.b

Ex Iob.

- 1 Tonso capite corruens in terram. fol.55.a
 7 Ecce nunc in puluere dormio. fo.45.b
 12 Qui adducit consiliarios in stultū finē. fo.38.a
 19 In nouissimo die de terra resurrecturus sum. fol.103.a
 27 Aquas ligauit in nubibus. fol.75.b
 39 Duratur ad filios suos. fol.37.a

Ex Psalmis.

- 1 Beatus qui non abiit in via impiorum. fol.163.a
 31 Propter nomen tuum deduces me. fol.139.a
 42 Posuisti nos parabolam in gentibus. fol.68.a
 43 Posuisti nos similitudinem in gētibus. fol.44.b
 48 Exaltatum est nomen eius solius. fol.139.a
 49 Nunquid manducabo carnes taurorū. fol.161.a
 50 Et vincas cum iudicaris. fol.151.a

Holo-

I N D E X.

- 50 Holocaustis non delectaris. fol.160.b
 53 In nomine tuo saluum me fac. fo.139.a
 59 Dediisti metuentibus te significationē. fol.63.a
 62 In matutinis meditabor in te. fol.63.a
 65 Probasti nos Deus. fol.26.b
 67 Qui ascendit super occasum. fol.87.a
 68 Factus sum illis in parabolam. fol.68.b
 72 Castigatio mea in matutinis. fol.59.a
 73 Posuerunt signa sua. fol.10.a
 75 Factus est in pace locus eius. fol.40.b
 77 Aperiam in parabolis os meum. fol.68.b
 78 Facti sumus opprobriū vicinis nostris. fol.44.b
 79 Posuisti nos in cōtradictionem. fol.45.b
 80 Dilata os tuum & implebo illud. fol.12.a
 91 Humilem & pauperem iustificate. fol.189.a
 104 Tange montes. fol.20.a
 143 Circumornatę vt similitudo templi. fol.15.a

Ex Prouerbis.

- 5 Qui iustificat impium. fol.189.a
 16 Pondus & statera iudicia Dñi sunt. fol.189.a
 30 Et laboris sui nō recordabitur vltra. fol.115.a

Ex Ecclesiaste.

- 1 Hanc pessimā occupationē dedit Deus. fo.65.b

Ex Esaia.

- 1 In quo percutiam vos amplius. fol.190.b
 1 Quærite iudicium. fol.89.b
 1 Venite arguite me. fol.49.b
 1 Sanguinem arietum nolui. fol.162.b
 1 Heu, cōsolabor super hostibus meis. fol.33.b
 2 Non est finis thesaurorum eius. fol.62.a

** 2 Fluēt

I N D E X.

2	Fluent ad eum omnes gentes.	fol. 107.
3	Erecto collo ambulauerunt.	fol. 65. a
3	Decaluaabit verticem filiarum Sion.	fol. 54. a
4	Erit germen Dñi in magnificentia.	fol. 106. a
5	Iudicate inter me & vineam meam.	fol. 150. a
5	Spectabam iudicium.	fol. 89. b. fol. 183.
5	Væ qui iungitis domum ad domum.	fol. 62. a
6	Ecce ego mitte me.	fol. 73. b
10	Væ Affur.	fol. 33. b
14	Habitabunt ibi struthiones.	fo. 36. b
14	Sumes parabolam cōtra regem.	fol. 68. b
15	In omnibus capitibus caluitium.	fol. 55. a
26	Egredietur Dñs de loco suo.	fol. 18. a
40	Mutabunt pennas sicut aquila.	fol. 55. b
42	Tacui filii sicut parturiens loquar.	fol. 33. b
47	Sede in puluere.	fol. 47. b
48	Propter nomen meum.	fol. 139. b
50	Ecce vos ignem accenditis.	fol. 152. a
52	Ecce seruus meus exaltabitur.	fol. 106. a
	<i>Ex Hieremia.</i>	
3	Infanabilis est furor tuus.	fol. 37. b
4	Vidi montes & fumigabūt.	fol. 19. b
6	Cōspargere cinere.	fol. 45. b
7	Templum Domini templum Domini.	fol. 15. b
7	Tonde Capillum tuum.	fol. 55. a
8	Non est resina in Galaad.	fol. 122. a
9	Vocate lamentatrices.	fol. 69. a
20	Seduxisti me Domine.	fol. 73.
21	Suscitauit spiritum Regum Medorum.	fo. 25. b
24	Dabo eos in opprobriū & parabolam.	fol. 68. a
	Asper	

I N D E X.

25	Aspergite vos cinere.	fol. 46. a
47	Venit caluitium super Gazam.	fol. 55. a
50	Habitabunt ibi struthiones.	fol. 36. b
	<i>Ex Ezechiele.</i>	
16	Operui ignominiam tuam.	fol. 48. b
27	Superiacient puluerem capitibus suis.	fol. 46. a
32	Nigrescere faciam stellas.	fol. 19. b
33	Sanguis eius super caput eius.	fol. 14. a
36	Propter nomen sanctum meū faciam.	fol. 139. a
	<i>Ex Daniele.</i>	
2	Reuelauit tibi ventura in nouissimis diebus.	fol. 102.
	<i>Ex Osee.</i>	
2	Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi.	fol. 30. b
5	Ego ego capiam.	fol. 27. a
9	Scitote Israel stultum prophetam.	fol. 77. b
	<i>Ex Ioele.</i>	
2	Sol & Luna obtenebrati sunt.	fol. 19. b
2	In nouissimis diebus effundam de spiritu meo.	fol. 102. a
	<i>Ex Iona.</i>	
2	Dicit Dñs cete vt euomeret Ionam.	fol. 26. b
	<i>Ex Nahum.</i>	
1	Montes compuncti sunt.	fol. 147. b
	<i>Ex Abacuch.</i>	
2	Super eum parabolam sument.	fol. 68. b
3	Contriti sunt montes sęculi.	fol. 147. b
	<i>Ex Sophonia.</i>	
3	Non timebis malum vltra.	fol. 115. a
	** 3 Mini-	

I N D E X.

Ex Matthæo.

- 5 Minimus vocabitur in regno cælorū. fol.133.b
 5 Nisi abundauerit iustitia uestra. fol.58.a
 10 Non veni pacem mittere sed gladium. fol.114.b
 & fol.201.a
 18 Væ mundo à scandalis. fol.66.b
 23 Nolite vocari Rabbi. fol.14.b

Ex Marco.

- cap. vlt. In nomine meo dæmonia eijcient. fo.139.a

Ex Luca.

- 2 Sanctum nomen eius. fol.138.a
 2 Gloria in excelsis Deo & in terra pax. fol.113.b
 12 Cauete ab omni auaritia. fol.61.b
 13 Succide eam, vt quid terram occupat. fol.63.b
 19 Nō haberes potestatem supra me, nisi tibi data
 esset desuper. fol.27.a

Ex Ioanne.

- 10 Ascendo ad Deum meum. fol.138.b

Ex epistola ad Romanos.

- 1 Prædestinatus filius Dei in virtute. fol.139.b
 1 Ira Dei reuelatur in euangelio. fol.204.a
 2 Requiescis in lege. fol.98.b
 9 Optabam esse anathema. fol.82.a
 12 Rationabile obsequium vestrum. fo.172.b

Ex priori ad Corinthios.

- 2 Non in persuasibilibus humanæ sapientiæ ver-
 bis. fol.140.a
 11 Propter angelos. fol.148.a
 11 Probet seipsum homo. fol.183.b

Ex secunda.

Deus

I N D E X.

- 1 Deus & pater Dñi nostri Iesu Christi. fol.138.b
Ex epistola ad Ephesios.

- 5 Dies mali sunt. fol.65.b
 6 In die malo. fol.65.b

Ex priori ad Timotheum.

- 2 Volo viros orare in omni loco. fol.175.a
 4 Spiritus dicit, quoniam in nouissimis diebus.
 fol.103.b

Ex secunda.

- 4 Teipsum saluum facies, & eos qui te audiunt.
 fol.14.a

Ex epistola ad Philemonem.

- Vinctus Iesu Christi. fol.27.a

Ex epistola Iacobi.

- 3 Nolite fieri plures magistri. fol.14.b
Ex prima Petri.

- 1 Paratam reuelari in tēpore nouissimo. fo.103.a
 3 Venient in nouissimis diebus. fol.104.a

Ex prima Ioannis.

- 3 Vt filij Dei dicamur & simus. fol.78.a
 5 Omnis mundus in maligno positus est. fo.65.b

Ex Apocalypsi.

- 2 Angelo Ephesinæ ecclesiæ dic. fol.148.a
 21 Hierusalem habebat duodecim portas. fol.39.a

COM^IMENTARIA
in Micheæ prophetæ.

Cap. I.

*Verbum Domini, quod factum est
ad Micheam Morasthitem.*

L A L I titulo suam insignit prophetiã author, hoc nomine librum suum nominat, Verbum Domini] quo equidem verbo, qualem suis scriptis velit authoritatem tribui, facile colligemus: ea enim hic liber continebit, ea in hoc libro author palam faciet, atque in medium proponet, non quæ somniauit ipse, nõ quæ ex suo cerebro finxit, sed quæ à Deo optimo maximoq;, & ipse didicit, & ab eo accepit, vt vaticinaretur. Vulgare quidẽ est, & his qui in prophetis versantur, maximè notum: prophetas suas prophetias interdum visiones appellare, sicut apud Esaiam, apud Abdiam, apud Nahum, prioribus capitibus: Visio Esaię prophete: Liber visionis Nahum. Item apud Ezechielem: Vi di visiones Dei. Et Ezechielis 7. Visionem requirent à propheta, atque inde prophete di

Et sunt videntes, vt habetur 1. Reg. 8. cap. et 2. Paralip. cap. 16. & ad hoc alludens Ioan. 8. Christus dixit, Abraham exultasse, vt videret diem suum, vidisse & gauisum fuisse: atq; ideo tali nomine ipsam prophetiam nominant, vt eo & certitudinem & prophetiæ excellentiam ostendant: quippe inter illa quæ sentiendi facultate percipiuntur, nulla certiora esse videmus, quàm quæ oculis sunt subiecta fidelibus. Vndè cum prophetia, cognitio certissima sit, visio meritò nuncupatur. Tum nam inter sentiendi facultates, nulla spiritualior cernitur vidèdi facultate. Cū ergo prophetia spiritualis sit cognitio, visionis nomine meritò insignitur. Interdum etiā verbum Domini, prophetias suas prophetæ appellare solent, eò quòd in illis, ipsius Dei verba contineantur, & non alterius. Sic Esaiæ 2. cap. Verbū quod vidit Esaias. sic Oseas. sic Aggeus. sic frequēter repetit Ieremias: Verbum Domini quod factum est ad Ieremiā. et sic 1. Reg. 3. dicitur: Erat pretiosus illis diebus sermo Dñi, & nō erat visio manifesta. In quo loco his duobus nominibus sine discrimine aliquo ipsa prophetia dicitur. Vndè non admodum conuenire existimo, discrimè illud quod

quod D. Basil. in commen. super Esaiam cap. 2. constituit: inter has duas voces, quod tunc prophetæ visionem appellēt, cū de rebus præsentibus illis est sermo: tum autem verbum Domini, cum de rebus futuris sunt habituri sermonem. Si enim diligenter ipsos euoluamus, sine discrimine aliquo his vti titulis reperiemus: & verbum Domini appellare, cū de rebus presentibus agūt: & visiones Dei, cū de rebus futuris vaticinātur, ac sine discrimine aliquo his vti vocibus. Afferit autem propheta librum hunc, & prophetiā esse, Verbū Dñi, & quæ in illo cōtinētur: pro qua voce in Hebræo habetur nomen illud ineffabile Tetragrāmātō. יהוה quod omnipotēti Deo, & ei qui verè Deus est, semper tribuitur, & non alteri. De quo equidē noīe cū tā multa passim à grauib⁹ sint edita, silētio illa præterire decreui. Solū admonere libuit, loca vbi multa reperiet diligēs ac curiosus harū rerū indagator, de hoc em̄ noīe satis differit Ioānes Reuchlinus Forcēsis triū linguarū peritissimus, lib. 2. de verbo mirifico. c. 19. & 20. & Petrus Galatinus lib. 2. de archanis scripturæ sacre. c. 10. Quod factū est] quo quidē verbo tū autoritatem

suis dictis maximam conciliat, tum seipsum plurimum commendat. Aliud est enim in scripturis sacris, ad aliquem loquutū fuisse Deum, & aliud factum fuisse verbū Domini, ad aliquem. Nusquam enim reperiemus factum fuisse verbum Domini, ad Moysen, aut Aaron, sed loquutus est Dñs ad Moysen, aut dixit Dñs Moyfi, aut Aaroni, tum quia lex Mosaica sub conditione lata est, si audissent Dominum, & præcepta eius custodissent, futurum esse populū eius. Tum quia ceremoniæ & sacrificia illius legis, finē erāt habitura, & mutanda, ac reuocanda in aliud longe dignius: & sic nō decebat, vt cum illa afferebantur, diceretur, factum est verbum Domini, ad Moysen, nam cum hoc apponitur, fieri nequit, vt mutetur, aut reuocari possit, quod semel dictum legimus, fieri nequit vt nō eueniat, aut veterascat, aut infirmetur: Cælum & terra transibunt, verbum autem quod factum est transire nequit. Sic equidē sunt sumenda, ac si iam facta essent, & quia eiusmodi erant quæ à prophetis frequenter dicebantur, sæpius apud prophetas legimus verbū quod factum est ad talem, vel talem prophetam: & sic suscipi volebant quæ ab

illis

illis sub isto verbo prædicebantur sine vlla conditione, & quod nullo modo mutari possent, sed certissimè, euentura essent, ac si iam facta essent. Nō esse cōinationes sed aiètes prophetias, (& vt vulgò loquimur,) nō esse comminatorias sed assertiuas. Tum seipsum commendat, nam si scripturas omnes euoluamus diligenter, nusquam reperimus verbum Domini factū esse nisi ad sanctos & iustos homines Gen. 15. Primū, Abrahamo dictum est, cū expostularet quod vernaculus hères eius esset futurus, dicit scriptura: Factus est sermo Domini ad Abrahā: Nō erit hic hères tuus sed qui egredietur de vtero tuo. Vltimus etiam de quo hoc dicitur, Ioannes fuit, de quo Lucæ 3. dicitur: Factum est verbum Domini super Ioannem Zachariæ filium. Ad malos etiam loquutus est Dominus sicut Gene. 4. ad Caim, & ad Balaam quoq; loquutus est, Num. 23. Hoc ergo insinuat dum dicit: Verbum Domini quod factum est ad Micheam Morasthitem. Hæc autem verba Domini, siue hæc prophetia, ædita est à Michea Morasthite. Quod factū est, inquit, ad Micheam Morasthitem. Cū enim legamus in scripturis 3. Reg. 22. Pro-

phetam alium Micheam dictum filium Ieremiam ut intelligamus non illum, sed alium huius prophetiae extitisse authorem, tali se insignit cognomine, Morasthites, siue à familia, siue ab oppido sumens cognomen, sicut & multos legimus, à patria cognomen cepisse: sic Helias, Thesbites est dictus. Sic Christus, Nazarenus, sic Hieronymus Stridonensis dicebatur. Erat autem Morasthi (authore Hieronymo) Palestinae viculus, haud longè ab Eleuet Heropoli, & adhuc sua ætate perstare affirmat. Paraphrastes verò Caldeus Ionathas, ut in suis commentarijs refert, doctissimus inter Hebræos R. David Kimhi, appellatum dicit à Morasthi, propter nomen urbis suæ Marusa, siue Maresah, quam ciuitatè dicit fuisse in tribu Iuda, sicut constat Iosue 15. Et licet D. Hieronymus solertissimus harum rerum indagator, nullam huius ciuitatis mentionem faciat, sed solum Morasthi: verum maximam apud me his in rebus Ionathas habet authoritatem, cum ante Christum R. N. vixerit, & quem regionem illam calluisse credere possumus. Vnde colligimus prophetam nostrum ex tribu Iuda extitisse, cum urbis Iuda ciuis extiterit. Quod etiam

ex alijs

ex alijs verbis eiusdem in hoc cap. colliguntur alij, cum enim de calamitate illius gentis ageret, Peruenit, inquit, usque ad Iuda, tetigit portam populi mei, usque ad Hierusalè. Constat ergo perperam Epiphanium (siue quisquis fuit author illius libri qui de vitis prophetarum eius nomine circumfertur) dixisse, illum fuisse ex tribu Ephraim, nisi pro Epiphanio quis respondeat: & ex alijs tribubus plures ad vrbes Iuda confugisse, cum regnorum diuisio est facta. Quis autem hic propheta fuerit, & de eius gestis, nihil certi habemus. Hoc autem pro certo, & in Synagoga & in ecclesia Christi semper est habitum, eius prophetiam à spiritu sancto fuisse profectam, & eam semper infallibilem authoritatem obtinuisse, quam libri canoci obtinere solent. Et à Ieremia 26. propheta dicitur Micheas Demorasthi, fuit vir propheta in diebus Ezechie Regis. & in euangelio Matth. c. 2. Sic scriptum est per prophetam: Et tu Bethleè Ephrata. Illud etiam hic annotare libet, quod ex Hieronymo sumptum est, super Sophoniam. c. 1. quod cum Micheas patris sui nomen non apposuerit, minime fuerit propheta natus: tradunt, inquit, Hebræi, cuiuscumque prophetæ pater aut auus, ponatur in titulo, ipsos quoque prophetas fuisse.

Vnde & Amos vnus de duodecim prophetis, qui dixit: Nō sum propheta, nec filius prophete, sed pastor caprarū, vellicans sic moros, patris nomen in titulo non habet. Quæ autem Hiero. in præfatione philosophatur, de nomine prophetæ atq; vrbis significatione, superuacaneum duxi in medium proponere: licet enim illustria sint quæ circa illorum significationem disputat, & intelligam. Hebræos multū semper fuisse sollicitos circa nominum impositionem, vt docet Eusebius Cæsariensis lib. 4. de præparatione euāgelica. c. 11. & Ambro. ad Roma. 1. Chrysoft. homil. 4. in Matth. Tamē quia parum cōducere, mea sentētia, videtur ad nostri prophetæ explicationem, silentio præterire decreui. Sicut vacat, locum assignare sat sit, in quo hæc reperiet. Quo vero tempore propheta vixerit, haud parū quidem interesse quis putet cognoscere, vt assertum eleganter videmus, à Lactantio Firmiano lib. 4. c. 5. (cuius verba sunt) Ante omnia qui veritatē studet comprehendere, non modò intelligendis prophetarum vocibus animum debet intendere sed etiam tempora per quæ quisq; illorum fuerit, diligentissimè inquirere, vt

sciat

sciat, & quæ futura prædixerit, & post quot annos prædicta completa sint. Nec difficultas in his colligendis in aliquibus inest vlla. Testati enim sunt sub quo quisq; Rege diuini spiritus fuerit passus instinctum: præterquam Ioel, Abdias, Ionas, Nahum, Abachuc & Malachias, atque inde hoc maximè conuenire quisque intelliget, quòd plerosq; videat, hanc adhibuisse diligētiam, vt hoc scriptis suis posteris diuulgarent. Sic ergo noster Micheas quibus temporibus floruerit assignat.

In diebus Ioathã Achaz & Ezechie Regum Iuda.

Factum est verbum Dñi ad Micheam, Regnantibus hisce regibus, nam dictio Hebræa, דִּיּוֹם , cum in singulari diem significet & interdum naturalem viginti quatuor horarum, vt Gene. 1. Factum est vesperè & manè dies vnus: interdum tempus quo sol est super terram. Et sic eodem cap. Vocauitq; Deus lucem diem: at, דִּיּוֹמִים , in plurali significat dies & annos, vt facillè est videre apud Pagninum in thesauro linguæ sanctæ. Horū autem trium Regum historia atq; gesta. 4.

A 5 Reg.

Reg. describuntur, à cap. 15. & sequentibus. Placet autem, hic verba Hier. describere, quibus ostendit, quem ordinem inter prophetas Micheas seruet: Factum est, inquit, Verbum Domini ad Micheam. post Oseam, Amos, & Esaiam, qui sub Ozia vaticinati sunt. Ex quo intelligimus, Micheam, Ozia temporibus non prophetasse, sed filij eius Ioatham, post quem regnavit Achaz, Ezechia in patris Achaz imperium succedente: Sub quo decem tribus ab Assyrijs in captiuitate ductæ sunt. Hæc ille. Quo autem tempore hæc euulgauerit prophetiam, colligi videtur Ieremiæ 26. (vbi sic habetur) Surrexerunt ergo viri de senioribus terræ, & dixerunt ad omnem cetum populi loquentes: Micheas de Morasthim, fuit propheta in diebus Ezechia Regis Iuda, & ait ad omnem populum Iudææ. c. 3. dicens: Hæc dicit Dominus exercituum Sion, quasi ager arabitur, & Hierusalem in acervum lapidum erit, & mons domus Domini in excelsa siluarum, nunquid morte condemnauit eum Ezechias, & omnis Iuda? & ita Hebræi asserunt fuisse prophetiam hanc in diebus Ezechia regis Iuda. Nam licet sub alijs regibus etiam passus fuerit spiritus sancti in-

stinctum,

stinctum, verum hanc prophetiam regnante Ezechia vaticinatus est: atque ideo sic vehementer inuehitur, sic lugubri voce lamentatur, & animos audientium commouet, quasi cladem & desolationem quam prædicebat, iam præforibus adesse videret, cum Samariæ desolationem, cuius prius mentionem facit, sub eodem Rege Ezechia contigisse legamus. Est enim pro hac re consideratione dignum illud, quod adnotatum legimus à D. Chrysof. super Esaiam. c. 2. Prophetas, & viros diuino numine afflatos, non continuo tempore suas prophetias scripsisse, nec perpetuo spiritu prophético prædictos fuisse, sed aliquando propheticum numen habebant, & aliquando illo priuabatur, quod scripturarum solerti indagatori facile erit videre, nisi velimus asserere, prophetam non semel atque iterum, sed frequentissimè, & sub prioribus Regibus, & sub Ezechia (vt mos est concionatoribus) & suis popularibus, & auribus regum, eandem inculcasse prophetiam. Et ideo in hoc titulo haberi etiam sub illis regibus, factum esse Verbum Domini ad Micheam.

Quod

Quod vidit super Samariam & Hierusalem.

Sunt autem huiusmodi regiarum vrbes, & duorum regnorum Metropoles. Nam cum duodecim tribus sub vno continerentur rege, & vni tantum parerent, Roboami temporibus, in duo regna sunt diuisa 3. Reg. 12. & duae tribus. Iuda, & Benianim, Regi Iuda parebant, cuius regni regia Hierusalem erat. Decem autem tribus sequuta sunt Ieroboam, & postea Israelis reges, quorum regia Samaria erat. De qua re Hiero. agit Ezechielis. 27. & Origenes. lib. 4. Periarcho. Vtrunque regnum complectitur haec prophetia, nam & aduersus Israeliticum regnum vaticinatus est, quod intellexit Samariae nomine, & aduersus regnum Iuda, quod etiam intellexit nomine Hierusalae, quod peculiariter huic prophetae contigit. Nam cum caeteri prophetae, de vno aut de altero regno prophetiam acceperint, Micheas verò de vtroque vaticinatur: Samariae autem prius mentionem fecisse, quam Hierusalem, id Hieron. ideo factum fuisse placet, quia prius fuit eversa Samaria, & propter plura mala & flagitia quae in illa

in illa gente erant, quod inde colligere licet quia ab illis prius est scelerum sumpta punitiono, vel quia prius de destructione Samariae eratacturus, quae de Regno Hierosolimitano.

Audite populi omnes, & attendat terra & plenitudo eius.

Prophetae haec esse verba, & non Dei, inde colligitur, quia statim subdit: Sit Dominus Deus vobis in testem. Exorditur autem propheta veluti ex abrupto sermonem, ut sua exclamatione, maiorem concitet attentionem. Solent enim huiusmodi exclamationes, magis aures audientium arrigere, & eorum commouere animos ad attentionem. Sic de rebus magnis loquuturus Moyses Deutero. 32. Audite caeli, auribus percipe terra verba oris mei. Sic. Esaia cap. 1. Audite caeli, auribus percipe terra. Sic ergo Micheas incipit: Audi te populi omnes. Caeterum an vniuerso orbi loquatur, & quotquot sunt in orbe populos ad audiendum inuitet, in dubium verti posset. An solum popularibus suis quos populos in numero plurali appellat, propter diuisionem duodecim tribuum, nam cum in duodecim tribus gens illa esset diuisa, sic etiam in

in duodecim populos diuisa esse videbatur: Nam prorsus à veritate alienum esse putamus, quod annotatum legimus, à Petro Galat. lib. 5. cap. 4. dicente: Nota quod vbicūq; apud Hebræos ponitur dictio hæc דְּמַי. i. populi, in plurali numero, semper pro gētibus accipitur. Si autem consideremus, idioma esse scripturę sacrę, authore Hieronymo super Esaïam cap. 13. Omnem terram appellare illam prouinciã, de qua fermo est: & partem mūdi, omnem mundū, vt adnotat Prosper lib. 1. de uocatione gentium, ad Israelitas solum, & populares suos sermonem dirigere apparebit: maximè cum tam frequens sit apud prophetas vti Synechdoche, & hoc ita esse colligit Kimhi: nam, Audite, non dicitur, nisi his qui propè sunt, atque cū non omnes adesse possint ad audiendum, tamen omnes populi dixit (nam tali phrasi frequenter scriptura utitur) quod multis in mediū prolatis locis ex Hebręo Rabinus docet, nos vnum aut alterum adducere contenti erimus Iob. 17. Igitur omnes vos conuertimini, & venite dixit, cum ad tres vel quatuor loqueretur. 3. Reg. 22. Similiter dixit Micheas filius Iemla: Audite populi omnes. Terram etiam inui-

inuitat, vt attendat, quod Moy sen fecisse, & Esaïam videmus, locis citatis, & cap. 34. & Ieremiam cap. 6. vt sit testis eorum que erāt dicenda, non desunt qui (methonimi cōs) per terram habitatores, terrę intelligere velint, quibus nō multū est refragādum, sed placet magis, prophetas velle inanimata in testes vocare, vt orationem amplificent; & vehementiorem reddant: habet enim huiusmodi phrasis loquendi maiorem emphasim, & vigorem ad animos auditorum cōmouendos, cum enim prophetę homines ad eō, surdos videant, ad eō obturare aures suas, ad ea quę eis cōueniūt audiēda: cælū quantūcūq; remotū, & terrā quātūcūq; durā, & asperā, inuitāt: & id quod illis à natura negatū est, tribuūt, vt vehemētior sit ex postulatio. De qua re vidēdus Chysofostomus homil. 3. de penitētia. Cū enim propheta ille 3. Reg. 13. Ieroboam videret idolis sacra facientem, non homines pios, neque ipsum Regem, sed altare insensibile, è lapidibus constructum, in hūc modum alloquitur: Altare, altare, hæc dicit Dominus. lapides alloquitur, quando homines multo lapidibus duriores sunt, nam altare scissum est, verbis prophete obtemperās, at ipse

at ipse Rex durior est factus. Sic Ieremiæ 26. Terra, terra, audi sermonem Domini. Sic etiam Micheas: Attendat terra. Et inde sensus hic maximè conuenire videtur, ex verbis quæ sequuntur. Et plenitudo eius: quò nomine cætera omnia, quibus abundat terra, & plena est, intellexisse videtur. Sic enim & alij vertunt, Quicquid in ea est. Cum enim de populo illo frequenter legamus, Dominum exoptulante, quod cum multo manè surrexerit, cum toties vocauerit, audire renuerit. Prouerb. I. Vocauit & renuistis, extendi manum meam & non fuit qui aspiceret. Ierem. 26. Misit seruos suos prophetas, confurgens diluculo, & non audistis, cap. 35. Ego locutus sum ad vos de manè confurgens, & non obedistis mihi. psalm. 80. Non audiuit populus meus vocem meam, & Israel non intendit mihi, & Prouerb. I. & Esaiæ 65. & 66. at vero nunquã legamus, aut cælum, aut terram, aut inanimata ipsa surdas præbuisse aures aut vnquam diuinis relictata dictis ad inanimata prophetæ conuertuntur. Parebant Christo venti & mare, quatruiduanus Lazarus vna audita voce, Lazare exi foras, continuo obtæperauit: at homines, nec Christo cui tantum debent,

Math. 8.
Ioan. XI.

debent, etiam clamanti aures præbent, nec à turbidis scelerum tempestatibus desistere volunt, quibuscũq; rupibus duriores, ipsaq; asperiores terra, nobis tam multa loquitur quotidie. Et cum tam multa audiamus, aut fugimus, aut magis, magisque obduramus corda nostra: hoc ergo prophetæ, cum animaduertant, terram & inanimata inuitant, ab eis postulant attentionem, certius habitu ros auditores, quàm si solum homines inuitassent, legimus etiã aliquãdo homines inuitare solitos, apud Ioel. c. I. Audite hæc fenes, & auribus percipite omnes habitatores terræ. sic Micheæ 3. Audite principes Iacob. At quod hic facit, & rem de qua est acturus, esse grauiorem, & vehementiorem indicat affectum. Illud etiam silentio prætereundum nõ est, quod adnotatum à D. Hierony. legimus super Ioel. c. I. hoc esse in omnibus scripturis sacris notandũ, quod quando hæc duo verba ponuntur simul, non ad simplicẽ tantum verborum intelligentiam, sed ad reconditã pertinere, quod in Lamech, inquit legimus peccatore, qui loquutus est ad vxores suas: Audite verba mea vxores Lamech, aurib⁹ percipite verba mea. Sciebat obscura

Genes. 30
Psalm. 94.

Genes. 4.

B esse

esse quę loquebatur, idcirco vxores suas nõ ad simplicem tãtum verborum sonum, sed ad reconditam quoq; dictorum intelligentiã prouocabat: cogimur ergo, nõ solũ quę sensum ipsa exterius verba faciãt rimari, sed & vltcrius inquirere, quorsum propheta sic tragica quadam vtēs exclamatione, omnes prouocet, & quicquid in terra est ad audiendum. Quid inquam recõditi sensus, hęc verba habeãt. cum præuideret propheta, a Deo esse decretum, populum Israeliticum in captiuitatem ducendum, & à tyrannis principibus graũter atq; miserè affligendum, ne forsã impij, & infani homines, in hãc laberentur insaniam, vt asserere auderent, Deum illius gentis, infirmum, ac inualidum fuisse, nec liberare potuisse populum suum: quod à Rapface dictũ legimus, Esaia: 36. Nũquid poterit vos liberare Deus vester, ex manibus Sennacherib? non potuerũt dij aliarum gentium, suos liberare ab inuicta nostri exercitus potentia, & confiditis in Deo vestro? Cũ ergo vereretur propheta, ne aliqui diceret, vbi est Deus eorum? aut vbi est illa fortitudo Dei, quę eos eduxit ex Aegypto? vel Deũ corũ cũ eis esse captũ sicut obiecisse videmus

Esa. 77.

in

in Octauio Minutij fœlicis, vt p Deo respõdeat, populos & terrã, & quicquid in ea est, ad audiendum conuocat. Cum enim viri sancti animaduertant, & Deum sui honoris maxime curam habere, & gloriam suam alteri nolle dare, atque ideo fateri, se interdum à furore irę suę cessare, neque supplicium condignum semper de populo sumere: ne blasphemaretur nomen suum, quod dixit Esa. 46. & ne fortè superbirent hostes eorũ, & dicerent: Manus nostra excelsa, & nõ dñs fecit hęc omnia, Deut. 22. quod regius vates intelligens, dicebat psal. 73. Vt quid Deus repulisti in finẽ, iratus est furor tuus contra oues pascuę tuę? atq; sic furorẽ Dñi placare conabatur: Gloriatifũt, dicebat, qui oderũt te, in medio solẽnitatis tuę posuerũt signa sua, signa? & nõ cognouerũt. Ecce illi de suis viribus gloriãtur, nec intelligũt, quod nõ quia inualidus es, sed quia tu permittis, victoriã cõsequuntur, & hęc te permittẽte fiũt. Vsq; quo Deus improperabit inimicus, irritat ad uersarius nomen tuum? sic placare Dei furorẽ conabatur Moyses, Exod. 32. Cũ em̃ Deus populũ illum vellet disperdere, ob adoratũ vitulũ in oreb, vt sui nominis suęq; glorię

Esa. 48.

B 2

curam

curā habeat, precatur. Ne quęso dicāt Aegyptij, callidē eduxit eos, vt interficeret in mōtibus, vt deleret de terra, quiescat ira tua, & esto placabilis super nequitia populi tui. sic Nume. 14. cū murmurassent contra Deū, & vellet eos peste acerrima percutere: Ne audiant quęso Aegyptij, de quorum medio sustulisti populum istum, quod occideris tā tam multitudinem, quasi vnum hominem, & dicant: Non potuit introducere populū istum, in terram pro qua iurauerat, idcirco occidit eos in solitudine. Sic etiam Iosue. 7. corā arca clamabat: Mi Domine Deus, quid dicam, videns Israelem hostibus terga vertentem? & quid facies potentissimo nomini tuo? Cum ergō hoc aduertant propheta, & hac de causa toties legamus, rationem reddere, quare tam dura permiserit aduersus populū suum, & ad iudiciū prouocare ipsos homines, & hominum iudicio se submittere. Esaia. 1. 3. 5. & Ierem. 25. Ezech. 20. Osea. 4. & Michea. 6. (quo in loco diligētius de hac re agemus) ideo Micheas propheta, ne impotentia quis tribuat, aut Deum mutatum asserat, quod populum ad eō dilectum, quem pecculium ex cunctis gentibus elegit, quem su-

Exod. 19.

per

per alas aquilarum asportauit, quē pane de cælo misso tot annos paut, cui iurauerat terram promissionis habitandam daturū, cui promiserat tā multis abundaturū, vt multis foenerari posset, & à nullo foen^o accipere, nūc in captiuitatem abire permittat, promissa terra priuet, tam dura pati cogat, in hostem sit conuersus: & factus veluti leena in saltu, aduersus hereditatē suam. Vt ergo pro Deo respondeat, & causam reddat, ad audiendū omnia concitat, non hoc esse mutabilitatis Dei, sed veritatis: non infidelitatis, sed iudicij: non impotentię, sed iustitię. In scelere Iacob omne istud, & in peccatis domus Israel] Quia populus iste Deo optimo maximoq; relicto, ad idola fuit conuersus, quia nequam populus iste promissis stetit: & Deū oportebat fidem seruare suam, & iustitię suę (nestupidus videretur) etiam rationem habere. Deus fidelis & absq; vlla iniquitate, iustus & rectus Deu. 32. Rectus Dominus, & non est iniquitas in eo Psal. 91. Iustus De^o in omnibus operibus suis quę mandauit nobis Baruch. 2. Quod igitur facturum comminatus est, opere cōplere debebat. sic Deu. 32. Dereliquit Deum factorē suum, & recessit

Gene. 17.

Deut. 15.

Iere. 12.

fit à Deo salutari suo. Prouocauerunt eum in dijs alienis, & in abominationibus: ad irā concitauerunt, immolauerunt dæmonijs, & nō Deo, Dijs quos ignorabāt, noui recētesq; venerūt quos nō coluerūt p̄s eorū: Deū q̄ te genuit dereliquisti, oblitus es Dñi creatoris tui: vidit Dñs & ad iracundiā concitatus est, & ait: Abscondam faciē meā ab eis, & cōsiderabo nouissima eorū, generatio eīm peruersa est, & infideles filij, ipsi me prouocauerūt in eo qui nō erat Deus, & irritauerūt in vanitatibus suis, & ego prouocabo eos in eo qui non est populus, & in gente stulta irritabo illos: ignis succēsus est in furore meo, & ardebit vsq; ad inferni nouissima: deuorabitq; terrā cū germine suo, & mōtiū fundamenta comburet: Cōsumabo super eos mala, & sagittas meas cōplebo in eis: cōsumētur fame, & deuorabunt eos aues morſu amarissimo: dentes bestiarum immittam in eos. Libuit tam multa hic adducere, cum tam præclarè Moyses, hoc loco doceat, quid Deus se facturum cōminatus est, vt neminem existimem futurum, qui cū ista legat, Deum mutū fuisse, afferere audeat. Si dereliquerint legem meā, dicebat psal. 88. visitabo in virga iniqui-

iniquitates eorū. Idē Leuit. 26. & Deut. 28. clarius proclamabat. Sic Baruch. 2. Si nō audieritis vocē meā, multitudo hęc magna cōuertetur in minimā gentē. Idē 1. Reg. 12. si timueritis dñm, &c. 3. Reg. 19. Si auersione auersi fueritis, &c. Immo cū Deus bona promittebat, etiā si nō adderetur, cōditio subintelligebatur, vt docet Galatinus lib. 9. cap. 1. & Rupertus lib. 5. de victoria verbi cap. 24. Sic enim promiserat se ad futurū illi genti, dūmodo ipsi pręstaret, quod se facturos responderūt: omnia quęcūq; pręceperit dñs faciemus. Sic Esaiā. 1. dicebat: Si audieritis me, bona terrę comedetis, sin autē, gladius deuorabit vos. Sic psal. 80. Israel si audieris me, si nō fuerit in te Deus recens, nec adoraueris Deum alienū, dilata os tuum, & implebo illud: ego votis satisfaciam tuis, nihil non præstabo, quodcunq; ore petieris cōcedā. Nō ergo quod in captiuitatē duci permittat, impotentia est, Nā si Israel audisset me, pro nihilo inimicos eorū cōculcasset, facili negotio ego dissipassem hostes, ac si nihil essent eorū hostes, & veluti puluis aut palea, meis cōculcasset pedibus. In scelere Iacob omne istud, & in peccatis domus Israel] quod & Achior

*Hierony. super
Hieremiam ad 18.*

Exod. 19

Ammonitarum princeps, Holoferni afferebat, de eis loquens, Iudith. 5. c. vsq; dum non peccarunt in conspectu Dei sui, erant cū illis bona: Nunc ergo mi domine perquire, si est aliqua iniquitas eorū, in conspectu Dei sui? ascendamus ad illos, quoniam tradens, tradet illos Deus eorum tibi: si vero non est offensio populi huius coram Deo suo, non poterimus resistere illis, quoniam Deus eorū defendit illos, & erimus in opprobrium vniuersæ terræ. Cum ergo hoc, animum cruciaret propheta, cū illius animum hæc cura coqueret, & populos ad audiendum, & terram, & omnia quæ in ea sunt, vt attēdāt prouocat. Merito iustoq; iudicio Dei, hæc pati obscelera illius gentis: ex quibus facile videre possumus, atq; causam assignare (proh dolor) quare de Christiano populo, & Christi sanguine diluto, sic toties Turcæ & Barbari homines triumphant. Cessauerūt fortes Babilonis à prælio, deuoratum est robur eorū, & facti sunt quasi mulieres, quia nostris peccatis Deum ad iracundiam prouocauimus. Quare sic victis potentissimis Germanis, toties fidei hostes victores euadant, & veluti effeminati coram illis consistere nequeant?

Quia

Quia dereliquerunt Deū factorē suum, & fide auita atq; catholica contēpta, nescio quæ deliria atq; somnia sunt amplexi. Audite ergo populi omnes, & attendat terra, & plentudo eius, quā optimis de causis populum suum Deus tradat in manus tyrannorum.

Et sit Dominus Deus vobis in testē.

SIt sicut in Hebræo habetur: Cōtra vos in testem דָּרָךְ. Quod ego munus præstiterim meum, & nomine eius, veluti propheta admonuerim, vt cessaretis à vijs vestris prauis: cum enim prophetam etiam sub Ioathā, & Achaz, prophetasse dixerimus, gētem illam sapius corripuisse credere par est, atque mala ista quæ certo iam ventura videbat, cōminatum fuisse, vt vel sic suis minis, atque terroribus, à malis & Idolatria arceret: cum autem frustra eius opera fuisset, cum veluti surdis toties fabulam narrasset, ne in ipsum culpa deuolueretur omnis, ne idē hoc nomine culpā prætexerent, quod nunquā de hac re fuissent admoniti, ideo propheta Dominum Deum testem inuocat, quem nullū latet secretum, cui etiam antequā fiant, nota sunt omnia. Nō ego vos testes, quos scio mē

B 5 daces,

daces, & quos noui, pro more veritatē negā-
turos inuoco, Sed Dñm Deū testē oculatum
& fidelē, qui est testis in cęlo fidelis, Pſal. 88.
Et cui sumus omnes factorū dīctorū que ra-
tionē reddituri, & quē habituri sum⁹ omnes
iudicē: ipsum ego testē esse volo, meo sapi⁹
munere perfunctum fuisse. Erant enim pro-
phetæ veluti speculatores, in ædīto cōstitu-
ti loco, vt cæteros admonerēt, de his quæ à
lōge venire præuidebāt, vt alios minis, & ter-
roribus à peccatis arcerēt, sceleraque illorū
quibus irascebatur Deus, annūciarēt. Sic em̄
Esaia dīctū legimus: Clama, ne cesses, quasi
tuba exalta vocem tuam, & annūcia populo
meo scelera eorū, cū hoc tibi sit iniūctū mu-
nus, nequaquā tacendū est, sed quantumcū
que possis, vocē extolle, vt ab omnibus au-
diaris. Quod si quis in eo ordine cōstitutus,
cæteros admonere cessasset, graui quidē di-
gnus pæna esse videbatur. Sicut clare cōstat
Ezech. 3. Filij hōminis speculatorem dedi te
domui Israel, & audies de ore meo verbū, &
annūciabis eis ex me. Si dicēte me ad impiū,
morte morieris, nō annūciaueris ei, nec lo-
quut⁹ fueris, vt auertatur à via sua impia, &
uiuat: ipse impi⁹ in iniquitate suā morietur.

san-

sanguinē autē eius de manu tua requiram. Si
autē tu annūciaueris impio, & ille nō fuerit
conuersus ab iniquitate sua, & à via sua im-
pia, ipse quidē in iniquitate sua morietur, tu
autē animā tuā liberaſti. Et c. 33. Sub alijs ver-
bis idem prorsus docet: Terra, inquit, cū in-
duxero super eam gladiū, & tulerit populus
terrę virū vnū, & constituerit eum super se
speculatorem, & ille viderit gladium veniē-
tē super terrā, & cecinerit buccina & annun-
ciauerit populo: audiēs autē, quisquis ille est,
sonitū buccinæ, & non se obseruauerit, ve-
neritq; gladi⁹, & tulerit eū, sanguis ei⁹ super
caput eius. i. sibi imputet malū illud, nec spe-
culatorē accuset: q̄ si speculator viderit gla-
diū veniētē, & nō insonuerit buccina, & po-
pulus se nō custodierit, veneritq; gladius & tu-
lerit de eis aīam, ille quidē in iniquitate sua
captus est, sanguinē autē ei⁹ de manu specula-
toris requirā. Et ita Paul. admonebat Timo-
theū quē Ephesiorū Episcopū reliquerat: At
tende dicebat, tibi & doctrinæ, quā docere
teneris, insta in illis, hoc em̄ faciēs, & te ipsū
saluū facies, & eos qui te audiūt: q̄ fidicat, a-
liās re⁹ eris, nec saluari poteris, cū tuū nō ad-
ministres munus. Sic ergo noster ppheta, cū
speculator

2. cap. 4.

speculator à Deo constitutus esset, & prædicator illius gētis, Deum testem inuocat, quoties buccina cecinerit, quoties huius cladis, & calamitatis de longè venientis admonuerit, vt & se immunem à sanguine illorū ostēdat, & eos nullā habere excusationem, quā semper paratam habet humana superbia: si scissent, vtique, fecissent. Hoc ergo qui munus docendi atq; prædicādi humeris imponūt, suis aduertant, hoc diligenter considerēt, an ipsi Deum testem inuocare possint, contra eos quibus prædicant. An & ipsi illud Pauli quod ab Ephesijs discedēs dixit, asserere audebūt, actorum. 20. Vos, dicebat, scitis, à prima die qua ingressus sum in Asia, qualiter omni tēpore vobiscū fuerim cōuersatus, quomodo nihil subtraxerim vobis vtiliū, quominus annuntiarē vobis omne cōsiliū Dei, atq; hac de causa cū Iacobus aduerteret, quā tū onus susciperent, quāq; difficile, & graue, qui prophete, & cōcionatoris mun^o subibāt c. 3. admonebat: Fratres mei, nolite fieri plures magistri, sciētes quā maius iudiciū sumitis. Et sic Christus Matt. 23. Vos autē nolite vocari Rabbi. Micheas ergo hac de causa dicit: sit Dñs Deus cōtra vos in testē, quod nō sub-

ter

terfugerim aliquē laborē, quo minus annuntiarē vobis mala, quæ à longè præuidebā vestris imminere capitibus, quomodo nō celerim vobis, quæ Deus ventura decernebat, vt vel sic meis verbis edocti, hāc calamitatē à vestris depelleretis ceruicibus, cum enim toties admonuerim, immunis sum. Sic etiā Samuel. 1. Reg. 12. Deum testem vocabat: Testis est, inquit, Dominus aduersum vos, & testis Christus eius in die hac, quia non inuenieritis in manu mea quidpiam: & dixerūt testis. Sic Gene. 31. Laban & Iacob, cum foedus inirent? Deū testē cōstituūt, nullus sermonis nri testis est absq; Deo qui præsens respicit.

Dominus de templo sancto suo.

It in quā testis de loco ex quo cūcta prospicit, de templo sancto suo, siue de templo sanctitatis sue, dictio enim Hebræa כבוד ה' hecal, pro qua téplum, noster interpres vertit, proprie significat regiā, siue palatiū Regis. Sic Daniel. 1. pro Regis palatio sumitur. Sic psalm. 143. filie eorum compositæ, circumornate, vt similitudo templi, id est, instar regie domus ornantur. Nōdum em̄ erat téplū Salomonis erectū. At quia téplū Hierosoly-

mita-

mitanum magnum erat, & veluti regia domus, appellabatur hecal. Et ita Ieremiæ 7. dicitur: Ne confidatis in verbis mendacij dicentes: Templum Domini, templum Domini, templum Domini. In quibus verbis terponitur hæc vox hecal. Quæ verba sic Paraphrastes Caldeus Ionathas explicat: Ne confidatis vobis in verbis prophetarum, qui dicunt mendacium, dicentes: Coram templo Domini vos seruitis, Coram templo Domini vos sacrificia offertis, Coram templo Domini vos adoratis, tribus vicibus in anno vos apparetis coram eo, legi parentes vestre, Vel ideo alij putat repeti ille, quia ex tribus partibus templi Domini constabat, ex porticu, & templo, & oraculo. Prior pars appellabatur *לְבַיִת* *vlal* 2. *דְבַר* *deuir*. at 3. dicebatur *לְבַיִת* *hecal*. Erat autem hecal, locus ille qui dicebatur sancta sanctorum, ad quem non nisi semel in anno, summo sacerdoti ingredi licebat, vt ad Hebræos diuinus docet Paulus, in quo loco continebatur arca testamēti. Et quia ex illo loco cōsultus De⁹ reddere responsa solebat, atq; postulātibus ferebat opē, in illo loco ab illis habitare peculiariter putabatur. Ideo oraturi ad illū locū cōscēdebāt:

quod

quod si nō poterāt, ad illū locū se conuertebāt, sicut Daniel fecisse legimus c. 6. cū captiuus in Babylone detineretur. Et ita regius propheta psal. 3. dicebat: Exaudiuit me de mōte sancto suo, & psal. 5. Adorabo tēplum sanctum tuū. Psal. 17. Et exaudiuit de tēplo sancto suo vocē meā. & Psal. 19. Mittat tibi auxilium de sancto, & de Siō tueatur te. Psal. 59. Deus loquit⁹ est in sancto suo. Et licet tēpore Dauidis, Salomonis templū nō erat edificatum, verum templum appellabant, & hecal locum illū in quo arca testamenti detinebatur, & ex illo loco se exaudiri putabāt, & diuinū suscipere fauorē. & sicut Regi dicitur, parētes Samuelis per singulos annos solitos esse in templū ascendere, & Samuelē in templo ministrasse. i. in domo illa in qua arca testamenti continebatur. Atque ita Micheas dixit: Sit Dñs contra vos in testē, Dñs de tēplo sancto suo. De illo loco, in quo vos cū peculiariter habitare existimatis, & quē veluti locum suū elegit, vt ex illo responsa reddat, atq; afflictis opē & fauorē ferat. Scio tñ Hebræos per sanctitatis tēplū, ex quo testē esse vult Deū Micheas, celū explicare. Sit (quī dicat) De⁹ testis de celo, in quo peculiariter habitare

habitare dicitur. Sic Psalm. 2. Qui habitat in cælis irridebit eos. Psalm. 10. Dominus in cælis sedes eius. Et cælum mihi sedes est, dicit Dominus. Et nos quotidie oramus: Pater noster qui es in cælis. Imo & à gētibus ipsis Deorum habitaculum, etiam ipsum cælum constituitur, è loco illo sublimi in quo habitat, & ex quo cuncta prospicit, veluti ex specula. Sit contra vos in testem] quod ego vos sæpius admonuerim, est tamen hic aduertendum, quod ne sæpius repetamus, semel dixisse fat sit: prophetas atque scripturam sacrã, de Deo humano more loqui consueisse, atq; illi tribuere frequenter, ea quæ minime habet, vt nos eius operationes intelligere possimus.

Quia ecce Dominus egredietur de loco suo.

ADhuc de Deo ἀπογορευόμενος, loquitur ac si de homine aliquo loqueretur: mitto dicere illam particulam, ecce, graue aliquid & animaduersione dignum denotare solere, in sacris litteris Esaia 7. Ecce virgo concipiet. Math. 2. Ecce Magi venerunt ab Oriente. Sic ergo: Ecce Dominus egredietur, ecce
pra

præ foribus adest calamitas, & desolatio vestra, nam Dominus egredietur de loco suo. Mitto dicere quæ D. Hieron. secundum allegoriam tradit, quid sit egredi Dominum de loco suo: erat inter Iudæos antea, ad gentes conuertetur, vel egredietur de loco suo, nam cum semper ad parcendum pronus sit, & cum eius proprium sit misereri semper & parcere, & peregrinum sit opus ab eo supplicium sumere. Egredietur de loco suo (quod Hispanè dicimus) *Saldrá de sus casillas*] & vestri causa cogetur personam quam non habet crudelitatis assumere (vt verbis vtar Hier.) Sed ad literam reuertamur. Ecce, inquit, Dominus egredietur de loco suo. Cum princeps aliquis, ruinam molitur alicui vrbi aut regioni, egredi consuevit de locis in quibus frequenter habitare solet, & eò se confert, quò destinauit exercitum. Ita eodem modo faciet Dominus, quasi homo egredietur, licet ipse non egredietur, cum ubiq; sit: nec moueatur, cum sit immutabilis, vel ideo dicit, Dominus egredietur, quia iam ab ipso egressum esse prauidebat decretum, de vindicta sumenda de illa gente, & sic dicitur quod ipse egredietur.

Esaie. 28

C

Et des.

Et descendet.

Quia templum in æditissimo loco erat, in cornu filio olei, sicut dicit Esaias. c. 5. in ædito loco, qualis esse solet cornu in animali, ideo dicit: Descendet, nisi velimus de cælo dicere, quod magis huic verbo conuenire videtur. Descendere autem Deum dicit scriptura, cum aliquid facit in terra, quod præter visitatum naturæ cursum, mirabiliter factum, præsentiam quodammodo eius ostendit. Sic Augu. lib. 16. de ciuit. c. 5. & Eusebius lib. 8. de præparatione euāgelica. c. 3. inquit operationem Dei, descensum appellamus. Alij verò, cum scriptura Deum de cælo descendentem facit, ad prouidentiam eius declarandam pertinere intelligunt, bonos tuentem, & ex improbis vlciscentem, sic Gene. 11. scriptum est descendisse de cælo Dominum, ut inspiceret urbem & turrim quam ædificabāt homines stulti & arrogantes. Et. 19. Descendam & videbo an opere compleverint clamorem qui peruenit ad me, ideo vero sic loquitur scriptura, ut docet Rabbi Moyfes Aegyptius, lib. 1. directoris dubiorum cap. 10. cuius verba sunt: quia cum poena vel ira venit super omnes

omnes gentes mundi, vel super aliquam partem, secundum voluntatem ipsius quem prædixerunt propheta: ante descensum ipsius poenę, narrauerunt quia visitauit Deus eorum opera, & postea venit super eos poena, ideo vocant huiusmodi rationem descensum. Quia non est homo res ad eum nobilis, quod debeat visitare opera eius, nec punire eum propter ipsa, & sic vocat poenam descensum, sicut dictum est: Venite descendamus, & confundamus labia ipsorum: & descendit Dominus ut videret turrim. Et alibi, Descendam & videbo. Omnia ista significant aduentum poenę super illis qui sunt in infimo, hæc ille. Et lib. 2. c. 30. inquit, cum modos iræ explicant propheta, his solent uti verbis: Insiluit super eos, & descendit, & ingemit, & intonuit, & dedit vocem suam, & dicunt: Mandauit, & dixit, & operatus est, & fecit, & similia istis. Ex quibus verbis, satis (mea quidem sententia) explicat, quid sibi noster propheta velit, cum dicat: Et descendet] quod clarius etiam explicuit nobis Esaias capit. 26. dicens, Ecce Dominus egredietur de loco suo, ut visitet iniquitatem habitatorum terræ contra ipsum

ipsum, quod noster dixit: Descendet. ille dixit, Visitabit, visitat enim Deus iniquitates nostras (vt aliás sapius docuimus) cū de nobis supplicium atque punctionem fumit. Eu feb. vero lib. 7. de demonstra. euāgelica cap. 2. Ex his verbis Domini aduentum proban asserit, sic enim ecclesia canit: Descendit de cælis, & incarnatus est.

Et calcabit super excelsa terra, & cōsumētur mōtes subtus eum, & valles scindentur sicut cera à facie ignis, sicut aqua qua decurrunt in præceps.

His omnibus verbis grauisimam calamitatem minatur, qualem cōtingentiam videmus, cū potentissimus aliquis rex magno cum exercitu regionem aliquam inuadit. Mōtes in plana vertūt loca, per qua tormentavehantur, valles ipsas complanāt, & præclara similitudine explicat, nam cera liquefacta, tumorem amittit, quem antea habebat: & montes sicut aquæ decurrisse videntur. Solent autem prophætæ poetarum more, diuinam potentiam hisce cōmotionibus explicare. Sic Homerus: Ira Iouis terram mefactum

me factū fuisse Olimpū ait. Sic Esaias cap. 64. Vtinā dirūperes cælos & descēderes, à facie tua mōtes defluerent, descendisti & à facie tua mōtes defluerūt. Sic diuinus vates Psal. 17. Cōmota est, & contremuit terra, & fundamenta montium conturbata sunt, & commota sunt, quoniam iratus est eis. Sic Nahū c. 1. montes cōmoti sunt ab eo, & colles desolati sunt, & contremuit terra à facie eius, & orbis, & omnes habitātes in eo. Esa. 23. Sic inquit: Cælum turbabo, & mouebitur terra de loco suo. Vtūt enim ea orationis exornatione (quam Rethores hyperbolē vocāt, vt exprimant atque amplificent vim iræ diuinæ atque potentiæ eius, quod Hiero. adnotauit Esaiæ 13. Hanc enim ait esse superlationem, qua vehementissimam iram Dei vates sancti exaggerent. Libet autem vt plurima prophetarum loca simul explicemus, illud in medium adducere, quod adnotatum legimus à Rabbi Moyse Ægyptio lib. 2. directoris dubiorum c. 30. solere prophetas proprio loquendi idiomate vt: cū enim deuastationem alicuius regionis enarrant, solēt asserere, stellas cecidisse, solem obscuratū esse, lunam amisisse claritatem suam, terram

COMMENTARIA IN
cōmotā atque desertam relictā esse, & mon-
tes & valles cōminutas, & similia istis. Quæ
quidem neque vnquam contigisse legimus
nec in eo sensu sunt accipiēda, quem super-
ficie tenus videntur facere, sed hisce omni-
bus velle prophetas statum & dispositionē
hominum, quibus cōtigit ista calamitas ex-
plicare, vt docet Hieron. Esaia. 13. Hisce ver-
bis volunt significare, horribiles illos terro-
res quos patientibus omnia elementa tri-
stia videbuntur, & ipsæ stellæ quasi tenebris
obductæ. Sic Ezech. 32. Operiam cum extin-
ctus fueris cælos, & nigrescere faciam stel-
las eius. vbi de interitu regis Aegypti loquitur.
Sic Ioel 2. loquens de excidio Hierosoly-
mitano: Prope est, inquit, dies tenebrarū
& caliginis, sol & luna obtenebrati sunt.
Sic Ierem. 4. Vidi montes, & mouebantur.
Ita ergo nec sic sunt intelligenda verba Mi-
cheæ, quasi ista contingerint in desolatio-
ne Samariæ, sed quod hisce verbis statum
& dispositionem habitatorum illius regio-
nis proponat. Videbuntur illis præ magnitu-
dine timoris montes cōsumi, & valles sicut
cera à facie ignis scindi, & sicut aquę in præ-
ceps decurrere, vel voluisse prophetā hisce
ver-

MICHEAE CAP. I. 20
verbis docere nō esse illis in aliqua re fidē-
dum, ut resistere possint diuino furori, licet
enim Samaria in excelso loco esset consti-
tuta, licet vndique mōtibus & vallibus cin-
cta, ea est diuini furoris potētia, vt nihil ho-
rū illi impedimēto esse possit. Nam licet in
excelso loco Samaria esset, super excelsa ter-
ræ ipse calcabit, licet vndiq; mōtibus muni-
ta & vallibus, tamen montes consumentur
& valles scindentur subtus eum. Solet etiam
mōtes appellare quicquid in mūdo emine-
re videtur scriptura sacra, potentiam, sapien-
tiā, honores, diuitias, hæc omnia disperdet
Dominus, & consumētur subtus eum. Nam
& postea subdit: Diuitias plurimas quas de
mercede meretricis cōgregauerat Samaria,
vsque ad mercedem meretricis. i. ad nihilū
essē redigēdas. Ne ergo illi propter diuitias
quibus abūdabant tuti esse viderētur, dicit
montes consumēdos: Tange, inquit, David
Psal. 104. mōtes & fumigabūt. Tāge, inquit,
montes, vt omnē suā fiduciam leuissimum
fumū & tenuissimū esse intelligāt. Quæ om-
nia facilius poterimus intelligere, si mēte re-
colamus horrēdos illos terrę motus & fulgu-
ra atq; tonitrua quę descendēte Deo in mōte.

Synai facta sunt. Exodi. 19. Sed nec incōgruē quidem (mea sententia) hic locus, atque alia prophetarū similia explicari aliter possunt: sicut & explicasse videmus D. August. lib. 6. de ciuit. c. 5. Cum enim de loco illo Gene. 11. ageret, Et descendit Dominus videre ciuitatem: Sic ait, cum non loco moueatur Deus qui semper vbique est totus, potest intelligi Deum ad illam ciuitatem descēdisse, quia descenderunt angeli eius in quibus habitat: & subdit quod in Genesi habetur: Venite descendentes, confundamus ibi linguam eorū. Quod intelligitur angelis id dictū, quia per angelos descēdebat, qui in angelis descēditibus erat. Sic ergo: Egredietur Dominus de loco suo, & calcabit super excelsa terræ, &c. Quia enim sicut. 1. Paralip. c. 5. Suscitauit Deus Israel spiritum regis Assur in Iudeos, id circo & Deum egressum fuisse, & hęc fecisse asserit propheta, scilicet, super excelsa terræ calcasse, & montes subtus eum consumptos. Et ita legimus apud Esaiam. 13. Medos sancti ficatos suos appellasse, quos contra Babylo nios cōcitauerat. Et apud Ieremiam. 25. & 27. Nabuchodonosorem seruum suum & columbam suam appellat. Sunt enim eius ser-

ui non

ui non equidem intentione, sed cooperatione, non voluntate sed effectu, quo Deo & electis tuis semper in bonum cooperantur, vt docet Rupertus lib. 6. de victoria verbi cap. 4. Qua phrasi loquendi clarius Micheas statim vtitur dicens: Ponam Samariam in aceruum lapidum in agro cum plantatur vinea. Veniētibus Assyrijs (vt ibi explicat Hierony.) qua de re, cum ibi latius simus acturi, hic annotasse sat sit vt intelligamus prophetas omni schemate orationis fuisse suos, referreque plurimum non leuiter eorū verba pertransire, sed in hanc rem maxime incumbere, vt tropos quibus vti cōsueūre intelligamus. Sic enim illustria quidem & magnifica in illis reperire facile poterimus. At tēdere autem lectorem hortamur ad ea, quę in verbis sequentibus statim dicemus, tunc spero fore facile probaturū illum, nostram explicationem.

In scelere Iacob omne istud, est in peccatis domus Israel.

Quia posset aliquis merito rogare prophetam, & quę nam tanta se offerre causa & ratio potuit, vt Deū alioqui mitissimū,

& sic ad parcendum & miserendum pronum concitaret, ad sumendum tam graue supplicium de his hominibus. In scelere Iacob, omne istud respondet, idolorum cultus, & vitulorū adoratio in causa fuit. Sic enim & Lxx & Pagninus vertūt: Propter scelus Iacob, omne istud, & ppter peccata domus Israel. Sic Baruch. 4. ratio redditur, exacerbastis eum qui fecit vos Deum eternū, immolantes demonijs & non Deo, & ne in re clara & aperta vtamur testibus non necessarijs, plena est tota prophetarum scriptura huiusmodi testimonijs, quibus affirmatur omnia mala ad nos prouenire ob scelera nostra. Ob idolorum ergo cultum hæc omnia venisse mala Micheas asserit, & sic libet verba Micheas c. 6. in hoc loco ponere: Quia custodisti, inquit, omnes ceremonias quas Amri rex impius constituerat, & omne opus domus Achas & Iezabel pro mea lege seruasti, impulsus sum scelere tuo, vt darem te in sibilum, & opprobriū populi mei portares, dum captiui ab Assyrijs, quasi populus Dei vincimini, & propter vos nomen meum blasphemat inter gentes. Hæc ille: In scelere ergo Iacob omne istud, & in peccatis domus Israel.

An

An autem idem per Iacob & Israel intellexerit, aut diuersa, pro libito opinari quis poterit. Hebræi quidem idem diuersis verbis asseruisse aiunt: Congeminauit sensum, inquit, in dictionibus diuersis (sicut mos est & valde frequens prophetis) quod in psalmis frequentissimè adnotauimus, verū fieri potuit quod per Iacob, Iuda regnum intelligat, per Israel autem, regnum decem tribuum. Cum enim vt cōstat 3. Reg. 12. gens illa Hebræorum vni pareret regi, vnumq; esset regnum, in duo est diuisa regna, duæ tribus Roboã parebant, scilicet, Iudæ & Benjamin, cum Leuitica tribu, quæ in Benjamin sorte habitabat. Decem autem tribus sequuntur sunt Ieroboam. Duæ priores & Iuda regnum, & domus David, & domus Iacob, & alijs nominibus vocabantur. Factio autem decem tribuum, Ephraim & Israel, & alijs nominibus dicebatur, & aliquando Iacob. At postquam decem tribus in captiuitatem ductæ sunt (vt annotauit Hierony. Malachiae primo) etiam duæ tribus Israel dicuntur. Verū communi vocabulo, omnes duodecim tribus, & Israel, & Iacob, & Ioseph suis de causis dicebantur.

dicebatur. Sic ergo nomine Iacob, & Israel, duodecim tribus intelligere possumus. Et idem prorsus nomine Iacob intellexisse, quod Israelis nomine post intelligere voluit: licet etiam nomine Iacob regnum Iuda, nomine autem Israel, regnum decem tribuum etiam intelligere possimus. Nam quæ Theodoretus de hac re philosophatur, apud me nescio an vera sint.

Quod scelus Iacob, nonne Samaria?

Facile quidem ex istis verbis colligi videtur, nomine Iacob, intellexisse regnum decem tribuum, cum Samariam sceleris Iacob causam tradidisse dicat. Cum propheta asseruisset, atque causam rationemque assignasset, quare benignus valde, ac tam misericors Deus, tam dura & acerba pati populum suum permiserit, scilicet, ob scelera eorum, & infanda facinora. Pergit ulterius inquirere quod nam scelus illud fuerit, quod sic ad iracundiam Deum, alioqui mitissimum, Deum inquam, adeo benignum, adeo abundantem thesauris bonitatis, patientiæ, & largi mitatis prouocare potuerit? Et utitur interrogatione, vel ut vehemētiorem indicet affectum, &

Ad Rom. 2.

maio-
rem

maio-
rem indignationem habeat oratio, vel ut doceat apertissimam esse causam sceleris Iacob, nullus est (quasi dicat) qui ignoret, nullus est qui hoc nesciat, lippis atque tonso-
ribus (quod aiunt) notum est, Samariam in causa fuisse tanti sceleris. Accedite Samariam, ibi facile conspicietis scelus Iacob: nam in omni regno Samariæ vituli colebantur pro Deo, ibi Baal in maximo ubique precio habebatur: ibi propheta Domini à Iezabele sunt interfecti. Pagninus autem clarius quidem ac apertius Hebræorum verborum sensum aperit. Sic enim vertit: Quis in causa fuit præuaricationis Iacob, nonne Samaria? (supple in causa fuit) non est dubium, Samaria certe fuit causa, id est, reges Samariæ, qui idola constituerunt populo adoranda, in causa fuere. Ut toties patet in historia Regum, & populus post regem vadit. Quod nos facile ipsa experientia docet. Sic enim 3. Reg. 12. dixit Ieroboam in corde suo: Si ascenderit populus iste, ut faciat sacrificia in domo Domini in Hierusalem, conuertetur cor populi huius ad Dominum suum Ieroboam, interficientque me: excogitato consilio fecit duos vitulos aureos, & dixit eis: Nolite ultra ascendere in Hie-

in Hie-

in Hierusalem, ecce dii tui Israel qui te eduxerunt de terra Aegypti. Posuitq; vnū in Bethel, & alterum in Dan. Samaria igitur, id est, Reges Samariæ, in causa fuere, vt tantum scelus Israelitæ auderent committere. Ponitur autem regia vrbs pro ipso Rege, & huius ratione alsignat Kimhi, nā dictio *Q* cui in Latino sermone responderet dictio, quis, non cadit nisi supra magistrū intelligētiae, vt ipsius verbis utar: i. supra hominem. Sic enim dicimus, quis vir ille, & non dicimus, quis bos, aut quis asinus. Sic ergo cum dicat quis peccati Iacob, supple, causa fuit, de homine interrogat, & cum respondeat, Nonne Samaria? Reges Samariæ in causa fuisse respondere videtur.

Et quæ excelsa Iuda, nonne Hierusalem?

CLarius Pagninus (Ad hoc enim conuenire diligenti sacrarum scripturarum lectori plures habere interpretationes docet August. lib. 2. de doctrina Christiana cap. 12. vt quod in vno loco ab vno interprete obscure dictum est, ex alterius interpretatio

ne

ne sensum colligat.) Et quis in causa fuit excelsorum Iuda, nonne Hierusalem? reges Hierosolymitani in causa fuere, vt excelsa fierent in vrbibus Iuda, videtur propheta tanquam inuitus quædam omisisse (quasi dicat) nolo dicere quis ex regibus Iuda huius tam magni sceleris author extiterit, satis sit dixisse ex regibus Iuda hoc dimanasse. Nam Salomon rex Iuda, sapientissimus ille Davidis filius, qui sedem præcipuam in Hierusalem habebat, fuit occasio Iudæis vt excelsa adirent, qui primus ea extruxerit, vt constat 3. Reg. 11. Sic enim habetur, cumq; iam esset senex, deprauatum est cor eius per mulieres, vt sequeretur Deos alienos, tunc edificauit Salomon phanum Chamos, idolo Moab in monte qui est contra Hierusalem, & Moloch idolo filiorū Ammon, atq; in hunc modum fecit vniuersis vxoribus suis alienigenis, quæ adolebant thura & immolabant dijs suis. Reges igitur Iuda in causa fuerunt tanti mali. Excelsa appellat scriptura sacra ea loca atque phana, in quibus ad his sacrificia fiebant. Ezech. 20. & dixi ad eos, quid est excelsum ad quod vos ingredimini? & vocatū est nomen excelsum vsq; ad hanc diem.

Quia

Quia enim gentiles in locis excelsis aras suis dijs constituere solebant, ac templa dicere, quod ideo faciebant, vt facilius dii sui odorem libaminum & sacrificiorū perciperent, tanquam illis propinquiores: ideo vt vel eorum falsam existimationem exhiberet, vel ridiculam ostendat, vel nequaquam volens eisdem nominibus vtī, ad illa explicanda quę falsis dijs offerebantur, quibus vtī consueuerat ad illa quę Deo viuo offeruntur, nō templa, non aras nominare cōsueuit frequēter, sed excelsa appellat, cū nihil sanctitatis in illis locis esset, sed solum à loco in quo constituebātur nominare dignatur. Licet aliquādo legamus excelsa appellari etiam ea loca, in quibus Deo sacrificia fiebant 1. Reg. 9. quod si in excelsis locis viri religiosi Deum colebāt, verū illud quidem diuersa ratione ab illis efficiebatur, ad significandū cultum Dei ab imis abstrahere, & nō posse diuinis vacare, qui terrena nō transcendunt. Possumus etiam non pro Regibus, si libet ipsas regias vrbes suscipere, sed easdē voluisse prophetam causam & occasionē tradidisse ceteris idololatrādi, scilicet Samaria & Hierusalem. Solent enim Regię vrbes exemplum viuendi

viuendi præbere ceteris, solent esse scholę & officina scelerum, inde tanta morum corruptio ad alias dimanat vrbes ex principū curia, quod illic geritur, quasi viuēdi regula ab alijs vsurpatur. Rusticus & inurbanus habetur, qui non eisdem vestibus, non eisdem sermonibus, non eadem viuēdi ratione vtitur. Vndē maximē oportet principes aduertere, quę in curijs quibus habitāt permittāt, maximā illos oportet æquitatis & probitatis habere rationem, his præcipuē in vrbibus in quibus degunt. Inferiores namque superiorum mores facile emulantur, vt ait Ambrosius. & qualis est rector ciuitatis, tales & subditi eius erunt, Ecclesiast. 16.

Et ponam Samariam quasi aceruum lapidum in agro cum plantatur vinea, & detrahā in vallem lapides eius et fundamenta eius reuelabo.

Verba quidem sunt ipsius Dei egredientis de loco suo, & descendētis, & cāctis super excelsa terræ: Ponā, inquit, Samariam in aceruum lapidum, sed permanus scilicet Regis Assyriorum, & exercitus eius,

Venientibus Assyrijs, inquit, Hieron. Assyrii hoc facient, sicut fecisse legimus 4. Reg. 17. Et quia ex Dei voluntate, mala illorū, voluntate ad bonum vntente, & à Deo suscitati sunt, ad hoc faciendum, & ad ponendam Samariam in acervum lapidū. Ideò dicit, Ego ponam, quòd certè sic factum habetur 1. Paralip. 5. c. Reliquerunt autem, inquit, Deū patrum suorum, fornicati sunt post Deos populorum terræ quos abstulit Deus corā eis, & suscitavit Deus Israel spiritum Phul regis Assyriorum, & spiritū Teglah Phalasar regis Assur. Sic etiam contra Babylonem suscitavit spiritum Regum Medorum Jerem. 21. & contra Salomonem Razon filium Eliada & alios, 3. Reg. 11. & 2. Paralip. c. 21. Suscitavit Dominus spiritum Philistim & Arabum contra Ioram. Cū ergò illi tanquam ministri Domini & ab eo suscitati illud fecerint, propheta, factum Deo tribuit. Nam quæ iudicis administer dum iustam eius sententiā exequitur, facit, ea suo modo à iudice fieri dicimus. Imò quæ Deus ipse permittit fieri etiā aliquo modo (quod suo dicendum est loco) ipsum facere possumus asseuerare. Morem enim esse diuinæ scripturæ asserit D. Damasc. lib.

lib. 4. fidei orthodoxæ c. 14. permissionem Dei, actionem eius vocare. Est quippe mos iste prophetarum frequentissimus, Deo tribuere precipuè illa opera quæ eius favore atque instinctu moti homines faciūt. Dicitur enim quod Dñs illa fecerit, illa præceperit, atque dixerit, ad quæ ipse mouerit faciēda, ac dicēda. Nā vt docet Rabbi Moyse Aegyptius lib. 2. directoris dubiorū, c. 48. Cū omne quod fit, necesse sit causam propinquā habere, & illius causæ alia sit causa donec perueniatur ad primā, quæ est voluntas creatoris: Ideò prophetæ prætermittētes causam propinquā secundā, tribuūt ipsum opus Deo optimo maximoque, & illa dicūt ipsum facere, dicere, atque præcipere, quæ fecisse videm⁹ dixisse, atque præcepisse, causas secundas. Et sic D. Aug. lib. 6. de ciuit. Dei. c. 5. explicās illa verba Gen. 11. c. Descēdam⁹ & cōfundamus labia ipsorū dicit: nō ait: venite descēdētes cōfundite labia, vt ad angelos descēdentes illi sermo esset: sed cōfundam⁹ ibi linguā eorū. Ostēdens ita se operari per ministros suos, vt sint ipsi cooperatores Dei, sicut apost. dicit 1. Corinth. 3. Dei enim sumus cooperarij, quæ scripturæ atque prophetarū morē si diligēter me

moriæ commendemus, facillè quidem erit
 quam plurima scripturarum loca explicare,
 non enim legimus quando Dominus præ-
 ceperit Semei, vt Dauid dicebat. 2. Reg. 16. vt
 malediceret illi Dominus: Præcipit ei, inquit,
 vt malediceret mihi, & tamen quia ab illo
 hoc peruenire intelligebat, vel permittente,
 vel mala illius voluntate vtente ad bonum,
 vel ex ordine diuinæ iustitiæ sapiētissimus
 vir Deum illud præcepisse aiebat. Sic 4. Reg.
 18. Rapsaces dicebat: Dominus dixit mihi,
 accede ad terram hanc & demolire eā. nul-
 quam tamen reperiemus quando illi fuerit
 dictum: Sic Nechao Rex Aegypti 2. Paralip.
 35. Quid mihi & tibi Rex Iudæ? nō aduersum
 te hodie venio, sed contra aliam pugno do-
 mum, ad quam me Deus festinato ire præce-
 pit, desine aduersus Deum facere qui mecum
 est. Sic etiam Iob Deo tribuebat omnem bo-
 norum ablationem: Dominus dedit, Domi-
 nus abstulit dicebat, cum tamen demon ab-
 stulisset. Sic Psal. 65. Probasti nos Deus, igne
 nos examinasti. Sic 3. Reg. 17. præcepi mu-
 lieri viduæ vt pascat te. Et dixit Domi-
 nus cete, vt euomeret Ionam. & Ioseph dice-
 bat: Dominus misit me ante vos. Sic Pilato

dixit

dixit Christus: Non haberes potestatem su-
 præ me vllam, nisi tibi data esset de super. Et
 dicitur, patrem tradidisse filiū in manus im-
 piorum. Et Paulus ad Philemonē scribit, vin-
 ctum se Iesu Christi, cum Cæsaris victus tū
 esset. Altius perpendens, nequaquam sine
 Dei voluntate illud fieri. Sic etiam expli-
 cuimus antea locum nostri prophete: Ecce e-
 gredietur Dominus de loco suo, & descen-
 det, quia descendente, atque egrediente exer-
 citu Assyriorum, Dominus descendebat at-
 que egrediebatur. Sic Oseæ. 5. Ego, ego, capiā
 per Chaldeos. s. & Assyrios. Sic ergo, inquit,
 Ponam Samariam, cum per exercitum Assy-
 riorum hoc esset facturus, quo tāquā instru-
 mento vsus est, & tanquam baculo in manu
 sua, sicut Esaia 10. contra aliam gentem di-
 ctum esse videmus, sic dicit, Ponam: vtitur
 enim Deus tyrannis, tanquam instrumento
 ad supplicium sumendum de alijs. Et sic ali-
 quando dicit Deus se illos sibilo euocaturū
 Esaia 5. & 7. aliquando esse instar nouacula
 ad radendum barbam Ezechielis 12. Nunc
 sagemam & recte ad irretiendum improbos
 appellat Ierem. 50. Nunc malleum & virgā
 ad feriendum Esaia 10. quod intellexisse vi-

D 3

detur

detur Totila Hunnorum Rex, cum cuida respondit se flagellum Dei esse, & magnus ille Tamerlanus, qui a quodam reprehensus quod rem crudelem praecepisset, respondit: Ignoras, quoniam ira Dei sum. Et Titus, ut refert Philostratus lib. 6. de vita Apollonij c. 14. dicebat, se Deo iracundiam contra Iudaeos demonstranti suas praeuisse manus. Quomodo vero Deus illis utatur tanquam ministris & instrumentis ad operandum quae ipse vult, & quomodo, cum ipsi a peccato non excusentur, Deus mali nequaquam sit author & causa, docet D. August. lib. de gratia & libero arbitrio c. 20. lib. de spiritu & littera c. 31. lib. 5. contra Iulianum c. 3. & Lactantius lib. 5. diuinarum institutionum c. 24. & Theodoretus lib. de curandis Graecorum affectibus, tractatu de prouidentia. & Hugo de sancto Victore lib. de sacramentis p. 5. c. 27. & 29. ut alios praetermittam ne extra commentariorum limites transgredi videar. nam eorum malas voluntates sua malitia auersas ad mala faciendam, ipsis nescientibus, inclinatur ad hoc quod ipse ex eorum malitia bonum illud eliciat, quod corrigat inobedientes, quod eius fides corroboretur, tot martyrum testimonio.

Ponam

Ponam igitur, inquit, Samariam: elegantissimè certe propheta euerse urbis typum nobis ante oculos ponere videtur, hisce omnibus verbis: Ponam Samariam in aceruum lapidum in agro cum plantatur vinea. Licet Paraphrastes Caldeus in numero plurali dixerit, in acervos agrorum. Sic psal. 78. de Hierusalem dictum est. Posuerunt Hierusalem in acervos lapidum. Sic etiam de Babylone Ieremias loquens: Et erit Babylon in tumulos. Sed frequenter ad monuimus in nostra interpretatione psalmorum, Hebraeam esse Phrasim nec raram quidem numero singulari uti pro plurali, ut non sit opus in hac re clara & manifesta diutius immorari, aut loca aliqua adducere cum tam multa passim sese nobis offerant. Solent agriculatores cum vineas plantant in locis saxosis, ex fossis lapides extrahere, quos in cumulos & acervos redigunt, ne vitibus officiant, aut impedimento sint: & sic passim in vinearum plantationibus reperimus lapidum acervos. Sic, inquit, fiet de Samaria: varios hinc inde acervos lapidum ex structuris corruentium videbitis. Erit enim instar vinearum nuper plantatarum, vel quia cum vinearum

D 4

plantari

plātari incipiūt, videmus non tantā adhiberi curā vt custodiantur, sicut postea cū fructus ferūt. Primū enim satis esse putant aggerem constituere quo aliquo modo custodiatur vinea, idq; lapidibus aggestis, ac superimpositis, sine cemento, & sine calce aliqua. Sic, inquit, Ponam ego Samariam antea munitissimam urbē, castellis atque arcibus ex lapide quadrato optime muratam, quasi aceruum lapidum, vt non aliquid aliud esse videatur, quā lapidum aceruus in agro cū vinea plantari incipit, Lxx verò & si non eadem verba, sensum tamen eundem reddidere, quorum interpretationem in commentarijs amplectitur Hiero. Ponā, inquit, Samariam in pomorum custodiam in agro, Ponā illam, vt nihil præ se ferat, præterquam formam inanem ciuitatis, erit quasi pomarium cui non adhibentur tam validi muri, sicut passim in locis montanis ad pomaria custodienda fieri videmus. Erit veluti tugurium quoddam, quale cōstituere solent pomorū custodes ad custodienda pomaria. Quod de Hierusalem, urbē illa adeo illustri, vt illam delicias vniuersi orbis Ieremias appellauerit, ab Esaia. i. c. dictū esse videmus: Et derelinquetur

Thren., 2.

linquetur filia Sion, sicut vmbraculum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario, & vt vno verbo dicat, sicut ciuitas, quæ vastatur in vastitate hostili, in qua omnia ruunt, omniaq; funditus destruuntur. Verum Lxx addunt, & cū illis consentit Pagninus, & verba Hebræa hunc sensum aptius recipere videntur: Et in plantationem vineæ, quasi dicat, talem illam ponā, vt in illo loco, in quo sita erat, vineæ plantentur, & non amplius ædificetur. Quia enim Samaria in montibus sita erat, & vineta in montibus plantari soleant, dixit: Ponam Samariā in plātationem vineæ, non ædificabitur. quia vineæ ibi plantabuntur, & sic 4. Reg. 17. cum dicitur: Adduxit aut rex Assyriorum, viros de Babylone, & de Cutha, & de Ahaiat, & de Emath, & de Sepharuaim, & collocauit eos in ciuitatē Samariæ, & habitauerunt in urbibus eius: non dixit, quod habitauerunt in Samaria, quia sic destructa mansit, vt nequaquam, iam habitationi aptus esset locus. Et licet legamus postea apud Iosephum lib. i. de bello Iudaiico cap. 16. Herodem illam ædificasse, & in honorem Augusti Cæsaris Sebasten cognominasse, non tamen ad eam urbis amplitudinem

tudinem iterum est ædificata, vt caput esset regni sicut antea erat.

Et detraham in vallem lapides eius.

Quia, vt diximus, Samaria in edito loco sita erat, destruendo ciuitatem, id contingere necesse fuit, & fundamenta eius reuelabo.] Tãta quippe ruina erit, & tanta vrbis euerfio, vt non solum parietes, & ædificia corruant, sed fundamenta ipsa vsque ad extremum lapidem euellantur, præ militum indignatione contra illam ciuitatem quæ tribus annis restitit, nec expugnari potuit.

Et omnia sculptilia eius cõcidetur, & omnes mercedes eius cõburentur igni, & omnia idola eius ponam in perditione, quia de mercedibus meretricis congregata sunt, vsq; ad mercedem meretricis reuertentur.

Pergit propheta per singula, vrbis euerfionem describere, ædificia omnia dixerat funditus esse euertenda, neque idolis etiam, neque ornamentis templorum, & do-

narijs

narijs, neque etiam ipsis templis parceretur, sed omnia corruent, & quæ reliqua fuerint igne comburentur, & singula si bene considerentur rem ipsam exaggerant, atque extollunt. Concidentur, inquit, sculptilia omnia: licet enim milites idolorum cultores sint futuri; per quos euertenda est Samaria, nequaquam tamen idolis Samariæ, & sculptilibus eius parcent. Cùm enim ex auro & argento illa fabricata sint, aut auro & argento tegantur, vt aurum & argentum detrahant, nulla suæ religionis habitæ ratione, sculptilia ipsa confringent: tantum militum avaritia poterit, vt nec dijs suis parcat. Quod nequaquam in Barbaris hominibus, & omni prorsus religione carentibus mirum esse deberet, sed quod inter Christianos, & vera omnipotentis Dei religione præditos, nec templis ipsis nec sanctorum imaginibus, imò (quod non sine lachrymis proferri potest) nec ipsis locis nec apothecis, in quibus sanctissimum Christi corpus cõtinetur, venia aliqua cõcedatur, id quidem mirum videri debet, proh dolor. Et omnes mercedes eius comburentur igni.] Quia tribus annis exercitus Assyriorum Samariam obsedit, 4. Reg. 17. Ideo

Ideò milites præ nimia animi indignatione sicut perpetuo cōtingere videmus, omnibus phanis templisque spoliatis, igne mittentes in ipsam ciuitatem, omnia quę relicta fuere, igne cōbussere, & sic dicit propheta, omnes mercedes eius comburentur, omnes Samaria diuitiæ, omniaque bona quę sibi à falsis dijs tradi existimabant propter religionis cultum quem illis exhibebant, tanquam in mercedem, & premium sui cultus, nec à falsis dijs liberari poterūt, quia enim omnia illa bona quę habebant & diuitias omnes ac ceptas ferebant falsis dijs, & ab illis sibi tribui existimabant tāquam mercedem & premium sui cultus: Ideo mercedes omnia illa appellat. Sic enim Osee 2. hoc affirmari videmus: Vadam, dicebat gens illa, post amatores meos, qui dant panes mihi, & aquas meas, & lanam meam, & linum meum, oleū meū & potum meum, & hæc nesciuit, quia ego dedi ei, inquit, Dominus, frumentum & vinum, & oleum, & argentum multiplicauit ei, & aurum quę fecerunt Baal. Iuxta falsam ergo eorum existimationē, Micheas, omnia illa, mercedes appellat. Non desunt autem quę aptius ista verba vertūt, & forsā magis ad rem

ad rē, de qua agebat propheta. Et omnia donaria eius igni cōburētur, quia dixerat sculptilia esse cōfringenda, propter aurū & argentū quo erant ornata & texta, addit, & tēplorum donaria quę diuersi reges templis idolorum donarant, omnia anathemata, quę in Deorum honorem in templis pendebāt ad templorum ornatum, igni comburentur, & huiusmodi ornamēta, atq; dona, mercedes appellauit, comparādo idola meretricibus: Ita enim illi idolis suis dona concedebant, sicut & meretricibus amatores illarū, & proci dona concedere cōsueuere in voluptatis mercedem, quam ex illis capiunt. Comparatur enim frequēter in sanctis scripturis idolorum cultus fornicationi: est enim fornicatio quæ dā spiritualis. Omnia igitur illa quę idolis suis donarunt, preciosiora quidē milites accipient, reliqua autē quę asportare nequibunt, igni cōburentur. Et (quod amplius est) omnia idola eius erunt in perditionem, id est, omnia idolorum tēpla per idola enim idolorum tēpla intelligit, nā de idolis iam dixerat, licet enim idolis propter aurū & argentū nō sit parcendum, nec donarijs tēplorū, ex auro & argento, & serico forsā cōtextis, at

tis, at tēplis ipsis honor & religio haberi so-
 let, eo maximē, quia nulli vni militibus esse
 potest templorum euersio, dicit: Nec etiam
 tēplis parceretur, sed omnia disperdētur, atq;
 dissipabūtur, & funditus euertentur, illa oīa
 ponam in perditionem: & sic trāstulit Iona-
 thas, omnia phana timorum eius, id est, quę
 illi maximē honorant & reuerētur, & in ma-
 ximo pretio habent: illa ego omnia disper-
 dā, & reddit causam, quare ista omnia fieri
 permittat, dicens: Quia de mercedibus me-
 retricis congregata sunt, vsque ad merce-
 dem meretricis reuertentur. Quia non sunt
 dissimilia illis donis quę meretricibus do-
 nantur, sed fornicando cū falsis dijs o-
 mnia illa concefferunt, & quia ex fornica-
 tione, & questu meretricio sunt cōgregata,
 ducentur illa ad aliā meretricē, id est, ad Ni-
 niuē: & milites, suis idolis illa donabunt, nā
 quicquid pretiosum in Samaria inuenerūt,
 tulerunt secū in Niniuen, vt idolis offerrēt
 suis, quasi in gratiarū actionē pro mercede
 victorię contra Israelitas. Et sic Ionathas trā-
 stulit, quia eī cultores cultusalieni, inuadēt
 eā, idē ad cultores idolorū omnia ista per-
 ueniēt, vel quia omnia illa ob pēsimū cultū
 quem

quę Samaria colebat congregauerat, vsq; ad
 mercedē meretricis, reuertentur. i. redigētur
 in nihilū cum cōburentur igni, quia proni-
 hilo cōgregata sunt (est eī nihil idolum, &
 idolorū cultus) ad nihilū redigentur: appel-
 lat enim pretium meretricis nihil, est enim
 meretrix nullius pretij. Sic Prouer. 6. dici-
 tur, pretium meretricis, vix est vnus panis.

*Super hoc plangam & ululabo, vadā
 spoliatus, & nudus, faciam planctū ve-
 lut draconum, & luctū quasi struthio-
 num, quia desperata est plaga eius.*

PVt Hiero. prophetā facere quasi pro-
 pociā Dei, & sub persona sua inducere
 plangētis affectū, & dicit: Super hoc plangā
 & ululabo, vadā spoliatus & nudus. Decem
 eī tribus perdidit, & faciā planctū, velut dra-
 conū & luctū quasi struthionū, &c. Ita & ego
 sine filijs spoliatus & nudus incedā: & hoc
 faciā quia desperata est plaga ei⁹. i. Samarię.
 Cū eī propheta mala plura narrasset, &
 ingentem calamitatē super Samariā ventu-
 ram, sic per singula enumerasset, dicendo in
 persona Dei: Ponam Samariam in acruum
 lapidum

lapidum, &c. Vt ostendat nequaquã delectari cum pœnas sumit, atque supplicijs afficit suos, inquit: Super hoc plangam & ululabo, si enim nos diligenter sacras euoluamus scripturas, nihil equidem neque diligentius neque accuratius in illis tradi reperiemus, quã vt doceant nos, summum erga homines dei amorem, eius humanitatem & benignitatem erga illos veluti penicillo describunt: tota plena est amoris, & beneuolentię, tota beneficijs Dei hominibus collatis scætat: singulis verbis singula beneficia commemorat: hoc hominibus persuasum esse conatur, & omnibus modis illis hoc clare atque aperte ostendere satagit, hac de causa patienter agere atque tamdiu expectare, vt misereatur nostri Esaię 30. Nolle mortẽ peccatoris, sed vt conuertatur & uiuat Ezech. c. 18. sua benignitate atque longanimitate ad pœnitentiam adducere peccatores, ad Rom. 2. Nihil non agere antequam ad supplicium de malis sumendũ accingatur, prius minatur, prius admonet, prius prophetas mittit, cunctatur, remoratur: & tandẽ, cũ hæc omnia incassum abire videat, cũ frustra hæc oĩa facta esse intelligat, cũ frustra omnia hæc apposita remedia

1. Pet. 3.

dia cognoscat, alias excogitare vias cogitur pœnis, afflictionibus, tribulationibus, flagellis suos erudire conatur, & ad meliorem mentem: vel sic reducere nititur, vt eleganter docet Chrysoft. homil. 4. de fato siue de pro- uidentia, eò omnia ista tendunt, eò à Deo diriguntur, ne in eã in homines insaniam deueniant, vt Deum existiment illos odio profecti cum affligit, cum torquet, cum varijs afficit supplicijs, cũ in captiuitatem abire permittit, & mala immittit, ne hominum ingenio Deum metiantur, qui nõ vulgari afflictiũtur voluptate, cum de hostibus & aduersarijs suis vindictam sumunt. Ideo ergo scripturæ sacræ atque viri diuino spiritu afflati, frequenter inculcant signa aliqua exteriora quæ doceant etiã tunc nequaquam ex odio & maleuolentia illa fieri: tantum abesse vt tunc aliquam voluptatem capiat, cum vindictam sumit, vt si fieri posset, veluti diligentissimus pater, cum filium flagellat suum, doleat, tristetur atque maximè compatiatur, Sic Geneseos 6. cum videret omnem carnem viam corrupisse suam, in omne flagitiorum genus homines fuisse collapsos, cum omnibus tentatis remedijs vt

de Deo credere pare est, nihil profecisse intelligeret, cum grauisimū de omnibus sumere supplicium vellet, cum hominem quem formauerat delere decreuisset, ne odio illorum ista fieri, aut quia delectaretur in perditione morientium quis existimare posset, grauisimis quidem verbis contrarium persuadere nititur. Præcauens in futurū & tactus dolore cordis intrinsecus in ea prorupit verba: Delebo, inquit, hominē quem creauī à facie terræ, nō gaudēs hoc faciēdo, sed potius intrinseco dolore cordis se esse affectum, ostēdendo nō voluptatē capere vllā, sed si fieri posset summo dolore cruciari, plus doloris capere quā ipsi homines quibus poena ipsa infligitur. Sic Esaię 1. c. cum omnibus tētatis remedijs nihil profecisse conquereretur: Heu, inquit, ego, cōsolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis, & conuertā manum meā ad te, & ex coquā ad purū argentū tuū. Prius heu, inquit, inuit⁹ cogor ista facere, sed facere necesse est & si dolore afficiar. Sic. c. 10. Vē Assur virga furoris mei. vē, inquit, nī vestris peccatis facitis, vt rege Assyriorū vtatā quā flagello irę meę & 42. Tacui, si lūi semper, vt parturiens loquar, ecce graui pressus dolor

dolore qualis est parturientium, ad vindictam sumendam accingor. Sic ergo Micheas cum Deum introduxisset, sic aspereminantem mala, sic per singula discurrentem supplicia, vt veluti narrando videretur voluptate affici. Hęc quę sequuntur addit verba: Super hoc plangam & vlulabo, vadam spoliatus & nudus, &c. Non potuit propheta grauioribus verbis hanc falsam opinionem expungere ab hominum pectoribus, quam sic lachrymātem & eiulantē inducendo Deum, illi tribuens quę in illo nequam esse possunt, sed hominum ingenio se accomodans, sicut in multis alijs, scripturam facere videmus. Et hac ratione, mea quidem sententia, doctissimus Diuus Hieronymus Deo forsan hęc esse tribuenda verba existimauit. Adde quia prophetam verbis superioribus Deum introduxisse loquentem videbat, & nullam fuisse factam personarum mutationem. Verum cum tam frequens apud prophetas (vt ipse met author est Daniel II. Esaię 3. & 20. & Ieremię 8.) huiusmodi personarum mutatio contingat, & hoc esse vnum ex illis quę in prophetis difficultatem pariunt non

incongrue ab alijs hæc verba ipsius esse propheta putantur, & ei quidem maximè conuenire prima facie quisquis legerit facile iudicabit. Cùm propheta calamitatem ingentem prædixisset, & euersæ vrbs typum ante oculos legentium clare atque manifeste collocasset, vt non narrare gesta sed rem geri videamus, patriæ suorumque commotus amore, ferre nequaquam potuisse videtur sic oculis hæc narrare, atque idè in hæc verba prorumpit: Super hoc plangam & ululabo, ob tantam pulcherrimæ vrbs desolationem, atque regionis vberimam calamitatem, nequaquam à lacrimis temperare possum, quod Ieremiã postea fecisse legimus cùm Hierosolymitanæ vrbs admiraretur excidiũ: Plorans plorabat Ieremias & lacrimæ eius in maxillis eius. Et non solũ, inquit propheta, lamentabili vtar voce, verum & habitu quoque corporis internũ animi mei dolorẽ explicabo atque aperiã: Vadam spoliatus, & nudus, spoliabo me vestibus meis, & quod nequaquam sani homines facere consueuerunt, id ego non renuam facere, quod & Esaiam fecisse legimus cap. 20. ex præcepto Domini dicentis: Va-

de

de & solue saccum de lumbis tuis, & calceamentum tuum tolle de pedibus tuis. Et subdit. Sicut ambulauit seruus meus Esaias nudus & discalceatus, sic minabit rex Assyriorum captiuitatem Aegypti & transmigrationem Aethiopiæ. Faciam planctum sicut draconum] Solet scriptura similitudinibus adhibitis elegantius explicare, quæ exoptat, quam si quibusuis verbis quantumcunque prolixis vteretur, imo sepius (quod alias docuimus frequenter) vix aliquibus verbis potuisset hominibus exprimere, quibuscũque vteretur, quæ vult, quam aliqua rerum naturalium adhibita similitudine. & sic duplicem hic adhibet, alteram de draconibus alterã de struthionibus. Quantum autem intersit vt rerum illarũ naturas cognoscamus, quas in similitudinem scriptura sacra adducit, elegãter docet D. August. lib. 2. de doctrina Christiana. c. 16. Estote prudentes sicut serpentes, dicit Christus de serpente quod notum est, totum corpus eũ pro capite obijcere ferientibus, quantum illustret sensum illum, quod Dominus iubet astutos nos esse sicut serpentes. s. pro capite nostro, quod est Christus, corpus potius persequentibus of-

Math. 10.

offeramus, ne fides Christiana necetur in nobis, si parcetes corpori negamus Deū, & subdit: Vt ergo notitia naturæ serpētis illustrat multas similitudines, quas de hoc animāte scriptura dare cōsuevit, sic ignorātia nōnūlorū animalīū quæ non minus per similitudines cōmemorat, impedit plurimū lectore: quod etiā idē Aug. docet in cōment. super psal. 57. tractās illa verba psalmi: Sicut aspides surdæ obturātes aures suas, & Chryf. & Theophyl. Mat. 10. Plurimū ergō lucis afferret huic loco, q̄ horū animalīū naturas explicaret, quorū hic Micheas mētione facit. Atque de draconib⁹ nihil equidē certi reperire potuim⁹, ferocia al esse dī & ab hoīnū cōsuetudine lōgè remotū: illud autē quod à Hier. affertū legim⁹ afferemus, Sic em̄ ait: Dracones, referūt qui res naturales tractāt, cū elephātibus solitos pugnā inire, cū autē ab elephātibus vincūtur, terribili sibilo personāt ac conquerūtur. Sic ergō propheta: Eū, inquit, edā plāctū quē edere dracones solēt, cuius nemine futurum arbitror, qui cōmiseretur, sicut draconū null⁹ cōmiseretur. Quis em̄ de draconib⁹ aliqua cōmiseratione cōpatitur, cū eos horribili sibilo strepere ac vlulare audit. Et

dit. Et luctū quasi struthionum, siue filiē struthionum, sicut in Hebræo habetur. De struthionibus, siue struthocamelis, tā multa passim ab ijs qui de rerū naturis scribūt cōmemorantur vt superuacaneū esse duxissem, de re aperta & omnib⁹ tā facile nota, verba facere, aut chartas cōsumere, nisi viderē passim ab illis quā plurima ab omni prorsus veritate aliena pro veris veditari. Quod quam alienū esse debeat à scripturarū sacrarū interprete quisque me tacete cognoscit, alienū nāq; esse oportet ab eo qui infallibile veritatē explicat, fallibile aliquid interponere, ne indē aliquid authoritatis amittat, apud imprudētes saltē, summa quē ab eis narratur veritas. Quod cū nō tā diligēter à plerisq; qui plebi cōcionātur obseruetur, sed quē ipsi somniauerint, & ab alijs ficta acceperint, rudi populo tradāt: cōtingit interdū vt sōnia etiā, & ficta esse auditores putēt, quæ vera & certissima scriptura narrat: nullū cōstituētes discrimē inter hæc & illa, q̄ illos maximē cauere oportuisset, idq; fecissent si alueoliscōcionū cōtēptis, ex sacris doctorib⁹, & sacris euolutis scripturis quæ plebi pponerēt, dignaretur haurire, aut si nō passī cuius sicut prudēter sane

in concilijs cauetur, concionandi potestas traderetur. Sed his solum, qui prudentia, & diligentia videntes, veritatem omnino amarēt, & hanc pro viribus rusticis & idiotis obtrudere conarentur, nihilque illis proponerēt, nisi quod certa fide, aut à sanctis probabiliter dictum reperissent. Iam ergo quæ de struthionibus certa esse reperimus, adducamus quibus illustremus locum quæ exponere incepimus. Est struthio, vt passim videre licet, Auis magna, quæ vesci prohibitum fuisse legimus Iudæis Deut. 14. & Leuit. 11. Est autem auis nimiū agrestis, & quæ reperitur in maximis desertis, & vastissimis solitudinibus gaudens. Et sic Esaias de Babylone loquens, volens vaticinari illam ad summam solitudinem esse redigendam, & prorsus esse desolandam, non melius explicare potuit, quàm sic dicendo: Et habitabūt ibi struthiones, & pilosi saltabunt ibi. Et c. 24. Erit cubile draconum, & pascua struthionū. & Ieremię 50. Redigetur ad maximam solitudinem & habitabunt ibi struthiones. & sic Iob vt hoc explicaret dicebat: Socius fui struthionū. Dicitur autē ab Hebræis hæc auis יַעֲנָה בַת יַאֲנָה bat Iannah, ab vlulatu sic dicta; יַנָּה Iannah, vlulare significat

significat vndè quidam hanc vocem virtutē interdum vlulam, & Lxx in hoc loco Syrenē. Dicitur verò יַעֲנָה בַת יַאֲנָה Batianah, in scriptura i. filia struthionis: eo quod homines femella vesci solent, & cū adhuc parua est, teste Kimhi in libro Michlol. At hoc de natura huius auis narratur: Struthiones nequaquam incubare sua oua solere, sed in arena relinquere, vt arenæ calore fota maturescant non visu illa fouere sicut quidam affirmarunt. Id autem facit, nam ferè implumis cū sit calorem ouis concedere nequit. Prætereà adeò magna atq; grauis, quod potius pullis impedimento atque detrimēto esset: & sic oua potius relinquit sua, nec eorū cura aliqua tangitur. Quod de struthione Iob. 39. reperimus, de illa enim loquens, inquit, Dereliquit oua sua in terra, tu forsitan in pulvere calefacies ea: obliuiscitur quod pes cōculcet ea, aut bestia agri conterat, duratur ad filios suos quasi non sint sui. Nam cū pulli exierint, nequaquam sicut cæteræ aues eos fouet, aut alimenta subministrat, sed statim cibum sibi quærere coguntur: qui cū fame premantur, grauisimos edūt vlulatus, quorum neque parentes commiserentur. & ad

hoc alludés Iere. Threnorú 4. dicebat: Filia
 populimeicrudelis sicut struthiones, & hoc
 (volés indicare Micheas dixit: Et luctú quasi
 struthionú. Ná mei luctus, & doloris, nullus
 miserebitur, quod dolori doloré superadde
 re solet. Et hoc, inquit, faciam, qm̄ desperata
 est plaga eius. i. est magni doloris: Dictio em̄
 Hebræa חַוִּיּוֹת hanolah significat doloré ve
 heméte, qualé hi qui fame pereúnt patiútur,
 quia iá nullú curationis genus recipit plaga
 ista, & sic nequaquã flectere poteró plagá
 huius authoré. s. Deú, nulla est spes huius pla
 gæ tolléde, q̄ ipsi sūt insanabiles. Sic Ierem.
 3. dicitur: Quid clamas ad me, insanabilis est
 dolor tu⁹. Fieri, q̄ si dicat, nequit, quin Hiero
 solymitani captiui ducátur, & sic Osee 1. di
 ctú est: nō addá vltra misereri dom⁹ Israel, &
 c. 9. Nō addá vt diligā eos, Lxx vero hūc lo
 cū & verba ad aliú retulisse sensum videtur,
 nec incōgrue quidé, mea sentétia, sed valde
 cōueniéter, nā cū dixisset propheta oīa ēdi
 ficia Samariæ esse destruēda funditus, & scul
 ptilia, & tépla & donaria cōburēda, posset a
 liquis interrogare quid fiet de hominibus?
 quid regionis habitatores faciét? Respōdet
 secúdu Lxx translationē: Propter hoc plan
 get atq; lugebit, ibit discalceatus & nud⁹, fa
 ciet

ciet planctú quasi draconú, & luctú quasi fi
 lia Syrenarú, quia obtinuit plaga eius, & Pa
 raphrastes Caldeus Ionathas, ad istú sensum
 ista verba explicuit, vndè, vt bene intelligā
 tur, addēda esse aliqua R. D. Kimhiputat. i. q̄
 cūq; eiulátrú, cū tot mala, atq; acerbavideat
 plāget, atq; lugebit, ibit spoliat⁹ & nudus ve
 stibus suis, quibus exuerút illú, aut ibit spo
 liatus ratione, quasi turbatus homo præ ni
 mia angustia. Et hoc modo intelligéd⁹ est lo
 c⁹ ille Iob. 12. vbi nos habemus in Latina ēdi
 tióne: Qui adducit cōsiliarios in stultú finē, ha
 betur in Hebræo חַוִּיּוֹת, q̄ dictionē hic vertit
 spoliatus, & iuxta hāc versionē illic erat dicé
 dú: Qui adduxit cōsiliarios spoliatos. s. rōe.
 & sic ali j vertút, qui ābulare facit cōsiliarios
 tanq̄ insanos & errantes ob stuporé cordis.
 Vndè n̄r interpret sensú potiùs quã verba at
 tēdés, sic interpretatus est: Qui adducit cōsi
 liarios in prauú finē, nā turbat⁹ homo, & spo
 liatus rōe, in prauú finē oīa dirigit. Maximos
 etiā edét clamores & ululatus, & nullus erit,
 qui eorú misereatur, nec ipsimet parentes, à
 quib⁹ sūt progeniti, cū oēs simul in captiuita
 tē ducátur, & hoc faciét quia obtinuit plaga
 ei⁹: nō em̄ quomodocūq; plagati sūt, sed ve
 hementer, vt iam malum reparari nequeat.

Quia

*Quia venit usque ad Iudam tetigit
portam populi mei usque ad Hierusalem.*

INcepit ista plaga, & afflictio à Samaria
vt constat 4. Reg. 17. sed etiam venit usque
ad Iudam, Sennacherib enim vt refertur 4. Reg.
18. ascendit ad vniuersas ciuitates Iudæe mu-
nitas, & cepit eas, & peruenit ad portam ciui-
tatis Hierusalém eius exercitus (quæ dicitur
porta populi mei) cap. citato Esaiæ 36. refer-
tur, Sennacherib Assyriorum Regē ex Lachis
Rapsacen misisse in Hierusalem, & Rapsacē
cū exercitu peruenisse ad portam Hieru-
salem, sicut Iosephus docet, lib. 10. antiquita-
tum c. 1. At hic propheta insinuat, ad quam
portam ciuitatis. Nam eadem nocte occisi
sunt eius milites, ad portam .i. Populi mei,
sic forsitan dicta, quia illa erat cōstituta decē
tribubus, qua ingrederentur cū ascēdebāt
Hierusalem ad adorandum in tēplo, & ad sa-
crificia offerenda, quia cū Ieroboam vitu-
los fecit, vt populus decem tribuum sibi sub-
ditus nequaquam Hierusalem ascēderet, nō
sic prohibere potuit viros religiosos, & qui-
bus lex Dñi curæ erat, vt Hierusalém nō ascē-
derent, ad adorandū Dñm in templo illo, in
quo

quo illū peculiariter habitare existimabāt.
Nec legimus aliquādo, ne hoc fieret à regib⁹
Hierosolymitanis fuisse prohibitū. Verum
constitutam illis, videtur rationi cōsonum,
portam vnam ciuitatis, qua illis ingredi lice-
ret, & nō alia, sicut fieri videmus illis in vrbi-
bus quæ in regnorū finibus sunt cōstitutæ. Li-
cet em̄ inter confines bellum nō sit, sed pax,
nequaquam tamen alienigenis, omnes patēt
ciuitatis aditus, sed quadam signata porta
alienis ingrediendum est, & per quasdā pla-
teas solū deambulandum: ne occasione
aliquam habeant, aut infirma, aut ciuitatis
præsidia explorandi. Sic ergo porta illa qua
ingredi licebat decem tribubus, dicebatur
porta populi mei. Et vsque ad illam, illud ve-
hemens malū venisse dolet. Et sic vltra decē
portas quas aliqui affirmant, solum scriptu-
ram cōmemorare, ciuitatem terrenam Hie-
rusalem habuisse: hic Micheas, alterius etiā
mētione facit, & sic credere par est etiam,
aliam fuisse cuius non fiat mētio, & creden-
dum esse D. Augustino ad miraculum vsque
eruditissimo asserenti in psal. 86. ciuitatem
Hierusalém 12. habuisse portas, & sic quod de
mystica & cælesti Hierusalem dicitur Apo-
calyp.

caly. 21. q̄ habebat 12. portas, etiā deterrena
 verū sit dicere, etiā in hac re cęlestę figurasse
*In Getb nolite annuntiare lacrimis,
 ne ploretis in domo pulueris, puluere
 vos conspergite.*

Illud in primis annotare diligenter lecto
 rē volum⁹, in verbis quę sequūtur in hoc
 priori capite, tanta illa nodis inexplicabili-
 bus esse inuoluta, vt vix sensus à propheta in-
 tētus percipi possit, atq; ita in interpreta-
 tione variare interpretes, vt ipsa variatio satis
 ipsius prophetę difficultatē indicare videat-
 ur. Quod candidē intelligens, vt erat cādi-
 do ingenio pręditus D. Hieronymus, studio
 forū omniū merito patronus & dux, cū hac
 verba incipit explicare, in hac verba pro-
 rumpit: Multum Hebraicū à Lxx interpreta-
 tione discordat, & tantistā mea quā aliorū
 translatio difficultatibus inuoluta est, vt si
 quando indiguimus spiritu Dei (semper autē
 in exponēdis scripturis sanctis illi usegemus
 aduētū) nūc maximē eū adesse cupiamus. Et
 in fine sic ait: Hucusq; secundum Hebraicū
 vt potuimus, & vt nobis visum est, certē vt
 ab Hebręis audiui⁹, quasi inter saxa & acu-
 tissi-

tissimos scopulos nauiculā nostrā reximus,
 quę vtrū intrauerit portū, an adhuc in salo
 fluctuet, lectoris erit prudentiæ iudicare. Et
 postea subdit: obsecro lectore, ne necessitatē
 volūtate putet, & expositionē prolixā verbo-
 sitatē existimet: magisq; miretur in locis tā
 asperis me aliquid inuenire, quā quicquā eo-
 rū, quę dicēda sunt nō pręmittere. Hac
 ille. Et sic vir doctissimus est interpretatus,
 vt vix percipi possit, quid sibi sua interpreta-
 tione voluerit, magnis crede mihi coque-
 batur angustijs, nec sibi satis quę afferebat vi-
 debatur placere, quod ipse cādidō animo in-
 dicare videtur, cum prudentiæ lectori iudi-
 candum relinquat, quod si in hoc dissoluen-
 do nodo plura quam lectori par erit in me-
 dium adduxerimus, dabit veniam precor,
 hoc nāq; qua possum⁹ diligētia curamus, vt
 auditorib⁹ (quos nō semp̄ ad eō doctos, & in
 scripturis versatos nacti sum⁹) claris verbis,
 licet aliquātū, plixis (ne breuitati studētes ob-
 scuri efficiamur) tradam⁹ doctrinā. Et certē
 in tāta obscuritate atq; dictorū caligine, nul-
 la mihi verba plixa esse cęsetur, & maximē
 illa quę vt lucē adferāt necessaria sūt. Prima
 autē horū verborū difficultas in hoc cōsistit,
 q̄ interpret nomina ppria vrbiū illi⁹ reg iōis

pro appellatiuis vsurpantes rem totã cõfundunt, & inter alia loca quæ Santes Pagninus vir Hebraicæ linguæ peritissimus, in epistola sua ad Clementem septimum pontificem maximum adducit, vt suam tueatur sententiam (contra alios viros doctos, qui de hære libris æditi nostratepestate contendunt) hanc vulgatam æditionẽ, qua nunc vtitur ecclesia nõ esse Hieronymi hic vnus est eò quòd adiectiua nomina, vel substantiua pro nominibus vrbium posuerit, quod nõ erat facturus vir doctissimus Hieronymus. Solet hoc in scripturis sacris haud mediocrẽ obscuritatem parere, nomina propria pro appellatiuis vsurpari, aut è cõtra, si nomina appellatiua quis propria esse putet. Sic clarius intelliget locũ psal. 75. Factus est in pace locus eius & habitatio ei⁹ in Sion, qui aduertit loco pacis, haberi in Hebræo, factus est in Salem locus eius, quod statim alijs verbis explicuit, sicut in psalmis frequenter fieri admonuimus, & habitatio ei⁹ in Siõ. Sic Gen. 33. habetur: Trãsiuit Iacob in salẽ. putauit interpretes nomẽ propriũ loci esse, cũ tamen hic sit appellatiuũ, & sic vertendũ: Venit Iacob saluus, siue pacificus in ciuitatẽ Sichen. Sic cap.

34. dicitur, Salemin. i. pacifici sunt viri isti. Sic à magnis difficultatibus, multos liberaffet interpretes. Si Iosue 14. cũ dicitur, ibi Adã maximus inter Enachim sepultus est. nomẽ appellatiuũ constituisset, ne primi parentis nomen proprium esse existimarẽt lectores, sicut multos existimasse videmus sic ibi ad verbum habetur: Ibi homo maximus inter gigãtes sepultus est, qui dicebatur Arbe, atq; indẽ dicta est ciuitas Arbe. Potuissem equidem multa huiusmodi exempla congerere & in medium adducere, quæ passim inter legendum auditoribus annotauimus, & maxime super Gene. cap. 2. super illa verba: Plantauerat Deus paradysum voluptatis à principio. Sed satis erit vnum aut alterum adduxisse locũ, & pro maiore claritate Martini nostri Martinez, viri & linguarũ peritia & multiplici sanctorum patrum lectione clari, verba adducere lib. 2. hypotyposeon. c. 1. sic ait: Annotabis interpretem nostrum sæpẽ nomina ppria Hebraica, Latine reddidisse linguæ, quod fieri non debet, ne ita detur ansa allucinandi studiosis, vt nesciant sit ne proprium nomen an appellatiuum. vt si dicerẽ: Dilectus dixit in psalmis, pro Dauid: dixit &

pax ei⁹ in prouerbijs, pro Salomone. Huiusce rei multa sunt exempla apud Oseam c. 1. Loruchama est nomē proprium mulieris, in interpretamen transfuit absq; misericordia, & Lohami nomē viri & interpretatur, nō populus meus. & apud Esaiam, cap. 7. vocatur filius Esaiæ, relictus est Isub. & postea cap. 10. Reliquiæ conuertentur, cum sit nomen proprium Seriasub. Genes. 1. appellauit lucem diem, pro lucē, ion. & vocauit tenebras noctem, pro tenebras, laila. i. noctem & vocauit firmamētum cælum: pro Samain, i. cælos. Innumera huiusmodi inueniet, qui nouerit esse vitium dignū animaduersione. hæc ille. Quod equidē in hac parte quam interpretari conamur suis demonstrabimus locis sed quia vt Aug. docet, lib. 2. de doctrina Christiana c. 12. diuersitas interpretationum plus adiuuat intelligentiā quam impediāt, si modō legentes nō sint negligētes, nam nō nullas obscuriores sententias plurium codicum sãpē manifestauit inspectio. Ideò varias in hoc loco interpretationes adducam, earum quas ecclesia recipit, vel saltim non reijcit, quippe ex omnibus facilius colligemus veritatem. Nostra vulgata æditio, &

Hier.

Hieronymus sic habet: In Geth nolite annūciare, lachrymis ne ploretis, in domo pulueris puluere vos cōspergite. Lxx verò sic: Qui in Geth nolite magnificare, qui in Bachim nolite reædificare, ex domo derisum, terra aspergite derisum vestrū. Pagninus: In Geth ne annūcietis, flēdo ne fleueris. siue vt Vatablus: Omnino ne ploretis, propter domos. Ophra puluere inuolue te ipsam, aut in puluere volutato, vt Vatablus. In prioribus quidem verbis consentiunt, Vulgatus, Hieronymus, Pagninus, & Vatablus: In Geth nolite annunciare, lachrymis ne ploretis. Lxx longè dissentientibus qui sic habent: In Geth nolite magnificari, forsan delusi quod verbum נגד, Nagad, quo vtitur Micheas, quod annunciare sine controuersia significat, ipsi legerunt גגל, Gadal & sic נגלגל. Tigadlu corrupte, quod significat magnificari. tū & dictionem נבב, Bacco putarūt esse nomen proprium vrbs, & sic verterunt In Bachim nolite reædificare: verbum enim quod sequitur אלתיבכו, Altibechu reædificare. forsan delusi litterarū similitudine, sicut sãpius fecisse legimus p verbo נבב Ba-chah quo vtitur hic Micheas, legētes נבב, Bannah quod ædificare significat: dictionē autē

sequentem לפארה Leaphra, interpretantur derisum, Hieron. puluerem, Pagninus & Vatablus nomen proprium vrbis esse putant: Illud adhuc circa lectionem hãc silëtio præterire nolui, quàm eleganter propheta ad singula verba quæ primùm profert, postea in sequentibus alludat: quam elegantem verborum allusionem nec Latinus, nec alterius linguæ interpres seruare potuit: qua delectatione & gustu scripturarum sacrarum priuari videmus Hebraicę linguæ cognitione penitus ignaros, qui nequaquam oculis conspicientes, nitorem atque elegantiam prophetarum ideo eorũ lectioni minime afficiuntur. Iam ergò his sic annotatis superest, vt ad verborũ horũ intelligentiam explicãdam accedamus. Et primò, licet hæc verba & quę in hoc capite sequuntur, Deo, vt D. Hieronymo placet, & ipsis exulãtibz vt alijs videtur, ac cõmodari optimè possint, & illis conuenire videantur. Verum magis (mea sentëtia) hæc verba ipsius esse prophetę videntur, & ab illo proferri cùm maximo dolore, cùm singultu & lachrimis. Conuertitur enim propheta ad ciuitates circumuicinas, vt homines ad luctum & lachrymas prouocet. & licet om-

nis

nis Israelitarum regio fuerit desolata, & omnes decem tribus in captiuitatem ductæ, verum ciuitatum quarundam illius Regionis mentione facit: vel quia forsan illa duriora sunt expertæ quam aliæ, aut aliquid in eis reperit, cuius ratione licet nobis ignotum, dignæ visæ sunt, quarum in tanto dolore mentione faceret: vel quod probalius esse videtur quia in eorum nominibus significatione inuenit, iuxta quã alluderet, vt sic gratiorem redderet oratione, & vt verbis vtat Kimhi, linguam inuenit cadentem supra linguam, aut significatione cadentem ad significationem: vt si quis diceret, O tu Alba (quod nomen est proprium oppidi iuxta Salmãticam) denigraberis. O tu Granata, granis omnibus priuaberis. Habet certè huiusmodi loquedi modus elegantie plurimum & suauitatis nõ parum, & quo cantores maximè delectantur. Alludere ad vocabula in carminibus plurimũ delectare experiëtia discimus. In Gath igitur, propheta inquit, nolite annunciare. Gath siue Geth, vt Regnorum testatur historia, vna est de quinque vrbibus Palestinæ, in dẽ fuit Goliath ille Getheus, quẽ Dauid occidit in prelio. apud regem Geth insaniam

finxit Dauid. 1. Reg. 21. ibi habitauit Dauid per aliquod tempus. 1. Reg. 27. in illa gigantes fortissimi habitauerunt. 2. Reg. 21. Et licet cū ista assereret ppheta, Geth esset in potestate Regum Iudā, tamen erant Getheiac fuerūt semper animo à Iudæis valde alieno, fuerunt perpetuo illorum infensissimi hostes: & licet fieri nō posset quin adeorū aures tanta Iudæorū calamitas peruenisset, tāta vrbū euersio, tā dura seruitus, affectū tamē lugētium exprimens, & præ nimio dolore quasi nō aduertēs (sicut ijs qui lugēt, contingere videmus) hoc Getheis celā dum malum cōsulit, etiam si lachrymæ abunde suppetāt, ratioque lugendi nimium vrgeat, ac continere vos oportet, & à luctu paulisper cessare, ne Getheis aduersarijs vestris hoc concedatis gaudiū, ne illi ex vestris malis gaudio afficiātur. Simile Dauidem legimus dixisse. 2. Reg. 1. cum Saulis atque Ionathæ, suorūque audita morte plangeret: Nolite, dicebat, annunciare in Geth nec annuncietis in compitis Ascalonis, ne fortè letentur filiæ Philistim, ne exultent filiæ incircūcisorū. Ecce causam assignat quare hoc ab illis celari velit, ne filiarum Philistinorum letetur, & pro hac re choreas agant,

agāt, ne occasione gaudēdi eis subministrēt. At fieri nequaquam poterat hoc à Getheis ignorari, eò maximè quoniā ipsi fuere qui Saul & Ionathā occiderunt, & qui victoriā cōsecuti sunt, & qui eorū corpora in muris suspenderunt. Verum qui luget non hæc considerat, sed quæ desiderat voce exprimit, siue fieri possit, siue nō, minime aduertens, hoc est, quod ego velim ne hostes nobis infensissimi hoc sciāt, ne propter fletum nostrū ipsi letētur: solet inter alia hoc maximè cruciare animū, patiētis mala, solet maiores addere stimulos dolori, solet lachrymas augere plurimū, hostibus atque inimicis irridendi occasionem atque subsannādi tradidisse. & his præcipuè quibus infensissimus extiteris hostis, quales Getheos fuisse perpetuo in scripturis legimus. Quod apud Vergiliū Sinonē insinuasse legimus cū diceret: Hoc Ithacus velit & magno mercētur Atridæ. Sic Iulium Cæsare cū à pyratis captus esset, dixisse ferunt, nō se tam egrè ferre quod captus esset, quam quod gaudio esset afficiendus Marcus Crassus eius inimicus. Hoc apud Homerum Nestorem illum dixisse legimus.

COMMENTARIA IN

Ω παπ. ἡ μέγα πένθος ἀχαιῶν γαίαν ἰκανοί.
 Η πην γυιοθῆσαι Πριάμος. Πριάμοσ τῆ παιδῆσ.
 Αλλο τῆ Τρώεσ μέγα κεν κρηαροία τῶ θυμῶ,
 Εἰ σφῶν τὰδ πάντα πύθοιατο κρηρα μῖνοιον.
 οἱ τῆσ μὲν βουλῆ Δαναῶν, πῆρε δ' ἴσῆ μάχουσαι.
 Mei mihi qui fletus Priamo feret ista suauem
 Afficiet quam res Priamo feret ista suauem
 Latitiam, Priamog; satis quam Troes ex omnis
 Troia gaudebit tellus, animosq; superbos
 Efferet hostiles, huic vos decernere pugna
 Verborum audierint studijsq; ardere nefandis
 Irarum atq; odij qui cunctis rebus Achiuīs
 Præstatis seu consilio, seu bella gerendo.

Solet etiam his qui in malis versantur & lu-
 ctu, & aliquid solatij tribuere, mala quæ pa-
 tiuntur ab aduersarijs & hostibus ignorari
 suis, quæ regius vates vera esse ostēdebat cū
 psal. 78. tam flebiliter conquereretur de mi-
 sera Hierosolymitanorū conditione. Illud
 inter alia nimis durum illis fuisse cōmemo-
 rat: Facti sumus opprobriū vicinis nostris,
 subfannatio, & illusio, his qui in circuitu no-
 stro sunt. Si alieni nobis insultarēt, & quibus
 nullum vnquam malum intulimus, aut qui-
 bus ignoti eramus, id vel ferri posset. Verūm
 à vicinis irrideri, & subfannari, hoc dolorē,
 atque calamitatem auget. Idem cōquerēba-
 tur psal. 43. Posuisti nos similitudinē in gen-
 tibus

MICHEAE CAP. I.

45

tibus commotionem capitis, his qui oderūt
 nos psal. 79. Posuisti nos in cōtradictionem
 vicinis nostris, & inimici nostri subsannaue-
 rūt nos. Sic Threnor. 2. inter alia grauissima
 mala hoc cōnumerat: Destruxit & nō peper-
 cit, & lētificauit super te inimicū. Quod gra-
 uis esse videbatur, quā illud, q̄ Paulus ait: Spe-
 ctaculum facti sumus mundo & angelis, &
 hominibus. Hoc ergo, cū grauissimē cru-
 ciare miserorū animos cerneret, & aliquod
 inde miseris solatium euenire, quod malū
 ab aduersarijs & hostibus ignoretur, & ne-
 sciatur, ceteros adhortatur, vt saltim hoc so-
 latium præbeāt afflictis, ne Getheis hoc ma-
 lum annuncient: Licet ab illis occultari ne-
 quiuisset, vt lachrymas tegant, & cū maxi-
 mo affecti sint dolore, alacritatem simulēt,
 ne in singultus dolor irrumpat, ne aduersa-
 rij lætentur. In domo pulueris, puluere vos
 conspergite, in domibus puluere plenis, ex
 ruinis cadente, omnia tristitiæ signa ostendi-
 te, ingredimini domos, licet puluere plenæ
 sint, è ruinis, & ibi lugete, exterius aut con-
 tinete vos à lachrymis, Dictio aut Hebræa,
 79y Aphar, qua hic propheta vtitur, certum
 quidem est, puluerem propriē significare, &

1. Cor. 4.

inde cinerem, sic Gene. 3. בְּעָפָר אָחָה וְאֶל עָפָר
 qui Aphar atah ve hel aphar talub: מְשׁוּב
 Puluis es, siue cinis, & in puluerem reuertē-
 ris. Et Genes. cap. 18. dicebat Abraham :
 Ledaber el a- לְדַבֵּר אֵל אֲדֹנָי וְאֶנִּיכִי עָפָר וְטָפָר
 donai behano qui Aphar Behepher: Loquar
 ad Dñm meum, cū sim puluis, & cinis. vt no-
 ster habet: aptius aut, cū sim puluis, & puluis,
 vt minuat id quod dixerat, quod geminata
 dictio apud Hebręos ostēdit, & sic iuxta hęc
 significationē Hier. vertit: In domo pulueris
 puluere vos cōspergite. Erat hoc maximū tri-
 stitię signū puluere inuolui, sicut Iob. 2. legi-
 mus, amicos illos qui ad cōsolandū venerūt
 fecisse. Cūq; eleua sēt procul oculos suos, in-
 quit text⁹, nō cognouerūt eū, & exclamātes
 plorauerūt, scissis vestibus suis sparserūt pul-
 uerem supra caput suum, & Ierem. 6. Filia, in-
 quit populi mei accingere filicio, & consper-
 gere cinere, & quid hoc facto velit, explicat
 Lu ctū vnigeniti, fac tibi, plāctū amarū. & sic
 Iob. 7. dicebat: Ecce nūc in puluere dormio,
 & si manē me quęsieris, nō subsistā. Versor
 in maximo dolore, atq; tristitia, & quę me su-
 bito cōficiet. Et sic Esai. 47. Sede, dicit, in pul-
 uere, virgo filia Babylō. & Ezech. 27. & super

iacie nt

iacient puluerē capitibus suis, & cinere con-
 spergētur. & Ierem. 25. Vlulate pastores, & a-
 spergite vos cinere optimates gregis. Nolite
 ergo, annūtiare in Geth, lachrymis ne plore-
 tis, omnino, cōtinete lachrymas, & interi⁹ so-
 lū signa tristitię ostēdite, in illis locis; cōsisti-
 te, in quibus qui dolēt versari solēt. At Pagni-
 nus & Vatablus, cū Paraphraste Chaldeo Io-
 natha, & Hebręis, dictionē לְעָפְרָה leaphra p-
 priū esse nomē cuiusdā vrbis, sic dictę existi-
 māt, & sic vertūt: Propter domos Aphra pul-
 uere cōsperge te ipsam. vt ad nomē vrbis allu-
 deret quę Aphra siue Ophra dicebatur, de
 qua metio fit Iudi. 8. quę patria Gedeonis e-
 rat, & forsan huius vrbis mētionē fecit ppter
 id quę gestū ibi narratur: quod cū filij Israel,
 donaria plurima Gedeoni cōtulissēt ex auro
 collato, atq; donis, Ephod fecerit, & posuit il-
 lud in ciuitate Ephra, fornicatusq; est, inquit
 textus, omnis Israel in eo, & factū est Gedeo-
 ni, & omni domui eius in ruinā. Propter do-
 mosigitur Ephra, quas hostis demolitus est,
 puluere inuolue te ipsam, magna tristitię si-
 gna ostēde. Illud tamē licet longa indigeret
 consideratione, hic breuius quam res tanta
 postulabat annotare libet, ne vltra limites

commenta:

commentariorum transire videamur. Verbum Hebraicum quo hic utitur noster propheta **וְהִפְלַסְתִּי** hispalasit, cōtra omnē grāmatices rationem atque regulā legi, ac punctuari in nostris Biblijs Hebraicis, in illis etiam quæ fortitus est D. Hieronymus, iuxta regulas à Grammaticis constitutas, in prima persona legendum erat **Hispalasti**, puluere inuolui me. Atq; ita hunc locum referūt etiā aliqui ex nostris, ex illis esse quos scribæ de prauarunt, & qui annumerantur inter ticum Sophrin. i. correctiones scribarū: secundus modus deprauationis illorum erat, vbi id quod prophetæ scripserunt, dimittentes, non literas quidē mutauerunt, sed aliter quā scriptura naturaliter exigebat, pūctuare præsumpserunt. & quidem harum correptionū tam multi viri docti & Hebræicę linguę peritissimi mentionem faciunt, & ita fuisse cōfentiunt, vt nephas quibusdam ex nostris videatur ab illis dissentire, & non illos ad vnguem hoc recte considerasse asserere aude-re. Sunt in hac sententia, Iacobus de Valentia, Figuerola Valentinus, Porchettus de Victoria verbi, Adrianus finus, Ioānes Driedo, Petrus Antonius Beuter, Petrus Galatinus,

qui

qui lib. 3. de archanis scripturæ, cap. 10. cū inter deprauatos locos ab illis hunc constituat, sensum huius loci hunc fuisse existimat quod hic vaticinetur propheta, Deū humo vel puluere inuoluendum, & hoc in domo pulueris, quasi dicat, in corpore terreno, vel carneo, vnius virginis, quam domum pulueris appellat: puluere inuolui me, pro inuoluā more prophetarum. i. efficiar homo, qui ex puluere constitutus est. At verò cū hæc omnia satis, superq;, & ad nauseā vsq; in nostro de trāslationibus scripturæ tractatu, Talmudica somnia esse ostenderimus (pace omnium sit dictum) ad illa diligentē transmittere lectorem decreui. Hoc vnum saltem annotare hic visum est, aliud esse varias reperiri lectiones in codicibus Hebraicis, aliud esse, codices esse corruptos, & id maximè ex industria, & consensu Synagogæ. Nam varias esse lectiones apertè fatemur, quas in Biblijs Cōplutensibus litera. O. superius posita, annotatas esse videmus. At inde nostra quā semper tuemur, apparet clarius sententia, incorruptissima hæctenus Biblia Hebraica māsisse, quod voluerint potiùs Hebræi omnē Grāmatices rationē falsam reddere quā literam mutare,

mutare, & quia in isto loco, varia lectio reperiebatur, sic reliquerunt, ut utraq; lectio in sinuaretur. At longè meliorem esse quàm nostra Biblia habet, inde prudens lector colliget, quod illà D. Hier. vir omnigena eruditione præditus elegerit, & sic modò in Latinis æditionibus, iuxta eius lectionem legimus in imperatuo, sicut modò punctuatur, & quod litera taph, ibi reperiatuŕ ociosa, sed cum de hac re multa abundè à nobis dicta sint, & audires diligenter hæc annotasse intelligã, à cæteris superfedeamus. Sequitur in textu.

Transit à vobis habitatio Saphir confusa ignominia.

Sic Hiero. Nam vulgatus legit, Transite vobis. Lxx verò longè aliter: Quæ habitas benè ciuitates eius. Pagninus, Transi habitatrix, saphyr nuda pudore, vel turpiter pudentia defacta (sicut Vatablus) quia Samaria, inquit, Hiero. in pulcherrimo Iudææ, & vberissimo sita loco, nunc quoq; ostenditur, dicitur ad eam, O tu quæ habitas in vberissima regione, quia confusa est ignominia, sic transi, sic, sic ad captiuitatem deducere, ut præ malorum magnitudine, ne vicinus quidem allophilus

audiat

audiat vocem tuam. Hæc ille. Est tamen aduertendum vulgatam phrasim Hebræorum esse dicere, Trāsi vobis, pro trāsi tu עברי לך, libri lachè, & sic Cantic. i. vbi nos legimus, Si ignoraste, ô pulcherrima mulierû, abi post vestigia gregum. Hebraicè habetur: Abi tibi, Annotat tamen Kimhi vsum fuisse prophetam, verbo generis foeminini, propter Synagogam, quæ erat in vrbe Saphir, ad quam sermo est prophetæ, nisi velimus dicere, quod scriptura sacra in contemptum malorum hominû loquitur de viris, & vitur foeminino pro masculino, & dixit in plurali, propter singulos ciues illius ciuitatis, quibus etiam transmigrandum esse asserit. Et est notandum, quod in qualibet ciuitate, quæ centum triginta ciues habebat, erant viginti tres iudices, in Hierusalé autè erant septuaginta, qui dicebātur Sanhedrin, quorum erat de rebus grauioribus iudicare. Vndè cum ad ciuitatem Saphyr sermonem faceret, & iudices, & alios ciues in captiuitatē abituros prænuntiat, & cum autore etiam ipso Hieronymo, Saphyr pulchram significet, inuenit allusionem, qua alluderet ad nomen, & ita dixit: Tu ô ciuitas Saphyr, quæ gloriaberis de pulchritu-

pulchritudine, & elegantia tua, & sic dicebatur pulchra, adduceris captiua etiam cū magno dedecore tuo, ibis in exiliū detectis pudendis, quod maximè aduersatur pulchritudini, quasi dicat: O pulchra, amittes pulchritudinē. Hoc enim ignominiam scriptura appellat, vt patet Eze. 16. Expandi amictū meū super te, & operui ignominiam tuam .i. pudenda, sicut explicat Hiero.

Non est egressa qua habitat in exitu, planctum domus vicina accipiet, ex vobis qua stetit sibimet.

Sic vulgata, At Hieronymus: Nō est egressa quę habitat Sannan, planctum domus Afel accipiet ex vobis, quę sicut sibimet. Lxx verò, Non est egressa habitatrix Sannan, plangite domum iuxta eam, accipiet ex vobis plagam doloris, qui cępit in bonum. Pagninus, Non est egressa habitatrix Sannan ad planctum Beth Afel, inimicus mercedem accipiet à vobis, eò quòd stetit in obsidione vestri. Vatablus, Non egressa est habitatrix Sannan ad luctum hostis Beth Afel, accipiet à vobis stationem suam. Hebraicum, sic

לויזחא

לויזחא יושבת צאנן מספד בית האצל יקח מקם עמדתו
Loiazha iosebet Saanā mispat Beth Afel
azeliquach michem emdato, Ad verbū sic: Non est egressa habitatrix Sanan, ad luctum Beth Afel, accipiet ab ea stationem. Hoc ex tam varijs interpretationibus videtur saltem colligi, Sanan & Beth Afel, nomina esse propria vrbium quarundam. Verū oportet primum, nostram vulgatam lectionem interpretemur, vt semper facere consueuimus, hoc enim maximè oportere nostra tempestate arbitramur. D. Hieron. Non est egressa, inquit: de eadem Samaria dicitur, quę in ipsis Assyria captiuitatis est foribus, & statim vt mota fuerit de finibus suis, hostilem terram ingreditur. Non est igitur egressa quę habitat in exitu propria volūtate, sed vi ducta est in Assyrios, vndè domus vicina & ex latere, quòd interpretatur Afel, Regnum videlicet Iudæ planctum accipiet ex vobis, quę nūc interim Samaria capta subsistit, Deum habet defensorem. Hęc ille. Verum vt Rupertus ait, quia quantumcumque vicina sit, non satis liquet quomodo ipsa quę transire iubetur & transijt, congruè dicatur quòd non egressa sit, si de Hierusalem intelligatur hic erit sensus.

G

Vostran

Vos transite habitatores habitationis pulchre. s. Samarie, Hierusalé autē hac vice non egredietur, quę tñ habitat in exitu. i. cuius egressio siue trāsmigratio iā paratur, sed paululū differtur, Ezechia simulq; Esaia propheta Deo supplicātibus, suisque precibus eū retinētibus. Planctū domus vicina accipiet ex vobis, quę stetit sibi met, domus vicina. s. Hierusalé, quę nō est egressa in captiuitatē, plāctū accipiet ex vobis. i. post vos. Hęc Rupert⁹: Hi nō putantes esse nomina propria vrbiū, ad alios & alios sensus literam dirigūt. at si verba, vt iacent, interpretemur, lamentatur propheta, & dolet id quod cōmuniter fieri videmus, quod habitatores Sannā nō exierūt ad luctū ciuium Bethafel, quando mittebantur in exiliū. Nam sicut videtur apparere ex isto loco, ciues Bethafel quę erat vrbs isto nomine dicta, priūs capti sunt, & priūs ducti in captiuitatem: cum autem mitterentur in captiuitatem & ipsi plangerent ac dolerent, habitatores Sannan nō sunt egressi: quod fieri inter vicinos solet, vt consolarētur eos. Et hic omnia more prophetarum dicuntur preterita, cū essent futura. quasi dicat: Non egredientur ciues Sannan ad consolandum luctum

luctum ciuium Bethafel, quia non tanta illis concedetur moravt hoc facere possint, nam accipiet ab ea stationem siue mansionem. s. hostis: vel stationem suam, scilicet ciuiū Sannan, quam cito accipiet hostis, vt nō solatiū prebere alijs circumuicinis possit, sed suam deplorare miseriam cogatur, quod Hispanē dicimus, *No se dolera de los duelos agenos, que harto tendra que hazer en los suyos.* Est enim quam primū eorū vrbs ab hostibus capta, diruta, & spoliata, & sic non egredietur ad cōsolādū alios quasi ipsa nō sit similia passa: vel stationē accipiet ab ea. i. mercedē stationis accipiet hostis, quia eū māsit in obsidione cōtra vos, accipiet mercedē stationis suę & exulare vos faciet, tollet quicquid apud vos fuerit pretio aliquo dignum.

Quia infirmata est in bonum (siue in bono) qua habitat in Maroth.

Sic vulgata, & Hier. Lxx: Qui cepit in bonū quę habitat in amaritudinib⁹. Pagni. quia doluit ppter bonū quo priuata est habitatrix Maroth. Infirmari in bono, est priuari bono in quo antea fueras. & sic sensus idē est, quia ciues Maroth bonis suis quib⁹ abun-

COMMENTARIA IN
dabant spoliati sunt, idè dicit habitatores
Maroth, quæ amaritudinem significat, ad a-
maritudinem esse redactos, cõuenit illis no-
men vrbs suæ: redditi enim sunt amari pro-
pter bonorum spoliationem.

*Quia descendit malū à Domino vs-
que ad portam Hierusalem.*

Dixerat, tetigit portam populi mei vs-
que ad Hierusalem: Rapfaces enim vs-
que ad illum locum peruenit cum exercitu
suo. At dixit, malū illud à Domino descēdit
se, quod Rapfacē cognouisse videmus cū
dicebat 4. Regum. 18. & Esaia 36. Nunquid
sine Dei voluntate ascendi ad locum istū vt
demolirer eum? Dominus dixit mihi: Ascen-
de ad terram hanc & demolire eam. Quo-
modo autem hoc illi Dominus dixerit iam
explicuimus superius, quomodo vero hoc
malum à Domino descendat, quia dicturi
sumus cap. 2. super illa verba: Ecce ego cogi-
to malum dicit Dominus. ad illum locum le-
ctorem remittimus.

*Tumultus quadrigæ & stuporis ha-
bitanti Lachis.*

Ola.

OLachis, inquit, ad te venient quadri-
gæ & equites Assyriorū, & dicit stupo-
ris, quia causabunt stuporem sua multitudi-
ne & tumultu quadrigæ Senacherib. & hoc
significat dicēdo, tumult⁹ stuporis. At Chal-
deus sic legit: Liga currus ad Dromades, ani-
malia velocissimi incessus. & sic vertūt alij,
ad equos velocissimos. quasi dicat: O Lachis
fuga tibi cõsule, si vis malū effugere, sicut fa-
ciūt qui in Dromadibus fugiūt, vel quasi di-
cat, festinate in exiliū & captiuitatē, habita-
tores Lachis. & reddit causam quare hoc cõ-
sulat, aut quare malū super illā venerit, quia
inquit, Principium peccati, ipsa scilicet fuit
filia Sion, ipsa enim prima fuit inter vrbes
Iudææ quæ capit colere Baalim, & quæ pri-
ma didicit Idolorū cultus ab Israelitis, & ip-
sa vrbibus Iuda fuit principium peccati, &
quasi magistra sceleris. Quod explicat di-
cens: In te inuenta sunt scelera Israel, scilicet
primò, & à te deuenerunt ad alias ciuitates.
Nam vt constat Iudic. 18. ab antiquis tem-
poribus fuit in hac vrbe Idolum Micha, &
sic ab illa, ad alias, cultus idolorum est de-
ductus.

Propterea dabit emissarios ad hereditatem Gath.

Non solū veniet tumultus quadrigarū ad Lachis, sed & super Geth, quoniā Assyrius latrūculos suos, siue exploratores (quos vocat emissarios) mittet vsq; ad Geth. Alij autē vertūt: Dabis munera ad hereditatē Gath. Cū dixisset Lachis principium fuisse filiæ Syon peccati, cōuertit sermonem ad ipsam Hierusalē, & dicit: Quia didicisti cultū alienū à Lachis, coges dare munera hæreditati Gath, vt tibi auxilio sint Gethe: & coges mittere legatos ad Getheos, vt tibi in tāto periculo cōstitutę opē ferant: cū nullius ope indigere debuisses, cū Deum in medio tui habitatē haberes, & adiutorē, & hanc urbē maximo affectu diligentē: ob cultū tamē idolorum quē elegisti, cōtēpto Deo, munera siue legatos mittere coges ad Getheos, hostes tibi infensissimos. Appellat autē hereditatem Gath, nam vt constat ex historia Regum, Dauid illam ciuitatem capit, & eam quasi hæreditatē Regibus Iudā legauit, & ita quasi exprobrans propheta, coges, inquit, munera mittere ad Geth, quæ cū hæ-

redi-

reditas esset Regum Iudā, sponte sua venire oportuisset. quasi dicat: Considerate precor quę vobis euenerint propter scelera vestra. Nā vrbs illa quæ vobis subdita esse deberet tāquā vestra hæreditas, & statim ad esse ad auxiliandū, iā cū maxima vestra ignominia cogimini ad eos, quibus præceptū satis esse deberet, supplices munera aut legatos mittere vt prestō adsint cōtra exercitū Assyriorū.

Domus mendacię in deceptionem regibus Israel.

Sic Hier. Rex Assyriorū dabit emissarios ad hereditatē Gath, domū idolatrię, urbemq; mēdacię & quę in supplātationē fuit regib⁹ Israel: semp̄ eī illi regib⁹ Israel mētiebātur, sicut Dauid dicebat de eis loquēs: Filij alieni mētiti sūt mihi, simulabāt me diligere, at mētiebātur præ timore. In Hebręo autē sic habetur: Dom⁹ Achisib erūt in mēdaciū regib⁹ Israel. alludēs ad nomē Achisib, quod mēdaciū significat. O tu ciuitas Achisib quę nomen mendacię habes, mentieris Regibus Israel, eris illis in deceptionem, quia vrbs illa erat, munitissima, Reges Israel confidebant in illa, & quos cunq; hostes se euadere

posse in illa arbitrabantur. At, inquit, decipiet eos sua spes, quia capiatur. Etiam putabant se tutos in illa esse, at frustrabuntur, quia non poterunt hostibus resistere. Erat Achisib vrbs Iuda, cuius mentio fit Gene. 36. Vbi nos legimus: Et parere ultra cessabit, in Hebræo legitur: Et erat in Achisib cū peperit illum, & quidā ab euetu quod ibi parere cessauit, nomen inditum sentiūt. Et sic vocē illam Achizib, verbaliter exponūt, hoc modo, Et factum est cum mētiretur, seu falleret partus, id est, cū cessaret parere. צִיב Cazab, em, mentiri significat: mentiri aut, & fallere partus dicitur, cum cessat, & nō amplius parit mulier, quia non reddit foetum ex femine accepto. Et hunc sensum sequutus est vulgaris interpres, sed pręstātiores ex Hebræis, pro nomine loci accipiunt. Sic & Lxx intellexisse videntur, nomen esse vrbis, & Paraphrastes Caldeus, hoc insinuat. Appellat autem reges Iuda, reges Israel, quibus deceptioni fuit Achizib: vel nomen vniuersale, pro speciali sumens: nam Iuda continetur sub Israel. Vel forsitan hac de causa hic, & alibi sepius, etiam post diuisionem regnorū, Reges Iuda appellantur Reges Israel, quia ipsi

ipsi, nisi propter sua peccata, iure hęditario, erant futuri reges Israel, & ad illos regnū Israel pertinebat. Sicut modo rex noster Hispaniæ, rex Hierusalem nominatur, licet nō sit, sed quia iure hęditario ad illum pertinet, & eō maximē reges Israel nominauit, & nō Iuda, quasi illis exprobrans, quod illo regno priuati essent ob scelera & peccata sua. Vel idē forsā, quia quando Ieroboam fecit diuisionem decem tribuum, viri religiosi & suę legis nequaquam obliti, cū viderēt vitulos pro Deo esse constitutos, vt ab omnibus pro Deo colerentur, confugerunt multi ex omni tribu ad ciuitates Iuda, vt illis libere ad templum ascendere liceret, & ita ex omni tribu erant multi in vrribus Iuda habitantes. Vndē cū reges Iuda multos ex omni tribu haberent in suo regno, suaq; sub ditione, indē rex Iuda appellabatur etiam rex Israel.

Adhuc heredem adducam tibi, quæ habitas in Maresah.

A Lusit pulchrē ad nomen vrbis, quoniam Maresah, quæ vrbs est etiam Iuda, hęditatē significat, dicit: O vrbs Maresah,

quæ hæreditas diceris, ego hæredem adducam ad te, non eris sine hærede, hostes te hæreditabunt: hostes hæredem appellat. Alij verò vertūt: Depopulatorem adducam tibi regem Assyriorum, quem ego hæredem cōstituiam maioris partis tribus Iuda, & qui te abducat in captiuitatem, qui veluti hæres dissipaturus est hæreditatē, sicut sapius hæredes facere consueuerunt.

Vsque ad Odollam veniet gloria Israel.

Veniet, inquit, hostis vsque ad urbem Odollam, quæ est gloria Israel, siue gloria in urbibus Israel: vel captiuitas quæ venit Lachis, & Geth, & Maresah, vsque ad Odollam quoq; veniet. Gloria Israel, Ironice dictum est, & per irrisionem, quod erit quasi dicat maximo dedecori, non solum tibi, sed etiam toti Israel. Sic dixit Virgilius: Egrediam verò laudem, & spolia ampla refertis. Symmachus autē, ita transtulit, *ὡς ὀδολάμ ἕξαι* *ὡς ὀδῶν ἰσραήλ*, in genitiuo, gloriæ Israelis, & sic intelligit Kimhi: Vsque ad Odollam veniet possessor gloriæ Israelis.

Decaluare

Decaluare & tondere super filios deliciarum tuarum.

AD Synagogam Hebræorum, sermo - nem conuertit. Decaluare, inquit, & tondere. Maximi mœroris & tristitiæ signa ostende super filios tuos, quos tam indulgenter nutriti, quos in tantis delitijs educti: Cùm eos cernas captiuos, & in tanta inopia & egestate constitutos, decaluaberis, ad maximam turpitudinem redigeris. Erat turpe caluum esse, quod videtur apparere ex illo quod legimus, Pueros Eliseo hoc tanquam improprium obiecisse: Ascende calue, ascende calue. At fœminæ turpius quidem est, asserente Paulo I. Corinth. II. Turpe est, inquit, fœminæ tondere caput, idem est, ac si decaluetur. Et ita Esai. 3. filiabus Syon, quasi maximum malum Deus minatur: Decaluabit Dominus verticem filiarum Syon, Et subdit: Et erit crispanti crine, caluitium. & ita, inquit, Decaluaberis, id est, redigeris ad maximam turpitudinem, qualis esse solet caluities in fœminis, cùm filij tui delicati, sic in captiuitatem sint ducendi. Et tondere addit, quod

quod etiã turpe esse dicebatur, sicut de Demosthene constat, qui cum studiorum gratia domo exire nollet, ne cogeretur ab amicis, caput tondebat. Et sic apud Ouidium legimus: Turpe pecus mutilum, turpis sine gramine campus, Et sine fronde frutex, & sine crine caput. Atque ita toties Homerus Græcos appellare solet Charicomondas acheos, pulchras habentes comas, erat tondere ignobilitatis atq; seruitutis signũ quoddam: captiuus enim caput tonderi solebat in subiectionis signum. Et sic apud Aristophanem legimus: Seruus cùm sis comam nutris? Et Beda author est in Anglorũ historia. Tondere caput ideò ab ecclesia admissum esse, vt quod antiquitus probro dabatur & ignominia apud gentes, hoc honori decoriq; haberetur. Nam Petro apostolorum Principi, initio surgentis fidei, cùm Antiochiæ predicaret, caput ab improbis abrasum fuit, vt cunctis ludibrio foret. Vndè Pomponius Lætus de triumpho Deocletiani, consuetudinis, fuit liberatos captiuitate currũ triumphantis sequi, abrafo capite, in argumentum præcedentis conditionis, scilicet seruitutis, & sic dicit, tondere, hoc est, tondeberis, tanquam

quam captiua, & serua, & ad hoc videtur alludere, cùm subdit: Quoniam captiuus ducti sunt exte. Erat quippe maximum tristitiæ signum, sicut constat Iob. i. quia auditis calamitibus, quæ super ipsum venerant, tonso capite corruens in terram adorauit. Et Ierem. 7. Tonde capillum tuum, & projice, & fume indirectum planctum. Et Ezech. 27. & radet super te caluitiem, & accingentur cilicijs. Vndè per hæc duo verba decaluare, & tondere, idem est ac si dixisset, tristitiæ maximæ atque mœroris signa ostēde, cum filios tuos videas ad tam miseram redactos conditionem. Sic Ierem. 47. Veniet caluitium super Gazan. & Esai. 15. in omnibus capitibus caluitium.

Dilata caluitiũ tuum, sicut Aquila.

Non sit tibi satis, quomodo cunq; decaluari & tonderi, sed dilatare caluitium oportet, & totum caput abradere, & rasum atq; caluum reddere, ad similitudinem aquilarum quæ omnes plumas mutant. Solet scriptura sacra frequenter aquilarũ comparationibus vti. Erant aquilæ, propter rapacitatem Iudæis prohibitæ, vt Deut. 14. & Leuit. 11.

Leuit. 21. apparet, Avis cum sit velocissimi volatus, ad velocitatem ostendendam, aquila comparatione utitur, sic Deut. 28. Excitauit Dominus contra te gentem de longinquo, quae ut aquila aduolabit. 2. Reg. 1. Saul & Ionathas leonibus fortiores, aquilis velociores. Ierem. 4. Aquilis velociores equi illorum. & Threnorum 4. velociores aquilis sunt persecutores nostri. Quia vero aquilas senio confectas, pennas mutare solere referunt, idem ad hoc alludens scriptura, Esaiæ 40. de iustis loquens dicit: Mutabunt penas sicut aquila, Et psalm. 102. Renouabitur ut aquila iuuentus tua. Quae verba licet in omnibus exemplaribus sic legantur, Hieronymus autem in isto loco aliter legit: Renouabitur ut aquila senectus tua, quae cum eundem sensum faciant, & sic legi posse, Hieronym. forsan voluit, eod quod prouerbio diceretur, aquile senectus. Sic Comicus in Heautontimorumenos, Visa est, inquit verè, quod dici solet, aquile senectus, & ad hoc alludens propheta, Dilata, inquit, caluitium, sicut aquila, quae omnes plumas mutare solet. Quomodo autem id fiat, aliqui inquirunt, aquilas vi nimiae senectatis,

implumes

implumes fieri, & nido relatas à pullis suis vicissim ministrantibus, pasci, donec deterfo senij veterno, cum pennis volandi visum recipiant. Aquilas dicunt alij, in altum valde volare solitas singulis decennijs, nimium altè ascendere vsque ad supremam aëris regionem proximam sphaerae ignis, ut inde plurimum caloris insumant, & sic in sudorem resoluantur, & pra nimio calore plumas cadere: & ita dicit propheta debere decaluari, cum tam grauiam suam pati videat, cum illos decaluari & tonderi perspiciat, cum sic misere tractari. Quod & Iere. Threnorum. 4. plorabat, Filij Sion incliti vestiti auro obrizo, quomodo reputati sunt in vasa testea opus manuum figuli, filij delicati tui, & in delitijs maximis à te nutriti, miseram cogentur seruire seruitutem? Et sic dilata sicut aquila caluitiem, nam non pauci hoc patientur malum, sed omnes. Diuus Gregorius Homil. 18. super Ezechiel. Caluitium, inquit, hominis solo capite fieri solet: caluitium verò aquilae, in toto corpore, quia cum valde senuerit, plumae eius ac pennae ex omnibus membris illius cadunt. Caluitium ergò tuum, sicut aquila

aquila dilata quia plumas perdidit, quia populum amisit, alarum quoque pennæ ceciderunt, cum quibus volare ad prædam confueuerat, quia omnes potètes extincti sunt per quos aliena rapiebat.

IN MICHEAE CAP. II.

Va illis qui cogitant inutile.

Um propheta, in c. superiori mala enarrasset quæ ventura præuidebat, & tantorum malorum causam vno verbo explicasset: In scelere Iacob omne istud, & in peccatis domus Israel. Primum quidem explicuit, grauissimum illius gentis peccatum .s. idolorum cultus, dicens: Quod scelus Iacob, nonne Samaria? aut quæ excelsa Iudæ, nonne Hierusalem? Indicans peccatum illud, quod contra Deum fuit commissum, causam præstitisse tanto supplicio. Iam ulterius, ad alia vitia, & illius gentis scelera sermonem conuertit, quibus contra proximos etiam ab illis peccabatur. Et primum, eorum taxatur auaritia, & in explebilis quædam habendi cupiditas, qua

siebat,

siebat, vt quacunque ratione proximorum bona inuaderent, atque violenter raperent. Et ita in principio exorditur voce quadam valde lamentabili dicendo: Væ qui cogitatis inutile, & operamini malum in cubilibus vestris. Vehementer, ô viri, doleo vicem vestram, miseret me vestri, qui cogitatis vana, malaque operamini. Est enim hæc particula valde indicans affectum hominis condolentis de miseria alterius, vt annotauit Aretas super Apocal. cap. 9. *ὅτι ἐπιτίμησι τοῖς ἁμαρτωλοῖς*. Sic Christus Matth. 18. dicebat: Væ mundo à scandalis. i. Væ hominibus habitantibus in mundo, in quo tam plurima offendicula reperiuntur: Væ homini illi per quem scandalum venit, & cap. 23. Væ vobis scribæ, & Pharisei, hypocritæ, miseret me vestri, cum vos in tantis erroribus versari videam. Dicitur ab Hebræis ¹¹⁷ quam particulam in scripturis, interitum æternum nominare annotat Hieron. prou. 23. & in 2. Comment. Amos cap. 5. inquit: Væ, poenarum vltimum esse. & Rodolph. Flauiacensis lib. 18. in Leuit. in principio: Cui væ, inquit, dicitur, ille principaliter homo damnatus est. Et D. Greg. homil. 9. in Ezechiel. annotat, de iustis nunquam dici

H Væ,

Væ, sed de impijs, & pessimis, & sapius de eterno luctu, quàm de presenti potest intelligi. Hoc etiã de hac particula Hier. adnotatū reliquit Esa. 29. & 55. ambigua esse, & aliquando affectum vocantis indicare, sicut in Hebræo illic habetur: Væ Ariel. Ariel ciuitas quam expugnauit Dauid. & Væ omnes fuites, venite ad aquas. De qua particula videndus est Chrysof. homil. 60. super Matth. & homil. 66. super Ioan. & homil. 23. super Genes. Cum ergo particula, Væ, ex sanctorū patrum sententiã graue comminetur supplicij, non nisi de grauissimis criminibus videtur esse dicenda, atque inde colligimus; apertius fuisse vertendum ex Hebræo, Væ qui cogitatis iniquitatē, quàm, qui inutile cogitatis. Nam licet, friuola & inutilia cogitare, & in his inutilibus cogitationibus tempus, & mentem occupare, malum sit, verum non adeo graue malum, vt eis, Væ, dici debeat, sicut his qui iniquitatem cogitāt. Propheta ergo ostendere volens omnia eorum studia, atque opera esse corruptissima, inde colligit quia eorū mens, atq; cogitatio. circa iniqua verfaretur: Radicē vitiatā esse docet dicēdo: Væ qui cogitatis, Ierē. enim 4. mala

omnia

omnia illis vêtura prænūciatur, propter malitiã cogitationū suarū. & subdit: Cogitationes tuæ fecerūt hoc tibi. Væ, inquit Hier. vobis Iudeorū cætus, qui & cogitatis malū, & opere cōsummatis: & cubilia ad quiescēdū data, stupris polluitis: & quicquid iniquitatis nocte tractatis, quasi differre nō liceat, statim vt dies inclaruerit, festinatis implere: nō considerātes, q̄ aduersus Dñm fortis est manus vestra. Non solū cōdēnat malū operari, verū malū cogitare etiã dānat. Nā vt frequēter ex euāgelio colligim⁹, scribæ, & pharisæi, in hoc versabātur errore, q̄ solū exteriora opera cōsiderabāt, atq; omnē iustitiã in operib⁹ exteriorib⁹ collocabāt, nulla prauarū cogitationū habita ratione, sicut facile apparet in pharisæo illo, de quo mētio fit Lucę 18. qui sua exteriora solū iactabat opera, nocētis animi profus oblitus: quem errorē, vt Dñs corrigeret, suis Math. 5. dicebat: Amē dico vobis, nisi abūdauerit iustitia vestra, plusquā scribarū, & pharisæorū, non intrabitis in Regnū cælorum. Non enim satis est, vt quis legi pareat, non occidere, non adulterare, nisi animum habeat ab homicidio alienum, nisi animum comprimat, ne de aliena vxore cogi-

H 2

tet. Nam

et. Nam qui viderit foeminam ad concupiscendum eam, iam moechatus est in corde suo, solum de illa cogitare malum est. Et sic lob 31. aiebat, Pepigi foedus cum oculis meis, ne cogitarent de virgine. & sic Christus merito *Math. 23.* inuehatur in phariseos, Vobis hypocrite qui mudatis quae exteriora sunt calicis: & qui estis exterius sepulchra dealbata, interius autem plena cadaueribus, & ossibus. Et certe si diligenter prophetarum euoluerent volumina, quantumcunque naturale lumen à Deo hominibus insitum, in illis obscuratum esset, facile potuissent colligere, in quanto versaretur errore. Esaiæ primò claredicitur. Auferte malum cogitationum vestrarum. Proverb. 1. Omni custodia, custodi cor tuum, quoniam ab ipso procedit vita. & Ierem. 4. Propter cogitationes, mala venisse. Et Micheas hic: Vobis qui cogitatis iniquitatem. Vnde preclare à Theologis, peccatum diuiditur in eo quod cogitatione solum committitur, ore etiam & opere, vt docet D. Thomas in 1. 2. questione 72. arti. 7. & desumpta est hæc doctrina ex D. Hierony. super Ezechiel. asserente, tria esse generalia delicta, quibus genus humanum iacet: Autem cogitatione, aut sermo

ne, aut

ne, aut opere peccamus. Vobis igitur, inquit, qui cogitatis iniquitatem, & hoc in cubilibus vestris. Est quippè tum temporis, homo magis ad serua cogitandum aptus, cum à somno expergefactus, à sensuum exteriorum operationibus vacuus, mens libera relinquitur, vt secum cogitet, de vitæ suæ ratione, diuina meditetur opera, ac contempletur, beneficia sibi à Deo collata mente recolat sua. Quod Regium vatem facere solitum, apud illum legimus Psal. 62. Sic memor fui tui, super stratum meum, & in matutinis meditabar in te, quia fuisti adiutor meus. At illi econtra faciunt, qui in luce matutina faciunt illud, cum tranquilla sunt omnia, cum ante actæ vitæ statum deberent considerare, cum ad examinem & trutinam reuocare gesta sua omnia, tunc inutilia, imò iniqua cogitant, vt opere adimpleant. merito illis, Vobis econtra regium vates faciebat, vt ipse fatetur psal. 72. Et fui flagellatus tota die, & castigatio mea in matutinis, tum cum in lecto eram, me ipsum castigabam, tum antea acta corripiebam omnia, & iuxta mensuram ponderabam.

Et operantur malum.

H 3

Va

VAE illis qui cum iniqua cogitant, malum operantur. Aut, Vae illis, ut diuersum sit, qui in stratis sibi concessis ad iacendum, malum operantur, cubilia sua stupris, & adulterijs, contaminant. Vae inquit, qui dormitis in lectis eburneis, & lascibitis in stratis vestris, Amos 6. cap.

Quoniam contra Dominum est manus eorum.

VAE inquam illis, qui contra diuinam legem operantur. Ille contra Dominum est, qui diuinis iussis, atque praecipis, non obtemperat. Sic Iob. 15. dicitur: Cucurrit impius aduersus Deum. Et frequenter in Leuitico, Si ambulaueritis ex aduerso mihi, dicit Dominus. Haec autem verba aliter vertit Pagninus: Quoniam facultas in manu eorum ad opprimendum. Quasi inuehatur propheta in magnates, & magistratus, & veluti rationem reddat sui dicti, eod quod dixerit illos in cubilibus suis, in luce matutina, malum operari. Cum sitis in potestate constituti, vestra abutentes potestate, haec facitis. Habetis facultatem ad opprimendum, & opprimitis. Atque id quod cogitastis malum, nullatenus dif-

feruntis, sed quamprimum illi suscite aurora, opere completis. Rupertus autem, In luce matutina faciunt illud. i. sciētes, & prudētes, non ex ignorantia id facitis, quod leuius esset: Sed cum lucē legis habeatis, qua actus dirigere vestros possitis. & ideo vobis dicitur: Vae. Videretur enim alias venia digni quodammodo, & ut misericordiam consequerentur, sicut dicit Paul. se misericordiam consequutum, quia ignorans fecisset. ad Timoth. 1. sed in luce matutina faciunt illud, quod grauius est, cum plenē lux illis esset exorta, cum nequaquam ignorare possent, quod faciebant: Sic Regius vates dicebat: Delicta iuuetutis mea & ignorantias meas ne memineris, tum contra Dominum est manus eorum. i. ex superbia, & arrogancia peccant: prodit quasi ex adipe iniquitas eorum psalm. 72.

Cogitauerunt agros, & violenter tulerunt, & rapuerunt domos et calumniabatur virum & hereditatem eius.

Quod in vniuersū dixerat: Cogitatis iniquitatem, & operamini malum. Nunc per partes incipit explicare. Et primum in explebilem eorum auaritatem taxat, dicēs:

concupierunt agros, & violéter tulerunt. Lege Exod. 20. & Deut. 5. prohibitú legimus, nó solúm, ne quis aliena surripiat bona, verúm etiam, ne aliena concupiscat. Non cócupifces vxorem proximi tui, non domú, non agrum, non seruum, non ancillam, non boué, non asinum, & vniuersa quæ illius sunt. At licet, ad eò apertis verbis, hoc esset prohibitum: illi tamen, contra hoc præceptú, solúm peccare existimabant, cùm concupiscentia rerum proximi, ad actum aliqué prodibat, scilicet, cū technis, dolis, callidisq; inuentionibus, res proximi sui, aliquis satagebat possidere. Sicut nono præcepto, solúm eam concupiscentiam prohibitá esse arbitrabantur, quæ insinuat in lusibus, osculis, signis, literis, persuasionibus, & tactibus, citra opus principale, quod sexto præcepto, prohibitú asserbant. Si quis autem domi suæ, aut proximi sui vxorem, aut bona concupisceret, in animo solúm hoc versans suo, nequaquam contra legem esse asserébát: quod toties falsum esse, in Euangelio nos Christus docuit, & hic Micheas indicat: Cócupierunt agros, dicés. Est tamen hic aduertendum, nó sic lege prohibitam esse omnem bonorum aut foeminarum

rum concupiscentiam, vt nunquam liceat talem habere animum concupiscendi, cùm à natura hoc inditum sit ipsis hominibus, vt seipfos conseruent, quod per bonorú acquisitionem fit, aut speciem multiplicent, quod per concupiscentiam foeminarum fieri videmus. Sed sic, inquam, non concupiscere vxorem proximi, vt tua sit, dum illius est, aut tu vsus habeas carnis eius, soli marito ipsius debitum, & deniq; omnes concupiscentias carnales, neutiq; admittendas. Sic nec cócupiscere rem proximi possumus, vt dum illius est, nostra fiat, citra illius voluntatem. Vt autem appetam rem proximi iusto pretio habere, aut per comutationem, aut donationis titulo, aut iure hæreditario, nulliui prohibitú esse legimus in veteri lege, nec Christus cótrarium docuit, cum sollicitudiné in crastinum abijciendam docet, aut non esse nobis in terra thesaurizandum, sed in cælo,

Matth. 6.

& concupiscentiam alieni, quæ conuoluitam habet iniquitatem. Et hoc est, quod volebat Paulus docere. 1. ad Timoth. 6. Nilhil intulimus in hunc mundum, haud dubium, quia nec auferre quid possumus: nam qui volunt, inquit, diuites fieri, incidunt in laqueos diaboli, & desideria multa inutilia, & nociua, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Et addit Iacob. cap. 4. Vndè bella, & lites in vobis, nonne ex concupiscentijs vestris? concupiscitis, & non habetis, occiditis & non celatis. Et sic Christus redemptor noster, Lucæ 12. hortabatur, Cauete ab omni auaritia, quia non in abundantia cuiusq; vita eius est ex his quæ possidet. Quam præclaram Christi sententiam, clarius sic vertisset interpres: Cauete ab acquirendi cupiditate, non in redundando, cuiq; ipsi vita est ex facultatibus suis. Pleonexia enim, quo verbo vsus est Lucas, non quantum auaritiam significat, sed affectionem illam animi circumscribendi auidam, & ex communi aceruo pleniores sibi sumere partes paratam (sicut Budæo placet) cum enim qui thesaurizare volunt in terra, multis se exponant periculis, cum sollicitudo maxi-

ma erga

ma erga hæc exteriora, incommoda quam plurima adferat animæ. Præclare quidem Christus vnicus magister, ab his abstinendum esse hortatur. Licet aliquomodo licite fieri possint, nec dictis nostris contrarium docet Micheas, quando inter grauissima illius gentis crimina constituat, illos concupiisse agros. Nam statim explicat, quã viciata esset eorum concupiscentia, de qua loquebatur dicens: Et violenter tulerunt, per fas, per nefas, agros possidere alienos studebant. Et tale studium Esaias reprehendit cap. 5. Væ, dicit illis, qui domum ad domum iungunt, & agrum agro copulant. Nulla æqui, iustiq; habita ratione, vel forsitan, quia vix huiusmodi, prauo aliquo affectu carere videantur, aut quia illa in lege, non cuius possessiones vendere licuisse legimus, sed eiusdem tribus hominibus, & hac de causa, quia vix huiusmodi affectus sine peccato est, Esaiæ 2. vitio vertitur: Et non est finis thesaurorum eius. Et Baruch 3. Non est finis acquisitionis eorum. Quod si apertius volumus verba prophetæ intelligere, non equidem melius illa poterimus explicare, quam exemplo adhibito, adco

adeò manifesto, & claro, vt ad illud alluisse prophetã, certè quicumq; viderit, existimet. Legimus 3. Reg. 21. impijsimũ Achaz Israel regem, vineam Naboth cõcupisse. Cũ autem renuisset Naboth illam vèdere, violenter tulit. Et quod amplius est, calumniã struxit illi, qua virum occideret, & sine pretio vineam alienam possideret. Duos enim sumpsit falsos testes, qui testificarentur, Naboth Deo, & regi benedixisse. Ecce igitur, quod dicit, concupierunt agros, & cum pretio sibi parare nequiuissent, violenter tulerunt. Cõcupierunt etiam domos, & rapuerunt illas, nam vi accipiunt quod pecunia nequeũt, & calumnijs, & oppressionibus, seruos & ancillas alienas rapiunt. Quod si Dominus resistit, eum percutiunt & violentiam inferũt, & hoc est quod dicebat Iacob, cap. 2. Quid inquit, honoratis diuites, nonne ipsi per calumniam opprimunt vos, & ducunt vos ad iudices?

Idcirco hac dicit Dñs, Ecce ego cogito malum super familiam istam.

Magnam emphasim habere videntur hæc verba, Hęc dicit Dominus, Ecce ego.

ego cogito malum, ego sum, qui hoc affirmo & non alius, ipsemet Dñs, quę facturus est aperit: Ecce ego, qui vestri semper maximam curam habui, vt foelicia omnia atque prospera vobis succederent: Ego inquam, qui semper tam multa bona, atque beneficia contuli: Ego, à quo omne bonum spectare debetis, tanquam à Deo vestro, cogito malum cõtra vos. Si hoc alius affirmasset de me, forsitan illi non adhiberetis fidem, at mihi dicenti, omnis adhibenda est fides. Iam obvestra scelera, videor ingenium mutasse meũ: iam malum cogito, pœnas. s. sumere de vestris prauis cogitationibus. Super familiam istam] Peculiariter in scriptura, domus Israel familia appellatur, & sic dicit, Super familiã istã, quam scilicet eduxi de Aegypto, quam veluti peculium, ex cunctis gentibus elegi. Hic autem primum annotare oportet diligentẽ lectorem, Deum adeò frequentibus vsum fuisse comminationibus, & toties per prophetas suos, mala comminari solitum: vt vel sic, homines deterreat à malis, misericordię suę, atque benignitatis, maxima signa ostendens. Sic psal. 59. Dedisti metuentibus te significationem, vt fugiant à facie arcus. Quis enim

enim imputaret illi, si omnes terræ nationes perderet? at cōminatur, volens homines ad pœnitentiã reducere, volens potiùs sanare, quam flagellum immittere. Quid precor, aliud illę voces Ionæ indicabāt: Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur, nisi vt resipiscerent, nisi vt pœnitentiam agerent: nolebat illos perire, sic minis ad mentem reuocare satagebat. Hoc intelligēs Ionas esse Dei ingenium hunc seruare morem, in Tharsum fugiebat, ne ipse in mendacio deprehenderetur, cùm ipsi mutarentur. Sic Diuus Basil. Esai. 5. explicans illa verba: Et nunc ostendam vobis quid ego faciam vineæ meæ, inquit: Attendite Dei benignitatem erga homines, non clam ingerit supplicia, sed priùs minatur, per hoc peccatores inuitans ad pœnitentiam, sic volens, vt Moyses pro populo illo oraret, dicebat illi, Et nunc dimitte me, delebo populum hunc, Exod. 32. Sic Lucæ 13. à ficu sumpta parabola, hoc nos docebat: Ecce, asserens, triennium est, ex quo venio ad hanc ficum, quærens fructum in ea, nec inueniens succide eam: vt quid enim terram occupat, hoc dicebat, vt agricolam excitaret, vt eam diligētius excoleret? Sic D. Chrysof.

Homil. 1. de pœnitentia ait: Cuius rei gratia quæ facturus es mala prædicis? Vt non faciã quæ prædico. Et Homil. de prouidentia, Nō repente, inquit, nec insperatè mortalibus vim inūdationis induxit, sed fore prædixit, idque non ante breue tempus, sed ante 120. annos. Ne vero ex longitudine prædictionis in obliuionem ac negligentiam incidere, ædificari arcam in oculis omnium insiuit, Dei minas annūtiante. Hoc etiã per Micheam facere curabat, sic malum se cogitare minabatur, vt vel sic illos desistere admoneret à vitijs, & peccatis in quibus versabantur. Ecce ego cogito malum, subintelligi debet, nisi ipsi pœnitentiã egerint. De qua re Galatinus videndus lib. 9. cap. 1. fuerunt multi heretici in primitiua ecclesia, qui Deū veteris testamēti malum fuisse, & malorum authorem asserere auderent, qui cōtra suos malū cogitabat, & de quo cap. 1. dixerat Micheas: Peruenit malum à Dño vsq; ad portas Hierusalē. Et Amos 3. Nō est malum in ciuitate, quod Deus non fecerit. At quanto in errore versarentur, multis libris æditis contra Manichæos, eleganter acerrimus pater Augustinū, & sancti patres alij quã plurimi, vt frustra

frustrà quidem nos operam consumere videamur, in hoc dissoluendo nodo. Verum huic argumento, quo ipsi nitebàtur, vt satis faciamus solum Damalcei verba, lib. 4. fidei orthodoxe cap. 20. in mediũ afferemus, qui sic ait: Verũ enim uerò, & cùm scriptura dicit, Deum creare mala, & non esse in ciuitate malum, quod non faciat Dominus, non malorum causam Deum esse ostendit, sed quia anceps est, nomen mali duo significans. Nam quando quidem natura malum ostendit, quod uirtuti contrarium est, & diuinæ uoluntati: quandoque, quod ad sensum nostrum malum & laboriosum, vt tribulationes, & inductiones, hæc em̄ existimatione malæ sunt, cùm dolorosæ existant, re autem uera, bonæ. Nam conuersionis, & salutis, intelligentibus causæ fiũt. & has per Deũ fieri dicit scriptura. Hæc ille. Sic dicitur per Esaiam cap. 45. Dominus est creans tenebras & creans malum. Sic Ecclesiasti. II. Bona & mala, Paupertas & diuitiæ, uita & mors, a Deo sunt. Nam aliorum malorũ, quod Deus causa nõ sit, elegãtem descripsit Basil. librũ satis optimè Doctores scholastici ostendunt in 1. sent. d. 46. & in 2. senten. d. 37. & D.

Thom.

Thom. in 1. p. quæst. 19. ar. 9. & 1. 2. quæst. 79. & quæstionibus de malo. q. 3. ar. 1. & 1. cont. Gët. cap. 93. & 3. con. Gen. cap. 162. & contra hereticos nostri temporis, quamplurimi uiri docti & religiosi, zelo ueritatis commoti contra Melãthonem, & alios blasphemos homines, quos libens prætermitto, ne modũ excẽdere uidear, libros ædiderũt. Ecce ergo, inquit, cogito malũ, qui potes sũ, in fligere, & à quo nequaquã fugere poteritis, nõ si ascẽdatis in cẽlũ illic sũ, si in infernũ, ad sũ.

Vnde (inquit) non auferetis colla uestra. Quod equidem de decem tribubus factum esse legimus sub Salmanasare, & de reliquis deniq; sub Tito, & Vespasiano: perpetuo, quasi dicat, uersabimini in ista afflictione, & miseria, sicut passim uidemus illos uersari, neque vnquam poterũt ab iugo seruitutis colla subducere.

Et non ambulabitis superbi.

Sive erecto collo, quod signum esse solet superbiæ, & ita filiabus Syõ, Esaiæ. 3. cominabatur Dominus, eò quòd ambulauerunt filiæ Syon erecto collo, graue de illis

1 suppli-

supplicium sumant. Nō ambulabitis erecto collo, quasi dicat, nulla vobis vnquam superbiendi se offeret occasio, vbique terrarū humiles & abiecti incedunt, viles & nullius prætij esse existimantur, ab omnibus semper oppressi, semper miseri & miserabiles, vt vel sic miseriam toties à prophetis sanctis prædictam cognoscentes, ab animi excoecata obstinatione & perfidia cōuertantur.

Quoniam tempus pessimum est.

Scilicet venturum, i. multis plenum afflictionibus. Sic Ecclesiast. primo: Multa res difficiles ad intelligendum, non potest eas homo explicare sermone, & hanc pessimam occupationem dedit Deus filijs hominum in qua se exerceant: Pessimum appellatur laboriosum, & plurimę sollicitudinis, & afflictionis abundans. Sic Genesis 47. dies labor modici & pessimi dicuntur, sicut legitur Hieronymus ad Ephesios 2. nos autem mali sunt legimus. Sic ad Ephesios 5. & 6. dicitur Dies mali sunt, & in die malo. Sic I. Ioan. omnis mundus in maligno positus est, plenus est laboribus, & milerijs, atque humanis erum-

nis erumnis, & sic dicebat Christus, Matth. 18. Væ Mundo à scandalis, id est, Væ hominibus qui versantur in mundo, propter multa offendicula, quę in illo passim reperiuntur. Hęc autem hæctenus sic ad litteram explicata, de anima nostra, tropologicè explicat Hieronymus, & præclare quidem cuique nostrum applicat, quos sensus ego non aspernor, sed magnifacio, & sapientum virorum in his eruendis sensibus, diligentiam atque religionem admiror, atque veneror: Verum nostro proposito, id non conuenire arbitramur, cui ea cura commissa est, vt in scholis, auditoribus sensus litterales aperiamus: & eos qui scholę deseruire, & in illa vim habere possint ad dogmata scholastica asserenda, cetera suo loco & tempori reseruantes.

In die illa, super vos sumetur parabola, & cantabitur canticum cum suauitate dicentium: Depopulatione vastati sumus, pars populi mei commutata

I 2

est quomo-

*est, quomodo recedet à me cum reuer-
tatur, qui regiones nostras diuidat, pro-
pter hoc non erit tibi mittere funiculum
sortis in hereditate Domini.*

Diuus Hiero. cum huius loci obscurita-
tē animaduerneret, & quadruplicem
huius loci reddidisset explanationem, & ad-
huc remanere aliquid intelligeret, quod stu-
dio & diligentia indigeret, ait: Si quis autem
in lege Domini die ac nocte meditatus, ma-
ius habuit studium, maius ingenium, ocium,
gratiāq;. Et potest de præsentī capitulo pro-
babilius aliquid dicere, non in uideo, non a-
spernor, quin potius cupio ab eo discere
quod ignoro, & libenter me discipulū pro-
fitebor, dum modo doceat & non detrahat
nihil enim tam facilè, quam ociosum, & do-
miētē de aliorum labore, & vigilijs dispu-
tare. Hæc ergo cum dicat in præsentī loco
se ipsum subesse sentit (vt verbis vtar Ru-
perti abbatis) quæ idē à me adducta sunt
vt non parum nos fecisse arbitretur diligēt
atque acutus lector, quod rem adēdō difficilē
enodare simus aggressi: quod si contig-

rit lucem

rit lucem aliquam obscurissimis locis attu-
lisse, omnipotenti Deo gratias agat, à quo o-
mne procedit bonum. Si autē viderit succu-
buisse ingenij nostri tarditati tribuat, & loci
obscuritati. Sic ergo Hiero. explicat. (Non
enim grauabor optimi mei præceptoris atq;
fidelissimi interpretis, verba singula referre,
& si ex eius scriptis cartas implere videar:
nec enim ingenij mei ostentationem ali-
quam reddere vnquā in animo fuit, cui cer-
tum atq; notum est, quam exiguum esse, sed
auditoribus quomocunq;, siue ex aliorū
commentarijs, siue ex nostro labore, lucem
aliquam in nostro intelligendo Michea ad-
ferre) Tunc, inquit, sumetur super vos para-
bola, & miseriæ vestræ vertentur in canticū:
Depopulatione vastati sumus, pars populi
mei, templum, inquit, meum, quod solūm in
ter gentes cæteras plus habebam, mutabitur
in ruinam, quomodo à me recedet Assyrius,
cum reuertatur, vt agros meos sibi sorte di-
stribuat? Propterea ô familia Israel, super
quā malum ego cogito, nō habebis partem
in hereditate iustorum. Et cum quadruplicē
iuxta hanc formam, explanationem reddide-
rit, Explicui, inquit, iuxta quod mei inge-

nioli patiebantur angustia: & primã ab A-
 syrijs Babylonijsq; captiuitatē & secundã
 Romanis, quia Dñm crucifixerunt: & ter-
 tiam spiritualem, qua vnusquisque nostrum
 cū Adam de Paradiso cecidit, & in huiusmo-
 di captiuitate versatur: potest & de ecclesia,
 quarta captiuitas accipi. Hęc ille, Qua ratio-
 ne omnes illius gentis calamitates, & euer-
 siones, sancti patres sic quadrupliciter expo-
 nunt, & sic nobis singula exponere, eorum
 imitantes diligētiam, licere colligimus. De
 qua re videndus est Driedo lib. de captiui-
 te, & redemptione generis humani. fol. 34.
 Verum aggrediamur iam (nisi fallimur) cla-
 rius loci huius interpretationem enodare.
 In die illa, inquit, id est, in tempore ille-
 pessimo, hoc est laboris, & afflictionis ple-
 nissimo, quando, inquam, venerit malū su-
 per vos, quod ego cogito. Sumetur de vo-
 bis parabola, quę vox quid significet, non
 ita clare constat. Clemens Alexandrinus
 lib. 2. Stromaton duas parabolę definitio-
 nes reddit, quas libens prætermitto, quia
 non multum nostro negotio conducere
 dentur. Iustinus martyr, in quęstionibus
 Christianis positus quęstione 60. definit

parabo-

parabolam esse orationem, similitudinem
 continentem rei gestę, ad eam quę futura
 est. Atque ita Cicero nomen hoc collatio-
 nem vertit, & sic multis parabolis Chri-
 stus redemptor noster est vsus, Matthæi
 13. & Lucę 8. Verum vt adnotat Chryso-
 stomus super psalmum 48. Explicans illa
 verba, Aperiã in parabolis os meum: Para-
 bola est nomen quod habet multa significa-
 ta, est enim parabola loquela, exēplar, & ex-
 probatio, aut opprobrium, illud inquam,
 quod in ore omnium fertur, & tanquam op-
 probrium iacitur. Sic psalmus 42. Posuisti
 nos parabolam in gentibus. Psalmus. 68. Et
 opperui in ieiunium animam meam, & fa-
 ctus sum illis in parabolam, & clarius secun-
 do Paralipomenon 7. Domum quam ædifi-
 caui tradam in parabolam. & Iob .17. Posuit
 me in opprobrium vulgi. Ieremias. 24. Et da-
 bo eos in opprobrium, & in parabolam, &
 in prouerbium, & maledictionem in vni-
 uersis locis ad quę eieci eos. & Ezechiel. 18.
 Quid est quod inter vos parabolam verti-
 tis. Est etiam parabola oratio enigmatica,
 quam multi dicunt quęstionem, quę aliud
 quidem significat, sed id non est apertum

I 4

statim

statim ex ipsis verbis, sed habet sensum in-
 tus latentē, cuiusmodi erant ea, quę dicebat
 Sampson, Iudic. 14. Egressus est à comeden-
 te cibus, & à forti dulcedo. & sic de Salomo-
 ne dicitur loquutū fuisse in parabolis 3. Reg.
 4. & intellexisse omnem parabolam. signifi-
 cat etiam parabola prophetiam, vt ex D. Pe-
 tro, Clemēs loco citato ostēdit, & sic Num.
 23. & 24. Assumpta parabola dixit. & Iob 27.
 & 29. Assumens parabolam suam. & sic psal.
 77. Aperiam in parabolis os meum. Verum
 solet etiam parabola sumi pro carmine lu-
 gubri, atque tristi, & quo solemus alicui ali-
 quid exprobare, sicut illud canticum erat,
 quod Esai. vineæ canebat cap. 5. & quale 14.
 c. Regi Babylonix dicebatur, Et erit in die il-
 la, cum requiem tibi dederit Deus à seruitu-
 te dura, qua ante seruisti, sumes parabolam
 istam contra Regem Babylonix, & dices:
 Quomodo cessauit exactor, quieuit tributū
 & contriuit Dominus baculum impiorum,
 virgam dominantium, &c. Abacuc. 2. Nun-
 quid non omnes isti super eum parabolam
 sument, & loquelam enigmatum eius? & di-
 cetur, Væ ei qui multiplicat non sua. & Eze-
 chiel 27. & assument super te carmen lugu-
 bre, &

bre, & plangēt te, & Iere. 9. Vocate lamētatri-
 ces, & assumant super nos lamentum, & hoc
 contineat, quomodo vastati sumus & confu-
 si vehementer, quia dereliquimus terram,
 quia deserta sunt tabernacula nostra. Sume-
 tur igitur de vobis parabola. i. dabitur mate-
 riam loquendi omnibus, omnes vos in ore
 ferent, in omnium ore versabimini tāquam
 fabula vulgi, lugubria de vobis cantabūt car-
 mina, quæ suauitatem maximam ipsis canen-
 tibus adferant, & materia carminis contine-
 bit vestram deuastationem & ruinam. Vo-
 ces illas proferent, quas vos in tanta miseria
 & calamitate cōstituti dicetis, cum tam gra-
 uia mala patiemini. Hæc enim erunt vestra
 verba: Depopulatione vastati sumus, hoc re-
 ferent cantilenæ, quod vos ipsi proferetis,
 pars populi mei commutata est, iam non
 ille decor, non illa pulchritudo, & fœlicitas
 inest populo meo quæ antea erat, quādo ex
 duodecim tribubus constabat. Iam non illa
 omnium rerum affluentia, omnia in contra-
 rium videntur commutata, in parte populi
 mei. i. in decem tribubus, qui antea populus
 Dei, iam nō populus Dei: qui antea dilectus,
 iam odio habitus: pars populi mei cōmuta-
 ta est,

ta est, quomodo recedet à me. f. omnis decor pristinus, aut quādo recedet? Respondet, cū reuersus fuerit, qui regiones nostras diuidat, quia dixerat, partē esse cōmutatā: modo explicat quādo tota pulchritudo esset cōmutāda. Cūm venerit, inquā, Titus & Vespasianus qui nos nostraq; oīa suis diuidet militibus, tunc namq; omnis pulchritudo recedet, & si qd residui fuerit apud Iudæos, p̄sus destruetur, & deuastabitur, & sic sequitur: Propter hoc nō erit tibi. i. i. a deinceps, ô Iudæe, nō erit tibi pars aliqua in cœtu iustorū, p̄sus abijcietis, vt nunquā reuertaris in amicitiam, quod s̄pius etiā per alios p̄phetas videm⁹ illis fuisse vaticinatū: vt late docet Galatinus lib. 9. c. 4. Sic quidē vt clare potuimus, verba nostri interpretis, obscura sane sumus interpretati, sed an sensum fuerimus assequuti, aliorū sit iudiciū. Verūm Pagninus verba Hebræa paulo aliter est interpretatus. sic: In die illa, sumet lamentator super vos parabolā, & lamētabitur lamentū: lamentū (dixit) penitus vastati sumus, partē populi mei mutauit. Quomodo remouit à nobis, quos sperabamus nobis restitui, agros nostros hostis diuisit sibi. Idcirco nō erit qui projiciat tibi sortem in cœtu Domini.

tem in cœtu Domini. Verba Hebræa sic: עָבַר יוֹם הַהוּא יֵשָׁא עֲלֵיכֶם מִשָּׁל וְנָחָה נָהוּ נָהוּ: אָמַר שְׂדוּד נִשְׁדָּדוּ חֶלֶק עָמִי יָמִיד אֵיךְ יִמִּישׁ לִי לְשׁוֹבֵב שְׂדָנִי יִחְלַק: לָכֵן לֹא יִהְיֶה לְךָ מִשְׁלִיךְ חֶבֶל בְּגוֹדֶל בְּקֶהֱל הַהוּא

Baion hahu izha alechen masal venachah nehi: amar sado nefadenu xelech ami iamir ech iamis li le sobeb zadenu iexalech lachem lo ihie lecha maslich xebel begoral bichal ichoua. Quæ, si quis verbo ad verbum quod dici solet explicet, sic tex. habet. Indie illa, sumet de vobis parabolā (aut sicut Ionathas transtulit) eleuabit, siue extollet super vos parabolā, & lamētabitur lamentū lamentationis, dicēs: Deuastatione vastati sumus, partē populi mei mutauit, quomodo abstulit à me, tollēs agros nostros diuisit. Idcirco non erit tibi projiciens funem in sorte ecclesie Dei. Et est aduertēdū illud, quod in libris regnorum, & apud prophetas legimus fuisse in populo illo, plurimos falsos p̄phetas, qui foelicia semper atq; p̄spera populo illi, atq; regibus promittere solerēt, sic aurā captātes popularē. Sicut apud Ieremiā cap. 14. legim⁹ A. A. A. Dñe Deus prophetæ dicunt eis, non videbitis gladium & fames nō erit in vobis, sed pacē verā dabit vobis in loco isto: cū autē vera à veris annuntiabātur prophetis, aduertēbatur illis, & cōtēdebāt, nequaquā diuino illos

illos afflatos spiritu, illa prædicere. Sed quia sic essent in gētem illā male animati. Quod aperte legimus 3. Reg. 22. contigisse Micheæ filio Iemlai, qui cum percussus esset ab alio propheta, in carcerē est coniectus, ut ibi pateretur panæ angustię, & aqua afflictionis, quia mala pphetauerat, & ea quę Achaz audire nolebat. Et inter alia quę falsi prophetæ falso asseriebant, illud erat Dei benignitatem & liberalitatem ergagentem illā. Nec esse metuendum de diuina bonitate, qui amantissimus esset illius populi malum falsi quod: & sic cum Micheas illis prænuntiaret, quam multa mala quę hactenus vidimus, & præcipue hanc vltimam captiuitatē, de qua paulò antè mētionem fecerat, à pseudopropheta peruersi, falsa esse, & à Michea ficta hæc omnia putabant. Et ideo dicit modò: In die illa, quando scilicet venerit hoc malum quod Deus cogitat contra vos, & quod à me fingi asseritis, sumet de vobis parabolā pseudopropheta, qui vos seduxit. Vocat autem lamentationem parabolam, quia solent qui lugent, uti sermonibus obscuris & figuratis: tunc lamentabitur flebile carmen, non prospera & foelicia dicet, sed cum videat nō successisse

cessisse sicut ipse asseuerauerat, sed è cōtraeuenisse omnia lamentabitur, & dicet: Deuastatione vastati sumus, subita quadam & inopinata deuastatione sumus vastati, & quam nō potuimus præuenire, prorsus actū est de nobis, partem populi mei mutauit. Et est etiam aduertendum, quod qui lamentātur, omnia cōfundunt, nec tempora, nec numerum, nec genus, nec personam de qua loquuntur obseruant, veluti homines præ dolore & angustia perturbati, & sic dicit: Deus partem populi mei mutauit, tradendo illam possidendam alteri, quomodo abstulit à me, & illam tradidit possidendam hostibus? Vel sicut Vatablus: Quomodo abstulit à me, cum potius restitutus videretur nobis agros nostros, diuisit (sub.) agros nostros alijs: & quomodo fiet hoc? quod auferat à me quod meū erat, tollens agros meos diuisit alijs? Et quomodo hoc facere potuit Deus benedictus, quod hereditatem nostram, & quasi iure hæreditario nobis debitā, tradat alijs. Sicut & Ierem. 4. Hæritas nostra versa est ad prophanos. Ecce igitur pseudopropheta, veluti de Deo queritur, quod illa quę sua erāt, & illis debebantur, alijs tradiderit, & dicit, quo-

cit, quomodo hoc facere potuit? quafidicat; non certè debuiffet facere, & sic fallere nos, quando dicebamus, hæc illum non facturū, .i. concedere hæreditatē, & regionem hæc quam patribus noſtris, & nobis poſsidendā prius cōceſſerat, alijs. ſ. Aſſyrijs, ſiue illis qui miſſi ſunt à rege Aſſyriorum, ad habitandā illam regionem, vt conſtat 4. Reg. 17. Sic nō intelligens myſterium, querebatur ſe deceptum Ieremias cap. 4. cū antea bona, atque foelicia annunciaſſet, & ſtatim ſubdiderit, peribit cor regis, & cor principum, & obſtupelcent ſacerdotes, & prophetę conſternantur, dicit: Heu, heu, heu, Domine Deus, ergo nō decepiſti populum iſtum, & Hieruſalem, dicens pax erit vobis, & ecce peruenit gladius vſque ad animam. Sic ergo & iſti, licet perperam & ſine ratione aliqua videtur conqueri, quod à Dei bonitate fuerint decepti, & quod ſine cauſa & ratione ſuis ſpoliati bonis abirent & alijs illa traderentur, & quia ſic peſſimè contra Deum murmurare videbantur, ſubdit Micheas. Idcirco hæc dicit Dñs, nō erit tibi hæres in cœtu iuſtorū, aut non habebis partē in eccleſia Dei, cū ſic expoſtules de Deo: & nō poti⁹ tua recognoſcas ſce-

ſcas ſcelera, & hæc mala veniſſe intelligas ob tua peccata, & ſic poenitentiā agas, recognoſcēs iuſtiſſimo Dei iudicio te fuiſſe ſpoliatū tuis bonis & paterna hæreditate. Et ſic cū Dauidè poti⁹ dicēdū, ſicut in Hebræo habetur in pſal. 61. Ad Deum ſilet anima mea nō obloquar de diuinis factis.

Ne loquamini loquentes, non ſtillabit ſuper iſtos, non comprehendet conuulſio dicit domus Iacob. Nunquid abbreviatus eſt ſpiritus Domini? aut tales ſunt cogitationes eius? Nōne verba mea recta ſunt cum eo qui rectè graditur.

Sicut Hieronymus explicat: Nolite vos deſcipere domus Iacob, & in conſolationē mutuam dicere Deus bonus eſt, non veniet captiuitas quam timemus. Num longa eius miſericordia, & clemētiffimus ſpiritus qui latè & abūdāter ortus eſt omnibus, tātū in nobis abbreviabitur, & feuer⁹ erit, aut huiuſce modi ſūt cogitationes quales in hominibus cernimus, vt antiquā teneat iracundiā, & ad vindictam

vindictā furore subito concitetur. Hęc ille.
 Vt autē clariora reddamus, quæ à D. Hiero.
 dicta sunt obscurè, ordo verborum iste est,
 O domus Iacob, Dominus dicit: Ne loqua-
 mini loquentes, non stillabit super istos, nō
 comprehendet eos confusio. Ne loquamini
 loquentes: Nūquid abbreviatus est spiritus
 Domini, aut tales sunt cogitationes eius? Cū
 enim propheta Domini, tam multa semper
 minarentur mala, quæ vëtura prædicebant
 super illos, ad eò, vt profus aliquādo reijcis
 dos esse vaticinarëtur, veluti deliria, & vana
 & ab authoribus ficta, illi hęc esse iudicabāt,
 nequaquam sibi persuaderi poterat populū
 ad eò dilectum, ex tam illustri Patriarcharū
 profapia descendentem, inter quos illustre
 illud & admirabile templum erat, quibus sa-
 cerdotium, & sacrificia à Deo instituta fue-
 rant, & quos suis legibus Deus instruxerat
 aliquando ad eam miseriam redigendos, vñ
 illorum obliuisceretur Deus, Imò quod am-
 plius est, perfidi qui modò extant Iudæi, cū
 tam miseram, & tam lōgo seculorum spatio
 experiantur captiuitatem, cum tam clara &
 aperta suorum prophetarum illis ostenda-
 mus testimonia, adhuc tergiuersantur, nel-
 cio qui

cio quibus delirijs elabuntur: & falsa quada
 ablaçtati spe in sua cæcitate, & perfidia per-
 sistūt. Sic ergò dicit propheta: Ne præcor sic
 loquamini, non stillabit super istos, non
 sunt istæ prophetæ, quibus isti comminan-
 tur ista mala ab ipso Deo: quod si ex Deo pro-
 cedunt, & eius spiritu, nō sunt intelligendæ
 de istis. s. Iudæis, sed ad alios pertinēt. At isti
 si abs spiritu afflati hęc asserunt, nobis appli-
 cant quæ Deus super alias gentes vëtura de-
 creuit mala. Hęc illi dicebant. Nec quidem
 mirum est, cū & Ierem. cū à Deo mitte-
 retur, cap. i. & illi diceretur: Prophetam in-
 gentibus dedi te, & ecce constitui te hodie
 super gentes, & super regna, vt euellas, & de-
 struas, & disperdas, & disspes, & edifices, &
 plantes, arbitratus est se nihil mali cōtra po-
 pulum Iudæorum, sed contra diuersas mun-
 di nationes prædicturum. Et hac de causa di-
 xit c. 20. Seduxisti me Dñe, & seductus sum,
 fact⁹ sum in derisum tota die, exiui in subsan-
 nationē. Queritur à Dño se fuisse deceptum
 quod & Iudæis etiam mala quæ prænuncia-
 bat essent euentura, deceptus nō falsitate ali-
 qua, sed ambiguitate vocum (quarum autē
 disputat Hier. in commentarijs huius loci)

& similiter idem passus est, cum cap. 25. dictum est illi. Sume calicem furoris huius & propinabis de illo cunctis gētibus, libenter accepit non intelligens, in cunctis gentibus Israel intelligi. Et si D. Hieron. credimus, Esaiam hac de causa cap. 6. tam vltro se obtulisse reperiemus, cum à Deo diceretur, Quē mittā, & quis ibit nobis? Ecce ego, mitte me, quia suis existimabat, non nisi læta, & foelicia se annunciaturū, cum iam toties tam tristia, & calamitosa prænunciasset, cupiens ergo suis prodesse, officium illud libenter subibat, vt dicit Grego. in 1. parte pastoralis cap. 7. Isti ergo hac vana spe decepti diuinæ bonitatis solum, ad eos nequaquam pertinere asserebant hæc quæ veri prophetæ vaticinabantur. & sic vltius dicebant: Non comprehendet eos cōfusio. s. illa quæ ab istis annunciatur, non enim est abbreviatus spiritus Domini. Nec credere par est de Deo, tales illum vnquam habuisse cogitationes, mentiuntur isti, cum talia Deo tribuant. Sic Ieremię dicebatur, mendacium tu loqueris, & non misit te Dñs cap. 43. Sic etiam dicebant, tātum abest, vt huiusmodi ab spiritu sancto sint, & isti sint dicēdi veri prophetæ, vt potius

tius

tius mēdaces & pelsimi sychophātæ sint appellādi, qui eā audeāt de Deo pronunciare, quæ neq; in mētē illi⁹ venerūt, nec somniauerit vnquā, quod inquam, ira Dei de celo sit. ventura super patriarcharū generosam progeniē (qua ratione sibi omnia foelicia pmittebāt sicut apparet ex illa Christi redemptionis nostri, reprehensione. Ioan. 8. Nolite sic gloriari quod patrē habeatis Abrahamā, cū nequaquā illius referatis mores) nūquid min⁹ nūc potētię habet quā olim? estne imbecillior, & breuior redditus eius spirit⁹? Estne decurtata eius potētia, vt nō possit adimplere, quę progenitorib⁹ nostris promisit olim? Indignum est tale aliquid de illo cogitare, aut mutabiles illū habere cogitationes asserere. Hisce atq; alijs verbis istis similibus animos informabāt suos, vt sic in priorib⁹ sceleribus persistere pergerēt, & nullā mutandæ vitę rationē haberēt, & hos alloquitur ppheeta: O dom⁹ Iacob, ne loquamini loquētes ista, quę dicere soletis, Nō stillabit super istos, nō cōprehēdet eos cōfusio, nō est abbreviat⁹ spiritus Dñi, nō sunt tales eius cogitationes. Et sic statim sequitur: Nonne verba meā bona sunt cum eo qui rectē graditur? Nolite sic

k 2

precor,

precor, dicit propheta, pro Deo responde-
re. Attendite dicit Deus, ad verba mea, & vi-
debitis an ego teneam aliquid vobis præsta-
re, cum nūquam vos faciatis quod promissi-
stis facturos: fateor me multa vobis promi-
sisse, & sæpius asseruisse, me quāplurima bo-
na vobis concessurum. Sed quibus illa dice-
rentur attendite: Cum his qui recte gradiun-
tur loquebar, ad illos verba mea bona erant.
Sic Deut. 7. dicitur: Scies, quia Dominus De-
tuus, ipse est Deus fortis, & fidelis, custodiet
pactum, & misericordiam diligentibus se
& ijs qui custodiunt præcepta eius in mille
generationes, & reddens audientibus se sta-
tim. Et subdit: Si postquam audieris hæc iu-
dicia, custodieris ea, & feceris, custodiet &
Dominus Deus tuus pactum tibi, & miseri-
cordiam quam iuravit patribus tuis, &c. &
cap. 11. En propono in conspectu vestro ho-
die benedictionem, & maledictionem. Be-
nedictionem, si obedieritis mandatis Domi-
ni Dei vestri, quæ ego hodie præcipio vobis.
Maledictionem, si non obedieritis manda-
tis Domini Dei vestri: Atque vtraque in
psalm. 88. prolixè describuntur, plena est
scripturæ sacra huiusmodi promissionibus,

vt non

vt nō sit opus in re clara multum immorari.
Hoc ergo dicit, considerate vos diligenter
verba omnia quibus tā multa semper bona
promisi, & reperietis illa esse bona, cum his
qui rectè gradiuntur. Cū vero vos ad eò in-
fandis sitis contaminati sceleribus, falso qui-
dem vobis persuadetis, ista mala non ventu-
ra esse supra vos, aut aliquam impotentiam
aut mutationē in me esse, cū ista mala indu-
xero, sed vestra scelera multo maiora me-
ruisse existimare vos oportuisset. Verum il-
lud sane silentio prætereundum non est.
Quod & si sensus hæctenus redditus, satis vi-
deatur conuenire, tamē verba hæc aliter, &
ad alium sensum ab alijs interpretibus verti
solere. Verba enim Hebræa sic habent:
אל תשיפו ישיפון לא ישיפו לא ישיפו
Al tatiphu iatiphun lo iatiphu la
hele lo isag chelimoth, &c. Quæ sic reddit
Aquila. Ne stillatis stillantes, nō stillabunt
istis: hoc autem quod Aquila stillare dixit
Lxx verterūt: Nolite flere lachrymis, vnde
si ad verbum vertamus sic habet textus: Ne
stillatis stillabunt, non stillabunt istis, non
apprehendet confusiones, siue ignominias.
O dicta domus Iacob, nunquid abbrevia-
tus est

tus est spiritus Domini? Nūquid ista eius stadia, scilicet, sunt? Et certè cum vnico, verbo propheta semper fuerit vsus, videtur conuenire magis, vt vno & eodem verbo Latino interpres vteretur: Ne his qui linguę alienę cognitione carent, aliquid latere videretur mysterij in variatione: Idiomaticè quodam Hebraico eloquium ab eo quod fluat, & ad aures perueniat audientium in similitudinē pluuię descendētis stillationē vocant Hebręi: licet præcipuè in scriptura sumi videatur pro prophetari, eò quòd paulatim prophetę, atque pedetentim suas stillare videantur prophetias: Et quod veluti pluuiā de celo propheta veniat, & indè descendat, vel quia non totam Dei iram, sed paruas stillas comminatione denunciant. Vndè cum euangelij cõcionatores, prophetarū loco successerint, hoc maximè illos aduertere decet: non tam effundere quod sciunt debere, quam quę pro auditorum capacitate necessaria videantur, quasi sensim infundere. Sic enim Iob. 27. dicitur Deum in nubibus suis aquas ligare ne pariter irrumpant. Sed reuertamur vñdè digressi sumus, stillare, scriptura sapius sumere videtur pro propheta

tati

ri, siue verè siue falsè, sicut & etiam falsi propheta, prophetę dicuntur. Sic Deut. 32. Ad hoc alludens Moyses, dicebat: Fluat vt ros eloquium meum, quasi imber super herbam, & quasi stilla super gramina. Sic Iob 29. Qui me audiebant, spectabant sententias; & super illos stillabat eloquium meum. Spectabant me sicut pluuiam, & os suum aperiebant quasi ad imbrem ferotinu. Amos 7. Non stillabis super domum idoli, licet in Hebręo habeatur super domum Isaac. & inferius in isto capite bis in hac acceptione à nostro propheta, & interprete, verbum stillare positum reperimus. Atque ita in isto loco, sensus est, stillabunt pseudoprophetę, veris prophetis ne stillentis. Et est aduertendum, quod (vt frequenter legimus in sacra historia) quādo prophetę Dñi vaticinabantur mala populo illi, conabantur Iudei illis silentium imponere & illos impedire, ne vaticinarentur, nec ferre poterāt eorum sermones quibus instruebantur de his quę illis maximè conducebant. Imò ab illis per cõtēptu, prophetarū vaticinia onus appellari solebāt, sicut videtur cõstare Iere. 23. & Mada remanda Esaię cap. 28. Sic ergò 3. Reg. 22

Regem Achaz legimus cum plurimos consulisset prophetas, Micheam autem filium Iemlai, nequaquam audire volebat, eò inquam quia mala ut ipse putabat, semper annuntiabat. Imò cum illi veritatem prophetasset, in carcerem coniecit, & 2. Paralip. 16. Assan legimus Anani prophetam iussisse mitti in neruum, eò quod veritatem illi prophetasset.

Jerem. 26.

Frequentèr legimus apud Jerem. vaticinari prohibitum, & sapius hac de causa in carcerem coniectum. Sic propheta Amos cap. 7. dicebatur: Qui vides, gradere, & fuge in terram Iudà, & comede ibi panem, & propheta bis ibi, & in Bethel non adicies vltra ut propheta, quia sanctificatio regis est, & domus regni est. Et subdit: Tu dicis non propheta bis super Israel, & non stillabis super domum idoli? Hoc ergò dicit Micheas, vos veris prophetis silentium imponitis, & cogitis illos tacere, ne prophetent vobis. Nam dixerat: In die illa pseudopropheta sumet à vobis parabolam, quia non erit verus propheta tunc inter vos, nam veris prophetis silentium imponitis, nolentes ab eis veritatem audire, & quæ vobis maximè còueniunt. De qua re per Esaiam clarius querebatur Dominus dicens, c.

30. filij

30. Filij mendaces, filij nolentes audire legem Dei: qui dicunt videntibus, nolite videre: & aspicientibus nolite aspicere nobis ea quæ recta sunt, loquimini nobis placetia, videte nobis errores. Auferte à me viam, declinate à me semitam, cesset à facie nostra sanctus Israel, vel ut clarius Lxx: Auferte à nobis verbum Israel. & apud Amossum c. 6. dicit vnus alteri: Tace ne recorderis nominis Dei, quod vtinam apud illum populum solum hoc còtingeret, nec iam nostra tepestate experiremur quàm plurimos, de quibus & eadè ratione quæri Deus posset, quod graue sit illis doctrinam sanam audire, solum eos quærant, aut concionatores, aut theologos, qui habenas conscientia laxat, vtinam nõ iam vide remus nostra ætate adimpletum, quod futurum Paulus dicebat. 2. ad Timoth. 4. Veniet tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed coacerbabunt sibi magistros prurientes auribus, & ad fabulas aniles conuertentur: & hac de causa quia sic conamini silentium imponere veris prophetis: & tam graue efficitur vobis eos audire qui vera narrant, non stillabunt istis. s. post illum diem, priuabimini prophetia, & non erunt amplius

K 5

inter

inter vos veri prophetæ, nec iam quisquam verorum prophetarum apprehendet ignominias, non erunt veri prophetæ inter vos, quos ignominijs & confusione afficiatis sicut modò facitis, sicut ex Osee 9. cap. cõstat: Stultos & insanos veros prophetas appellabant, & huiusmodi ignominijs afficiebant, quòd Osee repræhendens dicit, scitote Israel stultum prophetam, insanum virum spiritualẽ. Quæ sic explicat Hieronymus, ô Israel, nunc tua verba cognosce qui prophetã tibi vera dicentem & prophetantem spiritu sancto, stultum & insanum vocabas, & id eò veris prophetis priuabimini, nam per Amos cap. 8. Ecce dies venient, prædictum legimus dicit Dominus, & mittam famem super terram, non famem panis, non sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini. Quod euenisse & ipsimet Hebræi fatentur, se iam à multis annis, nullum habuisse prophetam, nullum inter eos esse repertum, qui diuinum pateretur instinctum, grauiter sentiunt hanc famem verbi Dei. Quod iusto atque æquissimo iudicio factum fuisse Paul. ad Thessalon. 2. docet, Eò, inquit, quod charitatem veritatis nõ receperunt, vt salui fierent, id eò mittet illis

Deus,

Deus operationem erroris, vt credant mendacio, & simili ratione idem gentibus contigisse docet, ad Rom. 1. & quia non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum. Sic ergo dicit noster propheta illos veris prophetis esse priuandos, quia cum illos habebant, non audiebant, sed illis silentium imponebãt, vt sic videtes se noluisse cum possent obedire illis, cum modo non habeant, intabescant se tunc reliquisse. Desiderabunt videre vnum diem filij hominis, & non videbunt. O dicta domus Iacob, quæ prophetis olim obedire solebas, & eorum verba audire, quomodo cum vos sitis filij Iacob, sic parum parentis mores refertis, sic ab illo degeneratis, & cum sitis ex illa familia, quæ Deo tantum placebat, & cui sui notitiã reuelarat, sic cine ad eam potuistis deuenire infantiã, vt nomine tantum, & nõ re iã domus Iacob dicamini? O dicta domus Iacob, quæ iã tantum nomẽ geris: aliud est enim esse domum Iacob, aliud dici, sicut & Ioan. videtur docere, cum de nobis loquens dicat: Videte qualẽ charitatẽ dederit nobis Deus, vt filij Dei dicamur, quod licet illustre sit, at quod amplius dedit? Et simus, inquit, quod illustre est,

At

Luc. 17.

1. Epist. c. 3.

At vos non estis, sed nomine tantum, cum id quod domus Iacob olim præstabat, nequam præstetis. Nūquid abbreviatus est spiritus Domini, ut non possit mittere prophetas, sicut olim mittebat? Dicebant enim illi Deum iam olim Moysen misisse, & alios, per quos sibi suam aperuit beneuolentiam, & per quos tam multa bona promisit: iam amplius se non indigere prophetis alijs, qui tam diuersa, quàm illi de Deo loquerentur: & sic contumeliosus afficiebant eos, negantes eos spiritu diuino afflatos, sed mendaces & Sycophantas esse: Putatisne Deum, dicit, impotentiorum redditum, quam olim fuerit? aut decurtatam magis & abbreviatam habere potentiam, quam olim habuit, cum misisset prophetas, ut etiam iam alios mittere nequeat? Senuitne spiritus propheticus eius, ut iam suo munere fungi non possit? Sic per Esaiam simili utebatur argumento cap. 50. Nunquid abbreviata & paruula facta est manus mea, ut non possim redimere, aut non est in me virtus ad liberandum? & c. 59. Ecce non est abbreviata manus mea ut saluare nequeam, & Numeri. 11. Nunquid manus Domini inualida est? Siccine ergo vos uultis imponere regulas, & limites spiritui Dei,

ut non

ut non possit ipse quod uoluerit uobis prædicere? Siccine tempus, & locum uultis illi assignare, ut ex uestro pendeat arbitrio? Quod Betulæ ciuibus reprehendere uidebatur Iudith illa foemina prudentissima, cum c. 8. diceret: Posuistis uos tempus miserationis Domini, & in arbitrium uestrum diem constituistis ei. Nunquid hæc studia eius, ut quæ uobis eueniunt mala ipse sit causa, non potius uos? Nunquid prophetarum prædictio malorum uestrorum est causa? Siquidem prophetæ proprium est (ut author est D. Athanasius in lib. de passione & Cruce Domini fol. 645.) futura prospicere, & in eo non allucinari: hominum autem proprium est agere quod uelint. Et subdit: In summa id pro certo haberi debet, prophetas, non solum legum esse magistros, ut quæ præcipiunt fieri debeant, sed rerum quoque futurarum indices esse. Siquidem non eò quod dicunt, ideo quid fit, sed quia id futurum est, ideo ab illis prædicatur. Et subdit: Iudæi ergo sua uoluntate inducti sunt, ut ea facerent, neque sancti per sua uerba necessitatem addunt negotijs, ut cogantur ita fieri, sed quum præuideant studia eorum, uoluntatesque, qui talia acturi sunt rem id est,

ideſt, futura denūciat. Hæc ille. Illi enim ad-
monent vt reſiſcatis, vt per pœnitentiam
fugiatis ab ira vêtura, vt diſcatis cauere à ma-
lis, quæ vos ipſos manent, hæc ſunt ſtudia
Dei, certos vos de his rebus facere, vt ſic ad
illum conuertamini, & veſtra conuerſione
ceſſare faciatis furorem iræ ſuæ, ſunt ne Dei
cogitationes, quando hæc annuntiat, vt vos
perdat? vos ipſi conſiderate attente. Et ſic in-
telligetis, quam perperam ſilētium prophe-
tis imponatis: Cùm beneficijs afficere, & gra-
tiſimos vos erga illos exhibere deberetis, &
eos libenter audire, nonne verba mea bona
ſunt cum eo qui rectè graditur? certè verba
mea neminè malis afficiūt, ſed rectis & bo-
nis valde ſunt vtilia, multū quidem illis pro-
ſunt qui Deū timent, & rectè gradiuntur, nō
ſunt malorum veſtrorū cauſa, ſed veſtra pec-
cata, & quod non rectè gradiamini.

*Et è contrario populus meus in aduer-
ſarium conſurrexit, Deſuper tuni-
cam pallium ſuſtulit, & eos qui
tranſibant ſimpliciter, conuertit in
bellum.*

Eſt id notandum, quod quia dictio He-
bræa חֶמְלָה hemul, & è contrario ſigni-
ficat, & diem heſternū. Sic Symmachus tran-
ſtulit: Et qui die heſterno populus meus. Pa-
ganius, Et qui heri populus meus. Vatablus,
Et qui non ita pridem populus meus, in mo-
rem hoſtis inſurrexit. Ecce, inquit, qui heri
erat populus meus obſeruādo legem meam,
& meis obtemperando præceptis, tanquam
hoſtis inſurgit aduerſus fratrem ſuum, vt ei-
us veſtem rapiat. Quibus verbis iterum co-
rum inexplabilem habendi cupiditatem ta-
xat, quod in principio capitis antea fecerat,
vt pro more prophetas facere ſæpius vide-
mus. Eſt eī hoc optimi cōcionatoris munus
in illis vitijs immorari, & iterū atq; iterū de
illis ſceleribus ſermonē facere, quæ maximè
vigere intelligit in eo loco, in quo conciona-
tur, & ſic iterū ad idē reuertitur: Deſuper tū-
nicā, inquit, palliū ſuſtulit. Si quā pulchrā
veſtē, aut pretioſā ſuppelleſtilē apud aliquē
vidiſtis, quacūq; via conamini poſſidere, aut
ſitantū tunicā & palliū habet, nō finitis illū
duplicem habere veſtem, cū ſolum tunica
indutus incedere poſſit. Sicut ſi quis no-
ſtrum alicui egeno diceret, vendat pallium,
& emat

& emat sibi necessaria, aut si debitori dicamus, vt tunica cōtētus, palliū vendat, vt vobis debitum soluat: & eos qui transibāt simpliciter, conuertistis ad bellum: transeuntes simpliciter, appellat innocētes, iustos, & pacificos homines, qui de nulla re vnquam litigare vellent. Dicuntur autem huiusmodi transeuntes, qui non hic habent ciuitatē permanentem, sed sciunt se peregrinos esse super terram, sicut ad Hebr. ii. indicauit Paul. Vos igitur tales viros, ad iram & iurgia concitatis, sic iniuria afficitis, vt limites patiētiae illos trāsire cogatis, facitis illos ad lites & cōtentiones conuerti, vel ab illis qui securi incedunt, veluti tempore pacis, & finito bello sustulistis pallium, veluti prædones, incautos spoliastis & denique nihil non facitis, vt consequamini quæ vultis habere.

Mulieres populi mei eiecistis de domo deliciarum suarum.

Mouetis dicebat lites contra pauperes, & eorū detrahitis suppellectilē aut quicquid pretiosum habēt propter debita quæ vobis debere fingitis, & cum non sufficiunt pignora eorum, domos accipiunt & illo

& illorū vxores extra domū eijcitis (quod crudelitatis non nihil videtur indicare) vt vobis comparetis domus alterius possessionem. Vel aliter, cum ita frequenter debitoris domum adeatis, ad illa comparanda quæ vobis deberi asseritis, & hoc frequentius quæ forsitan par sit, cum toties domi suæ maritus superueniens vos ipsos reperiat. Facitis vt sinistram aliquam de vxore concipiat suspicionem, & illam extra domum eijciat, & idē est ac si vos eijceretis illam, cum sitis in causa vt eijciatur. Et appellat domum deliciarū, quia nihil gratius esse debet optimæ matronæ, quam in domo mariti sui esse, & quæ ibi gerantur cognoscere. Vel domum deliciarū appellat, in qua diu habitauit in maximis delitijs cum marito, & in maxima charitate coniugali.

Et à paruulis earum sustulistis laudem meam in perpetuum.

ET fecistis quod pueri earum veniant in suspicionem, quod sint spurij, & sic paterna priuentur hæreditate, propter quā me deberent perpetuò laudare. Sicut dicitur psalm. 105. vt lauderis in hæreditate tua. aut

appellat forsan laudem suam, vel decorem suū, perpetuā viri & vxoris cōiūctionē, quā ipse a principio creationis fecerat, cum de costa viri vxorē formauit. Cōiugiū ergo cōdecoratū à creatione parētū nostrorū, & ab eo institutū, laudē suā perpetuam appellat.

Surgite & ite quia non habetis hic requiem, propter immundiciam suā corrumpetur putredine pessima.

Veluti iratus propheta ob scelera quæ narrauerat, in hæc verba prorupit: Surgite, & ite, vos putatis hanc regionē vobis futuram perpetuam, sed fallimini. veluti quieti & securi in illa sedetis. Surgite & ite. nā iā iā hinc migrabitis, ipsa vos euomet, vos nequaquā ferre potest, quia illam corrupistis. Polluta est quia vos polluistis illam, sancta cum esset, & à vobis cum polluta sit, sic pollutos sustinere nequit. s. pollutione pessima nolens nominare crimen eorum, adorationes idolorū. Vel vt alij: Surgite & ite. Nā in funiculo dimetientur terram hanc hostes: *Vtinam non esſe vir habens spiritū, & mendacium potius loquerer, stillarem tibi in*

tibi in vinura et in ebrietatē, & erit super quem stillatur populus iste.

NE quis existimare posset prophetā veluti gaudio affici, cū suis migrare præciperet, & pprias deferere sedes iuberet, & tã acerba vaticinaretur, ea apponit verba, quæ facile indicare valeant animū quē erga suos haberet, & quanto ipse afficeretur mœrore, cū hæc vêtura certè præcognosceret. Vtinã quæ hæcten⁹ vêtura prædixi, ex meo cerebro fingerē, & nō sanctū passus instinctū hæc vaticinarer, & inter pseudopphetas annumerarer, potiusquam vera esſet, quæ prænūcio. Sed quid prodest cū ab spū sancto pcedat, & spū Dei motus ego loquar? nō possum nisi pphetare tibi in meracū vinū, qd te inebriet, nō possum nisi ppinare tibi ex calice furoris Dñi, & idè certissime eueniēt populo huic, quæ illi sum vaticinat⁹. Erit super quē stillatur populus iste. Ad hūc, nō ad aliū pertinēt hæc meæ cōminationes. Solet hic quæstionē verti, quomodo cū charitatis ordo in præcepto sit, vt latè docet D. Tho. in 22. q. 27. optat ppheta, spiritu Dei carere potiusquã illa euenire, quæ vaticinabatur. Cū dicat Christus

Matth. 16. & Marc. 8. & Lucæ. 11. Quid prodest homini si totum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimētum patiatur? Adde, nā proferre mēdacium, nūquam licere arbitramur ex Augustini sententia. Quid ergo dicit? Vtinam mendacium loquerer, quid tale dispendium pati optabat, & hoc in commodum forsā temporale aliorum. Tali affectu præditum fuisse Paulum, & Moysen aiunt, Origenes in epist. ad Rom. cap. 9. Hieronymus in quæstionibus ad Algasia quæstione 9. D. Bernardus serm. 12. super cātica. & Basilius in regulis fusius disputatis interrogatione. 3. & Chrysof. lib. 3. de providentia. cū Paulus dicebat, veritatem dico in Christo Iesu, non mentior, testimonium mihi perhibente, conscientia mea in spiritu sancto, quoniam tristitia mihi magna est, & cōtinuus dolor cordi meo, optabam enim ego anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem. Et Moyses Exod. 32. Si nō dimittis noxam hanc dele me de libro vitæ. Hæc ab illis dicta esse aiunt, per hyperbolen & excessum, vt maximum charitatis affectum quem erga suos haberent demonstrarent. Non enim sanctissimi

ctissimis viris, & doctissimis ecclesiæ doctōribus sese offerre poterat, quomodo aliter optaret à Christo separari Paulus? aut de libro vitæ deleri Moyses? aut spiritu Dei carere & pseudopphetam esse Micheas. Sed Moysen, & Paulū, in hoc loco facessere paulisper rogemus, Nam vterque quidem (mea sententia) non per excessum, sed quod ita fieri vellent, quod optabant à Deo postularēt. Nō em̄ esse anathema à Christo, separari à Christo est, licet intelligā à multis hoc probari, quorum autoritas nos merito commouere solet, sed potius ex sententia Hier. super Zachar. cap. 14. Christum referre, & eum imitari, & malā aliorum super seipsum sumere, quod omnibus semper optandum esse, quis negare audebit? quod late ostendimus in nostris super epistolam ad Romanos prælectionibus. Nec deleri de libro vitæ est, si rectè perpendamus quid liber vitæ significet, reprobari, vt vulgo interpretes existimant, sicut prolixè satis docuimus in psalm. 68. cum illa explicaremus verba, Deleantur de libro viuentium, & cum iustis non scribātur. Sed nō annumerari in populo Iudaico, & in libro illo cōtineri, in quo omnes secū-

dum carnem ab Abraham descendentes scri-
bebatur, quæ breuius à me in hoc libro dictu-
tur, quam res ipsa postulabat, cum suis locis
copiose & non in alienis sint difficultates
tractanda. Sic etiam de propheta nostro, nec
per hyperbolem quidem aut spiritu Domini
carere, aut pseudopphetam esse optaf-
se existimare possum. Imò nec sic hoc alicui
desiderare licere arbitror. Sed si intelligam⁹
phrasim esse loquendi, qua vulgo uti con-
fueuimus, cum rem certissimè venturam sci-
mus, ad rei de qua loquimur certitudinè de-
mòstrandam, sic loquimur: Vtinã ego men-
tirer, vtinam nõ esset verũ quod dico, quasi
dicamus, est res certissima de qua loqui-
mur. Sic apud Lucanum legimus lib. i. cum
Aruspex ex hostijs mactatis, certissimè ma-
la venturã vellet prædicere, *Dij fata secun-*
dent, Et fibris sit nulla fides, sed conditor artis Finxerit,
ista Tages. Quæ tamen nullo modo ficta esse
censebat, sed certissima. Sic ergò Micheas
dicere volens certissimè ventura quæ præ-
dixit, sic loquitur: Vtinam non essem vir
habens spiritum, & mendacium loque-
rer. Quasi dicat: Certè omnia quæ instil-
lari aspera, super populum hunc venient,
vt adhuc

vt adhuc respondeat obiectionibus popu-
li illius, qui nunquam sibi mala illa ven-
tura credere poterat. Verum cum dictio
Hebræa 17 lu, interdum sit idem quod v-
tinam, interdum vertatur per si, sicut in
psalm. 80. Si populus meus audisset me. Pla-
cuit Paraphrastæ Chaldæo, (& illum sequen-
ti sunt cæteri Hebraizantes,) sic vertere: Si
vir essem ambulans in ventum, & men-
dacium loquerer, & stillarem tibi pro vi-
no, & sicera, propheta essem pro populo
hoc, quia diximus populum illum asper-
nari solitum veros prophetas: & recipere
fallos, dicit modo: Si ego essem vanus
aliquis & insignis nugator, & questus gra-
tia tibi prophetarem, vt mihi vinum, aut
ficeram concederes, vt tuorum bono-
rum me participem faceres, & propter a-
liqua xeniola, tunc ego tibi dicerem pla-
centia, & quæ grata esse viderentur, ne il-
lis bonis priuarer, tunc ego essem pro-
pheta populo huic, tunc me libenter au-
diretis. At quia solùm veritatem prædi-
co, non quærens meam vtilitatem, sed ve-
stram, non vestra bona, sed vos solùm ad
mentem reducere, & conuertere ad cor,

ingrata vobis esse videntur quæ dico, Me spernitis, & non vultis recipere. Sic etiam Amos 7. iuxta Caldeum Paraphrasten laudare se legimus, quod non questus gratia vacillaretur, quia diues erat. Sic ergo Micheas istis verbis stultè illos agere docet, quasi dicat: Illi emulantur vos non bene, sicut ad Galat. dicebat Paul. Atqui concionatur nullius premij temporalis gratia, qui non fauorem popularem captat: illi merito est habendus, ille nudam simplicemq; semper proponet veritatem, sicut ego facio.

Cap. 4.

Cōgregatione cōgregabo Iacob totum te, in unum cōducam reliquias Israel, pariter ponam illum quasi gregem in ouili, quasi pecus in medio caularum, tumultuabuntur à multitudine hominum. Ascendit enim pandens iter ante eos, diuident & transibunt portam, & egredientur per eam: & transibit rex eorum coram eis, & Dominus in capite eorum.

HAec postrema huius capituli pars à doctoribus tã Christianis, quàm Iudæis ad varios trahitur sensus. Rabbi Abraham Abenesra, putat prophetam adhuc populum illum reprehendere, quod tam facilè fidem præberet falsis prophetis, qui illis annuntiabant omnia prospera, & foelicia, qualia sunt quæ in istis verbis asseruntur. Nam hæc omnia verba pseudoprophetarum esse putat, decipientium eos. Rabbi vero David kimhi, prophetam adhuc mala prædicere autumat, quæ ventura erant super illos, propterea quod falsos prophetas reciperent, & veris aduersarentur. Et hæc contigisse quæ annuntiat Micheas, temporibus Sedechiæ regis Iuda, cuius narratur historia 4. Reg. 25. & Ierem. 39. & 42. quomodo per ortum, cum suis aufugerit, & ipse ascenderit ante eos. Et sic dicit, efficiam, vt ab hostibus obfessi in urbibus munitissimis cōgregemini, sicut oues à pastoribus congregari solèt in ouili. Et ascendit, dixit, præteritum pro futuro, pro ascendet Sedechias per portam ortus regis. Et diuident murum, & muri ruptura erit illis vice portæ, & transibunt per illam, & egredientur, & transibit rex Sedechias coram eis, &

Hæc

L 5 Dñs

Dominus qui antea faucebat eis, & quem antea patronum habebant, nunc propter peccata eorum, deseruit eos. Et licet hic sensus huic literę conuenire videatur, verum quia Paraphrastes Chaldeus Ionathas, qui Christum redemptorem nostrum præcessit, ad tempora Messia, hunc locum deducit: merito doctores Christiani, hunc locum ad Christum referunt, & prophetiam esse asserunt, quæ explicet id quod Christus erat facturus. Et est aduertendum, id quod annotat Chrylost. super Esai. cap. i. solere prophetas, postquam tristitia atque lugubria annunciarint, vt animos audientium leuent, mentionem ingerere de foelicitate Regni Christi, vt vel sic auditores in officio continerent spe aduentus Messia. Et Theodoretus super Ioel cap. i. cum dura & tristitia prædicunt propheta, postea consolatione adferunt, & ita Micheam isto loco facere, vt in ferius cap. 4. Verum aliqui, hæc verba intelligunt, de conuersione generali Iudæorum, futura in fine mundi per prædicationem Helia, sicut dixit Christus Matth. 17. Helias cum venerit restituet omnia, Euseb. lib. 2. de demonstratione euangelica cap. 50. cum Lxx in

terpreta-

terpretationem sequatur, ad alium sensum hæc verba detorquet, ad apostolorum chorum. Liranus autem ea intelligit, de congregatione patrum in limbo, & eorum educatione per Christum. Erant, inquit, ibi constituti a Deo, vsque ad tempus, & sic ascendit Christus pandens iter ante eos, quia sua morte aperuit cælum, & diuidet existentes in inferno, & electi transibunt portam egrediendo, & Dñs in capite eorum. Verum si rectè consideremus quæ antecedunt, & quæ sequuntur, nequaquam hic sensus cohæret. Vndè cum de Christi regno, & eius foelicitate vellet agere, hac forsan de causa, ne ipsum semper mala vaticinari arbitrarentur, qua ratione efficiebatur ne ipsum audirent; sicut insinuare visus est; dicit modò: Congregans congregabo Iacob, colligendo colligam residuum Israel. Modò permittam Iacob dispergi, ob huius gentis immaniæ scelera & peccata. At licet tam acerba, & dura filij Iacob patientur: veniet tempus, quando omnes Israelitas, quantuncunque dispersos congregem, & simul in vno loco habitare faciam. At ne perfidi Iudæi, ex isto loco aliquam sibi sumant occasionem

occasionem, in sua perfidia manendi, donec à Deo Optimo Maximo in vnum locum congregentur, sicut aliqui eorum infœlicissimè arbitrantur: Appellat hic Iacob, non carnaliter descendentes ab Abraham & Iacob, sed illos qui fidem Abrahæ imitantur, & qui secundum promissionem sunt filij Iacob. Sic enim ad Rom. 9. dicit Paul. Non omnes qui ex circumcissione sunt Israel, hi sunt Israelitæ, neq; qui semen sunt Abrahæ, sed in Isaac vocabitur tibi semen. Et ad Rom. 4. Abraham non solum pater dicitur circumcisorum, sed eorum qui sectantur vestigia fidei eius. Omnes huiusmodi filios Iacob in vnum congregabo locū, in vnam ecclesiam, non erit nisi vnum ouile, & vnus pastor, antea alias habebat oues, & valde dispersas, sicuti ipse dicebat Ioan. 10. Alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & eas oportet me adducere. Et Math. 15. Nō sū missus nisi ad oues quæ perierūt domus Israel: licet sint aliæ oues. At quomodo dicit, hoc est futurum esse, vt aliquando omnes filij Iacob, secundum promissionem congregentur: & quantumcunq; sint dispersi, in vnum colligantur, sicut oues congregari solent in ouili. Vel vt Hebraizantes ver-

tunt

tunt: In Bosra, quæ ciuitas est Idumææ, in qua multæ congregabantur oues, & de qua mentio fit Esai. 63. Quis est iste qui venit de Edó, tintis vestibus de Bosra? Et erunt tam multi vt præ multitudine tumultuentur, nō quòd erunt inquieti, sed vt ostendat maximam copiam futuram, id explicuit per effectū hunc, non erit illis causa tumultus aliqua, aut rixæ, & contentionis, in Christo enim Iesu nō est distinctio Iudæi & Græci, omnes simul in vno ouili laudabūt Deum. Et quia dubitare posset aliquis, & quomodo tanta, tanque diuersa hominum ingenia, in vnū ouile congregari poterunt, & in vnam sententiā adduci, Respondet, Ascendit enim pandens iter ante eos. Quia ascendet in crucem, præteritum pro futuro, patiēdo pro omnibus, & sic per mortem & Crucem suam, omnes ad se trahet, sicut ipse asseruit Ioan. 12. Si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me. Ascendēdo, ostendit fortitudinem suam, sicut in sensu mystico à sanctis dictum putatur in psal. 67. Qui ascendit super occasum, ia nomen eius, fortissimus in morte apparuit. Et sic in oratione Abacuc dicitur, Et cornua in manibus eius. Quid autem per cornua intelli-

geret,

Ad Gal. 3.

geret explicuit, ibi est fortitudo eius, & pandit iter suis quò veniendum erat ad hoc ouile. Nam ipse passus est pro nobis, *1. Petr. 2.* bis relinquens exemplum, vt sequamur vestigia eius. Non sane nisi per tribulationes & afflictiones varias hac ingreditur. Sic oportuit Christum pati & ita intrare in gloriam suam. Non enim nisi per mortem Christi, & simul moriendo cum Christo, in hoc ouile ingredi licet, non nisi baptizemur, ad gregem Christi pertinere possumus, vel in re, vel in voto. At baptizari nihil aliud est, quàm mori cum Christo, dicente Paulo ad Romanos 6. Nolo vos ignorare fratres, quoniam quotquot baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus, consepulti sumus cum illo, iam si viuimus, non sumus illi priores, qui eramus antequàm baptizaremur. Sed iam noui homines sumus, & postquam ipse ostendit iter, multi etiam eadem via gradiuntur, & gloriantur, *Act. 4.* cùm tali itinere gradientur. Læti ibant apostoli, quia pro nomine Iesu, digni visi sunt contumeliam pati, & sic Iacobus dicebat: *Cap. 1.* Omne gaudium existimate fratres, cùm incideritis in varias tribulationes. Diuidet, inquit,

quit, & transibunt portam, & egredientur per eam, vnica est via, vnica est porta salutis, ipsamet passio Christi, nisi per hanc portam nulli in ecclesiam ingredi licet, sic psalm. 117. hæc est porta Domini, iusti intrabunt per eam. Sic Christus dicebat Ioan. c. 10. Ego sum ostium, si quis introierit per me, ingredietur & egredietur, & pascuam inueniet, & transibit rex eorum coram eis, ipse prius patientiæ eis præbebit exemplum, ipse prius onera sufferet, tentatus per omnia absque peccato, ipse dux erit & ante- *Ad Heb. 4.* signanus, sic Paulus dicebat ad Hebræos *Cap. 12.* scribens: Recogitate eum, qui talem à peccatoribus passus est contradictionem, vt non affligamini animabus vestris: Nondum enim vsque ad sanguinem restitistis fratres, & Dominus in capite eorum, ipse longè duriora patietur, longè acerbiora subibit tormenta. Vel ipse erit in capite eorum, id est, semper prestò aderit, semper opem feret, vt leuia atque facilia omnia aduersa suis esse videantur, faciet vt non attendant ad ea quæ videntur, sed ad ea quæ non videntur. Diuus verò Hiero- *2. Cor. 4.* nymus, cum in commentarijs septuaginta interpretum

Interpretum trāſlationem interpretetur ad alium ſenſum, hæc de torquet verba quæ mea ſententia, non multum conuenire videtur pace ſit dictū tam illuſtris doctōris.

IN MICHEAE CAP. III.

Et dixi, Audite Principes Iacob & duces domus Iſrael.

Ndè digreſſus fuerat, more prophético, reuertitur. Dixerat antea: Econtrario populus meus in aduerſariū conſurrexit, & deſuper tunicam pallium ſuſtuliftis, &c. Id vitio principum & gubernatorum fieri, modo acriter taxat, qui nequaquam impediunt potentes, & diuites, ne pauperes & iuſtos in quibus vexationibus opprimerēt, & ita in principio Principes, & Duces ad audiendū & attendendum concitat, & ſub eleganti metaphora, diuitū & potētum crudelitātē erga miſeros, & afflictos pauperes explicat. Audite igitur vos quibus id ex officio incūbit, nō ſolum nō aliena rapere, verū ne alij iniurijs cōciues afficiāt ſuos, aut imbecilliores ſpoliēt.

Nunquid

Nunquid non veſtrum eſt ſcire iudicium?

AT quia Lxx verterunt: Non veſtrum eſt ſcire iudicium. Hier. explicat. Nō mere mini ſcire iudiciū. Aut quomodo poteſtis ſcire iudicium Dei, qui odiftis bonum & quæritis malū. Qui deteſtamini ſanctos pauperes, & honoratis diuites peccatores. Verum cum dictio Hebræa ^{87.} Halo, interrogantis ſit, rectè quidem noſter: Nunquid non veſtrum eſt ſcire iudicium? Certè ad vos pertinet, vobis incumbabat noſſe iudiciū, vobis hoc commiſſum munus erat, pauperem à diuite oppreſſum, ab iniuria vindicare. Verū vt rectius, quid iſtis verbis carperet propheta intelligamus, quid nomine iudicij intellex erit aduertamus. Nam cum nomen hoc varias in ſcripturis ſignificationes videatur habere, inter alias plures quas libens omitto (quæ noſtro negotio nō multum conducūt) iudicium, vt annotatum legimus ab Euthimio in pſal. 17. in ſcripturis, Dei ſententiam demōſtrat, ac docet quæ bona iſ cōſequuturus ſit, qui leges Dei obſeruauerit, & quas pœnas ſit ſubiturus, qui legi

M

Dei

Dei non fuerit subiectus. Sic Exod. 24. dicitur: Ostendit eis omnia verba Domini, atq; iudicia. Sumitur etiam frequenter, pro eo quod apud Latinos dicitur officium, & sic Leuit. 24. & 25. & alibi frequenter præcipitur sacerdotibus, vt iudicij curã habeãt: & accusantur quod nõ fecerint iudiciũ. i. nõ probe administrarint suũ munus. Sic Esaię 1. Querite iudiciũ qui iudicatis terrã. i. exercete vestrũ munus, & nõ nisi discussa causa (quod vestri officij est) sententiã ferte. Sic c. 5. Spectabã iudiciũ, & ecce clamor. i. qđ vinea præstare id quod ex parte sua præstãdũ erat. Sic apud Micheã c. 6. Vis, ô homo, indicem tibi, quid est quod vult Dñs Deus tuus à te? facere iudiciũ. i. vt in officio semper sis: sic ergo in vtraque acceptione, locus hic explicari potest. Certè vestrum erat nosse iudiciũ. i. intelligere nequaquã trãsgressores legis impune abituros, & sic non deberetis permittere pauperes & innocẽtes tã inique ac duntaxat à potentibus & diuitibus vexari: vel vestrũ erat, omnes in officio cõtinere, & ita nõ satis vobis esse debebat aliena nõ rapere, neque ab iniurijs abstinere, si cũ pauperes videbatis à potẽtibus opprimi, & spoliari, nõ

presto

presto eratis vt subueniretis. hoc vobis iniũctũ erat munus, in officio esse deberetis, cũ legis Dei cognitio ad vos pertineat, in qua quid bonũ sit, quidq; contrã malũ, quid iustũ, quidq; iniquũ ostẽditur, adeo puerſo estis ingenio, vt nihil min⁹ vobis curę sit, quã iudiciũ obseruare: odio habetis bonũ, & malũ diligitis, quo nihil peruersius esse potest.

Qui violenter tollitis pelles eorum de super eis, & carnẽ eorum de super ossibus eorũ, qui comederunt carnem populi mei & pellem de super excoriarunt, & ossa eorum confregerunt & conciderũt sicut in lebete & quasi carnem in medio olla.

Dixerat in cap. superiori, De super tunicam pallium fustulistis. Nam cum fieri hæc permitteretis, vos ipsi fecistis. Modò hisce verbis facinus ipſorũ exaggerat, sumpta metaphora vel à lupis, vel à leonibus, qui vt capta fruãtur præda, pellẽ detrahũt vt carnes comedãt. tũ & alia sumpta à coquis, siue pisto-rib⁹ qui ossa ipsa frustillatim cõfrin-

M 2

gunt,

gūt, vt in olla siue in lebetē cōstituātur. Quibus verbis ostendit quanta erga pauperes vterentur crudelitate, qui omnes eorum opes raperent, & illa omnia vnde ali deberent. Et ossa eorum confringunt, nihil sani apud illos relinquunt, iniquè tractant, auide omnia quæ eorum sunt rapiunt.

Tunc clamabunt ad Dominū & non exaudiet eos, & abscondet faciem suā ab eis in tempore illo, sicut nequiter egerunt in aduentionibus suis.

TVnc inquam, cum venerit illud malum quod Dominus cogitat contra illos, cui irruerit illa calamitas, quam eis ego annunciaui: Clamabunt ad Dominum & nō exaudiet, tunc quando cæsi fuerint ab hostibus, & in vrbibus veluti oues congregati, clamabunt, & non miserebitur illorū, & quia ipsi à pauperibus auerterunt facies suas, cum supplices deprecarentur illos: sic & Deus auertet faciem suam ab eis, quia nequiter egerunt in aduentionibus suis. Sic Deut. 21. dicebat: Ego autem abscondam, & celabo faciē meā ab illo, propter omnia mala quæ fecit, quia

sequutus

sequutus est Deos alienos: quia ergo in hoc suum collocabant studiū, ocium, & operam consumebant, vt modos spoliandi pauperes excogitarent. Sic pari mēfura remetiatur eis. Iudicium erit eis sine misericordia, quia non fecerunt misericordiam: quia cum ex animi

Iacob. 2.

sententia omnia illis succederent, iusti & æqui nullam habuere rationem: Nec ad Deū illa omnia referebant, sed pauperum, & Dei prorsus obliti erant. Sic e contra cum aduersa venire inceperint, nec tunc quidem, licet clament, eos exaudiet Deus. Sic Esa. 2. secundum Lxx translationē, cum multa enumerasset scelera, Dicit Dominus: Non dimittā eis. Sic prouerb. 1. quia vocaui, & renuistis, extendi manus meas; & non fuit qui aspiceret, despexistis omne consilium meum, & in reprobationes meas neglexistis, ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo, cum vobis quod timebatis euenerit, cum irruerit repentina calamitas, & interitus quasi tempestas ingruerit, quando venerit super vos tribulatio, & angustia, tunc inuocabitis me, & non exaudiam: manē consurgent, & non inuenient me: & reddidit causam, quia eosam habuerunt disciplinam, & timorem Domini

ni non susceperint, nec acquieuerint confilio meo, & detraxerint vniuersæ correctioni meæ. Sic prouerb. 21. qui obturat aurē suā ad clamorē pauperis, ipse clamabit, & nō exaudietur, nā qui in rebus prosperis Deum contempserint, cū aduersa succedunt, iusto Dei iudicio nō exaudiūtur. Sic Ierem. 7. precipitur: Tu noli orare pro populo hoc, quia nō exaudiā te. & 14. Ne oraueris pro populo isto ad bonum, cum ieiunauerint non exaudiam præces eorum, & si obtulerint holocausta, & victimas, nō suscipiam ea, quoniā gladio, fame, & peste, consumā eos. Esaias. 1. Cum extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis, & cum multiplicaueritis orationes, non exaudiam. Sic de Antiocho dicitur 2. Machabæo. 9. Orabat sceleratus Deum, à quo non erat misericordiam consequuturus. Sic Esau non inuenit locum pœnitentiæ, etiam si cum lachrymis inquisisset eam. Sic Esai. 57. dicebāt illi: Ieiunauimus, & non aspexisti, affliximus animas nostras, & non considerasti, & hoc ideo quia inique egerunt in adinventionibus suis. Quibus dictis maximè admonemur, vt interim dū in hac carne mortali vitam agimus, quæramus Deum

Ad He. 12.

Deū dū inueniri potest, pulsemus dū propè est, ne nostri obliuiscatur, vt exaudiat nos in diatribulationis. Attamè huiusmodi loca videntur, si prima facie cōsiderētur, fermè toti aduersari scripturæ, in qua nihil frequētius, nihil diligētius admonemur quā Deū ad eò misericordē, ad eò benignū, & nostrū ad eò amantissimū, vt nunquam nostri obliuiscatur, illū vel vna lacrymula flecti, & furorem in lenitatē conuertere solere. Sic per Ezech. 18. & 33. in quacūq; hora peccator ingemuerit, amplius, inquit, nō recordabor. Esai. 49: Nō est aggrauata auris eius, vt nō exaudiat. Apud Ioelē: Præstabilis es super malitiam

Esai. 55

Cap. 2.

Matth. 18

probatione, ad hoc firmandum: vel quia in angustia constituti, ex necessitate potius, & non pura intentione ad Deum clamant. Sicut de Antiocho constat, quem ipsa scriptura scelestum nominat. Et sic Esaias cap. II. Si quæritis quærite. & Hierem. 4. Si reuerteris Israel ad me conuertere, vel qui volentes manere suis in sceleribus, & peccatis, manus eleuant, preces offerunt, & tales Deus non suscipit: aut tunc non exaudit. s. in die iudicij, quando non erit poenitentiae locus, quando licet multi dicant: In nomine tuo prophetauimus, multa signa fecimus, audient: Amen dico vobis, nescio vos Matth. 7. Lucæ. 13. Verum cætera scripturæ hoc clamant, ad remittendam culpam ad noxam condonandam, semper paratū Deū esse, semper patulas habere aures. Quicūq;, sicut publicanus, humili corde orauerit, semper exaudietur. quicūque sicut latro clamauerit, cōsequetur quod petit. Nulla tā graua scelera nostra esse possunt, quæ diuinā exhaurire misericordiā valeāt, aut aures ei⁹ occludere. Ille de diuina desperet misericordia qui tātū potest peccare, quātū De⁹ misereri, vt verbis Aug. vtar: Semper dū viuimus est poenitentiae locus: semper ad ostium

Lucæ. 18.

Lucæ. 23.

ad ostium stat, & pulsatur, vt si quis aperuerit, ingrediatur & cū illo cenet. At semper illa Ierem. verba in auribus nostris essent inculcanda cap. 6. Erudire Hierusalem, ne forte recedat anima mea à te. Semper nobis timendum est, & in timore & tremore nostra salus operanda.

Hac dicit Dominus super prophetas, qui seducunt populum meum, qui mordent dentibus suis, & prædicant pacem. Et si quis non dederit in ore eorum quid piam, sanctificant super eum premium.

Cum mala principum enarrasset, & explicuisset, qua in re ab illis peccaretur, quod pauperum & debiliū nullam curam haberent, neque eos liberaret ab iniurijs & calumnijs potētum, modò inuehitur in eos qui ventris gratia prophetabant. & denique in ecclesiasticos & sacerdotes, & more scripturarum, mendaces & falsos viros prophetas appellat. Sed addit, vt intelligamus, de quibus loquatur, qui seducunt populum meū. Nā fuisse semper in illo populo multos

& diximus iam, & frequenter legimus in sanctis scripturis. Et hoc noster Micheas indicauit, cum dixit cap. superiori: Si ego essem propheta, qui questus gratia vaticinarer, tunc ego dicerem, quæ placerent huic populo, & sic essem illis propheta. Cōtra illos ergo qui prædicabant pacem, & omnia prospera atq; foelicia promittebāt, sermonem sumit. Quia hoc dicendo populū illum seducebant, atq; vtinam nostræ ætate nō experiremur quam multos prophetas his similes: qui pacē, qui regna cęlestia, quantuncunq; sceleratis promittunt, qui prædicant non esse necesse, vt cōtinenter viuamus, vt sanctè & purè vitā agamus, dicentes: Habete fidem, quam docemus, & omnia promissa Dñi consequemini. Hi sunt qui grauitè seducunt populū, & pròhdolor, quam multos hisce verbis videmus seductos, qui mordēt dentibus suis, & prædicant pacem, qui simulantes amicitiam maxime lædunt ac nocent, dentes eorum arma & sagittæ & lingua eorū gladius acutus, psal. 56. qui prospera omnia atq; foelicia annunciant, & si quis nō dederit in ore eorum quidpiā, sanctificant super eum præliū. i. qui nō dederit, id quod ipsi petunt, eo modo si-

cut ipsi

cut ipsi dixerunt, vt nihil desit, nisi, sicut Hispanè dicimus (*que su boca sea medida*) caueāt sibi, nā pro hostibus sunt illos habituri. Quibus verbis maxime eorū insolens imperium, & auaritia insinuatur, qui talis sunt ingenij, vt nisi veluti canibus, aliquo dono obstruatur os, non desinunt mordere & latrare. Tales sunt qui nequaquā licere cōcionantur duo sacerdotia habere, aut res Indicas occupare, verū si illis duo, aut tria pingua sacerdotia cōtingāt repēte silent. Si bonus episcopatus in India cōcedatur, tacēt: aliās, inquit, sancti ficāt præliū, Dicūt sanctè & iustè alios psequutionē pati. Dicūt iustū esse illos è suis deturbari sedibus, obsequiū præstare Deo esse, in illos inuehi: aut quia verbū sanctificandi sæpius præparare significat in scriptura, quæ quæ sanctificantur præparātur prius. & sic Ier. 6. habetur: Sanctificate super eā bellū. Inde sic etiam explicari potest hic locus: Nisi aliquo dono os eorū obstruatur, aut si quis ausus fuerit eis negare, quod ad libitū postulare placuit, inimicitias texūt cōtra illos, & præparāt se ad præliū, & oppugnāt illos. Quia Christus cū venit, nō iuxta volūtate sacerdotū & principū prædicabat: inde factū est, quod sanctifica-

runt,

rūt, contra eū preliū, & eum persequuti sunt atque caninis dentibus mordebant. Est igitur sermo hic contra illos prophetas, qui solum prospera & foelicia his qui dona concedebant, annuntiabant. Cæteris autem iram Dei, & mala ventura vaticinabantur. Vt vel timore ab illis extorquerent dona.

Propterea nox vobis pro visione erit, & tenebræ vobis pro diuinatione, et occumbet sol super prophetas, & obtenebrabitur super eos dies: & confundentur qui vident visiones: & confundentur diuini, & operient vultus suos omnes quia non est responsum Dei.

Quia ergo hoc faciunt, quod diximus, Hæc dicit Dñs: Tali eos afficiet poena, hoc de eis sumetur supplicium, nox erit vobis pro visione. i. omnia quæ vobis antea foelicia esse videbantur, è contrario euenient, pro visione erit obscuritas & nox, pro diuinatione tenebræ, atque caligo. Vestra vos fallat scientia, quam de sideribus habetis, nã pro istis omnibus, in foelicia vobis succedat.

vt cum

vt cum dicit: Et occumbet sol super prophetas, & obtenebrabitur super eos dies, inuehatur in Astrologos iudiciarios, qui arrogãter ex astris, omnia vêtura se noscere iactãt, qui Leuit. 20. & Deut. 18. & Esai. 44. & Ierem. 10. & ad Rom. 9. damnãtur, & sapius aliãs à sanctis doctoribus vt vani & mēdaces exagitãtur. Et cum videant secus omnia contigisse, quã ipsi diuinarãt, & quæ dixerãt se videre nequaquam euenisse, confundentur. Et operient preputore & confusione vultus suos: quia quæ annuntiabant, non ex Deo acceperant, non quæ à Deo fuerant responsa redderant, sed quæ illis placebãt, non enim Deus illis ista reuelabat. Et sic de istis Esai. 9. dicitur, Erunt qui beatificant populum istum seducetes, & qui beatificãtur præcipitati. Popule meus qui te beatum dicunt, ipsi te seducunt Esai. 3. tales sunt qui diuitibus adulantur, & ex auaritia aut ambitione Principibus vel potentibus, nil nisi quod ipsis placet, annunciant.

Ego autem repletus sum fortitudine spiritus Domini, iudicio & virtute, vt annunciem Iacob scelus suum & Israel

Israel peccatum suum.

Illi quidem nequaquã instinctum patiuntur spiritus sancti, nec respõsa Dei reddũt, sed quæ ipsi ariolantur, ac pro beneplacito suo diuinãt, in mediũ proponũt, verũtamen ego repletus sum fortitudine spiritus Dñi, & quantuncunq; conemini mihi silentium imponere, ea est in me fortitudo ex spiritu Dñi qui in me est proueniens, vt nequaquam tacendum mihi sit, sed obedire me oporteat potius Deo quam hominibus, eo sum præditi iudicio ad discernendum, ea virtute ad annunciandum scelera Israel & Iacob, vt nihil me impedire possit à meo munere, quod est annunciare scelera, & peccata arguere audientium. Iuxta illud Esaia 58. Clama, nec cesses, & annuncia populo meo scelera eorum, Mihi à spiritu Domini concessa est peritria discernedi peccata à nõ peccatis, quod etiam gloriabatur se habere Ieremias c. i. dicens: Misit Dominus manum suam, & tetigit os meum, & dixit: Ecce dedi verba mea in ore tuo, ecce constitui te super gentes, & regna. Sic Christus suis promittebat Luca 21. Ego dabo vobis os, & sapientiam, cui non

poterunt

poterunt resistere, nec contradicere aduersarij vestri. Tali ergo, inquit noster, præditus sum virtute, vt nullo timore deterreri possim à veritate annuncianda. Vtinam modo multi essent huiusmodi concionatores, qui peccata nostra, & scelera annuntiarent, sine villo timore.

Audite ergo hæc Principes Jacob & iudices domus Israel qui abominamini iudicium, & omnia recta peruertitis, qui ædificatis Sion in sanguinibus, & Hierusalem in iniquitate.

MOdò in vniuersum ad omnes loquitur, cũ antea seorsum singulis esset loquutus. Audite hæc quæ statim sum dicturus ventura propter scelera vestra, quibus inique agitis. Vos ergo Principes Iacob, & iudices domus Israel, ad quos mihi sermo est, audite: Vos inquam de quibus dixi, omnia peruertisse, & odio habere bonum, & diligere malum, qui ædificatis Sion in sanguinibus, qui illustres ædificatis domos in ciuitate Hierosolymitana, ex his opibus, quibus ali pauperes

deberent

deberent, quæ erant veluti sanguis, & alimētum pauperū, vel ex bonis iniquè partis, vel ex donis quibus capti, dānatis innocentem, & reum absoluitis, ædes construistis magnificas, Audite vos qui imponitis pœnas indebitas, ad moenia vr̄bis reparāda, & instauranda quæ in vr̄be sunt collapsa, ne videamini ex avaritia iudicare, & hoc est abominari iudicium, & omnia recta pervertere. Euseb. verò Cæsar. ad aliū sensum etiā hæc verba interpretatur, nā rationē reddi à propheta hic asserit tantę calamitatis & miserię illius gentis, qui abominamini, inquit, iudicium, & omnia recta peruertitis, qui edificatis Sion in sanguinibus, in quibus sanguinibus, ille fuit qui illis extremorum malorum initium, causamq; præbuit, propter quē impiam illam vocem contra seip̄os emisērūt dicentes: Sanguis eius super nos, & super filios nostros, & propterea statim subdit, Sion quasi ager arabitur.

Principes eius in muneribus iudicabāt

Solent respondere pro volūtate interrogantiū, pretio accepto, cum interrogentur de his, quæ ad religionem pertinent. Incipit

incipit propheta ostendere, quanta esset spiritus fortitudine præditus, ad singula singulorum statuum scelera detegenda. In principibus, quod pro muneribus iudicarent, sic per Esaiam cap. i. de eodem vitio arguuntur, Principes tui infideles, socij furum, omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. Et inde efficitur quod pupillo non iudicēt, & causa viduæ non ingrediatur ad eos.

Et sacerdotes ei⁹ in mercede docebāt:

Tanta est etiā sacerdotum avaritia, quanta Principum, neque meliores erant. Sacerdotes Principibus, legem quā grati docere debebant, non nisi mercede redita docebant.

Et propheta in pecunia diuinabant.

Omnia ex avaritia corrupta erāt, quod per Esaiam 56. etiam videmus reprehensum. Omnes in viam suā declinauerunt, vnusquisq; ad avaritiam suā, à summo vsq; ad nouissimum. Jerem. 6. à minore vsque ad maiorem omnes avaritiæ student, & à propheta vsque ad sacerdotem cuncti faciunt dolū, quod & cap. 8. ijsdem verbis repetit:

Cum ergo hi omnes, quod gratis acceperint gratis dare tenerentur, illi Dei responsum accepta pecunia proferentes, gratiam Domini auari mercede védebant. Illud hic annotandum quod dicit Hieron. huiusmodi prophetas prophetiam propter auaritiam conuertisse in diuinationem, quę semper malum sonat in scripturis. Sic Numer. 23. & Deut. 18. Nō erit augurium in Iacob, nec diuination in Israel. Solet autem à nostris in dubium verti occasione horum verborum, An sacerdotibus & concionatoribus liceat pro mercede docere, & an doctoribus sciētias védere, & præcipuè magistris theologis. De qua questione quia satis disputatū est ab eximio magistro nostro Dñico de Soto lib. 9. de iustitia & iure q. 5. ar. 1. hic dicere supersedebim'. Sed maius dubiū est, An cōcionatoribus pro doctrina quam ex suggestu docēt, liceat recipere pretium, hoc enim esse videtur quod noster propheta taxat. De qua re idem magister noster disputat. in eodē lib. 9. quęst. 6. ar. 2. licet adnotandum duxerimus nescire nos qua ratione dixerit in solutione ad. 1. D. Hieronymum hic asseruisse, solitos esse prius eos spontanea munera offerre, nam licet de

mus id

mus id verum fuisse: illud tñ non asseritur à Hieron. cuius verba præclara cum sint, merito in hac parte sunt addenda. Vereor, inquit, ne ea calamitas in qua modò versatur ecclesia Christiana, indè ortum habuerit, & habeat, quod tam venale, Proh dolor, ubiq; est verbum Dei: & multorum sacerdotū auaritia, & abusus, tanto malo causam præstiterit. Hęcille. Quid; precor, diceret, si nostrorū temporum auaritiam respexisset? silētio prætereo, præ dolore nesciens loqui. Utinam tales nobis donet Deus prophetas, qui sine pretio, & sine sumptu ponant euangelium.

1. Corin. 9.

Et super Dominum quiescebant dicētes: Nunquid non Dñs in medio nostrum? non venient super nos mala?

VT autem suis dictis fidem conciliarēt, à Deo se illa habere asserébāt, diuinis testimonijs sua dicta fulciebāt, quę morē & nunc esse hæreticis videmus, qui cū profus ab omni veritate aliena doceant, verbo Dei se inniti asseuerant & nō nisi quę in scriptura reperiuntur asserre blaterant: vel de diuina bonitate & misericordia præsumebant,

N 2

& nequa-

& nequaquam super illos mala illa ventura quæ prophetæ præcinebant: cum satis sibi esse arbitrentur, etiam quibuscunq; sceleribus contaminatis, templum habere, sacrificia, legem, & sacramenta, sic Paul. ad Rom. 2. Si tu Iudæus cognominaris & requiescis in lege. i. omnia tibi scelicia atque prospera promittis quia legem habes, hoc tibi satis esse putans, cum tamen decipiaris: ut si quis modò satis esse putaret, & in hoc acquiesceret, quod Christi fidem haberet, & sacramentis initiatus esset, etiam si contaminatè viueret: sic hac ratione dicebant, Dominus est in medio nostri. quam fiduciam vanam, ac huiusmodi verba fallacia, in illis clarius Ierem. reprehendit c. 7. dicens: Nolite confidere in verbis mendacij quæ non proderunt vobis, dicentes: Templum Domini, templum Domini, templum Domini. At hoc quidem proderit, si quæ sequuntur in Ierem. fecerimus. Si benedixeritis vias vestras, & studiavestra, & si feceritis iudicium inter virum & proximum eius, & cetera quæ sequuntur, habitabo vobiscum in loco isto, & non venient super vos mala.

Propter

Propter hoc causa vestri Sion, quasi ager arabitur, & Hierusalem quasi aceruus lapidum erit, & mons templi in excelsa silvarum.

Caldeus: Propter peccata vestra hæc evenient. Tanta, hæc vrbs tantum à Deo dilecta, mala patietur, templum suum destruet, & tota desolabitur vrbs, solum erit aceruus lapidum, quod & Esaias prædixerat. c. i. Derelinquetur filia Sion, quasi umbraculum in vinea, & quasi tugurium in cucumerario, & quasi ciuitas quæ vastatur. Euseb. autem lib. 8. demonstratio. 3. Hæc, inquit, nullo unquam alio tempore quam post illa quæ contra salvatorem nostrum ausi sunt, verum exitum acceperere, ex illo enim adhuc usque diem locis illis extrema solitudine occupatis. Mons Sion qui apud illos antea celeberrimus erat, antiquæ illius meditationis ac exercitationis, quæ in illo vigeat prophetorum diuinorumq; oraculorum, quæ antea viri Hebræi Deiq; familiares prophetæ, sacerdotesq; & magistri totius gentis in eodem magno cum studio reddebant per viros Roma
N 3 nos in

nos in nulla re à reliqua regione differēs, aratur, colitur, & vt nos quoque ipsi inspexerimus boùm opera, locū & arari & seminari. Ipsa vero Hierusalé tanquã pomorū custodia corrupto vetere qui in ipso erat fructus effecta est, ab externis hominibus habitata, tam de priuatis quam de publicis edificijs, & ex ipso templo & ex ipsis quōdam aditis & ex his quæ sancta vocabantur, lapides colliguntur. Ecce quanta fortitudine esset præditus noster propheta, qui ré adeò auditu grauem, coram Rege & plebis multitudine ausus fuerit asserere, vt annotatum legimus à Ierem. cap. 26. & tamen cum adeò dura, atq; lugubria asseruisset, ea fuit Regis atque totius plebis religio, atque in prophetam reuerentia, vt ab eis non fuerit occisus.

IN MICHEAE CAP. III.

*Et erit in nouissimo dierū mons domus
Domini præparatus in vertice montium
& sublimis super colles.*

Cum adeò

Vm adeò grauiataq; dura nimis, illis propter sua scelera vêtura cōminatus fuisset, morem prophetarum seruās, vt solatiū præberet, & in spē erigeret, foelicitatis regni Messiaë mentionem ingerit, & ea prædicit, quæ eo tēpore erant futura. Illud tamen notandum duximus, quod cum Micheas & Esaias eodem tempore prophetauerint, eadē prorsus paucis verbis variatis suis prædicarunt: cū enim esset res tanti momenti (plurimū nāq; referre arbitrādū est, quæ ab spiritu sancto in scripturis cōgeminatur, & quæ sub eisdē verbis iisdē hominibus repetūtur) Sic Dñs per prophetas iterū atq; iterū repetiuit. Esai. c. 2. eadem quæ hic Micheas vaticinatur: & non solum Christiani patres in hoc loco cōueniūt, verum & ipsi Iudæi nobiscum in hac parte consentiunt, de Messia esse quæ hic prædicuntur intelligenda. Sed miseri & cæci ex isto loco colligūt aliqua argumenta, quibus perfidi homines in sua perfidiatate atq; cōtēdūt Christū redēptorē nostrū, quē nos Christiani fatemur verū fuisse Messiaë, in scripturis factis toties pmissū, nō fuisse Messiaë, sed adhuc oportere nos alium expectare

cum illis Messiam. Nam duo isti prophetae, Esaias, & Micheas, tempus aduentus Messiae assignantes, illum venturum affirmarunt in nouissimis diebus. Verum cum ab aduentu Messiae nostri tot iam fluxerint anni, non (inquiunt) fuit verus Messias, qui tempus à prophetis praedictum tantum praueuerit. At quam misere errent, & quam leui argumento nitantur, facile esset illis videre, nisi velamen positum haberet ante oculos, ut dicit Paulus. & nisi liber facer illis esset signatus, ut praedixit Esaias c. 28. Quid nouissimi dies in scriptura appellentur, non nisi ex ipsa scriptura petamus. Sic & tempus aduentus Messiae constabit, si ostenderimus quos nouissimos dies prophetæ appellent. Petrus Galatinus lib. 5. de archanis scripturae sacrae cap. 2. huic obiectioni satisfaciens, dicit, quod finis dierum dicitur hic, tempus illud quod à tempore Cyri Persarum regis vsq; ad templi secundi excidium fuit, quod ipse probat ex Ieremiae verbis cap. 49. Et erit in fine dierum, reducam captiuitatem Elam, dicit Deus. Elam Persidis regio erat, vbi Cyrus qui Iudaeis redeundi licentiam concessit, habitabat. Sunt alij, qui nouissimos dies

dicant,

dicant scripturam appellare, finem regni sacerdotijq; Iudaici, & in illis diebus Messiam venturum. Nam cum toties per prophetas vaticinatum sit, eum esse futurum lumen ad reuelationem gentium, Eum futurum esse doctorem, & quem deberemus audire, Si in fine mundi venisset, non adeo vtilis fuisset eius aduentus, sed sine dubio hoc esse asserendum arbitror, scripturam veteris testamenti nouissimos dies appellasse tempus illud in quo Messias erat venturus. Erant illi dies nouissimi in quibus tradenda erat lex, qua tradita, non erat alia expectanda, nec alius status Reipublicae inferioris. & sic Ioan. in Cano. 1. c. 2. dicebat: Filioli nouissima hora est. & Paul. ad Hebr. 9. Nos sumus in quos fines seculorum deuenere. & ad Galat. 4. illud tempus, temporis plenitudinem appellat. Dicēs cum venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum. Et ad Ephe. 1. mysterium illud reuelatum esse in dispensatione plenitudinis temporis. In qua sententia Adrianus Finus lib. 7. flagelli contra Iudaeos cap. 5. & Iulianus Pomerus Archiepiscopus Toletanus, ex Iudaeo conuersus ad fidem lib. 1. ex tribus quos aduersus Iudaeos scripsit, consentiunt. Et Iuliani verba ob eius

N 5

autho-

authoritatem & antiquitatem libuit in medium adducere: vt si cui forsan non fuerit libri copia, legendi facultas concedatur. Hæc sunt verba: Dicamus de diebus nouissimis, in quibus occursum prædictus est aduentus Dñi saluatoris. Ecce duobus his prophetis Michea & Esaiâ, pacifica natiuitatis Christi relicta sunt tempora. Sed vterq; dixit in nouissimis diebus esse futura. Cur, inquam, ea ipsa signa temporis primi aduentus Christi, in diebus nouissimis futura esse portendit, nec tamen in annis à principio mundi computatis, tantæ rei sacramentum aperire moliti sunt, nisi vt ego pro tenuitate sensus mei existimo, melius illis visum fuisse, dies ipsos nouissimos, in defectu Israelitici regni debere intelligi, quando Dux & Princeps de stirpe Iuda defecit, quam in annorum opinione constitui. Si enim dixissent (V. g.) à principio mundi, vsque ad aduentum Christi erunt tot anni, non satis videretur ibi aliquid nouissimum arbitrari, cum adhuc plures restarent anni, videlicet vsque in finem mundi. At vterque quia dixerunt, ea ipsa quæ de Christo prædixerunt, in diebus nouissimis esse completa, nouissimos dies illos credo intellexerunt qui

qui in illo regno deficientibus Principibus de stirpe Iuda nouissimi approbati sunt: quando in illo populo primus Herodes alienigena successit in regnum, cuius tempore Christus in Iudæa natus agnoscitur: Hæc ille. Atque quod hoc ita sit, ne solum nostrorum auctoritati fidere videamur, manifestè colligitur ex illo loco Gene. 49. cum Iacob patriarcha suos alloqueretur filios, Congregamini filij mei dicebat, vt annunciem vobis quæ vêtura sunt in nouissimis diebus. Et inter alia sic ait: Non auferetur sceptrum de Iuda, nec Dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est. Quem locum & ipsi Iudæi cum Paraphraste Chaldeo de Messia intelligunt, & nos in prælectionibus illius loci satis prolixè docuimus. Ecce nouissimos dies Iacob appellauit, tēpus illud in quo Messias erat venturus. Est & alius locus Danie. 2. Est, inquit, Deus in cælo, reuelans mysteria, qui reuelauit tibi quæ vêtura sunt in nouissimis tēporibus, & tamē multa ibi commemorat, quæ in regno Christi, & eius aduentu fuere adimpleta. Nouissimos ergo dies appellat, vt diximus, tēpus in quo Christus aduenit. Est tertius locus qui hoc aperte cōuincit, apud Ioelē cap. 2. vbi dicitur

in nouissimis diebus effundã de spiritu meo
 super omnẽ carnẽ, quã prophetiã fuisse illis
 diebus adimpletã, præclare docuit optimus
 scripturarum interpres Petrus Actorum. cap.
 de visione visibili spiritus sancti, quæ super
 illos videntibus ipsis Iudæis facta est, atque
 hoc etiam probatur, ex eo quod annotatum
 legimus à Petro Galatino loco allegato,
 quod in hisce prophetijs, Esaia & Michea,
 præponitur huic dictioni מ״מ״ iamim, he, cũ
 dicitur מ״מ״״ haïamim, quæ litera apud He
 bræos, appellatur ehajedia. i. hæ notitia, eò
 quòd notificet dictionem cui præponitur,
 non de re ignota, sed de nota dici, quasi dice
 remus, in fine illorum dierum. Quod opti
 mè ostenditur ex illo Deut. 31. vbi Moses di
 cebat: Noui quod post mortem meam ini
 què agetis, & declinabitis citò de via quam
 præcepi vobis, & occurrent vobis mala in
 extremo tempore. Vbi habetur Hebraicè
 בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים beacharit hajamim. i. in fine
 illorum dierum, quãdo feceritis mala in cò
 spectu Ieoua, vt irritetis eũ in opere manũ
 vestrarum, quod malum tunc eis aduenit cũ
 in fine dierum suorũ, reprobato Messia Dei
 filio, fuerunt in captiuitatem redacti à Tito.
 & post

& post ab Adriano: nihil sane ex isto loco
 colligere possunt aduersarij, cum potius ex
 eo fidem firmemus nostram, cum Christum
 nostrum Messiam in nouissimo dierum ve
 nisse videamus, & hoc à duobus còcorditer
 dici prophetis. Non equidẽ diffitemur scri
 pturam sacram, nouissimos dies etiã appel
 lare solitam, illos secũdi aduētus Christi po
 stremos dies, quando in fine mundi in ma
 iestate veniet, vt omnibus pro meritis & di
 gnitate retribuatur. Sic Iob. 19. legimus: Credo
 quod Redemptor meus viuuit, & in nouissi
 mo die de terra resurrecturus sum. & 1. Petri
 dicitur: Nos regeneratos in spem viuam, in
 hereditatem incorruptibilem, & inconta
 minatam, paratam reuelari in tempore no
 uissimo. Ioan. 6. & resuscitabo eum in nouis
 simo die. & Ioã. 11. Martha dicebat, scio quia
 resurget in resurrectione, in nouissimo die.
 Et licet scriptores sacri, per nouissimos dies
 & nouissima tempora, voluerint etiã intel
 ligere tempus hoc postremum à natiuitate
 Christi vsque ad diem iudicij, post quod nõ
 est futurum aliud tempus, alia lex, aliud sa
 cerdotium, sicut in locis iam superius cita
 tis còstare videtur: Tñ præcipuè per nouis
 simos dies

fimos dies intelligi denotarunt illos dies
 quibus ipsi in carne mortali agebant. Quod
 mea sententia, colligi videtur ex illo loco
 Paul. 1. ad Timoth. 4. Spiritus, inquit, man-
 feste dicit, quia in nouissimis tēporibus dis-
 cedēt quidam à fide &c. Hoc, inquit aperte
 & clare mihi aperit spiritus sanctus, hac mea
 ætate, hisce temporibus nostris futuros esse
 multos, qui seducti errabunt. Nā nisi de suis
 temporibus loqueretur, quorum tanta solli-
 citudine admonebat Timotheum, vt vigila-
 ret, & diligenter curaret doctrinam sanā tra-
 dere, nisi quia illos iam ad esse conspiciebat,
 quos spiritus sanctus manifestè reuelarat, at-
 que idē repetit 2. epist. c. 3. in nouissimis die-
 bus instabunt tempora periculosa, erunt ho-
 mines seipso amantes, & quia tunc illi erāt,
 de quibus loquebatur, addit: Hos deuita. &
 subdit: Ex his sunt qui penetrant domos: Nō
 ait (inquit August. in epist. 80. ad Hesichium
 hunc tractans locum) penetrabunt, tāquam
 id futurū pronuntians: Sed ait, penetrant do-
 mos, & captiuas ducunt mulierculas. Non
 ait ducent, sed iam ducunt. Nouissimi quip-
 pe dies dicti sunt, & in ipsis primis apostolo-
 rum diebus, cū Dñi in cælum recens esset

hæc

ascensus,

ascensus. Hæc ille. Hoc etiam à D. Petro di-
 ctum esse intelligimus 2. epist. cap. 3. dicente:
 Hoc scientes, quoniam venient in nouissi-
 mis diebus, in deceptione illufores, at quod
 aperte & clarè de suis temporibus loqueren-
 tur, docet nos Iudas in sua Canonica, qui
 cum cæteris apostolis superuixerit, & po-
 sterior scripserit, cū iam eiusmodi homi-
 nes esse cognosceret, & hæreses illas iam
 grassari cōspiceret, aduersus quas motus est
 ipse ad illam epistolam scribendam, dicit:
 Attendite quod dictum est ab apostolis sci-
 licet Petro & Paulo locis allegatis: In nouis-
 simis diebus esse futuros tales deceptores
 quales iam videtis, quod enim ab alijs præ-
 dictum fuit futurum in nouissimis diebus,
 ipse iam suo tempore quasi in nouissimis
 diebus adimpletum esse docuit, & sic in-
 telligentes ista loca, facilè Lutheranis &
 hereticis nostri temporis respondebimus,
 cū ecclesiam Romanam hic insinuari con-
 tendunt, quæ nuptias interdicit sacerdo-
 tibus, & delectum ciborum proponat, cū
 nequaquam aut nuptias, tāquam malas pro-
 hibeat, aut delectum ciborum præcipiat,
 quasi in cibis sit defectus, sicut hæretici
 illi,

illi faciebant, de quibus loquebatur apostoli, & qui illo tempore erant, sicut præclare de-
 gimus apud Epiphanium, cum de hæreticis
 illius temporis agit. non diffitemur quæ illic
 hortatur Paulus discipulū suū Thimotheū
 ad quem sermonem dirigebat, posse etiā no-
 stris temporibus adaptari, vt sub persona Ti-
 mothei, omnes episcopos quorum ille typū
 & formam gerebat, admoneat, hæreticos de-
 uitent, & arcendorum luporum curam ha-
 beant, ac inuigilent super gregem sibi com-
 missum, & sanam doctrinā omnibus tradāt.

Erit mons domus Domini preparatus in vertice montium, & sublimis super omnes colles.

Ridiculum est audire, quæ miseri Iudæi
 de hac prophetia proponunt. Dicunt
 enim hic à propheta prædici Messiam, cum
 venerit, adunaturum montē Sinai, Thabor,
 & Carmeli, & super eos constituere debere,
 ac attollere montem domus Domini, id est,
 Montem Sion, in suo Talmud in lib. quem
 ipsi appellant Bababathra, habetur Rabbi
 Ioannā dixisse, Futurum est, vt Deus sanctus
 & benedictus, eleuet Hierusalē tribus leucis
 fursum

fursum. & Rabbi Rubé in expositione psal-
 morum, super illud psal. 86. Fundamēta eius
 in mōtibus sanctis, futurum est vt Deus san-
 ctus & benedictus adducat Thabor & Car-
 melum, pōnatq; Hierusalem in capitibus eo-
 rum, sicut dictum est Esaiæ. 2. Sed quid præ-
 cor in re adeò ridicula plura congerimus?
 Hinc colligunt, suum esse spectandum Mes-
 siam, cum hæc adimplera nō viderint: at quā
 sint indigna ista, quæ à viris doctis proferā-
 tur, nemo certè est qui non videat, imò &
 ab ipsorum doctoribus cum risu hæc exci-
 piuntur. Nam Rabbi Salomon Gallus in ex-
 positione super Esaiā tractāsista verba, hanc
 eleuationem non nisi spiritualiter futurā in-
 telligit. Eleuandum esse montem Sion, quā-
 tum ad dignitatem, quippè in illo longè ma-
 iora, atq; præstantiora opera efficiuntur, quā
 alibi reperiamus facta: quod nobis clare ex
 euangelio constat, cum ibi Christum Redē-
 ptorem nostrum tam multafecisse miracula
 legamus, cum in illo loco spiritum sanctū è
 cælis miserit, cum ibi homines docuerit, ibi
 legem euangelicam viua voce tradiderit, &
 sic apud prophetas, tot tamq; illustria & præ-
 clara prædicta fuisse reperimus. Esaiæ 28. Ec-

ce ego mittam in fundamentis Siō lapidem probatum, angularem, preciosum, in fundamento fundatum. Et 41. Primus ad Siō dicit, ecce adsum, & Hierusalem euangelistam da bo. & 62. Dicitur filiæ Siō, Ecce saluator tuus veniet, ecce merces eius cum eo. Et apud Abdiam: Et in Monte Siō erit saluatio. & psal. 83. Videbitur Deus deorum in Siō. Hæc erit illa eleuatio, qua eleuandus erit iste mōs domus Domini. Rabbi etiam Abraham Aben Ezra, super ista verba Micheæ, prophetam de Messia loqui affirmat, atq; Messiam esse illum montem de quo propheta loquuntur, qui super capita montium .i. super omnes sanctos esset eleuandus: Messias enim apud prophetas sapius mons appellatur. Sic Zachariæ 4. Quis tu mons magne corā Zorobabele. Quia de Zorobabele erat habiturus ortū: sic dicitur. & Daniel. 2. Lapis ille qui percussit statuam, factus est mons magnus, & impleuit vniuersam terram. Quod si de hac re plura quis desideret, apud Galatinum lib. 5. cap. 3. & apud Adrianum Finum lib. 7. cap. 5. reperiet. Nostri autem doctores, in expositione huius loci bipartiti sunt: Alij enim cum D. Hieronymo & Basilio & Au-

gustino

gustino. lib. 18. de ciuitate. cap. 30. per istum montem Christum intelligunt, qui super omnes sanctos eleuandus erat, nam amplioris gloriæ dignus est habitus, quam Moyses, quanto ampliores honores habet domus eo qui fabricat eam, vt ait Paulus. ad Hebr. 1. Ipso etiam Abraham præstantior est, qui exultauit vt videret diem assumptę humanitatis, vidit & gauisus est. Et Esaiæ 52. Ecce intelliget seruus meus, & eleuabitur, & exaltabitur & sublimis erit. Quæ verba paraphrasis Chaldaica sic interpretatur: Ecce prosperebitur seruus meus Messias, & exaltabitur plusquam Abrahā, eleuabitur plusquam Moyses, & sublimis erit valde plusquam angeli superiores. & de eodē loquens Esai. c. 4. sic dicit: In illa die erit germē Dñi, .i. Messias, in magnificentia, & gloria, & fructus terræ, qui ipse est fructus beatissimæ virginis sublimis. Alij autem, per istum Montem domus Domini eleuandum super omnes montes & colles, cū D. Chrysof. Esai 2. & in lib. in quo de monstratur quod Christus sit Deus, ecclesiā nostrā intelligunt, quā ideo montē appellat, ob inexpugnabile dogmatū eius traditionē quę domus Dei dicitur, sicut psal. 26. vnā petij

Ioan. 8.

à Domino hanc requiram, vt in habitatē in
domo Domini. Ecclesia enim est domus Dei
de qua Paul. in priori ad Timotheum. cap. 3.
dicit: Hęc scribo ad te fili Timothee, vt si ta-
da uero scias quomodo debeas cōuersari in
domo Dei, quæ est ecclesia Dei uiuentis, co-
lumna & firmamentum veritatis. Est mons
preparatus in vertice montium, quia qui cō-
fidunt in Domino, erunt sicut mons Sion.
Montes in circuitu eius, & Dominus in cir-
cuitu populi sui. psalm. 124. Ergo hic pro-
pheta uaticinatur in nouissimis tēporibus,
ecclesiam Christi quæ in illo tanquam in ca-
pite fundata est, exaltandam fore super om-
nes alias congregationes & super omnia re-
gna mundi & monarchias: Cum ubique ter-
rarum longè lateq; dispersa, imperium & po-
testatem exerceat suam: Cum eius potestas
etiam vsq; ad ipsos pertingat cælos, & sic tu-
prà verticem omnium montium se exhibet
conspiciam, & hoc indicarunt Septuaginta
sic vertentes: Erit manifestus mons domus
Domini, ab omnibus videbitur, toto erit cō-
spiciuus orbi, vt vel sic taceant infelicissimi
hæretici nostri temporis, qui ecclesiā Chri-
sti inuisibilem esse cōtēdunt, cū tam apertā

contra

contra se habeāt prophetiā. Nō desunt etiā
qui per montē istū, legem euangelicam intel-
ligant, quæ propter excellentiam mons dici-
tur. At de ecclesia, cum D. Chrysostr. si intelli-
gatur hic locus, clariora multò quæ sequun-
tur apparebunt.

*Et fluent ad eum populi & propera-
bunt gentes multe.*

Q Via miseri Iudei & cæci ex Esaię verbis
argumentum sumunt cōtra nostram re-
ligionem (de hac enim re uerba faciens, di-
xit: Et fluent ad eum omnes gentes, neq; ta-
mē omnes uenisse gentes conspiciūt) libuit
hic breuiter annotare nostrum prophetam
Esaiam explicuisse, & vniuersalem illam e-
nuntiationem nō tam amplè esse sumendā
q̄ miseri blaterāt ostēdisse: sed quomodo fre-
quēter huiusmodi phrasēs loquēdi in scriptu-
ra reperiuntur. Annotatum enim legimus à
Rabbi Dauid Kimhi, doctissimo inter He-
bræos, in libro Serafin, vt etiam ex eorum te-
stimonio veritatem nostram cōprobemus,
dictionem vniuersalem omnis aliquādo cō-
prehendere singula, & aliquando partē mul-
titudinis quod ostendit ex eo quod legi-

mus Gene. 24. & omnia bona Dñi in manu eius, & cap. 41. Omnis terra venit in Aegyptu. & 4. Reg. 8. Accepit omnia bona Damasci. Tempus me deficeret citandis testimonijs: & hoc etiam annotatū legimus à D. Augustino lib. 4. contra Iulianum cap. 8. & lib. 6. cap. 12. & lib. 1. de peccatorum meritis cap. 23. & 28. & à Fulgentio in lib. de incarnatione, & gratia Domini nostri Iesu Christi cap. ultimo, & à D. Prospero lib. 1. de vocatione gentium. Sed certè quod sic sint sumenda Esaiæ verba clarius noster propheta docet, quam vt explicatione egeat. Cum vniuersalem illam enunciationem sic explicauerit, dicens ad Montem illum, de quo illi erat sermo; venturos populos, & properaturas gentes multas: idè per populos & gentes intelligens, sed alijs atq; alijs verbis, quod frequens est in scriptura, quibus verbis ecclesie amplitudinem declarare voluit, & illam futuram populosissimam, ad quam multæ gentes eo fluere deberent, quod etiam per Sophoniã dictum legimus cap. 3. Ex finibus fluuiorum Aethiopiæ afferent tibi hostias. & psal. 71. In cõspectu eius procident Aethiopes. & psal. 85. omnes gentes quascunq; fecisti veniet, tã

tã erit

ta erit ecclesie magnificetia & amplitudo, vt nõ solũ ludæos, verũ etiã gentiles multos recipiat, quod tẽplo Iudæorũ quo ipsi tantum gloriabatur, cõuenire nequit. Gẽtibus enim illa lege interdictus erat ingressus templi, & hoc vehementer dolebat Ierem. non obseruari, quam calamitatem acerrimè Threnorũ primo deplorabat. Vidi gẽtes, dicens, ingressas sanctuariũ, de quibus preceperas ne intrarent in ecclesiam tuam. & ita hoc quasi graue crimen actorũ 21. Paulo imputabatur, quod gentiles induxisset in templũ, & violasset sanctum locum illum. At vero ecclesia non tã angustis limitibus cõtinetur, sed vniuersas vñdecunq; terrarum gentes expãsis manibus recipit: & vtitur, cũ hoc dicit verbo נַחַר Nahar, quo significatur impetus ille quo flumina ad mare tendunt sua sponte, vt promptam & alacrem gẽtium obedientiam ostẽdat, & quod solo verbo obedierint sicut dictum est psal. 17. In auditu auris obediuit mihi. Non me latet D. Hiero. distinctionẽ constituere inter populos & gentes, cũ per populos Iudæos intelligat, cuius verba sunt, fluent omnes populi. i. in morẽ fluuiorũ turbę innumerabiles cõgregabũtur,

O 4

festinabunt

festinabunt autem populi, quādo in eum pa-
 riter crediderunt Parthi, & Medi, & Elami
 tā, & habitantes Mesopotamiam, Iudæā, &
 Capadociam, Pontum & Asiam, Phrygiā, &
 Pamphylam, Aegyptū & partes Lybię, quę
 est iuxta Cyrenen & aduenę Romani, Iudęi,
 & Profelyti, Cretes, & Arabes. Nōne vobis
 festinasse videntur ad mōtem, quibus dictū
 est: Sequimini me: & Faciā vos piscatores ho-
 minum? & protinus sequuti sunt saluatorē.
 Rursumq; de Iacobo & Ioanne scriptura re-
 fert, quod relicta naui & patre, festinauerūt
 ad montem, & Mattheus publicanus audiēs:
 Sequere me, statim cucurrit. Sed & illud in
 Euangelio, quando sequutę sunt eum turba
 multā à Galilęa, & Decapoli, & à Hiero-
 solymis & Iudæa, & trās Iordanē, & curauit
 eas festinantes. Populis autem festinantibus
 gentes quoq; plurimę ibunt ad montem, to-
 tus, scilicet, orbis in eum credens. Hęc ille:
 Verūm cum Iudæorum tarditatem, & non
 promptam illam veniendi alacritatem, quā
 hic assignat propheta, in Iudæis viderimus,
 forsā alicui non admodum conuenire do-
 etissimi viri explicatio apparebit, nisi veli-
 mus prophetiā hęc intelligere de apostolis,
 & illis

Matth. 4.

Matth. 9.

& illis qui in principio, audito Petro apposi-
 ti sunt vna die tria millia, & deniq; quinq; *Act. 2. 3*
 millia, ad quod & Hiero. videtur respicere.

*Et dicent, venite ascendamus ad mō-
 tem Dñi, & ad domum Dei Iacob.*

Illi, inquam, qui tam prompto animo
 ad montem istum venerint, cum gustare
 ceperint suauitatem bonorum, quę in isto
 monte reperiuntur, non contenti erunt, se
 solos illorum bonorum participes esse, sed
 & alios inuitabunt, & exhortabuntur, vt ad
 eundem montem conscendant, & statim se
 prebebūt aliorum doctores, quod maximū
 est charitatis signum, non solum de sua salu-
 te sollicitos esse, sed etiam aliorum salutem
 anxie & sollicitē curare, hoc signis exteriori-
 bus demonstrabunt: si cum primū confluit
 & Dei legem recipiunt, tantam gerunt solli-
 citudinem, quos facturos progressus existi-
 mandum est, cum iam perfecti facti, quę in
 monte isto, i. in ecclesia latent, cognouerint.
 Sed illud etiam aduertendum est, quantum
 inter istum montem atque illum, in quo lex
 data est intersit. Ad illum enim montem ne-
 mo accedere audebat, vt constat Exodi. 19.

ad istum mótem sine metu aliquo aut pauore accedunt, & alios ad ascendendum hortatur, Accedite ad eum dicentes, & illuminabimini psalm. 33. & sic Paul. hortatur: Accedamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius. Quem aut montem Dñi dixerat, exornada orationis gratia, domú Dei Iacob nominat. Cum enim Iacob Deo valde fuerit gratiofus, & illi multum familiaris, sapius in scripturis Deus Iacob dici solet. Verum offert se statim aliud Iudæorum argumentú, quod ex istis verbis miseri sumunt, vt Christú redemptorem nostrum non fuisse Messiam cõtentant, quod núquam nos qui eius fidé sumus amplexi, inuitemus alios ad domum Dei Iacob conscendendam, sed quosdam ad domum D. Pauli, alios ad domum D. Francisci, aut alterius sancti. At si aduerterent & oculos aperire vellent, facile cognoscerét Christianos viros ad Christum & eius ecclesiã cõscendere, & in illo suam spem collocare solitos esse, quod si dicunt, eamus ad domum D. Petri, aut alterius, nõ eo quidẽ quod templú Petro aut Paulo dicatú sit: templa nanq; non nisi Deo dicantur. Est enim cultus patrie, qui soli Deo debetur: & sic sancti doctores inde

etiam

etiam colligunt spiritum sanctum esse Deum. Quia I. Corinth. 6. Paul. spiritui sancto templum tribuit, dicens, Tépla estis spiritus sancti. At in memoriam & honorem sanctorú eorum nominibus templa insignimus. Sic in cõsecratione ecclesiarú, non dicitur, tibi Petro aut Paulo hanc dicamus ecclesiã, aut consecramus, sed Deo duntaxat: & licet multa templa Deo dicentur, vna tamen est domus Dei Iacob, vna ecclesia catholica, quæ est omnium fidelium conuentus, sic Damascenus lib. 4. fidei orthodoxæ. c. 17. dicit, templa Deo dirigimus nomine sanctorú. Sic Leo Papa sermo. 7. de Natiuitate, basilica, inquit, Petri, vni Deo viuo & vero est dedicata. Verum est Vvichlephum & Lutherum nos reprehendere, quod nominibus sanctorú templa vocemus, sed bene quidẽ fieri haud mediocre apud me est argumentum, quod his perditissimis hominibus nõ placet. At semper licuisse templa Deo dicata, ad illa distinguenda, nomine alicuius sancti appellare, docet Augustin. lib. de dogmatibus ecclesiasticis cap. 73. & Eusebius lib. 2. historiæ cap. 17. & cap. sacrosancta Romana ecclesia 21. distinctione.

Docebit

Docebit nos de vijs suis & ibimus in semitis eius.

Hic est inuitatiū scopus, vt homines erudiātur, atq; sic eruditi ambulēt in vijs eius & mandata eius custodiāt, hoc est enim ambulare in semitis eius secundū illud psal. 118. Beati immaculati in via qui ambulāt in lege eius. Nec satis est credere, vt impij Lutherani garrunt, nisi etiam in vijs eius ambulemus, sic Lucæ 24. cum suis præcepisset, vt omnes gentes docerent, baptizantes eas in nomine patris & filij & spiritus sancti, addidit docentes eas seruare quæcunque mandauit vobis.

Quia de Sion egredietur lex & verbum Domini de Hierusalem.

Volens propheta rationē reddere, quare se adueniendum inuitabunt, Nā, inquit, lex quædā à Christo cōcedetur, quæ nō ad vnā familiā pertineat, nō ad vnū populū, sed ad omnes omnino gētes: à Siō & Hierusalem suum habuit initium prædicatio euangelij. Eo in loco dictum est discipulis, Euntes in mundum vniuersum prædicare euangelium

gelium omni creaturæ. Marc. vlt. & Matthei vlt. At silentio præterire nō potui, impudētissimi Ioannis Brentij in hac parte impudētiā, qui in odium Romanæ ecclesiæ, ex isto loco contendit Hierosolymitanam ecclesiā primatū obtinere, & ad illam nobis esse recurrendum in rebus dubijs, in qua re Iulianum apostatam esse imitatus, qui vt Christianos à Christo & à veritate auerteret, templū Hierosolymis ædificari curauit, vt ad illud omnes cōfugerēt. Verūm cū Brentio præclare satisfecerit, & nihil minus ex isto loco colligi perdoctè satis docuerit, eximius magister meus, & mihi semper multis nominibus charus, frater Petrus de Soto, in prima defensione contra Brentium cap. 100. ab hoc opere supersedere decreuimus. Illud autem annotabimus, hæc verba satis aperta esse ad demonstrandum legem aliam, à Deo esse cōcedendam præterpriorem, quam antea per Mosen tradiderat. Ita vt nullo modo hisce verbis valeant ipsi Iudæi respondere, qui in hoc perpetuo versantur errore, legem illam priorem in æternum duraturā, nec vnquam abolēdam, quod maximas excitasse tragedias in primitiua ecclesia legimus, aduersus quos

quos acerrimè ad Galat. & ad Philip. & ad Hebræos Paulus inuehitur, docens illā priorem per hāc nouam esse euacuatam. At quomodo debeant intelligi loca, quæ dicunt illud testamentum futurum fuisse æternum, docet D. Augustinus lib. quæstion. super Exod. quæst. 43. & 124. & lib. 17. de ciuit. cap. 6. Nam dandam esse aliam diuersam ab illa, ex isto loco constat primum à loco. Nam illa in monte Sinay, hæc autē in monte Sion à persona: nam illa solum populo Iudaico, hæc autem omnibus uolentibus eam suscipere, à tempore. Nam illa ante tempora Michæ, hæc autem multis post annis danda, de hac enim dictum est Esaiæ 55. Feriam uobiscum pactum, misericordias Dauid fideles. Quem locum Paulus adducit ad hoc probandum Actuum 13. de eadem loquitur Ierem. cap. 31. dicens: Ecce dies uenient, dicit Dominus, & consumabo super domum Israel & super domum Iuda testamentum nouum, non secundum testamentū, quod feci patribus eorum, in die qua apprehendi manū eorū, ut educerē illos de terra Aegypti: qui locus ad hoc probandū à D. Paulo adducitur ad Hebr. 8. & Esai. cap. 51. Attendite ad

me po:

me popule meus, quia lex a me exiit, & iudiciū meū in lucem populorū innotescet, & Baruch. cap. 3. Et statuā illis testamentū æternum sempiternū. De qua re legendus est Petrus Alphosus dialago 12. contra Iudæos, & Adrianus Finus lib. 7. flagelli cōtra Iudæos. & Petrus Galatinus lib. 10. cap. 1.

Et iudicabit inter populos multos, & corripiet gētes fortes usq; in longinquū.

Quid bonum quidue malum sit docebit, & etiā populos discernet. Est enim lex euangelica, lex uiua, uiuus est sermo Dei, & penetrabilior omni gladio ancipiti, ad Heb. 4. Est ueluti malleus conterens petras, & corripiet gentes, quantuncunq; disitas, nulla erit lis quæ non possit dirimi doctrina euangelij, si aliquando inciderit difficultas, de religione catholica, ecclesia omnia componet. Nam cum sit columna & firmamentum ueritatis. 1. ad Timoth. 2. & ab spiritu sancto regatur, falli non potest, de omnibus factis instructa est.

Ierem. 23.

Et concident gladios suos in uomeres, & hastas suas in ligones, non sumet

gens

*gens aduersus gentem gladium, et non
discent ultra belligerare, & sedebit
subtus vineam suam, & subtus ficum
suam, & non erit qui deterreat, quia
os Dñi exercituum loquutum est.*

ARma bellica mutabunt in instrumen-
ta agriculturæ tempore Christi, pro
discordia enim quæ antea in toto orbe regna-
bat, erit concordia & studium pacis, sic psal.
71. Orietur in diebus eius iustitia & abundan-
tia pacis, & Esaiæ. 32. Erit opus iustitiæ pax. Et
sic Christum appellat Esaias cap. 9. Principé
pacis, & ut summam pacem describat, signa
multa ponit tranquillitatis & pacis. Non su-
met gens aduersus gentem gladium, & sede-
bit vir subtus vineam suam, & subtus ficum
suam, sicut tempore pacis fieri consuevit. Et
non erit qui exterreat, non erit qui eum ab
ocio arceat. Verùm de qua pace propheta lo-
quatur, non satis cõstare videtur. Petrus Ga-
latinus de archanis scripturæ sacræ lib. 5.
cap. 6. hæc verba intelligenda esse existimat,
de secundo Christi aduentu. i. post diem iu-
dicij hæc summam pacem futuram & ab hac
sententia

sententia stare videtur, quia dixerat antea, Et
iudicabit inter populos, & gētes fortes cor-
ripiet. Quæ verba eò etiã nos ducunt, vt quæ
sequuntur de finali iudicio intelligantur. At
vero quod de primo aduentu Mesiæ sint hæc
verba intelligenda, præterquã quod ipsi Iu-
dæi sic explicant, in hanc sententiam conue-
niunt omnes sancti doctores qui de hac re
loquuntur, & sic D. Hieron. super Esai. cap.
2. inquit, Reuoluamus historias, & inuenie-
mus quod à 28. anno vsq; ad 41. Augusti Cæ-
saris in quo natus est Christus, in toto orbe
terrarum fuerunt discordiæ, & singulas na-
tiones contra vicinas gētes studio arsisse pre-
liandi reperiemus, Orto autē saluatore quã-
do sub Præsede Syriæ Cyrino, prima est in
orbe terrarum facta descriptio, tunc omnia bel-
la cessarunt. Hæc ille. Et in isto loco sic ait: Pri-
mum quidem iuxta litterã, antequam nasce-
retur nobis puer, cuius principatus in hume-
ro eius, totus orbis plenus erat sanguine, po-
puli contra populos, Reges contra reges di-
micabant, gētes aduersus gētes, deniq; etiã
ipsa Romana Respublica bellis lacerabatur
ciuilibus, Cinna, & Octauio, & Carbone pu-
gnantibus, Sylla & Mario, Antonio & Cati-
lina, Cæ-

lina, Cæsare & Pompeio, Augusto & Bruto, & eodem Augusto & Antonio, in quorū prælijs vniuersa sanguinem regna fuderunt. Postquam autem ad imperium Christi singulare imperiū Roma sortita est, apostolorū itineri peruius factus est orbis, & aperte sunt eis portæ vrbium, & ad prædicationem vnius Dei singulare imperium constitutum est. Hęc ille. De qua etiam re videndus est Euseb. Cæsar. lib. 1. demonstrationis euāgelicæ cap. 3. Sed vt clarius intelligere queamus de qua pace hic sermo sit, in memoriā reuocare nos oportet illa quæ habentur in D. Luca cap. 2. Exijt, inquit, edictū à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis: & nato saluatore asseritur, facta est multitudo angelorū dicentiū: Gloria in excelsis Deo & in terra pax hominibus. Quod hic prædicitur futurum, iam adimpletū ab angelis enunciat. Quibus verbis ex sanctorū patrum sententia, duplex pax designatur, & temporalis, & spiritualis, Octauiano em̄ imperāte, cū iam superatis hostibus, pacato potiretur orbe, natus est Christus, & tunc tertio tēplum Iani. quod pacis erat indicium, clausum est: primū à Numa Pōpilio, secūdò post bellū

Punicū,

Punicū clausum est, vt constat ex Suetonio & Liuiο, & durauit illa pax multo tempore nempe ad quadragesimum annū post mortem Christi, quando quinto Neronis anno missus fuit Vespasianus ad debellandum Iudæos: & sic facile constat summam fuisse pacem, cum Christus est natus. Verum etiā de pace spirituali, & quadā mētis tranquillitate, quæ in animis Christianorū reperitur, intelligi potest, & de ea quā Christus suis cōmēdauit Ioan. 13. Pacē meam do vobis, Pacē relinquo vobis. qnam & Paulus quibus scribit, perpetuo precatur. Et lex euangelica, fugiendas esse lites, declinandas esse contētionē docet. vt sic verum sit dicere, talē futuram esse pacem, qualē hic describit, inter illos qui mōtem hunc cōscenderint, & verbum quod ex Sion exiet fuerint amplexi. Libet etiam Respōsionem apponere Leōtij Cyprij qualudā ad istam obiectionē respōdet: Intelligāt igitur hæc omnia cōtigisse, nā cū Christus esset oriturus, statim exijt edictū à Cæsare Augusto vt describeretur vniuersus orbis: quāobrē cū totus orbis esset in ditione Romanorū, oēs in pace degebāt, & cū multitud inter fe bella nō ampli⁹ gererēt, ad agriculturę

P 2

culturę

culturæ studia sese conuerterant, quod si
 gētes aliquas fuisse reliquas dixeris quæ ar-
 mis inter se dimicarēt, respōdebo illud ef-
 se scripturæ proprium, vt totum ponat pro
 maiori parte, vel id prædictum esse de genti-
 bus quæ crediderunt, sensu autem magis ar-
 chano & sublimi: gens, inquit, dæmonū ad-
 uersus hominum gentē idololatriæ gladiū
 animos interimentē & Dei cognitionis ob-
 bliuionem afferentem non tollet. Nam vbi
 diuulgatum est euangelium omnes vnum
 corpus effecti sunt & vnū habēt caput Chri-
 stum, & formidandi dæmonibus euaserunt.
 Quod autem ipse dixit Matth. 10. se venisse
 non vt pacem in terram afferret sed gladiū,
 id nō intelligitur de gladio bellico: gladius
 enim quem ipse tulit nihil aliud est quam
 suę doctrinę diuulgatio, & in eū fides, quæ
 separat fidelem ab infideli, & coniunctionē
 & consensum eorum in peccando dirimit.
 Hæc ille: At si quis obijciat, quæ hic à pro-
 pheta dicuntur, Et non discent vltra bellige-
 rare: quod licet tempore Christi sum-
 ma pax fuerit tamen postea bellis arsisse o-
 mnia sæpè legimus, Respondemus, quod
 licet dictio Hebræa **חַד הוֹד**, cui respon-

det

det vltra in scripturis sacris, aliquando si-
 gnicet idem quod nunquam. vt Genes. 8.
 Non addam vltra maledicere terræ. i. nun-
 quam amplius maledicam. & Sophoniæ. 3.
 Iubila filia Sion quoniam Dominus in me-
 dio tui, nō timebis malum vltra. i. nūquam,
 loquitur enim post secundum aduentum,
 frequentius tamē breue tempus denotat, vt
 docet Rabbi David Kimhi in libro Sera-
 sim: quod apertè constat ex illis verbis pro-
 uerb. 30. Date vinum, inquit sapiens, moerenti,
 & ei qui amaro est animo, & obliuiscetur
 egestatis suæ, & laboris sui non recordabi-
 tur vltra, id est, per breue illud tempus quo
 vino madidus fuerit. & 4. Reg. 6. Non addi-
 derunt vltra latrones Syriæ venire in Israel.
 Cū constet post hæc terram Israel sapius in-
 uasisse Syros. & Gene. 35. Non vocaberis vltra
 Iacob, sed erit Israel nomē tuū, cū tamen
 in eodem capite sapius Iacob vocetur. & 1.
 Reg. 7. Non addiderūt vltra Philistijm veni-
 re in terram Israel. At statim cap. 13. mortuo
 Samuele venerunt, sic & in isto loco signifi-
 cat propheta non erit bellum per aliquod
 tempus, quod factū legimus post natū Chri-
 stum: quanta autem pace homines fruerētur

tēporibus Christi, ipse elegāter declarat super Esaiā, similia verba explicans. Et hæc, inquit propheta, sic cōtingēt, quia os Dñi exercitūū loquutū est, & aliter euenire nō possit.

Quia omnes populi ambulabūt, unusquisq; in nomine Dei sui: nos autē ambulabimus in nomine Domini Dei nostri in aeternum & ultra.

Phrasis est Hebræa, ambulare in nomine alicuius, pro eo quod est secūdū legē illius viuere. Omnes gentes vsq; ad ea tēpora colēt idola sua, & eorum leges amplectētur. At nos, inquit, Iudæi erimus semper fideles, & perpetuo colemus Dñm Deum nostrum.

In die illa dicit Dominus, congregabo claudicantem. & eā quā eieceram, colligā & quam afflixerā, Et ponā claudicantem in reliquias, & eā quā laborauerat in gentem robustam. Et regnabit Dominus super eos in monte Sion ex hoc nunc & usque in aeternum.

De qua

Dē qua gēte prophetiam texat, aut quibus, quæ hisce verbis prophetae asserūtur conueniant, variant interpretes, nec inter illos satis cōuenit: quidam em̄ de populo gentilico, vt Theodoretus, alij vero de Iudaico asseuerāt hæc esse intelligenda, vt Hieron. Medij etiā sunt alij qui partem gentilico conuenire populo aiunt, partem vero Iudaico, sicut videmus Ruperto Abbati placuisse. Verū si id repetamus quod toties admonuimus, hunc esse prophetarum morem & quidem frequentissimū, vt his solatium præbeant, quibus acerba & dura fuerint vaticinati, quò ab angustia & dolore animos auditorum leuent, facile colligemus ipsis Iudæis hanc conuenire prophetiam, & ad illos pertinere quæ foelicia & illustria his verbis propheta annunciat, quibus etiam capitibus superioribus tam tristitia & lugubria prænunciarat: sed & quæ antecēdunt verba eò nos ducere videntur, vt veram esse putemus quam in hac parte amplectimur sententiam. Nam cum in principio capituli, huius rei gratia tam foelicia proposuisset, quæ in nouissimo dierum erant futura, vt dolorem illorum

verborum leuaret, quibus dixerat: Surgite & ite, non habebitis hic requiē, & Sion quasi ager arabitur, &c. Quia respondere poterant Iudæi, quibus tam foelicia annuntiabat, Quid, obsecro, hæc ad nos pertinent, quos in captiuitatem abituros affirmas, quos in tam varias disitisq; regiones dispergendos afferis, quibus migrare præcipis ex Hierusalem & Sion: Respondet propheta, Et vos etiam in die illa eritis socij, & participes foelicitatis huius, quia in illa die congregabo claudicantem, & eam quam eieceram colligam: siue vt in Hebræo habetur, Cōgregabo claudicantem, & eam que malè ambulauerat: in die igitur illa, aduentus Mesiæ. Nā præ illius temporis comparatione præcedens tempus legis Mosaicæ, non dies sed nox reputatur, si Paulo credimus ad Roma. 13. Nox, dicente, præcessit, dies autè appropinquauit. In die illa, de qua dicit idem 2. Corinth. 6. nunc est dies salutis, nunc prior est nostra salus, in die illa, in qua erit germen Domini in magnificentia Esaïæ 4. & de qua Ierem. 31. Venient dies dicit Dñs, & de qua in principio capituli loquutus fuerat, Erit, dicēs, in nouissimo dierum, congregabo claudicantem: Iudæorum

synagogam

synagogā claudicantē appellat, quam toties claudicasse legimus, Claudicauerūt em̄ à semitis suis, David dicebat psalm. 17. & Helias 3. Reg. 18. vsque quo claudicatis in duas partes. Claudicauerunt & alias frequenter, nūc adhærendo Deo, nunc seruiendo idōlis, & eam quam eieceram, scilicet in captiuitatē colligam quam eieceram, permittēdo illam abire post amatores suos: & quam afflixerā varijs calamitatibus & persecutionibus, illam colligam, illam reducam ad ouile ouiu, vt participem illam faciam tantæ foelicitatis & beatitudinis. Verū ne quis hisce verbis deciperetur, atque in hanc deueniret sententiam, vt arbitraretur omnes Iudæos quantumq; dispersos esse colligendos: vt ipsi cæci & miseri adhuc delirātes autumāt, vel ne quis videns quam paucissimos ex Iudæis congregatos fuisse, & ad hoc ouile redactos affirmaret nequaquam de Iudæis hæc verba esse intelligenda, addidit: Et ponā claudicantem in reliquias: nō, inquam, omnes Iudæos congregabo, & omnem synagogam eiectā, sed reliquias illas de quibus Helix dixerat, Reliqui mihi septem millia virorū qui nō curauerunt genua ante Baal 3. Reg. 18. & de

P 5

quibus

quibus Esai. i. dictum est: Nisi Dominus reliquisset nobis semē, sicut Sodoma fuisset, & de quibus Paulus: Reliquie per electionē gratiæ, saluæ factæ sunt. ad Rom. ii. Nō enim repulit Deus plebem suam quam præsciuit, nam & ego Israelita sum, & licet filij Israel fuerint plures quam arena maris, reliquæ saluæ fient. & ita Actorum 2. legimus, vna die ad prædicationem Petri appositæ fuisse animas circiter tria millia. & cap. 4. legimus factum esse numerum eorum qui crediderunt virorum quinque millia. & 21. dictum est Paulo: Vides frater quam multa millia sunt de Iudæis qui crediderūt. Nō ergo omnes cōgregabo ex claudicante synagoga, vt toties per alios prophetas prædictū est, sed reliquias claudicantis. Et eam quæ laborauerat in gentem robustam. Eandem appellat laborantem, quam claudicantem prius dixerat: laborauerat autem importuno iugo legis, de quo Petrus dicebat: Nōc nos nec patres nostri portare potuimus Acto. 15. vel illa quæ toties defecerat, quæ tot prauis morbis & iniquis affectionibus egrotauerat. Illam ergo ponā in gentem robustā, iam illos quos colligam sic viribus præstare faciā, sic robustos

stos & fortes reddam, vt sint fortissimi ac robustissimi duces, quasi dicat: Erūt illi qui ex Iudæis conuersi fuerint ad fidem, & ad ouile ecclesiæ congregati, fortissimi propugnatores euangelij, præclarissimi milites, innumerales illi ad fidem Christi conuertent. De quibus Esa. 60. dictū est: Erit minimus in mille & paruus in gentem robustam: erunt robustissimi quos neque minæ Principum, nec acerrima supplicia proposita deterrebunt quominus cōstātī & fortissimo animo afferant, obediendum potius esse Deo quam hominibus. Lati abibant discipuli cum pro nomine Iesu Christi contumeliā paterentur: timidi erant antea cū fugerūt, cū Petrus negauit Christum, verum postea redditi sunt robustissimi: debiles erant, & abiecti, & indocti homines, sed facti sunt fortissimi & sapientissimi. Ponā igitur, inquit, claudicantē, vel reliquias claudicantis in gentē robustā, talis erat Paulus cū ad Rom. 8. audebat dicere: Certus sum quia nec mors, nec vita, neq; angeli, neq; principatus poterūt nos separare à charitate Dei. Et regnabit Dñs super eos in mōte Siō. i. in ecclesia. Sic em̄ dicit Paul. ad Heb. 12. accessistis ad mōtē Siō & ciuitatē Dei viuētis, & ecclesiam

Act. 5.

& ecclesiã primitiuorũ, de qua psal. 86. dicitur. Diligit Dñs portas Sion super omnia tabernacula Iacob. Appellat aut̃ ecclesiã montem Sion, vt suã obscuraret prophetiam, & vel sic odium quod ex dictis prophetarum fumere solebant, aliquo modo mitigaret. Nam hætenus de monte Sion dissipando ac destruendo sermonem fecerat. Est enim mos valde frequens prophetis, sub rebus carnalibus res spirituales intelligere, & cū de vno loquantur de alio intelligi velle, vt docet Euthymius in præfatione super psalmos, & Hiero. super Esaiam cap. 16. Et sic non in carnali Sion Dñm regnaturũ asserit, sicut miseri putabãt Iudei, sed in ecclesia, de qua simili phrasi psal. 2. Ego constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctũ eius.

Et tu turris gregis nebulosa filia Sion usq; ad te veniet, & veniet potestas prima in regnum filia Hierusalem.

Quod de Iudeis, vt diximus, quæ præcellerunt verba sint intelligenda: tum quæ antecesserunt (vt annotauimus) tum hæc quæ sequuntur verba faciunt. Nam modo ad Hierusalem loquitur, sicut apertè constat, cūm graue

graue onus supra ciuitatem venturũ annunciasset, dicens: Siõ quasi ager arabitur, & Hierusalem in acervos lapidum erit. Modò eidẽ vrbi, siue vrbis habitatoribus solatium præbet, & eorũ valde afflictos animos hisce verbis leuat. Et quòd hæc verba ad Christi tẽpora sint referenda, quicquid alij velint, illud cogere videtur, quod Paraphrastes Chaldæus ad illa tẽpora refert: O ciuitas, inquit, Hierusalem in te incipiet regnare Dñs: sicut contigisse videmus, sic enim canit ecclesia: Dicite in nationibus, regnauit à ligno Deus: cum enim cruci affixus est Christus, cum exaltatus est à terrã omnia ad se traxit, & ibi regnum eius incepit, & euangelium prædicari, & sic dixerat, Ex Sion exhibit lex, & verbum Domini de Hierusalem. Et ciuitatem Hierusalem turrim gregis appellat, à parte totam: quia forsan aliqua vrbis porta, dicebatur Turris gregis. Nam portam quandam illius ciuitatis, appellatam fuisse portam gregis Sahar hazon, quia per illã greges egrediebatur & ingrediebatur in vrbe, constat ex 2. lib. Esdræ cap. 3. & cum portę ciuitatis ad modũ turriũ essent edificatę, quam alij portam gregis appellare consueuere, Micheas nominat

turrim gregis. legimus Gene. 35. Mortua Ra-
chele, Iacob fixisse tabernaculum trans tur-
rim gregis: In quo loco Ruben ingressus est
ad cōcubinā patris. Verūm quod de hac hic
loquatur, mihi nō videtur verisimile: scio D.
Hier. per turrim gregis templū intellexisse,
turrim, inquam, illam de qua Esai. cap. 5. dixit
rat, Dominum in vinea turrim ædificasse, &
templum appellasse turrim, quia ad modum
turris erat constructum, & turrim gregis di-
ci, quia in eius atrio, vt dicit Lyranus, oves
& boues in holocaustum Dño mactabātur,
vel quia ad illud concurrebant Iudæi qui
oves Dei & grex eius dicebantur sicut psal.
94. Nos autem populus eius, & oves pascuæ
eius. & alibi: Iratus est furor tuus super oves
pascuæ tuę. Dicitur autē nebulosa, siue squal-
lēs, dictionē enim חֹפְּלֵי הַטֹּרֵף hophel, nebulosum,
siue squallidum significare author est Hie-
ronymus. Verūm quia hophel, etiam tur-
rim significat siue arcem, sic Pagninus vertit
& alij, Tu turris gregis, turris filię Sion, & sic
Kimhi dicit hophel idē esse quod חֹפְּלֵי הַטֹּרֵף mi-
gdal. i. arcē siue præfidiū, sensus itaq; est: Et
tu turris gregis, quia turris es siue præfidium
filię Sion, ad te vsque veniet: & templū Hie-
rosolymi.

rosolymitanum arcem siue præfidium appel-
lat. Erat enim templum illud veluti præsi-
dium & arx in omnibus quæ se offerebāt Iu-
deis. At interpres noster paraphrastem Chal-
deum in hac parte sequutus, dictionem ho-
phel nebulosam trāstulit: Et tu turris gregis
nebulosa. Verūm & si multa à multis dicta
legerimus, tamen quare nebulosa dicatur,
nobis non satis cōstat. quibusdam ita dicta
videtur, quia erat ad eō alta vt eius cacumen
esset aspicientibus obscurum. Vel dicta est
nebulosa propter frequētes aduersitates qui-
bus opprimebatur, vel ppter mœrorē quo
contrahebatur, eō quod nondum aduenisset
cunctis adeo expectatus Messias, vel quia
incredulorum magna multitudo semper in
illa ciuitate est inuenta, vel propter vitia sa-
cerdotum ac populi, quæ acriter postea ta-
xat. Vel dicitur nebulosa, propter fumum
exurgentem ex combustione hostiarum,
quo efficiebatur, vt semper operta nebu-
la illa turris appareret, vel quia cum per
illam portam greges ouium ingrederen-
tur & egredrentur, ob puluerem quem
greges pedibus excitabāt, nebulosa semper
esse videbatur (sicut experientia fieri vide-
mus)

mus) Ad te, inquit, veniet cunctis spectatus gentibus, ille in qua, qui in te regnaturus est de quo dictum est Esaiæ 33. Dominus Rex noster, Dñs iudex noster, ipse saluabit nos, & Malach. 3. Ecce statim veniet ad templum sanctum suum Dominator quem vos queritis, & de quo dictum est psalm. 2. Ego constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum eius. Hic ad te primum veniet, hic in te regnare incipiet, hoc maximum tibi debere esse solatium, hoc maximè leuare tuam afflictionem & dolorem debet, quod in te primum regnabit, in te primum apparebit, sicut adimpletū legimus in actis apostolicis.

*Nunc quare mœrore contraheris?
Nunquid Rex non est tibi, aut consiliarius tuus perijt, quia comprehendit te dolor quasi parturientem?*

Cum propheta tam magnifica & illustria prædixisset ventura, supra Hierusalem, cum maximam suis prænucciasset foelicitatē, ad Hierosolymitanos ciues sermone conuertit, eò quod mœrore maximo ob verba prophete afficerentur. Nunc, inquit,

O ciuitas

O ciuitas Hierusalem in qua primum regnaturus est Rex Messias, & in qua primum verbum euangelicum incipiet prædicari, quare mœrore contraheris, audies enim hæc ad eò foelicia, certè non est aliqua ratio quare sic mœreas, aut sic ingemiscas & grauitè doleas acerbè mœrore cõficiaris, quo maior esse nõ potest, qualis est parturiētū. Cū sic grauitè doleas videris hac de causa hoc facere, quia in hæc deuenisti opinionē, vt existimes te iã non habiturā Regem, iam consiliariū tuum quē tam anxie expectabas perijisse. Videris deposuisse omnem spem aduentus tui Regis & consiliarij. Et ad hunc sensum Chaldeus alludere videtur, sic dicit: Quare sic mœres? hoc enim faciendo videris addicta gētibus, & ritibus infidelium fauere. At cum videas nequaquam de futurum Regem, nec perijisse consiliarium, cum audias illum in te regnaturum primum, & licet modo verferis in tātis ærumnis & laboribus, tamen hæc omnia finē habitura, & ex summa in foelicitate, qualis hæc est in qua modò verfaris, ad summā foelicitatem deueniendū, hac spe hæc omnia modò patienter sunt ferendā. Solent patienter ferre labores illi qui sciunt finem

Q aliquando

aliquando habituros, & premia digna laboribus illos manere. Vt autem intelligamus quid hisce verbis reprehendat propheta, est aduertendum quod cum populus Iudaeus in tantis miserijs & afflictionibus versaretur, cum tam dura pati cogeretur suppliciorum ob ingētia sua scelera, vt toties diximus, hoc inter alia eos maximè torquēbat, hæc cura eorum animos coquebat, quod Mesiam ab se tam anxie spectatum ob scelera auferendum esse putarent, quo efficiebatur vt prorsus omnem deponerent spem aliquando se ad aliquam foelicitatem deuenturos, arbitrabantur iam se prorsus abiectos, & eorum iam Deum esse oblitum, qui tam dura pati permitteret, & deniq; illorum iam nullam habebiturum curam, sic per Esaiam cap. 49. dixit Sio. Dereliquit me Dñs, & Dñs oblitus est mei. & ca. 50. Deus ipse queritur: Quis est hic libellus repudij matris vestre quod dimisit eam? aut quis est creditor meus cur vendidit vos? sic psal. 73. quarebantur: Vt quid Deus repulisti in fine? & Ezechielis 8. Dereliquit Dñs terrā. & cap. 10. dixerunt eum: Dereliquit Dñs terrā. Atq; hoc ita esse clarius & apertius colligitur ex verbis Iere. cap. 8. Dolor, inquit,

quit; meus super dolorē, nō qualiscūq; est, sed omnē superat dolorē, in me cor meum moerēs. & causam tāti doloris assignat. Ecce vox clamoris filie populi mei de terra lōginqua, in qua. s. captiua detinetur, & quid ille clamor cōtineret explicat: Nūquid Dñs nō est in Sio, aut Rex eius nō est in ea? Nā si esset, nō tāto tēpore captiui detineremur, transijt messis, finita est æstas, & nos saluati non sumus: indè certo colligimus Dominum Deū non esse in Sion, qui antea liberabat nos, neq; Regem ibi adesse, cum iam nostri curam non gerat, nec nos ipsos regat. Et sequitur: Nūquid resina nō est in Galaad, aut medicus nō est ibi? Quare igitur nō est obducta cicatrix filie populi mei? Certè iam non est in Galaad resina, nec medicus iam ibi est, nā si esset, obducta esset cicatrix filie populi mei: Non est autem obducta, quia ista desiderunt esse ibi, quæ antea erant, quia omnia iam sunt cōmutata. Interrogatio hæc, animi certitudinem & persuasionem, quam de hac re habebant ostendit. Hæc nanque erat illorū falsa sentētia, & præterquam quod D. Hieronymus super hunc locum hunc sensum horum verborum annuere videtur, sic esse

intelligenda, verba quæ sequuntur in Iere ostendunt. Cum enim Ieremias clamorem populi & verba filiæ populi sui exposuisset, nequaquam ferre potuit siccis oculis tantæ suæ gentis animi desperationē, sed hoc graue illorum malum cum lamētaretur, in hæc verba prorupit. Quis dabit capiti meo aqua & oculis meis fontem lachrymarum? Quis dabit me in solitudine diuerforiū viatori? & derelinquam populum meum, & recedā ab eis quia omnes adulteri sunt, & coetus præuaricatorum, & extenderunt linguam suam quasi arcum mendacij, & non veritatis. quasi dicat: Ecce quæ loquuntur falsa sunt, Dominū, inquam, nō esse in Sion, aut nō esse Refinam in Galaad, & medicū iam deesse. Docuerunt, subdit, linguam suam loqui mendacium, & hac de causa non est obducta cicatrix, quia laborauerunt vt inique agerent, indē in hanc falsam venire opinionem voluerunt, vt inique agerent, omnem dependentes timorem Domini. Hanc ergo iniquā sententiam illis hisce verbis reprehendens Micheas, sic inquit, Nunc quare mœrore cōtraheris, & sic vehementer doles quasi deposueris animū aduentus tui Regis? aut perierit

perierit consiliarius tuus? inique agis si hac de causa doles, cū audias ex me illū certo vêturū: quasi dicat: Iste nimius dolor tuus & plāctus videtur ostēdere hac de causa te plorare quia Rex non est tibi: Nam tantus dolor & planctus hoc certē videtur indicare: vel ut quis foeminę multum lachrymāti ob rē leuem diceret, Quid hoc est quod agis? Est ne maritus tuus mortuus? aut est pater tuus aut res charissima amissa? Nam iste dolor & tot lachrymę nō aliud vidētur indicare, nisi quod mortuus sit maritus: Cum autem hoc non contigerit, indigne facis cum tales emittas ploratus & sic mœrore cōficiaris. Vt iuraūt scriptura sacra, vt annotatū legimus à D. Chryso. & Euthymio in psal. 7. verbo parturiēdi ad significādos grauissimos dolores.

Dole & sat age filia Sion quasi parturiens, quia nunc egredieris de ciuitate & habitabis in regione, & venies vsq; ad Babylonem, ibi liberaberis, ibi redimet te Dñs de manu inimicorū tuorū.

Hisce quidē verbis videtur confirmari maximē sensus à nobis redditus. Indignum est

gnum est, quasi dicat, quod hac de causa sic grauius doleras, quia putas Messiam iam non venturum, cum ego affirmauerim tibi, illum ad te primum venturum: Unde deponere te oportuisset dolorem, si quem hac de causa contraxisti. Sed dicam quare tibi grauius sit dolendum, quia iam propere est tempus quod ducenda es in captiuitatem, & quando in regione aliena est tibi habitandum, venies namque usque ad Babylonem. Nam quantum ego arbitror (si mea in hac parte aliquid valet sententia) de Babylonica captiuitate hic sermo prophete est, quidquid alij sentiunt, quos sententiam in hac parte non approbo. Verum haec captiuitas non erit illa postrema a qua nunquam es liberanda. ibi, inquit, liberaberis, scilicet tempore Cyri, ibi redimet te Dominus, ducendo te ad terram tuam per Zorobabelem, Esdram & alios, sicut lib. 1. Esdrae legimus, & sic iuxta litteram esse intelligendum D. Hieron. placet, nam sensus alios prudens praetermitto. Non enim illos redere nunc mei muneris esse sum arbitratus.

Et nunc congregatae sunt super te gentes multae, quae dicunt, lapidetur & aspiciat

aspiciat in Sion oculus noster.

Quia iam cum ista assererat, in foribus quaderat captiuitas decem tribuum, & obfessio illa quae facta est a Senacherib: De qua sermone Isa. 37. & 4. Reg. 17. regnante Ezechia, dicit: Et nunc congregatae sunt gentes multae, iam iam congregabuntur (tempus praeteritum profuturo, ut mos est prophetis) quae blasphema & horrenda de bac habuerunt contra te, dicit: Lapidetur sicut adultera, aspiciat in illa oculus noster, quicquid in ea pretiosum & absconditum reperitur, & illa quae gentibus non apparebat: Vel videbit in Sion oculus noster mala quae optamus ei. Simili phrasi psal. 33. dictum est: Et super inimicos meos depexit oculus meus scilicet mala quae optabat.

Ipsi autem non cognouerunt cogitationes Domini, & non intellexerunt consilium eius, quia congregauit eos quasi fenum area.

Millites Senacherib non cognouerunt quae de causa eos congregauerit Dominus contra Hierusalem, ut illis tanquam flagello

vteretur, & sic suos affligeret, & non intellexerunt consilium Dei: quomodo interdum malis & reprobis utatur, tanquam ministris, ad faciendum quod ipse vult fieri in suis electis, & iustis. De qua re præclara & multa dixit Theodoretus de curandis Græcorum affectibus lib. 6. de providentia: Assur vitga fuit in manu Domini, & baculus in manu eius ipse fuit. Et sequitur in Esai. c. 10. Ad gentes fallacem mittam illum, vt auferat spolia & diripiatur prædam & ponat illam in conculcationem, quasi lutum platearum, ipse autem non sic arbitrabitur, & cor eius non ita existimabit, sed ad conterendum erit cor eius. Non intellexerunt Deum tot gentes congregasse, vt sic purgaret suos, & illis suam ostenderet potentiam, sicut & Pharaonem indurasse. Item dicitur in Ro. 9. vt author est Paul. vt in illo primò ostenderet potentiam suam. Cum, vt constat locis allegatis, vna nocte tot hominum milia fuerint desiderata, maxime apparuit diuina potentia, & quam facile illi sit inimicos suos disperdere, veluti foenum in area. Videntur ergo fuisse congregati, vt simul interficerentur, quod ipsi non cognouerunt, sed potius ad disperdendam & dissipandam regionem

nem illam existimarunt se fuisse congregatos, & vt bonis eius potirentur.

Surge & triturata filia Sion, quia cornu tuum ponam ferreum, & ungulas tuas ponam areas, & comminues populos multos, & interficies Dño rapinas eorum, & fortitudinem eorum Domino uniuersa terra.

Persequens ergo propheta metaphoram qua vsus est, dicens: Congregatae sunt quasi foenum areae, inquit, surge ergo & tritura, tibi vires concedam quibus nullus resistere possit. Hoc enim per cornu ferreum & ungulas areas intelligit, & sic subdit. Populos multos comminues, sicut in area foenum comminuitur. Quae quidem omnia Iudaei tempore aduentus Messiae esse adimplenda colligunt, atque delirantes affirmant, nationes uniuersas populo Iudaico seruituras, & imperium Romanum suis ungulis conterendum esse, & cornibus suis ventilandum. Quare quum multi ex nostris non viderint, quando tanta virtus & fortitudo ipsis fuerit concessa, vt hoc facere potuerint, nequaquam de Iudeis

Q5 hoc

hoc esse intelligendū arbitrantur, sed de ecclesia Christi quæ in principio multas passas est persequutiones & grauissimos persecutores, sed postea maximā potentiā accepit Constantini temporibus, ad omnes subiugandas gentes. D. verò Hiero. ad dæmonum congregationem hæc omnia refert, & quod iam omnia illorum responsa cessauerint. Veruntamen si præclara Iudæorū gesta in memoriam reducamus nostram, quæ ex Babylone reuersi aduersus gentes gesserūt, facile intelligemus, quomodo hoc fuerit adimpletum. Legimus. 1. Machabæorum. 3. insurrexisse Iudam Machabæum, & fortissimū se præbuisse ducem aduersus gētes, & 2. Machab. 8. At Machabæus, inquit, congregata multitudo intolerabilis gentibus efficiebatur. Ira enim Dñi in misericordiam conuersa est, & superueniens castellis & ciuitatibus improuisus, fuscendebat eas, & opportuna loca occupans nō paucas hostium strages edebat. Vel si potius volumus hoc voluisse prophetam dicere: Nunc prostrata iaces, cum tā multas gentes aduersus te venire audis, sed postquam Dñs ostenderit potentiā suā, cuius rei gratia tot gentes congregauit, surge & tritura, nam

veluti

veluti foenū in area corpora occisorum iacebunt, tūc cōsecrabis Dño rapinas eorū, siue mactabis Dño oues, quas per rapinam conseris, in gratiarū actionem. Nā semper aliqua prædæ pars Deo cedebat, sicut legimus Iosue 7. & Nume. 31. Et fortitudinem eorum, siue fortes eorū, Dño vniuersę terrę. i. Deo, id est, interficies fortissimos duces, quos aliquādo præcepit Deus trucidari propter eorū crudelitatem, sicut legimus 1. Reg. 17. D. aut Hierony. hæc omnia adimplenda esse arbitratum cum plenitudo gentiū intrauerit.

IN MICHEAE. CAP. V.

Nūc vastaberis filia latronis, obsidionem posuerunt super nos, in virga percitent maxillam iudicis Israel.

Hæc verba licet in Latinis codicibus capitis quinti principium sint, & cū verbis quæ consequuntur connectantur, tamen in Hebraica veritate in fine quarti capitis reperiuntur, & cū his quæ antecedunt coniungi videntur, & sic à Pagnino cum verbis superioribus connectun-

connectuntur. Ita ut apud illum caput quim tum incipiat: Et tu Bethleem Ephrata. Et ha- cet cogamur Latinae vulgatae editionis sen- sum prius aperire, ut morem seruemus no- strum, quem hactenus obseruauimus: Tñ in hac parte ordinem inuertemus, atq; eū prius sensum tradere conabimur, quem Hebræa verba facere videntur, qui diuersus est à sen- su Latinae editionis. Posterius vero, quod muneris nostri est, etiam efficere conabi- mur. Verba autem Hebræa sic habent
 חַתָּה הַתְּגֹדֶדִי בַת גִּדּוּד Hatah titgodedi bath gedud, quæ sic Pagninus vertit: Nūc mi- litabis filia militum. Vatablus autem: Accin- gere nunc filia latronis. Verbum Hebræum sine controuersia imperandi modo posi- tum est, ipso etiam Hieronymo teste, qui in commentarijs sic legit: Vastare siue concide- re. at verbum Hebræum hadad, accinctum esse ad prælium significat, & sic doctus in- ter Hebræos exponit עַדְד הַגִּבּוֹרִים גִּדּוּד ge- dud hadad ha giborim. Coetum fortium. at quia latrones turmatim cōgregantur ad præ- dandum, & quia milites ex præda viuere so- lēt, ideo noster interpres per gedud, latronē vertit, & verbū gadad, vastari siue depreda- ri. Accin-

ni. Accingere ergo filia militis, siue latronis propheta dicit, cum paulò ante asseruisset: Nūc cōgregatæ sunt contra te gētes multæ, & subiunxisset illos nequaquā intellexisse cogitationes Dei, aut eius consilia, & quare eos cōgregasset ut fœnū in area. Quorū ver- borū occasione à proposito digrediēs (quod frequentissimū est apud prophetas ut varijs digressionibus, quod maxime est in illis cō- siderādum, & quod apud illos haud medio- cre difficultatem parit) dixit: Cū ergo ve- luti fœnum in area habeas illos cōgregatos, surge & tritura, &c. Iam cōuertens sermonē ad illud, vndè antea fuerat digressus, dicit: Accingere, nunc alloquens Hierusalē dixit: Dole & satage filia Sion, quia nūc egredieris de ciuitate, & habitabis in regione, & venies vīq; ad Babylonem, ibi liberaberis, alloquēs aut ipsam Babylonem dicit: Nunc vastabis ô Babylonia, quam filiam latronis appellat, Quasi dicat, facultatē à Deo cōcessam habes vastandi & deprædandi istā regionem. Nūc vtere potestate tibi cōcessa, obsidionē posue- runt super nos, inquit propheta, obsiderunt urbē nostrā Babylonij (erat enim propheta ex tribu Iuda, ut iā diximus) utitur autem præterito

præterito pro futuro more prophetarum. In
virga percutiēt maxillam iudicis Israel, ob-
tinebunt victoriā & optata potentur vrbe,
quod indicat hisce verbis. Nam aliās non in
maxilla Principē Israel virga percutere pos-
tuissent, quod efficiebatur ignominiaē causā,
& sic cōtigiſſe legimus 4. Reg. 25. Cū rex de-
dechias captus est à Babylonijs, à quibus &
ipse & Principes eius inique sunt tractati.
Scio nō deesse interpretes, qui ad Romanos
sermonē conuertisse prophetā asserāt, & ad
obsidionem illam, quæ per Vespasianum &
Titum facta est, respexisse, & Romā filiam
latronis appellasse. Nā si ad vrbis originem,
oculos conuertamus, à latronibus conditam
reperiemus, & filiam militum siue turmarū
appellatam, quia ciuitas illa copia & robore
militum pollebat. quod si cui placet per me
quidem illi licebit. Verū ego non video
quorsum propheta ad Romanos sermonem
cōuertat, aut quā connexionē, cū his quæ
antecedūt hic sensus habeat, nisi per Babylō-
niā Romā velim⁹ intelligere: Sicut à D. Petro
factū esse videmus, dicente: Salutant vos qui
sunt in Babylonia. At quod de Babylonijs
loquatur, maxime cum antecedentibus con-
uenire

uenire videtur, & quia iam prope erat vasta-
tio illa, quæ à Babylonijs facta est, dicit: Nūc,
breui, si enim legendum est, non tunc, si-
cut in Latinis quibusdā codicibus reperitur.
At secundū nostrā lectionē, Nūc vastaberis
filia latronis: ipsa Hierusalem siue Iudæorū
synagoga, latronis filia appellatur, i. diaboli
semper ad prædā parati: illis em̄ à Christo di-
ctum est: Vos ex patre diabolo estis & opera
patris vestri vultis facere. & alibi: Dom⁹ mea
domus orationis vocabitur, vos autē fecistis
eā speluncā latronū, vel filiā latronis appel-
lauit, quia toties in illos inuectus est, quod è
rapinis pauperū viuerent, & rapina pauperū
in domo eorū esset, & quod de sanguinibus
adificarent Hierusalē, & sic illis 1. cap. Esaias
dixerat. Principes tui fures, socij furum. Et
tunc sensus est: Dixi tibi esse tempus ventu-
rum quo habitura sis cornu ferreum, & vn-
gulas æreas, sed quia tunc hoc futurum est,
quando plenitudo gentium intrauerit, nunc
interim tu vastaberis. Obsidionem posue-
runt super nos. Hæc secundum Hieron. ver-
ba sunt patris: Filij, inquit, tui obsidionem
posuerunt super me, & super filium & spiri-
tum meum. An non contumelia trinitatis
est,

Ioan. 8.
Matth. 20.
Esai. 56.

est quādo in virga & calamo, te faciēte, percussere Romani caput iudicis Israel. Hæc ille. Rupertus vero sic: Obsidionē posuerunt super nos: super nos prophetas & sapientes, & scribas obsidionem posuerunt. i. ex nobis occiderunt & crucifixerunt, & ex nobis flagellauerunt in Synagogis suis, & de ciuitate in ciuitatē persequuti sunt. nam hoc totum fuit quia sic voluerunt claudere ora nostrā, ne doceremus in nomine Iudicis Israel, cuius maxillam in virga percusserunt. i. in arundine qua percutiebant eum spinis coronauerunt. Hæc ille. Et certè hic sensus maximè videtur conuenire. Nam sic vtriusq; deuastationis Hierosolymitanæ vrbs causam assignat, & eius quæ facta est à Romanis, & alterius quæ facta est à Babylonijs, nunc, inquit, vastaberis Hierusalem propterea quia nos audire renuisti, propterea quod nos obsidione cinxeris, iniquè tractaueris, os obstruxeris, ne doceremus te quæ recta sunt, & quæ ad pacem tibi: & hac de causa & à Babylonijs & à Romanis vastaberis, eo quod virga percussere faciem iudicis Israel. i. Christi qui per excellentiam iudex & dominator Israel nominatur, & cui pater omne iudicium con-

lit atq;

tulit atq; istos hoc fecisse in euangelio aperte constat. Sic Lucæ 22. dicitur: Viri autem iudebant ei cedentes eum & Ioan. 18. & 19. Alapa à ministro percussus est.

Et in Bethleem Ephrata paruulus es in millibus Iuda, ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel.

A Bistis verbis initiū sumere caput quātum apud Hebræos paulò ante annotauimus. Verū quorsum propheta hæc verba quibus locum natiuitatis Messia explicat (quod à nemine litteris fuisse mādatum aut sic clare explicatū in principio diximus) protulerit, facile erit iudicare, si vt frequenter admonuimus, iterum non grauemur repetere: Solere prophetas postquā triste aliquid & calamitatis plenum populo proposuerint, statim animos lenire & in spē erigere aliqua læta annuntiatione eorum quæ ad Messia, quem tam anxie desiderabant, expectarent. Cū ergo post foelicissima illa & illustra maximè, quæ in principio capitis quartide regno Messia proposuit, cōuertens stilum ad illa quæ paulò post sua tempora Iudeis, quibus loquebatur, erāt vctura dixisset;

R Dole

Dole & fatage filia Sion quasi parturiens, quia nunc egredieris de ciuitate, & habitabis in regione, &c. addit more suo solatium, dicēdo. Et tu Bethleem Ephrata. atq; tam aperte natiuitatis Messiae locum assignauit, vt à nullo vnquam de hac re fuerit addubitatum. Et sic Paraphrastes Chaldaeus interpretatus est: Parua uula non es ô Bethleem, quia ex te egredietur Messias: & sic cum nato Christo Redemptore nostro, ab oriente Magi uenientes rogassent: Vbi est qui natus est Rex Iudeorum? Herodes congregatis principibus sacerdotum & scribis, sciscitatus est ab eis ubi Christus nasceretur. Qui quam primum respondentes id quod in ore omnium versabatur dixerunt: In Bethleem Iudae, sic enim scriptum est per prophetam: E tu Bethleem terra Iudae nequaquam minima es in principibus Iudae: Ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israel. Quod uero in hoc loco haud mediocrem ingerit difficultatem, illud in primis est, quod D. Hieronymus nostri prophetae uerba explicans, annotatum reliquit: Verba, dicens, adducta ab euangelista Matthaeo, neq; cum Hebraico, neque cum Lxx. interpretibus conuenire: & arbitror, inquit, Mat-

thaeum

thaeum uolentem arguere scribarum & sacerdotum erga diuinæ scripturae lectionem negligentiam, sic etiam posuisse, ut ab eis dictum est. Sunt autem qui asserant in omnibus penè testimonijs quæ de ueteri Testamento sumuntur, istiusmodi errorem esse, ut aut ordo mutetur, aut uerba, & interdum sensus quoq; ipse diuersus sit, uel apostolis uel euangelistis non ex libro carpentibus testimonia, sed memoriae credentibus, quæ nonnunquam fallitur. Hæc ille. Verum cum primum quod à Hieronymo dictum est nulla probabili coniectura probari possit, minime difficultati satisfacere, mea sententia, uidetur: Secundum autem quod addit ex propria sententia dixisse, nunquam adduci potero, ut de uiro sanctissimo, pariterque eruditissimo credam. Sed lex commentariorum est nobis ad memoriam reuocanda, quam ipse contra Rufinum scribens asseruit, & sic quæ ab alijs tradita reperit in mediū protulit: quod in hoc loco sic clare indicasse uidetur, ut ex uerbis eius nullus patrociniū sumere possit, dicens: Sunt autē qui asserāt: vnde illorum impudentia haud dissimulare possum, qui clarissimū

R 2

authorem

authorem & ecclesie lumen fugillat, & hinc illum affirmasse errorem audeant asserere. Notatur quidem Erasmus de hac re in annotationibus super secundum caput Matthaei & super 27. & supra primum cap. Marci. Qui lapsum memoriae in euangelistis ausus est concedere, licet nimium lubrico loquatur, ut de more habet: sed qua ratione in aliquo loco lapsus concedit, eadem ratione in alijs, atque alijs lapsus concedere poterit, quo uno argumento Augustinus de consensu euangelistarum lib. 2. cap. 12. satis ostensum esse creditur. Prophetarum & apostolorum scripta nullam omnino habere falsitatem, non solum eam quae mentiendo promittitur, sed nec eam quidem quae obliuiscendo, colligitur ergo neutram responsionem Hieronymus nodum explicasse, & sane quod nec cum Hebraico, nec cum LXX. interpretibus verba Matthaei conuenirent nihil mirum esse deberet, cum sapius ab euangelistis & ab spiritu sancto auctore scripturarum, hoc factum esse reperiamus, cum de sensu solliciti parum curasse videtur verba quae a prophetis sunt dicta, ut annotat Hieronymus Matthaei 3. & Hieronymus Esaiam 7. & ad Ephesios 2. Sed idem Hieronymus in epistola ad

Pamachium

Pamachium de optimo genere interpretandi, adhuc rem vrget, atque affirmat, non solum euangelistam sensum non reddidisse, sed quod amplius est, reddidisse prorsus contrarium. Euangelista dicit, quod non sit paruulus in duobus Iuda, cum e regione sit positum Paruulus quidem es & modicus, sed tamen de te paruulo & modico egredietur mihi dux in Israel, tu pro terra Iuda in Hebraeo habetur Ephrata. In LXX: Domus ephrata. Ecce ergo, quam paruulam & modicam propheta appellat, euangelista paruulam & vilem esse negat: Nequaquam inquit, paruula es. Et in Codice Hebraeo Matthaei (nisi liber ille sit supposititiuus quod magis approbo) habetur negatio לוֹזַיִר Lozair, Cum apud prophetam non sit: neque cum LXX interpretum translatione concordet, sic ille: Et tu Bethleem domus Ephrata minima es ut sis in millibus Iuda, ex te enim mihi egredietur ut sit Princeps Israelis, a quibus textus Matthaei Graecus longe dissidet, & verba prophetae sic explicat Hieronymus. & tu Bethleem, id est, domus panis quae vocaris Ephrata minima quidem es in ciuitatibus Iuda, & tantis millibus comparata vix paruus viculus, sed ex hoc paruo

R 3 viculo

viculo egredietur Christus, qui est dominus
 tor in Israel. Verum mea sententia insulsus
 fatis hic esset laudandi modus (pace dixerim
 tanti auctoris) nec unquam aliquem legimus
 sic laudasse, vilis & abiectus, & nullius
 momenti vir es, sed ex te procedet aliquis ma-
 gnus dux. Cum ergo in hoc explicando non
 do eruditissimorum omnium eruditissimus
 Hiero. multis defecisse videatur, conati sunt
 viri docti ingenij sui fimbrias dilatare, &
 demonstrare nequaquam euangelistam in
 sensu dissonare à verbis prophete, & varij
 quidem varias de hac re afferunt coniectu-
 ras. Erasmus in annotationibus Matt. sic ait:
 Dicamus subito in medio sermone personam
 commutatam, quod aliàs quoque factum
 animadvertimus in sacris litteris. Imagine-
 murq; prophete verba sic recitari ab euan-
 gelista, vt de suo non nihil admisceat, quod
 tamen nequaquam aduersetur sensui pro-
 phete. Siquidem cum propheta sentiret,
 antea Bethleem humilem, contemptamq;
 fuisse præ ceteris Iudæ ciuitatibus, tamen fu-
 turum vt eiusmodi partu edito, superet om-
 nes foelicitate, celebritateq;. Quod à prophe-
 ta dictum erat, tacuit euangelista, quod sen-

sit ex.

sit explicuit, non ad id tempus respiciens, quo
 hæc scripsit propheta, sed ad sua tempora,
 quibus edito Iesu, desijt esse minima Be-
 thleem, ac maxima coepit esse, perinde qua-
 si dixisset, quod olim predictum est à va-
 ce, fore, vt ex omnium minima fieres om-
 nium maxima, id iam contigit. Hæc ille:
 Verum huiusmodi personarum mutatio alijs
 non multum placet, non tamen quicquam sen-
 su pugnare euangelistam & prophetam, sed
 maxime consentire docent, si prophete ver-
 ba per interrogationem legantur. Erit enim
 prophete mens: Quid? tu Bethleem exiguus
 es? non es certè, quippè ex quo prodibit
 princeps rectorum populum meum Israel.
 Hoc dictum, inquit, per interrogatio-
 nem maiorem habet vim, & propheticis
 illis ardentibus affectibus congruentio-
 rem quam si simpliciter diceretur. Quod
 schema prophete est haud sane inusitatum,
 sed ab euangelista narrante omittenda fuit
 figura, & sensus tantum reddendus nudus
 ac simplex, vnde qui sic hunc locum en-
 arrant, vim mihi videntur afferre scri-
 pturæ sacræ. Et si hoc passim liceret,
 quamplurima scripturarum loca ad alios

R 4

& alios

& alios sensus possemus detorquere. Vnde alij nullam discordiam esse sic colligunt: Prophetam aiunt, paruulam appellare Bethleem quantitate murorum & turriū & spatij. Euāgelitam autem nequaquam minimam esse affirmare, sed maximam quantitate fame, & celebritatis, quod explicare videtur cū subdit, Ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel. Alij vero posteriorem partem aduersatiuè sumendam esse volunt, & ad hunc sensum alluisse Hiero. existimāt, sed cū hoc sit aliquid addere verbis prophetæ, minus licere arbitror. Alij etiam, inter quos Rupertus Abbas, dicunt prophetam voluisse dicere Bethleem paruam in oculis hominum esse: euangelitam vero nequaquam esse paruam in oculis Dei. Sed illorum sententiam mihi semper visa est commodior, & quæ difficultatem hanc euacuare videatur, qui afferunt, eundem sensum facere euangelistæ verba, quæ intendebat propheta, & certe in hac re maior est habenda fides euāgelistæ, quam cuiuscunq; alteri, quantacunq; scientia & sanctitate polleat. Illud tamē est aduertendū, in Latina æditione nostra, nō ita clare sensum prophetæ fuisse redditum, vt à Septuaginta

viris

viris est traditus, quorū translatio sic habet:

Ἐξ οὗ οἶκος τοῦ βηθλεὲμ τοῦ εφραθα ὀλιγοστές εἰ τοῦ εἶναι ἐν χερσίν σου ὁδὸν ἐκ σοῦ μοι ἐξελκύσεται τοῦ εἶναι ἐν ἀρχῇ σου ἐφραθ. Et tu domus Bethleem Ephrata, paruus est vt sis inter Myriadas Iuda, ex te mihi proditurus est quem Principem constituam in Israel, & sic quod Lxx dixerunt, paruus est vt sis: Matthæus dixit, nequaquam es minima, qui sensus prorsus est idem. Defectus autem (si quis est in Latina æditione Micheæ) inde prodijt: Nā vbi modò legimus, paruus in genere masculino, in Hebræo habetur zair, & erat transferendum per genus neutrum. Cū enim Hebræi genere neutro careant, vtūtur masculino aut foeminino pro neutro, quod docuit Hiero. Eccles. 7. & ita vbi nos legimus, Gene. 2. Non est bonum hominē esse solum, si ad verbum veritas, sic habet: Nō est bonus hominē esse solum, sic ergo hic zair per genus neutrum erat vertendū, & sic sensus esset, Et tu Bethleem Ephrata, minimum esset esse inter millia Iuda, ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel: & sic sensus prophetæ fuit, tātum abest, vt tu Bethleem sis minima, vt in hoc regias ciuitates, & illas quæ gloriantur ex natalibus Principum su-

R 5

peres.

peres. Et ad istum modum intelligemus similem Hebraismum apud Mattheum c. 5. vbi Christus dixit: Qui fregerit vnũ de mādatis istis minimis minim⁹ vocabitur in regno cælorũ: phrasi quippe Hebræa & valde familiaris verbo, vocabitur, vsus est, p̄ erit. Sicut Esai. 7. vocabitur Emanuel. i. erit nobiscum Deus, nusquã em̄ legimus, q̄ eo nomine fuerit vocatus. Sicut annotauit Chrysof. ibi, & Orig. homilia 2. in Ezechielẽ, & Tertullianus aduersus Iudæos, & Lactantius lib. 4. cap. 12. At cum ille qui mandatum fregerit non pertineat ad regnum cælorum, dixit tamen, minimus erit in regno cælorum, quasi velit indicare, quod licet minimus tamẽ aliquis erit, quod neutiquam cõtinget. Sic ergo intelligẽdũ existimo, vt minimus, p̄ neutro genere Hebræorũ more positus sit, & sic sensus clarus est, qui fregerit vnũ de mādatis istis minimis minimum erit in regno cælorũ, siue minimẽ erit in regno cælorũ, vel, clarius vt dicamus, non erit illi locus in regno cælorum. Verũ si quis obijciat, euangelistam multa addidisse verbis prophetæ, nempe terram Iuda, & nequaquam, & populum meum, quod contra præceptum Dei esse videtur,

videtur Deut. 4. & 12. vbi præcipitur nihil esse addendum, aut demendum ex verbis scripturę sacrę: Illi respondebimus, interpretandi gratia aliquid addere, nunquam scripturam damnasse, neque illis locis, aut alijs fuisse prohibitum. Nam simile fecisse legimus Christum redemptorem nostrũ Matth. 16. & Marc. 10. quando adducens locum ex Gene. 2. dixit, Et erunt duo in carne vna. cum in originali legamus, & erunt in carne vna. Et sic legit Paulus, magistrum imitatus suum 1. Corinth. 6. & ad Ephes. 5. & idem etiam factũ legimus à Luca c. 10. addidit em̄: Diliges Deum ex tota mente tua, quod non habetur Deut. 6. Quòd si Iudæus aliquis nimium cortici literæ suæ addictus, etiã Christo hoc nõ licuisse affirmet, ostendemus illi, & Oseam prophetam hoc antea fecisse cap. 12. qui cum historiam illam referret quæ Gene. 32. habetur, quando Iacob cum angelo est luctatus, inquit, Et inualuit ad angelum & confortatus est, fleuit & rogauit eum. Cum in Genesi non habeatur illud, quod additum est à propheta, fleuit, sed id Hebraico contextui addidit, alicuius rei gratia interpretandæ, Simile etiam legimus apud eundem

cap. 13. adducens locum i. Reg. 8. dicit: Da mihi regem & principes, cum tamen in originali non legamus, illud quod additum est, Da mihi principes: simile etiam Dauidē fecisse annotat Euthymius in psal. 77. explicās verba illa, Fecit mirabilia in terra Aegypti, in campo Thaneos, additum est à Dauide illud in campo Thaneos, & explicās verba eiusdem psal. Et tentauerunt Deum in cordibus suis, vt peterent escas animabus suis, dicit multa quæ dicuntur à Dauide, nusquam à Moyse fuisse scripta, quòd etiam dixerat August. in psal. 105. Hac ergo iam discussa difficultate, quæ viros doctos hætenus torsit, ad verba singula explicanda accedamus. Et tu Bethleem, ciuitatem hanc alio nomine dictā fuisse Ephrata, ex lib. Gene. cap. 35. colligitur, vbi dicitur: Mortua est Rachel, & sepulta in via Ephrata, hæc est Bethleem. Cùm autem ex vrbibus esset tribus Iudæ, ab euangelista dictum est, Et tu Bethleem terra Iuda, ad distinctionem alterius Bethleem Galileæ, in tribu Zabulon, de qua mentio fit Iosua 19. Et de hac Bethleem Iuda, etiam mentio fit Iudicium 19. & hanc alloquēs propheta, inquit, tu quidem inter illas quæ ex natalibus principum gloriantur,

gloriantur tantum caput extolles, quantum lenta solēt inter viburna cupressi, in te nascetur qui sit dominator in Israel. i. Messias. De hoc Esa. 9. dictum est super solium Dauid & super sedem eius sedebit, & Luc. 1. ab angelo beatissimæ virgini dictum est: Et regnabit in domo Iacob in æternum, & de hoc Osee 3. dicitur: Seruient Dauid Regi suo. atq; alia sunt testimonia quæ libens prætermittito, quæ apertè eum dominaturum in Israel esse asserant: subdit, Et egressus eius à diebus æternitatis, quasi dicat, licet in tempore secundum naturam assumptam in Bethleem nascetur, tamen nequis hunc principem tantum esse hominem existimare possit, aut tum primū esse incepisse, subiungit propheta: Et egressus eius, siue vt in Hebræo habetur in numero plurali, egressiones eius) dixit autem egressiones quia semper à patre iugi processione & emanatione procedit) ab initio à diebus æternitatis. Erit igitur verus Deus, ab æterno à patre procedens, In principio erat verbum, & verbū erat apud Deum, & Deus erat verbum, hoc erat in principio apud Deū. Et sic etiam in psal. 109. iuxta Lxx interpretum translationē, ex vtero ante luciferū genui te.

Vnde

unde iuxta hanc prophetæ phrasim, Christus dixit: Exiui à patre, & veni in mundum. Et de æterna sapientia, Proue. 5. dicitur: Nondum erant abyssi & ego iam cõcepta eram ante omnes colles ego parturiebar. Et Eccl. 24. Ego ex ore Altissimi prodiui, primogenita ante omnem creaturã. Ex quibus verbis Rabenos Hacados Deum & hominem futurum fuisse Christũ docet in lib. Gale raze ya petitione. 7. Quia duę, inquit, sũt egres siones, altera diuinitatis, quę est æterna, idẽo dicit ab æternitate: altera humanitatis, quã in suã matris substantia extat. Quæ verba vè recte intelligantur, legendus est Galatinus lib. 7. cap. 1. & 3. idem ex his verbis probat Euseb. Cæsar. lib. 7. de demonstratio. euang. c. 2. demonstratione. 4. & Cyrill. in homil. quadam contra Nestorium, & lib. 2. de Trinit. & D. Chrysost. in lib. quod Christus sit Deus. Hisce verbis, inquit, diuinitatẽ & humanitatẽ indicat, nã dum dicit: Et exitus eius ab initio, & à diebus sæculi, substãtiã declarauit quã ante sæcula fuit: Cũ autẽ dicit: Egredietur dux qui regat populũ meũ Israel, natiuitatem secundum carnẽ docet, & idem asserit in psal. 44.

Propter

Propter hoc dabit eos vsq; ad tẽpus in quo parturiens pariet, & reliquia fratrum eius cõuertentur ad filios Israel.

Primum id leuius est quã vt annotatio- ne indigeret, sed ne quis nostrorum auditorum, quibus hoc dedidimus opus, occasionem habeat aberrãdi, annotare visum est particulam illam, propter, in hoc loco positam, nõ causam denotare sed deductionem, quasi dicat: Itaq; dabit eos vsq; ad tempus, licet ab æterno genitus Deus esset à patre, tamẽ in tẽpore nascetur in Bethleẽ, Iudę ex Iudeis, ex femine Dauid secundũ carnẽ: & inde factũ est vt in facie percusserint eum, & cruci affixerint, & vt nõ qualecunq; sed grauissimũ cõmeriti sint suppliciũ percussores, & vt statim dignis pœnis afficerentur. Verum cũ humanã naturã ex his assumpserit, pro sua erga eos humanitate, atq; amore permittet ad tẽpũ viuere omni quidẽ vita indignos, vt vel sic pœnitentię atq; respiscẽdi tẽpus cõcedat, nec statim sumet condignã vltionẽ, sed differet vsq; ad 40. annos post mortẽ suã, vsq; ad tẽpus in quo parturiens pariat, vsq; ad tẽpora Titi & Vespasiani, vsq; ad tẽpus, inq; in quo sufficienter

suffICIENTER sit promulgatum euāgelium, & ecclesia, quæ tunc cum tantis doloribus & afflictionibus, & persecutionibus, veluti parturiens satagebat sibi parere filios, illos pariat: distulit supplicium sumere, vt cum honore Synagoga sepeliretur: non statim perdidit, quia illis primum prædicandum erat euangelium, sicut à Paulo dictum legimus actorum 13. Vobis quidem oportebat primum prædicari verbū Dei, sed quia indignos vos reddidistis, cōuertimur ad gētes: Et reliquæ fratrum eius conuertentur ad filios Israel. Iudeos ipsos eius fratres appellat. Nam vt docet Paulus ad Hebræos 2. non confunditur eos appellare fratres, dicens: Narrabo nomen tuum fratribus meis: ex quibus Christus secundum carnem. Permittet illos viuere vsq; ad tempus quo reliquæ Iudæorum, de quibus Paul. ad Rom. 11. dixit, Reliquæ secundum electionem gratiæ saluæ factæ sunt, conuertantur ad filios Israel. id apostolos, & viros Israelitas secundum promissionem. Sunt enim in duplici differentia filij Israel: Alij secundum carnem descēdentes ab Israele, alij autem secundum promissionem, & fidei imitationem Israelite dicuntur

dicuntur, vt toties ad Romanos scribēs discernit Paulus, & hic à propheta apertè tale inter illos discrimen constituitur, cum fratres Christi secundum carnē, conuertendos asserat ad filios Israel secundum promissionem. Tum aliud insinuat, quod sapius diximus, non omnes sed paucos ex Iudæis cōuertēdos esse ad prædicationem euangelij, nam dicit reliquias solum conuertēdas, quod sic cōtigisse in diuinis scripturis planè legimus. D. Hieron. per parturientem, gentilitatē intelligit: Permittet, inquit, regnare Iudæos, quousq; impleatur illud quod ab Esaia dictum legimus, cap. 54. Latere sterilis quæ nō parit, erumpe & clama quæ nō parturis, quoniam multæ filiæ desertæ magis, quam eius quæ habet virum. Et quod de reliquijs conuertendis hic asseritur, ad tempus Helix refert, quando veniens Helias conuertet corda patrum ad filios, & cor filiorum ad patres & nouissimus populus iūgetur antiquo. Libet etiam & aliam eius explicationem adducere in loco satis difficili, & in quo verba aded ambigua reperiuntur, ne quidpiam prætermisisse videamur, volumus potius sermonis prolixo accusari vitio, quā tanti doctoris &

Ad Ro. 9.

doctoris & subtilissimi interpretis aliquid
omittere. Dabit eos vsq; ad tēpus. i. permit-
tet Iudæos & tēplū & ciuitatem vsq; ad illud
tempus quo virgo pariet, & puer ille nasca-
tur in Bethleē, Nā postquā paruulus accepe-
rit spolia Samariæ, & Damasci, reliquæ Is-
rael saluabuntur, & fratres Christi. i. aposto-
li conuertentur ad prophetarum & patriar-
charum fidē, qui venturum Christum annū-
ciarunt, & complebitur illud psal. 44. Pro pa-
tribus nati sunt tibi filij. Quę explicatio de-
sumpta est ex Rabeno Hacados in epistola
secretorū petitione 3. Et Euse. docet lib. 7. de
demonst. cap. 2. per parientem hic intelli-
gī eā quę in alijs oraculis virgo nominata est,
& prophetica mulier, quę ipsum Emanuel
& magni consilij angelum erat paritura. Nā
vsq; ad huiusce tempora eiusq; qui de ipsa
erat oriturus quę ad priorem populū perti-
nent steterunt, quippē cū Iudæis p̄scriptio
tēporis data esset vsq; ad tempus parientis,
hoc est, vsq; ad mirabilē ortum eius qui de
virgine nasceretur, post quē sublatum est
ipsoꝝ regnū. Qui vero reliquię fratrum ipsoꝝ
dicuntur hi sunt accipiēdi qui in Christū
Dei crediderūt, apostoli & euāgelistę salua-
toris nostri

toris nostri quos cōuersos ipse Dñs pascere
dicitur, nō sicut prius per angelos ac per ad-
ministratos homines, sed ipse per seipsum, vs-
que ad eò vt propter hoc magnificari eos cō-
tigerit vsq; ad extremum terræ.

*Et stabit & pascet in fortitudine Do-
mini, in sublimitate nominis Dei sui,
& conuertentur, quia nunc magnifica-
bitur vsq; ad terminos terra.*

Hic puer, qui in Bethleem nasceretur, cu-
ius maxillā percusserūt aduersarij, &
quę occiderūt, stabit postquā a mortuis re-
surrexerit. i. perpetuo in ecclesia regnabit,
stabit a dexteris virtutis Dei, sicut ab Stepha-
no Act. 7. visus est. Et pascet suos, Nā ipse hoc
fatur de se dicēs, Ego sum pastor bon⁹. & a-

Ioan. 10:
Esa. 40.

libi: Veluti pastor gregē suū pascet, in bra-
chio suo cōgregabit agnos, & in sinu suo leua-
bit foetas. Et pascet in fortitudine Dñi. nō ar-
morū vi, aut militū robore, sed in fortitudi-
ne Dñi. i. veluti fortis De⁹, nemo rapiet eas de
manu eius, & nō solū in fortitudine admira-
bili pascet, sed in sublimitate nominis Dei
sui, Nā patrē Deū suū appellat, ppter naturā

humanam quam sumpfit, sic de se ipso loquens Ioan. 20. dicebat: Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum, sic Paul. in 2. Corint. i. Deus & pater Domini nostri Iesu Christi: & frequenter scriptura tali loquendi phrasivtitur. Quid autem per nomen Dei sui intelligat, aut quod sit illud nomen in cuius sublimitate suos pascet, animaduersione dignum esse videtur, nomen enim Domini scriptura frequenter ipsum Deum intelligit, vt annotatum legimus à Rabbi David kimhi, super psal. 8. cù tractat illa verba, Quam admirabile est nomé tuum. i. quam admirabilis es tu, & iuxta istá phrasim, sapius in psalmis dicitur, Sit nomé Domini benedictum. i. sit ipse Dominus benedictus, & ad istum modum intelligere possumus illud quod à beatissima Virgine dictum legimus Lucæ 2. Quia fecit mihi magna qui potens est, & sanctú nomen eius. i. ipse: & sanctificetur nomé tuú. i. sanctificeris tu. ita & hic, Pascet, inquit, suos veluti fortis Dominus & sublimis Deus: sumitur interdum nomen pro maiestate, potentia & virtute, & sic Esaiæ 2. dictum legimus: Nomé Dei de longinquo veniet. Et

Exodi

Exodi 15. Omnipotns nomen eius. i. eius potentia & virtus est omnipotens. & psalm. 53. Deus in nomine tuo saluú me faci. tua vtés potentia & virtute me salua, quod statim explicuit dicens, Et in virtute tua iudica me, vt quod per priorem versus partem obscurè dixerat, per sequenté clarè explicaret, sicut Dauidem sapius facere experimur. & Marci vltimo: In nomine meo demonia eijciét, i. mea virtute & potétia, & ita hic dicit: Pascet suos in sublimi potentia Dei sui: verum quia etiam frequenter nomen Dei gloriá & laudé significat, sicut colligi videtur ex verbis psal. 31. Propter nomé tuum deduces me, & enutries me. i. vt indè tu gloria afficiaris, & immortalis laus tibi cócilietur. & clarius psal. 101. Vt annuncient in Sion nomen Dñi, & laudem eius in Hierusalé. explicat Dauid quid nomine Domini intellexisset, est namque veluti expositio prioris dicti, & laudem eius in Hierusalé. & psal. 48. Exaltatú est nomé eius solius. i. gloria & laus eius, sed apertius Ezech. 36. Non propter vos ego faciam dicit Dominus, sed propter nomen sanctum meum, quod polluistis in gentibus ad quas intraistis. Et sanctificabo nomé meú magnú

S 3 quod

quod polluistis. Hoc, inquit, faciam propter gloriam meam: quam vos polluistis illam ego sanctam, puram & incorruptam reddam & Esai. 48. Propter nomen meum longè faciam furorè meū, Propter me, propter mefaciā, vt nō blasphemem, sic enim se ipse explicuit, subdēs: Gloriā meam alteri nō dabo, & ita quidē optimè explicari hic locus potest. Pascet in fortitudine Domini & sublimi gloria & laude Dei sui. Hoc maximè satagebat Christus patris clarificare nomen, gloriosum, atque sublime illud reddere, Pater clarificauit nomen tuum in terris, Ioan. 17. Pascet ergo eos per maxima miracula, & admiranda opera quæ operabitur, de quibus ipse dicebat Ioan. 5. Opera quæ ego facio testimonium perhibet de me, & Ioan. 10. Operibus credite, & Paul. affirmat ad Rom. 1. iuxta Græcorū expositionē, Xp̄m demonstrasse ac declarasse se esse filiū Dei, per admiranda opera quæ fecit. Pascet ergo eos sicut fortis Deus, habens nomen sublime, quod est super omne nomen: pascet autē non solū egrègia quadam & admirabili doctrina, verū celesti etiā & supersubstantiali pane, sacratissimo ipsius corpore & sanguine, de quo paupe

Ad Phil. 2.

res edent

res edent & saturabuntur: sed possumus etiā de parturiente ecclesia hæc verba intelligere, quæ, inquit, stabit firma, & aduersus quā portæ inferi non præualebūt, & pascet filios suos in fortitudine Domini, nō in persuasione verborū humanæ sapientiæ, sed in virtute Dei: fortissimis innitur fundamentis: fundata enim est supra fundamentum prophetarū & apostolorū: Fundamēta eius in montibus sanctis, & pascet eos in magnificētia, & sublimitate nominis Iesu, quo nomine tā illustria & admiranda operatos fuisse apostolos legim⁹, & prædicatores verbi Dei, & tāta erit ecclesiæ fortitudo, & sublimitas gloriæ Dei sui, vt cōuertatur maxima gētiliū pars. Quia nunc magnificabitur vsq; ad terminos terræ. i. breui magnificabitur, simbriaq; dilatabit suas ad oēs partes mūdi. Quia in omnē terrā exiuit fon⁹ eorū, & in fines orbis terræ verba eorū. corā illo p̄cident Aethiopes, & inimici eius terram lingēt, Dñabitur à mari vsq; ad mare, & vsq; ad oē terminos terræ, & sic p̄sa. 2. dictū est: Dabo tibi gētes hereditatē tuā, & possessionē tuā terminos terræ, Esa. 24. A finib⁹ terræ audiuius laudes nominis eius p̄sal. 21. adorabunt in cōspectu eius vniuersę

Matth. 16.

1. Cori. 2.

Ad Eph. 2
P̄salm. 86P̄salm. 18.
P̄salm. 71

S 4 familie

COMMENTARIA IN
familia gētium, & sic suis dixit Christus: Eri-
tis mihi testes in Hierusalem & Samaria vsq;
ad fines terræ Act. 1.

*Et erit iste pax: Assyrius quum vene-
rit in terram nostram, & quando cal-
cauerit in domibus nostris.*

Hic, inquit, puer qui nascetur erit pax, si-
cut dixerat cap. 4. quasi respōdeat pro-
pheta obiectioni, qua dicere posset quis,
quomodo fieri poterit, vt inter tā varias dif-
finitasq; nationes conueniat, concordiaq; ser-
uetur? Respondet, erit iste pax. In codicibus
Latinis dupliciter ista litera legitur, & li-
cet vtraque lectio eundem sensum referre vi-
deatur, tamen aliquo modo diuersus red-
ditur. Quidam sic legunt, Erit iste pax As-
syrijs, & sic Pagninus transtulit, & sensus
erit, vt nomine Assyriorū intelligamus gen-
tes omnes, erit gentibus hic puer pax, & pa-
cis causa, & hoc nō statim, nam prius veniet
Senacherib Assyriorū rex in terram nostrā,
& prius calcabit in domibus nostris. Ne illi
existimarent hoc statim futurum, & sic non
euēturum, quod prius affirmauerat, hoc, in-
quit, fiet postquam venerit Senacherib, &
decem

decem tribus ductæ fuerint in captiuitatem
ab Assyrijs, & duæ à Babylonijs, & postea il-
le puer qui nascetur in Bethleem, erit As-
syrijs pax, & omnes recōciliabit patri. vel erit
iste puer pax Assyrijs, quādo? quum venerit
in terram nostram, & calcauerit in domibus
nostris. i. cum factus fuerit homo, cū ea fe-
cerit quæ alij homines facere cōsueuere erit
gentibus summa pax, non leuabit gens con-
tra gentem gladium, & quia tunc potentissi-
mi inter gentes Assyrij erāt, inde eos pro cū-
ctis gentibus nominauit, Euangelizauit pacē
& his qui prope, & his etiā qui longe erāt. Si
autem sic legimus, Et erit iste pax, ibi dis-
pungendo literam Assyrius cum venerit, tūc sen-
sus est, puer iste pax erit post Assyriorum
aduētum in terram nostram. Sic enim Euseb.
contendit esse explicandum lib. 7. de demō-
stra. cap. 2. D. autem Hiero. per Assyrium de-
monem intelligit, & cum hunc locum iuxta
allegoriam interpretetur (quem sensum mo-
dò non quærimus cū sensus literalis pateat)
apud illum diligens lector, & cui ista placēt
reperiet.

Ad Eph. 2.

*Et suscitabimus super eum septē pa-
stores*

*stores & octo primates homines, & pas-
cēt terram Assur in gladio, & terram
Nemrod in lanceis eius, & liberabit
ab Assur cum venerit in terram no-
stram, & cum calcauerit in finibus
nostris.*

Non satis constare potest, quid per se-
ptem pastores, & octo primates ho-
mines noster propheta voluerit intelligere,
D. Hiero. vir multis litteris magna; scicntia
præditus, cum varias huius loci translatio-
nes, summa diligentia proposuisset (quas li-
bens prætermitto, Cum omnes eundem fer-
me sensum referre videantur) Persistens ad-
huc in assumpta allegoria, verba esse putat
totius Trinitatis, cum dicat, Suscitabimus,
sicut in Gen. dictū est: Faciamus hominem
ad imaginem nostram: & alibi, Descēdamus
& confundamus labia ipsorum. & in princi-
pio Abdiæ, Surgite & ascendamus aduersus
eam in prælio. Per septem autem pastores,
intelligit omnes patriarchas & prophetas, &
sanctos viros, qui hebdomadi. i. veteri ser-
uierunt testamento. Per octo autem morsus,
siue

siue octo primates homines, vniuersos noui
testamenti, qui ab apostolis vsq; ad hanc æta-
tem momorderunt Assyrium. i. dæmonem,
& eum suis dentibus lacerarunt, ad septena-
rium & octonarium numerum referens alle-
goriam. At Rupertus Abbas, vir mea senten-
tia doctus, per septem pastores Abelē, Abra-
hamū, Isaac & Iacob, Ioseph, Moysen & Da-
uid intelligit, quos omnes constat fuisse pa-
stores, per octo autem primates homines, Iu-
dices qui fuerūt in illo populo, quos omnes
suscitādos esse ait in Christo, quia omnes illi
typum & figuram huius pueri gesserunt, &
isti primates homines pascent in gladio ter-
ram Assur, hoc est, verbo prædicationis euā-
gelij. Est enim sermo Dei gladius vtrinque
acutus, vt docet Paulus, & etiam pascent ter-
ram Nemrod in lanceis suis, & liberabit Chri-
stus a dæmone, cū venerit ad oppugnādum
carnē nostrā, & cum expugnauerit ecclesiā.
Hec ille. Sed quia solliciti viri sancti vidētur
in loco obscuro sensum mysticū reddere, &
literæ obliuisci, non grauabor in re difficili
plane quid ego sentiam (absit inuidia verbo)
pponere, & sensū literalē pphetę (ni fallor)
explicare. Cū dixisset ppheta, puerū illū qui
nasciturus

Ad He. 4.

nasciturus erat in Bethleem, futurum esse pacem, & pacis authorem, ne quis arbitraretur illud continuo futurum, dixit: Hoc fiet cum venerit Assyrius in terram nostrā, prius hoc continget, imò prius etiam duæ tribus à Babylonijs in captiuitatem ducentur. Tunc postquam ista contigerint, suscitabimus super regem Assyriorum, qui tanta modo potentia præditus est, vt terram nostram calcare possit, & domos fermè nostras omnes diripere, quamplurimos aduersarios, hoc per septem & octo intellexisse arbitror, qui maxima vi armorum deuasent in gladijs & lanceis Assyriam & Babyloniam, quæ regna magna semper negotia facesserūt populo Israelitico, & à quibus tam multa semper passus est incommoda: nisi per septem pastores intelligere velimus septem duces Medorum atque Persarum, quorum cōsilio eorum reges cuncta gerebant, qui soli faciē regis videbant, & primi post eum sedebant, sicut in lib. Hester cōstat: Hos, inquit, suscitabimus, vt regem Medorum atq; Persarū concitent contra regē Chaldæorū. Octo autē primates sunt principes ac duces alij, qui exercitum ducebāt: Isti, inquit, pascunt in gladio

Assyrios

Assyrios, siue vt planius Vatablus, deuasent in gladio Assyrios, & in lanceis siue sagittis Babyloniorū regnū, in quo primū regnauit Nemrod. Gen. 10. Nā modo subdit, Liberabit nos, scilicet Iudæos, ab Assur, cū ipse modo venerit in terrā nostrā, & calcauerit in finibus nostris, mittēdo Rapsacem vsq; ad Hierusalē: vel vt iam diximus, tū liberabit nos ab istis bellis & afflictionibus cum factus fuerit homo.

Et erunt reliquiae Jacob in medio populorum multorum quasi ros à Domino, & quasi stilla super herbam quæ non expectat virum, & non præstolatur filios hominum.

ET tunc postquā ista omnia cōtigerint, siue postquam iste puer nascetur, erunt reliquiae Iacob. i. apostoli, & illi qui secundū electionem salui sunt futuri inter gētes, quasi ros à Domino, & quasi stillæ super herbā, quæ non expectat virum, & nō præstolatur filios hominum. Simili metaphora vsus est Oseas cap. 14. Ero quasi ros Israel. de Christo loquēs qui veluti ros decidit, sicut psal. 109. dictum

dictum est, iuxta Hebraicam veritatem, ex
 vtero aurore tibi ros natiuitatis tuæ. Fuit enim
 ros, qui in se credentibus ac in bono perseue-
 rantibus, virorem atq; vigorem contulit: &
 sicut pleraq; alia quæ de Christo dicuntur,
 per accommodationem quandam tribuun-
 tur apostolis, veluti quod sint lux mûdi, fun-
 damenta ecclesie, mediatores & aduocati,
 vt docet Euthymius in psal. 1. Sic etiam erunt
 vt ros Domini, erunt, quasi dicat, illi flo-
 rentissimi, fœcundabunt illi hominum cor-
 da, eo modo quo ros à cælo defluens & stil-
 læ cadentes super prata sine opere alicuius
 prata ipsa fœcundant, atq; miris modis flore
 re faciunt. Sic & reliquæ Iacob .i. apostoli,
 sua doctrina quam non ab hominibus acci-
 pient, corda hominû fœcundabunt, & quem-
 admodum ros non hominum industria ca-
 dit, sed è cælo à Deo ipso decidit, sic illi non
 in persuasione verborû humanæ sapientiæ
 agros cordis fœcundabunt, sed in virtute Dei,
 non ab hominibus nec per hominem, virtu-
 tem illâ cõsequentur, sed per Iesum Christû,
 sicut de se ad Galat. Paul. gloriatur. Nô enim
 voluntate humana allata est prophetia, sed
 spiritu Dei dictante loquuti sunt sancti Dei
 homines,

Matth. 5.
 1. Cor. 3.
 Ad Eph. 2.
 1. ad Thi. 2.
 1. Ioan. 2.

1. Cor. 2.

Cap. 1.

1. Pet. 1.

homines, nô præstolabuntur, vt ab homini-
 bus erudiantur, sed qui idiotæ & insipientes
 erant, induetur virtute ex alto, & spiritus san-
 ctus sedebit super singulos eorû, erunt ea sa-
 pientia præditi intergentes, vt nemo possit
 eorû sermonibus & sapientiæ resistere, quia
 nô syllogismis arte humana cõtextis vtetur,
 sed virtute diuina, vt nô euacuetur crux Xpi.

Act. 1. 2.

Luc. 21.

1. Cor. 1.

*Et erunt reliquia Iacob in gentibus in
 medio populorum multorum quasi leo
 in iumentis siluarum, & quasi catulus
 leonis in gregibus pecorû, qui cum tran-
 serit & conculcauerit, & cœperit, non
 est qui eruat.*

ET erunt apostoli fortissimi, & nullo me-
 tu deterreri poterunt, quin munus
 suum adimpleant prædicandi, erunt veluti leo-
 nes inter greges pecudum, quo efficietur vt
 multum crescat & fœcundetur credentium
 numerus. Fuerunt ista duo euangelicis con-
 cionatoribus maximè necessaria: tum quod
 non qualem cunque doctrinam, sed cæle-
 stem annuntiarent: tum quod illam non a-
 liunde quam veluti rorem de cælo desuper
 acciperent

acceperint, vt intrepidi & sine timore aliquo essent; vt nullis arceri possent minis à prædicatione euāgelij sicut factū fuisse legimus. Et ad hoc docendū his duabus similitudinibus eleganter propheta vtitur: non defunt, qui per has duas similitudines, & lenitatem simul & seueritatem euangelicæ doctrinæ & prædicatorū eius, intelligere voluerint, qui fuerūt valde lenes & suaves in docendo, & exhortādo. Os nostrū, dicebat Paulus, patet ad vos ô Corinthij. Sed ipse alias valde seuerus fuit in reprehendendo, cum dicit, ô insensati Galatæ. Et, Vos inflati estis & non magis luctum habuistis. & Petrus quando primum Ananiam, & deinde Saphiram vxorem eius Actorum 5. increpauit.

2. Corin. 6.

Ad Galat. 3.

1. ad Cor. 5.

Et exaltabitur manus tua super hostes tuos, & inimici tui interibunt.

TVnc cum reliquiæ Iacob, & tanta sapientia & lenitate, simul & tāta fortitudine fuerint præditi: Exaltabitur manus tua super hostes tuos. loquitur ad ecclesiā, siue ad puerum qui in Bethleem nascetur. tunc inimici tui interibunt, cessabūt, quasi dicat, omnia dæmonum respōsa, postquam isti leones con-

nes confurrexerint, Nam ad ecclesiā sermo nem conuertit, sicut antea fecerat, dicens: Surge & tritura filia Sion:

Et erit in die illa Dicit Dominus, auferam equos tuos de medio tui, & disperdam quadrigas tuas. Et perdam ciuitates terræ tuæ, & destruam omnes munitiones, & auferam maleficia de manu tua, & diuinationes non erunt in te, & perire faciam sculptilia tuæ & statuas de medio tui, & conteram ciuitates tuas, & faciam in furore & indignatione ultionem in omnibus gentibus quæ non audierunt.

Ivdæi, vt annotat Hiero. falsa quadā spe, Inscio quæ sibi fœlicitia atq; prospera ex isto loco promittunt. At vero ostendant ipsi precor, quæ tunc idola auferentur, cum illa modò non colant, qui succidentur luci, quos non habent, Deniq; misere errāt, & in sua obstinatione peribunt. Verum hæc omnia de ecclesia Christiana esse intelligenda, T quæ ante-

quæ antecesserunt videtur cogere. Descripserat quales essent futuri euangelij concionatores, & quomodo super hostes suos esset exaltandi, siue ecclesia siue puer qui in Bethleem nasceretur. Et in die illa quando ista contigerint, erit tanta ecclesie fortitudo, vt ne quis neq; armis vllis egeat, vt se ab inimicis defendat. Auferam equos tuos de medio tui & disperdam quadrigas tuas, quia nulli vsuri erunt inimicis deficientibus, non fides tuis viribus, aut equis, aut quadrigis, nã fides Deo aduersus quæ quantacumq; exurgant castra non est timendum. Hi in curribus & hi in equis, Nos autem nomen Dei nostri inuocabimus. Et destruam ciuitates terræ tuæ, & omnes munitiones tuas. Erit tanta hominum multitudo ad ecclesiam venientium, vt nullis vrbium muris tanta multitudo contineri possit quod alijs verbis Zacharias prædixit cap. 2. Absq; muris, dicebat, habitabitur Hierusalem, & Esai. 49. quia deserta tua, & solitudines tuæ & terra ruinae tuæ nunc angusta erunt præhabitatoribus, Et destruam muros, nã iam non indigebis muris vt te tueri possis ab aduersarijs, cum spiritu sanctum habeas auxiliatorum, & sic non erit opus munitionibus. Nã qui confidunt

Psal. 19.

fidunt in Domino sicut mons Sion psal. 124. Et non erunt qui ex astris diuinet tibi, nec qui idola colant: omnia enim talia quæ olim inter Iudæos reperiiebantur, inter fideles & Christianos non reperientur, vel non deberent reperiri, cum tam clare in scripturis reproben tur: & quia Dominus purgabit aream suam. Et licet aliqui intelligant hæc esse adimplenda in celesti patria, tamen & in ecclesia militanti esse adimpleta, in bonis Christianis existimo. D. Hier. hæc omnia spiritualiter eleganter, vt solet, explicat: Et faciam vltionem in omnibus gentibus quæ non audierunt. i. quæ noluerunt recipere prædicationem apostolorum, quæ in omnem terram exiuit: Audire enim frequenter pro obedire auditis sumitur.

Psal. 18.

IN MICHEAE CAP. VI.

Audite quæ Dominus loquitur.

Vn finem iam suæ prophetiæ, siue concioni, propheta vellet imponere tertio audientium aures erigit, & re grauius vrget, quam antea fecerat. Sic in principio fuerat exorsus:

Audite populi omnes, Audiatur terra & plenitudo eius, mala scilicet quæ Deus decreuit aduersus Samariam venire ob facinora eius ingétia. Secúddò, ad Hierosolymitanos còuertens sermoné, sic eorú attentioné captabat: Audite principes Iacob & duces domus Israel, quid inquam? Sion quasi ager arabitur & Hierusalem quasi aceruus lapidú erit. At modo ad vtrunq; populú sermoné conuertens, vt ea audiát quæ Dñs loquitur hortatur: Audite, inquit, quæ Dñs loquitur, Deus est qui loquitur quis non patulas prebebit aures? quis nõ accurret vt audiat? Si quid è beati dicuntur illi qui verbum Dei audiunt: nisi nos peccata detineant nõstra, nisi nos scelerum nostrorum consciétia vrgeat, nullus erit qui non libenter audiat, nullus erit qui fugiat, sicut protoplastus noster, qui vocem Dei audiens, & vocem Dei esse intelligens, fugit & abscondit se, Audite ergo quæ Dñs loquitur. Res erit grauis, res erit valde utilis cù Dñs loquatur. Sic Hierem. 25. dicitur: Tu dices ad eos, Dñs de excelsis rugiet, & de habitaculo suo dabit vocé suã. Et subdit, Peruenit sonit⁹ vsq; ad extremam terrę, quia iudiciú Dño cù gētib⁹, iudicatur ipse cù omni carne.

Surge

Surge contende iudicio aduersus montes, & audiant colles vocem tuam.

Introducitur propheta Deum loquentem, vt aliqui existimant ad filium suum, sicut loquutum fuisse apud Dauidé legimus psal. 109. Dixit Dominus Domino meo. & dicto obediens filius cum populo disceptat, Popule meus, dicés, quid feci tibi? quod licet subtiliter dictum esse videatur, tamen Hieron. sententia còueniétior apparet, quod ad prophetam Dei sermo fit, & verba quæ Dñs loquitur, ad prophetam dirigantur: Surge, inquit, Deus, ó tu propheta, & meã cù hoc populo causam age. Còtède iudicio aduersus mōtes, argue meo nomine montes, & valles increpa. Indica illis sumã animi ingratitude, quã perpetuo erga me gesserunt. Cù auté mótiú nomine, aliquãdo scriptura sacra, & in bonú & malú vti soleat, & sic diuersa per mótes intelligat. Vidédú est quid hoc loco per mótes quos arguédos esse præcipit significare velit. D. Hier. in còmet. super Esa. c. 44 & c. 2. tractãs illa verba: Et super omnes mōtes excelsos veniet dies Dñi, dicit: Sicut in bonã parté pro varietate virtutú mótes ap-

T 3

pellan-

Genes. 3.

pellatur & colles, sic inter impios pro diuersitate vitiorum & maximè superbiæ, imo quicquid in mundo eminet, vt potètiã, sapientiam, diuitias cæteraq; id genus, imo & impios homines suis operibus intumescetes, appellatione montium significare solèt propheta. Sic Abacuc. 3. Aspexit & dissoluit gentes: & contriti sunt montes sæculi. Sic Ezech. 6. dicit Dñs: Heu môtibus, ecce ego inducam super vos gladium. D. Augustinus in psal. 45. explicans illa verba, Cõturbati sunt môtēs sæculi, Môtēs, inquit, sæculi quibus caput diabolus, Môtēs Dei quibus caput Christus. Sic sancti môtēs dicuntur secũdũ illud psal. 120. Leuaui oculos meos ad montes, vnde veniet auxiliũ mihi. Reges etiã atq; Principes montes nuncupantur. Sic Naum primo: Môtēs cõpũcti sunt ab eo, & colles fluctuauerũt. vbi glo. R. Salomonis sic ait: Reges & principes pauebunt à fantetia eius, & sic Esa. 41. c. Turbabis môtēs, & colles veluti fauillã ponēs: per môtēs ergo & colles aduersus quos vult cõtendere Dñs, D. Hier. angelos esse intelligẽdos arbitratur, quibus rerũ humanarũ cõmissa est procuratio. Omnes enĩ sunt

Ad Heb. 1. administratorij spiritus vt docet Paulus, propter

pter eos qui ministerium capiunt salutis: & ita contendere vult cum illis, an suum rectè præstiterint munus: verũ in hac parte in memoriam nos oportet reuocare commentariorum legem à D. Hierony. assignatam aduersus Rufinum. Et sic hanc sententiam nequaquam eum ex propria mente protulisse, sed potius ab Origine accepisse, qui homil. 13. super Lucam affirmat, angelos posse peccare, munera sibi concessa non probe exerceo, & qui homil. 20. super Numeros adducit locũ Apocã. 2. quẽ hic citat Hier. vbi accedunt angeli: Et angelo Ephesinẽ ecclesiã dic: Habeo pauca aduersum te: at angelos beatos nec mereri nec demereri posse, cum certũ sit, vt late docet doctores scholastici in 2. d. 7. & in 4. d. 49. & Augustinus lib. 1. super Gene. & in Enchirid. cap. 105. per angelum in illo loco episcopum esse intelligẽdum apud omnes in confesso est: sacerdotes etiã angeli dicuntur sicut Malach. 3. Angelus Domini exercituum est & 1. Corinth. 11. præcipitur mulieribus vt velatõ capite in templo orent propter angelos. Per montes ergo & colles, Principes & magnates intelligit, & vt illos arguat fargere præcipitur,

& Dei præcepto obtemperans propheta, veluti præco alta voce clamat.

Audite montes iudicium Domini, & fortia fundamenta terra.

Sive quod eosdem montes fundamenta terre nominat quos montes, sive quod reges isto nomine significare voluit: Volo, inquit, vos hac de causa atertas præbere aures, quia res magna est de qua agitur. Est enim iudicium Domino cum populo suo, & cum Israel diiudicabitur, in iudicio cõtendet cum populo suo, & cum illo disceptabit atque disputabit, quia ut in r. cap. diximus cū explicarem illa verba: In scelere Iacob omne istud, & in peccatis domus Israel, causam voluisse prophetam assignare, quare Deus qui adeo pronus est ad miserendum, tam acerba & dura voluisset euenire populo suo: In scelere Iacob omne istud: & vterius Hierosolymitanis acerbissima fuisset comminatus, dices: Sion quasi ager arabitur, &c. Cùm ergo iam ut dicebamus, finē cõcioni suæ imponere vellet, ne quis Deum alicuius iniustitiæ accusare posset, aut asserere eum cum hæc faceret, potius sua summa potentia uti quam æquitatis

æquitatis & misericordiæ habere rationem, & maiores exigere à peccatore pœnas, quam eius admissa mereantur, ideo dicit: Audiant montes vocem Domini, & fortia fundamenta terræ, quia iudiciū Dño cum populo suo. Nihil minus patitur Deus, quam ut homines hæc de illo opinionem habeant, aut hoc de suis operibus existiment, quod potentia sua utatur, potiusquam summa æquitate. Cui affligit, cū torquet, cū pœnas sumit, cū summis afficit supplicijs, nihil ferme diligentius per prophetas suos inculcare studeat mortalibus, in quorum utilitatem illa omnia scribebãtur, quam falsam atq; iniquã esse hanc hominum de eo existimationem, cū toties apud prophetas, se deiciat, atque hominum iudicio submittat, & homines ipsos iudices cõstituat aduersum se, illos ipsos quos affligit, & de quibus grauiõres pœnas sumit, non recusat habere iudices, vel inimico iudici se approbari posse intelligens, sicut L. Scipio de se ipso attestabatur, ut refert Plinius in præfatione naturalis historiæ: Cui satis esset sic se voluisse dicere, cui si perirent omnes nationes terræ, nullus quippiam imputare posset, Cui facienti quod vo-

Sapient. 12.

Daniel. 3. luerit, nihil aliud respondere possumus; quã illud, Iustus es Domine in omnibus quæ fecisti nobis: tamen in iudicium descendit cum populo suo, & cum iniquo seruo ratione inire non recusat. Quod & sanctissimus *Cap. 31.* Iob inter alias suarũ virtutum cõmendationes merito magni facit (si parua magnis cõponere licet) Si cõtempsi, inquit, subire iudicium cum seruo meo & ancilla mea cum discipularẽt aduersum me: Qui poterat proleperibus populi inferre supplicia quasi Deus, non vult videri potens sed iustus, & ad iudiciũ prouocat peccatores, ideo ergo propheta dicit: Audiant omnes quia iudiciũ est Domino cum populo suo: Cum populo, inquit, aduersus quem tã acerba & dura statuit, contere vult & disceptare, sic Esa. 1. Cũ admonisset: Discite bene agere quiescite agere peruerse, subuenite oppresso, auferite malum cogitationũ vestrarũ, statim subdit, Et venite & arguite me dicit Dñs. Vel sicut in Hebræo clarius habetur, & apud Lxx: Venite cõtendamus dicit Dominus, id est, Si faciẽtes hæc quæ admonui, vos afflixero, & non præstauero quæ toties promisi bona, arguite me in delictis, & ferte contra me sententiam, sic

cap. 5. Cũ bona enumerasset, & beneficia multa in vineam suam collata retulisset, inquit: Nunc ergo habitatores Hierusalem & Iuda, iudicate inter me & vineam meam, vos ipsos cõstituo iudices in vestra causa: ipsam meẽ vineam vocat, vt sententiã ferat. Vineam enim Domini exercituum, domus Israel est, & vir Iuda germen eius, adeo apertum est ius, vt nullus, quantuncunq; impudentissimus, inueniatur, qui non aduersum vineam sententiam ferat. Quid est, inquit, quod debui facere vineæ meæ & non feci? Ecce paratus sum iudicium subire, prodeat aliquis vestrum in mediũ, & excoget an aliquid fuerit à me prætermisum, an possit me accusare de aliqua re, an possit vinea aliquam excusationẽ adferre, quare protulerit vvas acerbãs. Nam si hoc demonstraretur factum, in me omnis deuoluatur culpa, à me fuisse certatum iudicetur: Maxime ostenditur iudicis æquitas, & actoris iustitia, cum reus suæ causæ iudex cõstituitur. Sic Nathan missus ad Dauid sub inuolucro parabola; ipsomet Dauidem suæ causæ iudicem constituit. Sic Christus redemptor noster Matthæi 21. ipsoimet Iudæos coegit aduersus se senten-

se sententiam ferre in parabola vinea. Inexcusabilis est omnis homo qui iudicat, cum in quo iudicat alium, se ipsum condēnat, ad Rom. 2. Idem apud Oseā legimus cap. 4. Audite, inquit, verbum Domini filij Israel, quia iudicium Domino cum habitatoribus terre, non est veritas, & non est misericordia, & non est scientia Dei in terra. Quasi dicat, de quibus terre habitatores accuso, ipsi sententiam proferant, de qua re videndus est Chrysost. homil. 4. De prouidentia, siue de fato caeca finem. Cum se iudicio subijcit, ipse in modum proponit, quam aduersus homines accusationem habeat, & iustissimam exposulandi rationem, quod prolixius atq; clarius quam alibi apud Ezechielem fecisse legimus cap. 20. vbi post commemorata quamplurima mala dāis collata beneficia, & mala & infanda illius gentis facinora, tandem, inquit, in manu valida, & in brachio extenso, & in furore effuso regnabo super vos, & adducam vos in desertum populorū, & iudicabor vobiscum ibi facie ad faciem, sicut iudicio contēdi aduersus patres vestros. Et ita in psalmo 59. cum propheta sanctissimus diuino spiritu afflatus optimè intelligeret hoc Deo val-

de pla-

deplacere quod homines fatētur se iustissimo Dei iudicio condemnari, affligi, & torqueri, & multo minus Deum exigere, quam sibi ipsis commissum, & promeritum (sicut Iacob 2. dicitur: Misericordia super exaltat iudicium, & sicut ab Ezech. 16. cap. dictū est: Non feci iuxta scelera tua in omnibus vijs tuis, vbi Hieron. inquit, Et cum te subuertero, tamen minus in te ira meae exercebo, quam meruisti) ideo inter alia quibus suum profitebatur crimen, vt veniam consequeretur: Tibi, dicebat, soli peccaui & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris, Ideo inquam, grauior me peccasse fateor, & meum pro malo crimen omnibus, & me ipsum in mea causa iudicem cōstituo, quia hoc te sollicitè exigere sapius aduerto, & inde colligo hoc nimirum tibi placere, vt homines de suis factis iudicent. Sic dicebat Paulus: Si nos ipsos diiudicarem^{us} 1. Cor. 11.

non à Domino iudicaremur: Tum vltērīus vt inde sequatur, quod cum te aliorū subijcās iudicio, pro te iudicent & sententiam ferant, cum ego fatear me longè grauiora commeruisse mala quam sint illa quibus iniquitas purgatur mea, facit etiam, & ad id quod

agimus

agimus lectio alia huius versiculi quam habet Hieron. super epist. ad Roma. & lib. 2. ad Iovinianum; Et vincas cum iudicas. Ideo inquit, tibi peccasse fateor, vt cum tu iudicas, cum affligis, cum supplicium sumis, tuę iustitię integritas appareat, quę non finit peccatum impunitum, sicut apud Iob 9. legitur. Verebar omnia opera mea sciens quod non parcis delinquenti: tum vincas cum iudicas, quia minus affligis, minores pœnas sumis quã vt crudelis, & durus esse videaris, quã vt aliquis asserere possit te potentia vt i, & non summa equitate, & misericordia. Non queri possumus quod Deus dure agat nobiscum, multo nos durius cum Deo agimus, vt docet Saluianus lib. 4. de prouidentia, cuius verba sunt, Exacerbamus nos Deum impunitatibus nostris, & ad puniendum nos trahimus inuitum, vim vt ita dixerim, facimus pietatis suę, ac manus quodãmodo afferimus misericordię suę. Cuius benignitatis sit, vt velit nobis iugiter parcere, cogitur malis nostris scelera quę admittimus vindicare, & ideo impie in calamitatibus nostris seueritatem diuinã accusamus. Vnusquisq; nostrum se punit, & ideo propheticum hoc ad nos di-

citur:

citur: Ecce omnes vos ignem accenditis & vires præbuitis flammę Esa. 50. Hac ergo de causa propheta oēs cõuocat & ad attendendũ inuitat, quia iudiciũ Dño. cum populo suo:

Popule meus quid feci tibi aut quid molestus fui tibi?

Incipit propheta ipsius Dei causam agere, & cū populo sicut illi fuerat præceptũ dicitur, & quemadmodum apud alios prophetas cum iudicium est Dño cū hominibus, ipse ex sua parte proponit quã ex postulandi ratione habeat, licet etiã in isto loco facere videmus, cum dicat: Popule meus quid feci tibi & vtitur interrogatione, vt maiorem emphasisim habeat accusatio, & cõmemorat beneficia illi collata, vt ex pbret ingratitudinẽ. Hęc certẽ annotatione & vehemẽt admiratio non dignum mihi esse videtur, quod hic sub illis verbis indicatur, quod cum de populo illõ vehementer conqueratur ac exstulret Deus, verbis tamẽ vtitur, quibus valde benignitatem & beneuolentiam suam erga illos ostendat. Cum dicere posset, popule nequam & ingratisime, quid ego feci tibi, vt me præterito gloriam meam

commu-

cōmutares & idolis tribueres? aut in qua re tibi vnquam fui molestus? Non sic loquitur, sed: Popule meus, inquit, quem non hęc verba emolliant? O admirabile Dei erga homines ingratissimos benignitatē & amorē! Populum suum appellat quem infandis facinoribus implicatum videbat, vt vel isto verbo eorum corda ad respiscendum concitaret. Sicut & Iudæ dixit: Amice ad quid venisti? Quid, inquit, feci tibi? vt cum aduertat nihil nisi beneficiā pręstitisse cōpungatur homo, & poenitentia (Dauid imitatus) agat, cū quæ Deus sic dignatus est diiudicari cū ille peccasset in Bethsabeæ: Ego, inquit, vñxi te in regem Israel, & ego erui te de manu Saul, & dedi tibi domum Israel & Iudæ, & si parua sunt ista, ad iusticiā tibi multo maiora. Sic præloquendo mollire studuit tenerum cor, vt melius & profundius vulnerare posset, protinus inferendo: quare ergo contempsisti verbum Dñi vt faceres malum in cōspectu meo? sic populum suum appellat, quos apud Esaiam filios dixerat, & apud Ezechielem, & apud Matthæum filios regni appellauerat, & in Exodo & aliās sæpius. Suū ergo vocat, quia eū creauerat, quia ex seruitute Aegyptiaca liberauerat, quia

rat, quia

rat, quia in peculium ex cunctis gentibus eū elegerat, non tamē quod ritē eū coleret, aut beneficiorū memoriā gereret. Quid feci tibi, quod non debuisses facere. Imò quid facere debui quod nō fecerim? aut in quo molestus fui tibi? vel vt in Hebręo habetur: quo labore te pressi? D. Chryso. homil. 5. in epist. ad Rom. Hoc ipsum est, inquit, quod maxime omnium lamētor ac deploro, quanquā quid tandem est, quod Deus non fecerit vñā nobis ipse amaretur? quid autem non est cōmmerus? quid omisit? illum iniuria affecimus nihil sane commeritum, sed acceptis ab illo infinitis ijsq; archanis beneficijs auersati sumus vocantem, & vñde quaq; ille etantē, ac nec sic quidē de nobis ille poenas sumpsit sed adcurrunt ipse ac resistentes fugitatēsq; inhibuit, ipsi tamē ab illius manibus excusati ad Diabolum transfugimus: ac ne sic quidē destitit ille, sed & sexcentos rursus misit prophetas & patriarchas angelos. At nos legationē non solum non admisimus, sed & legatos nobiscum agentes iniuria affecimus, ille autem nec per hęc quidē nos respuit, sed quod facere hi solent, qui vel vehementissimē cum amēt negliguntur, tamē circumiēs

V

ad om-

Matth. 26.

1. Reg. 12.

Esa. 1. 11. 63

Ezech. 16.

Matth. 8.

Exod. 4.

ad omnes adit, tum in cælo, tum in terra se-
 fe manifestās, cōgressusq; nūc cū Hieremia,
 nunc cum Michæa, non vt grauaret, sed vt de-
 fensione vteretur, vel super his que in ipsum
 à nobis commissa fuerant: quin & vna cum
 prophetis ad illos accessit, qui ipsum auerfa-
 rentur, paratus etiam ac postulans ad ratio-
 nis reddendæ calculos descendere, tum au-
 tem ad omnia furdos ad colloquium secum
 trahens: Popule mi, inquit, quid feci tibi aut
 quid te attristauit? Responde mihi. Hæc ille,
 iudicio contendit, & vt populus in medium
 proponat si quid habet efflagitat, vt respon-
 deamus postulat. Sic Esaia 43. Responde si
 quid habes, vt iustificeris. & cap. I. Venite at-
 guite me, dicit Dominus. Quo verbo hoc in-
 sinuare videtur, nihil populum illum habere
 quod respondere possit, omnē prorsus excu-
 sationem tollit, quod apertè indicare visus
 est, cum Esaia 5. nō expectata sentētia sic per-
 git, Et nūc ostendam vobis quid ego faciā
 vineæ meæ, quæ nullam potest habere re-
 sponsum.

*Quia eduxite de terra Aegypti, & de
 domo seruentiū liberavi te, & misi an-
 te fa-*

*refaciem tuam Moysen, & Aarō &
 Mariā: Popule meus memento quæ so-
 quid cogitauerit cōtra te Balach Rex
 Moab: & quid respōderit ei Baalā fi-
 lius Beor, de Sethim vsq; ad Galgal, vt
 cognosceres iustitias Domini.*

Quæ verba quia præclare, vt nihil super-
 addi possit, doctissimus Hieronymus,
 est interpretatus, illius verba in mediū pro-
 ponere non grauabor: An, inquit, beneficia
 mea cōtūmeliā interpretaberis, & peones-
 carneq; Aegyptias desiderans, dolebis te e-
 ductum de terra Aegypti, ac de domo serui-
 entis meo auxilio liberatū, quia deducto-
 res tibi Moysen amicū meū, & Aarō sacerdo-
 tē meū, & Mariā pphetā meā. Ea cōmemorat
 quæ non molesta populo illi fuere, sed valde
 grata atq; iucūda: cōtra vero si cōmemoras-
 set, quid pro his beneficijs molestiæ & ingra-
 titudinis populus retulerit, accusationē qui-
 dē reddidisset vehemētiorē, & facili⁹ esset di-
 iudicare quā iustus ac misericors Deus extite-
 rit: cōtra vero quā ingratus atq; iniustus po-
 pulus eius. Nā cū illū ex Aegypto eduxisset,

continuo vitulum conflatilem fecit, eiq; diuinos retulit honores, cum duces illis Moyses & Aaron contulisset: illi contra parū abfuit quin illos lapidaret. Appellat Aegyptios seruiētes, quia descendebant ex Mezraim filio Cham, qui seruus fratrum suorum constitutus est à patre suo Genesis 9. vel quia gentiles cum essent, tali nomine appellabantur à Iudæis, sicut constare videtur ex oratione Hieremias: Serui dominati sunt nostri. Sequitur apud Hier. Quod si hoc tibi parū videtur, recordare illius temporis, quando Balach Rex Moab, Baalam diuinum aduersum te mercede conduxit: & vide quomodo contra voluntatem suam cupiens tibi maledicere, hariolus benedixerit, de Sethin vsq; ad Galgal totū exercitum Israel oculis lustrans, & mutas loca, quasi ego non possem cum pergente pergere, & cum transeunte transire, & hoc feci ut misericordias meas & iustitias noscerentur tibi, qui tantum te amem, ut cum quotidie ore blasphemantium maledicaris tibi ab inimico non permiserim maledici. Hæc ille. Cū prohibuisset Baalam ne malediceret, illi statim cum filiis Madiā fornicati sunt, imo multa adhuc silentio præterit quæ non commemorat, nam

rat, nã cum eū populū introduxisset in terrã quã promisit, peiora operatus est, quã illi qui in ea antea habitauerat: & quod maius omnibus est, quū promissiones adimpleret patriarchis factas & homo fuisset effectus, populus illum negans crucem ei parauit & mortem, Quibus verbis facile docuisset se non potentia opprimere, sed potius summa æquitate simulq; misericordia uti.

A Sethin vsq; ad Galgal.

Noluit propheta multum immorari in commemorandis beneficijs plurimis exhibitis Iudæis, & ideo vno verbo dixit: Memeto quæso, & in memoriam reduce beneficia omnia tibi collata, ab illo tempore quo egressi ex Aegypto peruenistis in Sethin, vsq; ad tempus quo peruenistis in Galgal. Nō opus est, quasi dicat, commemorare omnia: tam multa sunt & tam vobis nota ut non sit opus in his immorari. Sethin, inquit, Hieron. est locus in quo Balach Rex Moabitarum aduersus Israel congregauit exercitū, homonymos arboribus quæ per heremū montis Sina hodie quoq; gignuntur, de qua re Numer. 25. mentio fit. Galgal locus est contra oriē

tem Iericho vt habetur Iosue 15. in hoc loco post tráfitum Iordanis foederis arca requieuit, & ibi altare ex lapidibus Iordanis à Iosue erectum est, ibi celebratum est pascha: Hic omnem virilem stirpem in deserto procreatam Iosue circúcidit, Iosue. 5. Atq; inde sortitus est, mea sentétia, hoc nomen. Ná Galgal auctore Hieronymo, Hebræis volutabrum, rotam, aut circulú significat, cui pars abscissa nó erat absimilis. Iosephus vero. lib. 5. antiquitatum cap. 1. libertatem hanc vocé significare affirmat. Trásgressi enim fluuiú, tandem se & ab Aegyptijs & ab ærumnis in deserto exantlatis liberatos existimabant, quæ omnia magnam dedere idololatriæ occasionem tempore religionis aduersæ: nam cum principio hic arca quieuisset, loco nihil sanctitatis quasi hereditario iure accessisse opinati sunt, atque indè pseudo-prophetæ lucro studétes ansam acceperút vt homines ad idolorum cultum in illo loco faciendum allicerét, & propterea locú illú abominati sunt prophetæ, quod in eo facerét idolis sacra Israëlité. Et sic Osee 4. dicitur: Nolite ingredi in Galgala, nec ascédatis in Bethaué. & Amos 5. In Galgala nolite intrare

trare & c. 4. Venite ad Bethel, & impie agite ad Galgal, & multiplicare preuaricationé. Et Osee 9. omnes nequitie eorum in Galgal, quia ibi exosos habui eos. Etc. 12. frustra erát in Galgal bobus immolantes. Recordare igitur propheta, inquit, malorum quæ toties in Galgala cómisisti, & facilè intelliges me iuste de te cóqueri. Eo etiam loco postea Saul prior illius géctis Rex à Samuele vnctus est. 1. Reg. 11. quod locú adhuc magis inuisum Deo & pphetis reddidit, atq; ita Hebræi húc locú in quo dicitur, de Sethin vsq; ad Galgal, exponút, ab eo tépore quo fornicati estis in Madiá, vsq; ad tépus quo Saul apud Galgal est vnctus in Regé. Recolite in memoriam quæ mala operati estis & quæta bona vobis fecerim & meá in vos misericordiá cognoscetis: quod si hæc omnia in memoriá reduxeritis facile intelligetis, quam iustam expositioni causam habeam, facile vos accusabitis iustissimo iudicio vobiscum agi.

Quid dignum offeram Domino?

Proposuit propheta, Dei nomine, aduersus populum illú accusationé, & vt respóderet, si quid pro se haberet efflagitauit.

Cum autem nullam prorsus responsionem habere posset, suam recognoscens ingratitude in hæc verba prorumpit. Quid dignum offeram Domino pro tot tantisque beneficijs acceptis? Certe nihil apud me inuenire possum, quod illi offeram, ut dignum aliquid rependam: & licet, accusatio ipsius Dei aduersum omnes duodecim tribus fuerit, quibus omnia illa quæ commemorauit contulit beneficia, tamen hæc responsio cum respicientis animi, & recognoscentis ingratitude, & peccata sua sit, non omnium esse videtur, sed solum duarum tribuum Iuda & Benjamin. Cum enim apud Oseam legamus cap. 1. Non addam ultra misereri domui Israel, sed obliuione obliuiscar eorum, & domui Iuda miserebor, & saluabo eos in Domino Deo suo. Nunquam decem tribus ad hunc statum respiscendi deuenisse credere par est, & sic cum in captiuitatem ductæ fuissent, ut constat 4. Reg. 17. nusquam iterum in regionem suam sunt reuersi, nec illorum memoria extat vlla, nec diuina vnquam recognouisse beneficia, nec suorum peccatorum, ut de eis vere penitentiam agerent fuisse recordatos credimus, nec in hanc vnquam venisse mentem, ut Deo quidpiam

retribuere

retribuere, aut hac sollicitudine premeretur, quid Deo Optimo maximo esset referendum, quod ei gratum esse posset. At duas tribus penitentiam egisse, & sua recognouisse peccata, propter quæ merito fatebantur miseram pati captiuitatem, in qua detinebantur: inde colligimus, quod per Zorobabelem, Nehemiam, & Esdram ad patriam suam iterum sunt reuersi: & ex duabus tribus legimus septem millia virorum reliquisse sibi Deum qui ante Baal genua non curauerunt: semper libenter aliquos reperire, qui pro peccatis suis Deum deprecarentur: & illorum hæc esse videtur verba, qui inter illos beneficiorum Dei memoriam recolentes, quærent aliquid, quod pro tantis beneficijs Deo rependat, & ea quæ homines in pretio habere solent, & quibus existimant Deum placari posse, recensere incipiunt, & tamen qui hunc animum gerunt videtur suam recognoscentes indignitatem hæc omnia parui facere, & de his omnibus ambigere, quia non talia esse conspiciebant quæ numerum beneficiorum exequaret, aut quæ Deum placare possent si nuda considerentur. Et hunc sensum indicare videtur verba trium puerorum Daniel. 3. cap. quorum verba sunt. Et non est

3. Reg. 19.
Ad Ro. 11.

in tēpore hoc princeps, & dux, & ppheta, neq; holocaustū, neq; sacrificiū, neq; oblatio, neq; incensum, neq; locus primitiarū corā te, vt possim⁹ inuenire misericordiā tuā, &c.

Curuabogenua Deo excelfo?

EStne, quasi dicat, tanti valoris genuflexio, & corporis humiliatio, vt protot beneficijs Deo rependatur? absit, inquam, vt quis recognoscens Dei beneficia, hoc apud se existimet satis se Deo præstitisse, quod caput detegat, genu flectat, pecc⁹ percutiat suū, aut hæc exteriora religionis signa tantum faciat, quæ & Phariseum illum, qui in tēplum ascendebat fecisse legimus, Deus enim cum spiritus sit, in spiritu & veritate vult adorari, & ideo si sine spiritu hæc exteriora fiāt, apud Deū qui scrutatur corda & renes, cui⁹ oculis nuda & aperta sunt omnia, nullius esse pōderis censentur. At si hæc exteriora ex bona voluntate & humili animi deiectione fiant à nobis, vt interioris hominis affectus inflametur, & exterius innotescat, tū & prodesse plurimum arbitramur, & insanos hereticos nostri temporis, qui cęremonias omnes vanas & inutiles esse affirmant, cultumq; omnem

nem exteriorem damnent. Est enim cultus exterior, cultus interioris profelsio quędam signis corporeis significata, fieri quippe huiusmodi à nobis debent, vt corpore etiam Deū colamus, & vt vires nostras incitemus ad colendum Deum, vera fide, spe, & charitate. His nanq; visibilibus signis, vt docet Simplicius in Epictetū cap. 70. non quidem Deū ipsum cōmouemus, sed nos potius mobiles ad immobilē diuinitatem trahimus, nō secus atq; nauæ nauim appellendo resti in portum eiecta, vel fune prolato, non terram attrahūt sed seipsos, & nauim mobilē ad terrā trahūt immobilem: graui enim nos mole corporis oppressi, valde quidē egemus, ad somnolenti animi excitationem, cōmouentibus rebus, vt generosus equus itinere iam longo fatigatus, cum classicum personuit in robur erigitur, & stare loco nescit, micat auribus: ita rebus secularib⁹ enervata virtus nostra, externis & corporalibus incitabilis, siue vocum, siue figurarū indiget, vt animi nostri vigor spirituali operi robustius instet, & contemplatio nostra tātō acrius in sublime prouehatur, quāto magis attoniti⁹ antea obstupuerimus: in his affectum attendit Deus

potius

Luce. 18.

Ioan. 4.

Ierc. 17.

Ad Heb. 4.

potius quàm quæ sic offerimus, sic Genes. 3. ad Abel, & ad munera eius respexisse dominum legimus: Ad Caim autem, etiam si sacrificiũ obtulit, non respexisse. Et Gen. 8. Incensum Noe odorem suauitatis vocauit.

Quid offeram ei holocaustomata, & vitulos anniculos? Nũquid placari potest Dominus in millibus arietum, aut in millibus hircorum pinguium?

Pergit populus ille & alia addere quæ præstãtiora esse existimabat, & quæ maiori cura viderentur à Deo esse præscripta. Cum curuare genua Deo excelsio non tanti momenti res esse appareat, vt genu flexione satisfecisse arbitremur, ad Deum peccatis nostris merito iratum, placandum. Quid ergo? offeremus ei holocaustomata & vitulorum sacrificia, & animalium mactationes quæ ipse pro peccatis offerre in lege præcepit? minime quidem. Nec enim huiusmodi tanti facit Deus, vt quantũcunq; multa offeras his placari possit: impossibile est sanguinem taurorum & vitulorum, & holocausta medullata, & odorem arietum & pinguium hircorum

rum animæ lauare sordes. Quid enim boni potest habere pecudum sanguis effusus? Est hic primo aduertendum, sacrificiorum genera quæ in lege præcipiebantur in triplici esse differentia, vt annotatum legimus apud Iosephum lib. 3. antiquit. cap. 10. & ab Origine homil. 5. in Leuit. Cuius hæc sunt verba: Hostiarum quædam sunt Dei solius, ita vt nullus hominum participet ex ipsis, quædã sunt Aaronis sacerdotis & filiorum eius, quædam sunt sacerdotum & filiorum eorum, quibus edere liceret filiis Israel. Igitur cum istæ sint hostiarum differentia, illam quam diximus solius Dei esse aliquando holocaustoma nominari inuenimus, aliquando vero non holocaustoma, sed holocarpoma, veluti dicamus, quod totus fructus sit, scilicet qui Deo offertur. Hæc ille. Cùm ergo primum & præcipuum sacrificium illud sit quod totum Deo offerebatur, vt placet D. Tho. in. 1. 2. q. 102. ar. 3. ad 8. arg. ad diuinæ maiestatis cultum, vt quemadmodum totum animal in vapores resolutum ascendebat, ita etiam illo sacrificio significaretur totum hominẽ, & omnia quæ ipsius sunt Dei dominio esse subiecta, & illi esse offerenda. Inde populus dicit:

Offeremus

Offeremusne ei illa sacrificia quæ primatū inter alia obtinent, & quæ omnia in eius cultum cedūt? At neq; hoc aliquid habet, quod coram Dei oculis placeat, non si etiam vitulos anniculos, aut pingues arietes, & hircos ei litemus. Certū est enim, q̄ nec si millia millium taurorum arietum aut hircorum ei offeramus quidpiam præstabimus, quod scelerū nostrorum magnitudinem exæquet, neque talis est Deus, qui hisce animalibus oblati placari à furore possit: Holocaustis nō deletur: Neque carnes sanctę malitias nostras auferēt à nobis. In hoc pleriq; ex Iudæis versabantur errore, vt satis suis rebus cōsultum esse arbitrarentur, satis se fecisse Deo existimarent, satis pie, satis religiose agere, si templa, si aras hostiarum sanguine cruentarent, si sacrificia lege præscripta pro peccatis offerrent suis, si vitulos, si arietes, si legis cæremonias, iuxta litterę sonum exteriorem, & eius corticem obseruarent, quāuis ille grassator, adulter, veneficus, & parricida esset. Quē eorum errorem satis aperte qui hic loquuntur, conuincere videntur, cum aperte fateantur nequaquā hisce sacrificijs aliquid Deo offerri, quod illi gratum sit, aut quod eius furorē placare

*Psal. 50.
Iere. 11.*

placare possit. Sic & Osee 5. In gregibus suis & in armētis suis quærent dñm & non inueniet: vnde fit vt haud mediocris, sed grandis sese offerat disputatio de hac re, & quæ nos veluti inuitos videatur cogere, à cōmētario vū lege aliquātulū digredi: sed ideo libētius faciemus, quod de hac re quā plurima extāt prophetarum loca, quorū intellectus ex huius disputationis solutione pendere videatur: Præsertim cū inter sanctos doctores nō ita cōueniat de hac re, vt prolixiori disputatione non indigeat, breuius tamen de hac re agemus, quam res tanta postulabat, cum latius in libro quē de sacrificijs paramus, sit agendum. Quod in hoc loco difficultatem ingerit, illud est; quod cum tanta diligentia in veteri testamento huiusmodi sacrificia fieri à Deo præceptum esse legamus, & pro peccatis hominū tot extent institutæ animalium mactationes, vt patet in Exodo, in Leuitico, & Deutero. Cū David moriēs 3. Reg. 2. sic filium sit alloquutus: Esto vir fortis, & obserua vt custodias mādāta Domini, vt ambules in vijs eius, & custodias cæremonias eius, & iudicia, & testimonia sicut scriptum est in lege Moysis. Cū psal. 65. dicat:

Introibo

Introibo in domum tuam, holocausta mendullata offeram tibi. Vt multa alia omittam, merito Iudæi in hanc sententiam deuenire potuerunt, vt hæc Deo placere, ac talia esse quæ iratū Dñm placare possent affirmarēt; nam alias quorsum precor ipse tā sollicitè hæc offerri præcepit? quorsū tā multa de hisce rebus præscripsit? quorsum Moyses obseruātibus tam ingentia bona promittit, violentibus comminatur mortē? Nūquid decipit Moyses illos dum per singulas leges ponit: hæc dicit Dominus? Verum si diligenter euoluamus prophetarum volumina, non solum reperiemus nostrum Micheam, aut horum verborum authores in hac fuisse sententia, vt huiusmodi sacrificijs Deum nequaquā placari posse asseuerent, sed etiam & cæteros vates hoc fuisse vaticinatos, & populum de hac re sæpius admonuisse facile erit demonstrare. Sic apud Dauidem legimus psalm. 50. Quoniam si voluisses sacrificium dedissem utiq;, holocaustis non delectaris. Quod clarius in Hebræo assertū legimus. sic enim Hebræa traditio habet: Quoniam non vis sacrificiū & dabo? holocaustis nō delectaris. Idē psal. 49. docebat dicens, Nō in sacrificijs tuis

arguam

arguam te non accipiam de domo tua vitulos, neq; de gregib⁹ tuis hircos, quoniā meæ sunt omnes. ferę siluarum, iumēta in montibus, & boues. cognoui omnia volatilia cæli, & pulchritudo agri mecū est. si esuriero non dicam tibi, meus est enim orbis terrarum, & vniuersa quæ habitant in eo. Nunquid manducabo carnes tauroꝝ, aut sanguinem hircorū potabo? quasi diceret. Nunquid carnis est Deus, vt ex his aliquam vtilitatē capiat, aut hisce cibis vescatur, aut sufficitibus pinguedinis. & carniū nidoribus delectetur? Nam de dēmonibus, an ex istis aliquam delectationē capiant, vt pro statu suo possunt, contentio esse videtur. Basil. super cap. 10. Esa. ac Orig. lib. 7. contra Celsū, affirmare videntur. Porphyrius dubius atq; anceps apparet, vt constat ex Theodoro to lib. de curandis Græcorū affectibus cap. 3. de dijs & dēmonibus. & cap. 7. de sacrificijs. & ex D. Cyrillo lib. 4. cōtra Iulianū, licet de malis expressè affirmet lib. 2. de abstinentia ab animalibus. August. vero li. 10. de ciuit. illos nō delectari cadauerinis nidoribus asserit, sed diuinis honoribus. Sed reuertamur vndē digressi sumus, clarius etiam id probari vide-

X tur

tur psal. 39. Sacrificium & oblatione nolui-
sti, aures autem perfecisti mihi: holocausti
& pro peccato non postulasti. Quem locuti
tinus Paulus tractans ad Hebræos id. sic cle-
re exponit, vt cum tantus accesserit inter-
pres: omnium aliorum interpretatio faciliat,
reius verba sunt: Impossibile est sanguine
taurorum aut hircorum auferri peccata, ideo
ingrediens mundum, dicit: Hostiam & obla-
tionem nolui, corpus autem aptasti mihi:
holocausta mala & pro peccato non tibi pla-
cuerunt: tunc dixi: Ecce venio: Superius dicitur
quia hostias & oblationes & holocausta
ta, & pro peccato nolui, nec placita sunt tibi
quæ secundum legem offeruntur, tunc dixi,
Ecce venio, vt faciam Deus voluntatem tuam.
Sed vterius pergamus, & alios prophetas
attendamus in hoc consensisse. Sic apud Esaiã
cap. 1. legimus: Quo mihi multitudinẽ victi-
marum vestrarum dicit Dominus? Plenus sum.
Holocausta arietum, & adipem pinguium, &
sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircor-
um nolui. Cum veneritis ante conspectum
meum, quis hæc quæsiuit de manibus ve-
stris? ne offeratis vltra sacrificium frustra. Et
cap. 43. vt citatur à Theodoro lib. 7. de
sacrificijs.

sacrificijs (Nam Latina nostra editio paulo
aliter habet) Non te vocavi Iacob nec laborare
te feci Israel, non tulisti mihi pecudes
oblationis, neq; in sacrificijs tuis glorifica-
stus es, non seruisti mihi in muneribus, nec
laborare te feci in thure, neque comparasti
mihi argento Thymiana, neque adipem vi-
ctimarum tuarum concupiui. Ostendit le-
galium victimarum species esse inutiles.
Subdit Theodorus; Simile per Hieremiã
cap. 6. dicebat: Vt quid mihi thus de Sa-
bia offertis? & calamum suaueolentem de
terra longinqua? holocausta vestra non sunt
accepta, & victimæ vestrae non placuerunt
mihi. Et cap. 7. Vt quid confiditis in verbis
mendacij quæ non proderunt vobis? Tem-
plum Domini, Templum Domini, Tem-
plum Domini, Et cap. 14. Cum ieiuniaue-
rint non exaudiam preces eorum, & si ob-
tulerint holocausta & victimas, non susci-
piam ea. Amos 5. Proieci festiuitates ve-
straras, & non capiam odorem coetuum ve-
strorum; holocausta vestra non suscipiam.
Malachias. 1. Non est voluntas mea circa
vos, dicit Dominus, & sacrificium acce-
ptum non habebō ex manibus vestris, &
denique

denique toties omnia quæ illius sunt legis reijcit, & asserit non probare, vt frustra in re non necessaria immoremur, in adducendis testibus, à qua difficultate facile se expediunt. Dicitur Cyprianus lib. 1. aduersus Iudæos cap. 16. Et Tertullianus lib. 2. aduersus Martionem, & Irenæus, & Hieronymus, Esaiæ 66. vt alios mittam. Aiunt enim hæc omnia prophetarum dicta, quibus asseritur Deum sacrificia illa noluisse, nec postulasse, esse intelligenda post Christi tempora, & legis euangelicæ promulgationem, quando oblato illo vnico sacrificio Christi in ara crucis omnia illius legis cessauerunt, & non solum ociosa, sed & mortifera esse cæperunt, quæ si sset amé aliquo tēpore videtur affirmare, & illa fieri postulasse, ac sibi placuisse. Verum D. Hiero. solertissimus prophetarū interpretres, contrarium affirmare videtur Esai. 1. & 6. Deum, scilicet, illa sacrificia nunquā voluisse. Cū enim propheta Esaias dicat: Nolui, præterito vtens, se nunquam voluisse affirmat. Præteritum enim tempus omne tempus includere annotauit ipse Hierony. Malach. 1. Pro hac re est locus præclarus psal. 1. Vbi beatus dicitur, qui in via impiorū non abiit:

abiit: at non sufficit non abiisse, sed necesse est, quod nec abeat, nec abiturus sit. Idem notauit Ambro. ad Roma. 1. & lib. de Abraham cap. 8. & adducit locum Matth. 3. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, cum semper in filio acquiescat pater. Annotauit hoc etiam R. D. Kimhi in psalm. 4. & docuit hoc Aristote. lib. 4. physicorum, & Plato in Timæo, quod tempus præteritum, præsens, & futurum includat, & appellatur à Græcis iste modus loquendi antichronismos. vt annotauit Eustachius Iliados 1. & à sententia Hierony. stare primum videtur, quod Deus cum spiritus sit, nihil vtilitatis ex huiuscemodi animalium mactatione percipere potest. Nam quid precor cælestis in se boni potest habere pecudum sanguis effusus? nisi forte existimemus Deum eo vesci quod homines aspernantur attingere? Quid cōmodi Deo prouenire potest opimas & pingues hostias, quasi esurienti mactare? profundere vina tanquā sitienti? nequaquam ergo credere par est, Deum qui in spiritu & veritate coli vult, hæc aliquando quæsiuisse, tanquam sibi placerent, aut huiusmodi mactationibus placari debuisse.

Iodth. 4.

Sed potius mente pura, sancta, & iusto animo & pectore. Hoc gratum est sacrificium in quo mens colentis seipsam Deo immolantem victimam sistit. Qui innocentiam colit Domino supplicat, qui iustitiam Deo libat, qui fraudibus abstinet propitiat Deum, qui hominem periculo furripit, opimam victimam cedit. Et ita Porphyrius lib. 2. de abstinentia: Oportet ut similes Deo effecti nostram ipsorum mentis elevationem sacram hostiam Deo offeramus. Tum si gentilium sapientes atque poetas merito reprehendimus, quod Deos suos asserant fuis libaminibus gaudere, eaque potissimum causa libenter ad Aethiopiis sacrificia proficisci: & Hectorē illis valde fuisse charū quod illorum aras sacrificijs huiusmodi nunquam vacuas passus est esse, & denique ista querere & postulare ab hominibus: quid asseremus nos, Deo placere ista aut tanti valoris esse ut hisce delectetur? hisce placari possit? minime quidem. quod & ab ipsorum sapientibus reperiemus fuisse reprehensum. Sic Senecam apud Lactantium inuenimus lib. 6. cap. 25. dixisse: Non immolationibus & sanguine multo colendus est Deus, sed mente pura, bono, honestoque proposito.

Non tem-

Non templa illi congestis in altitudinem saxi struenda sunt, in suo cuique consecrandus est pectore. Quod clarius apud Trimegistum reperimus in dialogo quem Pymandrum appellauit. Cum exaudisset Aselepium quærentem à filio suo, Vtrum placeat patri eius offerri thus, & alios odores, ad sacrificium Dei, exclamauit: Bene bene, omni nate: est enim maxima impietas, tale quid de vno illo ac singulari bono in animū inducere. Hæc & his similia huic non conueniunt, omnium enim, quæcunq; sunt, plenus est, & omnium minime indigens. Nos vero gratias agentes adoremus. Huius enim sacrificium sola benedictio, summus Dei colendi ritus est, ex ore iusti hominis ad Deum directa laudatio: quæ tamen ipsa, ut Deo sit accepta, & humilitate, & timore, & deuotione maxima opus est. Et D. Cyrillus lib. 9. contra Iulianum, Poëtæ cuiusdam verba ad hoc adducit, quæ sic habent:

Τῆς οὐδὲ μῶρος καὶ λίαν ἀνεπιεικῆς
 εὐπίστεως ἀνδρῶν, ἅς τις ἐλπίζει θεοῦ
 ὁ εὖν ἀσάρεων, καὶ χολῆς παρεμβάνης
 ἂ καὶ κυστὶ πινῶσιν εὐχὴ βρωστικῆ
 καί τινι ἀπαιτίας καὶ γόργου λαχρῆτι τίθει.

X 4

Quis

Quis est adeò stultus, quis adeò credulus

Et imperitus, ut deos ipsos putet

Fumante billi, & carne nudis ossibus

Quæ vel laborans famæ non esset canis

Letari, & ipsum id accipere honoris loco?

Neq; opus esse censeo in re tã manifesta immorari, plura licet reperire apud Arnobiũ lib. 7. contra gètes, & apud Eusebium lib. de præparatione euangelica 4. cap. 4. & 5. Theodoretum & Cyrillum & alios. sed adhuc sententiam Hiero. cõfirmemus. Nam aliàs, si illa sacrificia aliquando Deo placuissent, nõ alia ab illis cultoribus Deum exegisse scripturæ sacræ demonstrarent. At frequentissime legimus illis repudiatis, alia quæ sibi placeret efflagitasse, non ergo credendum est illa voluisse. Sic psal. 4. cum explicaret Dauid, quale ex hominibus Deus sacrificium vellet, inquit. sacrificate sacrificium iustitiæ, & sperate in Dño. Quæ verba explicãs Aug. inquit, Sacrificium iustitiæ, quod Deo offerendum præcipit, est: Cor contritum & humiliatum. hoc enim sacrificium, nunquã despicit Deus. Sic psal. 26. Circuiui & immolau in tabernaculo eius, nõ animalia, sed hostiã iubilationis. sic psalm. 68. Laudabo nomen Dei cum cantico, magnificabo Deum in laude, & placebit

cebit Deo super vitulum nouellum cornua producentem, & vngulas. & psal. 105. Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis. & psalm. 49. cum illorum sacrificia, & animalium maçtationes repudiasset: Quid inquit, est quod Deo placet? Immola Deo sacrificium laudis: Redde altissimo vota tua. Osee 14. Reddemus tibi vitulos labiorũ nostrorum. Tertio confirmatur Hier. sententia, nõ si placeret hæc deo, & voluisset huiusmodi sacrificia sibi offerri, non locum vnũ assignasset, non certa animalia definiuisset, non hominum genus aliquod designasset, sed vbique, & quæcunque, & à quibuscunque offerri voluisset. Et deniq; ex sanctorum patrum sententijs, quas in medium adducemus, hæc sententia comprobatur, sed objectionem in principio factam dissoluamus) Nam si verum est, huiusmodi sacrificia Deum nunquam voluisse, quid ergo tanta diligentia in lege fieri præcepit, quod nobis obiebat Iulianus imperator, vt cõstat ex D. Cyrillo lib. 4. cõtra ipsum: Si Græcorũ, dicebat, sacrificia taxas, & criminis non parui rem esse ponis, necesse etiam erit Mosaicam legem accusare, præcepit oues maçtare, & similibus

milibus modis Deo offerre donorum oblationē. Ventum est ad ipsum articulū, vētū est ad ipsius rei cardinem. Vt ergo hunc dissoluamus nodum, illud ex sanctorum patrum lectione primum colligemus, quod licet verum sit summa cura, summaq; diligentia sacrificiorum genera, in veteri testamento fuisse præcepta, tamen nequaquam Deo hæc volente aut postulāte data fuisse, sed Iudæorū duritię illa cōcessa esse à coacto Deo, nam si diligenter ipsa veteris testamēti volumina euoluamus, reperiemus huiusmodi sacrificijs leges nequaquam fuisse à Deo cōcessas primum de Aegypto egressis, quod assertum reperimus apud Hieremiam cap. 7. Non præcepi, inquit, patribus vestris in die qua eduxi eos de terra Aegypti de verbo hoc locaustomatū seu victimarum, sed hoc dixi eis: Audite vocē meam, & ero vobis Deus. De qua re videndus Irenæus lib. 4. cap. 28. & 29. & sic R. D. kimhi in psal. 39. dicit: Quod principium præceptorum Dei ad Israël non fuit, nisi vt audiret vocem suam. & sic Exod. 15. in Mara dixit, Si audiēdo audieris vocem Dei, & quod rectum est in oculis eius feceris, &c. Leges autē illas de sacrificijs D. Tho.

affirmat

affirmat. 1. 2. q. 102. datas esse, postquam populus ille adorauit vitulū in Oreb. & sic R. D. kimhi loco citato dicit, quod nisi peccassent filij Israel illo peccato, leges de sacrificijs illis non fuissent concessæ. At ne huiusmodi sacrificia falsis dijs offerrent Iudæi, maluit potius sibi quam dæmonibus offerri, vt asserit Hieron. & super Ierem. cap. 7. & super Esa. cap. 1. vt sic illos in officio contineret. & ita Tertullianus lib. 2. aduersus Marcionem cum hunc nodum dissoluit fol. 183. sic ait: Sacrificiorum onera & operationum, & oblationum negotiosas scrupulositates nemo reprehendat, quasi Deus talia sibi proprie desiderauerit, qui tam manifeste exclamat. Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? quis quæsiuit hæc de manibus vestris? sed illam Dei industriam sentiat, qua populum pronum in idololatriam & transgressionem, eiusmodi officijs religioni suæ voluit astringere, quibus superstitione sæculi agebatur, vt ab ea auocaret illos sibi iubens fieri quasi desideranti, ne simulachris faciēdo delinquerent. Hæc ille. Diuus Chryostomus homil. 18. super episto. ad Hebræos, explicans verba illa psalm. 39.

Vt faciam

Vt faciam Deum voluntatem tuam, quoniam sacrificia non mundant homines, sed voluntas Dei: proinde igitur sacrificare non est voluntatis Dei. Et quid miraris, si nunc non est voluntatis Dei, si quidem nec initio diuinae voluntatis fuit? Quis enim, inquit, quae fuit ista de manibus vestris? quomodo ergo ipse imperauit, condescendens? hæc ille. Euthymius in psal. 50. tractans illa verba. Quoniam si voluisses sacrificium dedissem, quarit, Quomodo David si intelligebat hæc nequaquam placere Deo, sapius postea sacrificia obtulit? Respondet, illud non ex proposito, nec ex propria voluntate egisse, sed legis reuerentia, & quia noui sacrificij dies nondum venerat. Theodoretus de curandis Græcorum affectibus cap. 7. Cum ostendisset varios esse gentilium sacrificandi ritus, sic ait, Hæc autem ipsi retorquere fortasse audebunt in verum ac sempiternum Deum, audiunt enim & in sacris monumentis leges de sacrificijs latas extare, verum isti consilium, mentemque latoris Dei prorsus ignorant, Israellem enim longinquum tempus in Aegypto versatum, prauisq; moribus illius regionis imbutum, ab Aegyptijsq;

perdoctum idolis ac demonibus hostias immolare, ludis præterea choreisq; assuetum, ac musicis organis oblectari, iamq; in harum rerum habitum constitutum, liberare Deum desideras, sacrificare quidem permisit, non tamen omnia, nec falsis Aegyptiorum Dijs, sed sibi soli ac vero Deo, Aegyptiorum Deos sacrificium victimamque offerre. & subdit: Ne itaq; indignarentur si viderent antiquo illi rei diuinae ritu sibi penitus interdictum, prohibuit eos rem diuinam illis facere, qui dii veri non erant, contraque lata lege eis edixit, ut sibi vero Deo in sacrificium victimamque offerrent, quæcunq; prius impie venerati fuerant. & subdit: Itaq; sapientissimus medicus hoc remedij genus adhibuit Aegyptiæ egrotudini, dum sacrificare quidem ludæis ad eorum imbecillitatem indulsit. & post pauca concludit, Haud itaq; victimarum indigens Deus, nidorisue appetentior sacrificia illa instituit, Sed ut imbecillitati eorum sapienter hoc pacto leniterq; consulere. Hæc ille. Et D. Cyrillus lib. 4. contra Iulianum eidem obiectioni prolixè satis respondet, Sed nos breuius eius sententiam transcribemus: Permisit inquit, priscis, eruentis vti sacrificijs, dispensatio qua-

tio quædam erat, non tanquam rei necessa-
riæ mentio: Nec enim sanguine Deus habet
opus, nec tam crassum & carnalem require-
bat cultum, sed tenuem ac spiritualem, quo-
niam autem quodammodo impossibile erat,
nuper & vix abductum Israellem à cœdis &
irreligiosis moribus & abominatione Aegy-
ptiorū, cū adhuc imbecillā haberet mentē à
cōsuetudine remouere, legē illis instituit per
Moysem, permisitq; tūc subditis cultū iuxta
priscorum consuetudinē. Et lib. 9. cōtra Lu-
lianum, post multa quæ de hac re sapienter
dixerat, subdit: Ad illud autem nūc eundē,
vt recte doceatur, quod legalis cultus, quan-
tum ad litteras & figuras attinet, ex volun-
tate Dei non fuerit, vbique enim per pro-
phetas hoc dicit, & hoc ex prophetis docet.
& D. Augustinus lib. 18. cōtra Faustum
cap. 2. De sacrificijs, inquit, frequens est
sermo, Deum misericordiam velle, non sa-
crificium. & cap. 6. De sacrificijs autem ani-
malium quis nostrū nelciat, magis ea peruer-
so populo congruenter imposita, quam Deo
desideranti oblata. Rupertus Abbas super
6. cap. Esaiæ: Non me volente, inquit, Moy-
ses instituit ista sacrificia, sed permittente,
quia

quia aliter non poteratis à consuetudine ar-
ceri. sicut & libellum repudij dedit ob duri-
tiam cordis eorum. Et lib. 5. de victoria ver-
bi cap. vlti. sic ait: Secundum permissionem
loquutus est Dominus legem cæremonia-
rum siue sacrificiorum. videlicet, cōsideran-
do tūc temporis qualitatem hominum, qui
atque ab huiusmodi sacrificijs arceri non
possent, & si nō liceret eis Dño carnes sacri-
ficare, sine dubio dæmonibus sacrificarēt: &
Rabbi Moyse Aegyptius lib. 3. directionis
dubiorū cap. 33. prolixè satis hęc sanctorum
patrū sententiā multis adhibitis exēplis ex-
plicat, & licet affirmet omnes quos ipse vi-
dit Iudæos de hac sententia dubitasse, ipse ta-
mē asserit esse veram. Et quidē tot patrū tam
cōmunem cōsensum in medium attulimus,
vt disputationis nostræ difficultatē conside-
rās diligēs & acut⁹ lector, nō sine maxima ra-
tione nos tā longa fuisse vsos digressione in-
telligat, ex eorū em citatis verbis, quāti san-
cti patres illi⁹ legis sacrificia faciāt facile col-
ligemus, cū pmisisse illa Deū pleriq; asserāt,
& inutilia Theodoretus appellet, & non ex
proposito à sanctis viris facta addat Euthy-
mi⁹, & duritię Iudæorū coactū illa tradidisse
omnes

omnes fateatur. Verum præcepisse legimus, atque lege lata sanxisse: quæ diuinæ voluntatis indicium nobis præstât, & inde efficitur illa fieri voluisse, & cum fieret sicuti ipse fieri mandauit, grata sibi fuisse, & illud attulisse offerentibus cōmodum, ad quod afferendum erāt instituta. Nam cum sacrificia illa offerre, virtutis religionis, & pietatis actus esset, non poterat non placere Deo, non poterat non illi esse gratus, nisi aliunde vitaretur, nō poterat esse inutilis offerentibus. Ad de quod natura ipsa nos docet, Deū esse cui sacrificia sunt offerenda, tã in gratiarū actiōnem pro beneficijs ipsius, vt ad fontem illū vnde emanarūt referātur omnia, quã vt errorū veniam consequamur: nec solū hoc interius debere fieri, sed etiam exterius: Quippe cum animo corporeque constemus, animo atq; corpore à nobis colendus est. Sed quod hoc, vel illo oblato sacrificio exteriori id fieret, nec natura præfixit, nec Deus ipse lata lege cum primum hominem cōdidit, sed indifferens reliquit, quocunq; loco vellet, & quomodocunq; vellet homo offerret, quo interioris animi religionem testaretur: licebat ergo hominibus libere de bonis

bonis suis aliquid Deo offerre, siue fruges siue arborum fructus, siue animalia quæ magis ad hominum naturam accedere videntur, cum & animata sint & sensu prædita aliquo: nec poterat non gratum esse Deo, quod pia religione offerebatur. Cum ergo lata lege, quæ sacrificia exteriora ipse vellet præscripserit: non possum animo comprehendere, quomodo quæ sic offerretur non placerent, non grata essent, non maximam utilitatem afferret ita offerentibus. Accedit & his quod in sacris litteris legimus, prius illos viros Deo amicissimos, quos multum laudibus ipsæ efferunt, animalium sacrificia litasse, & huiusmodi offerre primum instituisse. obtulit Abel, ad quem Dominum respexisse legimus, de primogenitis ouium suarum: & Noe, quem uirum inuenit Deus qui præ omnibus illi placeret, ex tanto periculo liberatus, statim de cunctis pecoribus, & de cunctis volucris munera obtulit gratissima super altare, odoratusq; est Dominus suauitatis odorem. Abraham etiam sacrificans scribitur, vt alios omittam, quos certo sacra fecisse credimus, licet id scriptura taceat. At huiusmodi excogitationem temere extitisse aut

Genes. 4.
Genes. 8.

humano ingenio exortam vix adduci poterit, ut credā: Sed diuino potius nutu insinuatam: quomodo ergo coactum esse dicemus Iudæorum duritia hæc instituisse sacrificia, quæ tam longo sæculorum spacio recte facta fuisse legimus? Eusebius Cæsariensis lib. 1. de demonstratione euangelica, cum de veterum patrum sacrificijs disputaret, ait, viros illos sanctissimos facile cognouisse, magno se indigere obsequio erga Deum, si sua ipsorum delicta diluere vellent, intellexisse se precium debere ei, qui vitam animamque dedisset: Sed cum nihil præstantius aut pretiosius anima sua haberent quod dicarent, pro hac interim animalium vitam offerebant, ita suæ ipsorum animæ sacrificiū illud comparantes, quasi quoddam animalium precium Deo reddentes, Tum propere cum essent, præuidebant illustrem quandam & magnam hostiam ad homines olim venturam, quæ totius mundi expiatio existeret, cuius signa & notas ipsi tunc obibant: & cum præstantiora non haberent quæ Deo offerrent, in his signis detinebantur, & umbris veteri nostri sacrificij. hæc ille, & Iudæis ergo ex Aegypto egressis, idem facere prorsus li-

sus licuisse, quod à parentibus suis fieri debere accepissent, nemo negare potest, cum nec ipsi præstantius aliquid haberent quod Deo offerre possent. At in ea re ab illis erratum omnes videmus, quod conflati vitulo eos honores retulerunt, quos liberatori Deo erant relaturi, non autem quod vitulos aut arietes litassent, cum nec tunc quidem à Deo esset præscriptum, quid sibi vellet offerri. Postquã autẽ præscripsit, melius quã antea Deo placere debebant, & ad illa respicere: & odorẽ suauitatis odorari. Ecce ergo hisce argumentis probari quidẽ videtur, vetusta illa sacrificia, non solum permissa fuisse, sed nec ab illius legis cultoribus esse cõtemnenda: quin potius magnificienda, cum si rite fierent, illis placetur Deus, & efficeretur propitius atque erratorum veniam condonaret, & sic offerentes, misericordiam impetrarent. Quæ omnia colligi videntur ex verbis Danielis cap. 3. Cum enim pueri illi in maxima essent angustia constituti, ad Deum animos leuantes suos inter alia hæc asserunt. Et non est in tempore hoc, nec holocaustum, nec sacrificium, neque oblatio, neque incensum, nec locus

primitiarum coram te, vt possimus inuenire misericordiam tuam, quasi affirmant, si ista adessent, misericordiam possemus facile inuenire. Cū vero hęc omnia desint, ad vltimam anchoram cōfugimus, vt in animo cōtrito, & in spiritu humilitatis suscipiamur, ad internum inquā sacrificium, cū externū desit: sicut in holocausto arietum & tauro- rum, & sicut in millibus agnorū pinguiū, sic fiat sacrificiū nostrū in cōspectu tuo hodie, vt placeat tibi, scilicet ac si eo modo illa tibi offerretur. Iam ergo, vt hęc omnia quę tātū discordare vidētur, in cōcordiā redigamus, primū, duo esse sacrificiorum genera statua- mus: alterū, interius, exterius alterū, quod in- terioris quo animus Deo se offert signū esse debet. Secūdum, quod cūq; sacrificiū, vt Deo placeat, ab illo pcedat oportet qui & gratus Deo sit, & eius amicus. Prius em̄ offerentē re- spicit, vt in Abele factū esse legimus, nā ini- quorū dona Altissimi nō probat, nec respi- cit in oblationes iniquorū, nec in multitudi- ne sacrificiorū eorū propitiabitur peccatis, & victimæ impiorum abominabiles sunt Domino. Docebat hoc D. Cyrillus lib. 9. contra Iulianum, cuius verba sunt: Quod
autem

Genes. 4.
Prouerb. 15.

autem illis in quibus non est bonorum splē- dor, omnino inutilis sit cruentorum sacrifi- ciorum virtus, ipse tibi fidem faciet legisla- tor, dicens per Hieremiam: Cum ieiunaue- rint nō exaudiam deprecationes eorum, & si obtulerint holocausta non approbabo ea. Et iterum: Super quem respiciā, quam super mansuetum, & tementem sermones meos. Qui autem iniquus est, sacrificans mihi vitu- lum, sicut qui occidit canem: quia utē offert similitam, sicut qui offert sanguinem porci- num. Et Iob, Dominus, inquit, nō abiciet in- nocentem, omne autem donum impij non recipiet. Dixit & alibi sapiēs: Sacrificium ab iniusto oblatio maculata. Hęc ille. Et Hier. in Ecclesiast. cap. 4. Stulti, inquit, existimāt ob- latione munerū, Deo satisfacere posse pro peccatis, ignorantes hoc quoq; malum esse atq; peccatum: non obedientia & operibus bonis, sed donis & victimis emēdare velle qđ fecerūt. Et Porphy. lib. 2. de abstinētia: Nu- men, inquit, magis ad sacrificantiū animum & mores, quam ad hostiarū copiam spectat, Et alibi: Oportet igitur vt expurgatis mori- bus ad Deos accedamus. Imo apud Plautum sic legimus: Hoc in animū scelesti inducunt
suum

suum, Iouem placare se posse omnibus hostijs, & operam & sumptum perdunt, atque id ideo fit, quia nihil ei acceptum est à periuurijs. hoc autem sic clare à Christo in euangelio est traditum vt non indigeamus aliorum testimonijs, Matth. 5. si offers munus tuum ad altare & ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliare fratri tuo, & tum veniens offeres munus tuum. Itaque huic difficultati aliqui respondendum censent, quod cum prophetæ veteris legis sacrificia repudiant, eò quidem faciãt, quia nequã essent qui illa offerebant. Esaias certe ratione hanc assignare videtur: Quia manus vestræ, inquit, sanguine plene sunt, & sæpius prophetæ hanc causam tradit. Sed neque hæc responsio omnem difficultatem, mea sententia, euacuat: nam præterquã quod semper Deus septem millia virorum sibi reliquit, qui non curauerunt genua ante Baal, & semper iusti aliqui in illo populo fuerunt: tamen qui hic loquuntur, cum resipiscentes, dixerimus querere quid Domino offerrent, & nequaquam istis placari posse affirmant, non ea ratione id videntur asserere

serere, quod iniqui essent, qui illa offerebant, quod ipsi non ignorabant: sed quia hæc non tanti momenti etiam apud illos essent, vt Deum hisce placari arbitrarentur, præterea nam prophetæ illos displicere Deo diceret, nec opus esset toties quæ ab illis offererentur connumerare. Tertium etiam statuam⁹ duo esse quæ Deo in sacrificium offerre possumus, & nos ipsos, animum, scilicet, & corpus: & bona nostra, vt omnia quæ de manu eius accepimus reddamus illi. Animum offerri sibi semper postulat, id illi semper placet, ad id semper respicit, hoc est sacrificium Deo gratissimum animus agnoscens admissa crimina, & qui ob ea mœrore afficitur. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non despiciet. Huiusmodi sacrificium scriptura appellat sacrificium iustitiæ: sacrificium laudis: sacrificium iubilationis: animum autem nostrum Deo offerimus per deuotionem, per orationem, per animi deiectionem & humiliationem: & sic per prophetam huiusmodi sacrificium fieri semper exposcit, Deus sic Paul. ad Hebræos vlti. dicit. Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est, fructum labiorum

Psal. 50

confi.

confitentiu nomini eius, talibus enim hostijs
Deus placatur, inquit, & propitius redditur,
Corpus vero non omni modo Deo offerre,
licet, sed moderate maximaq; adhibita ra-
tione, neque enim corpus sic ieiunijs afflige-
re, aut flagellis cedere possumus, etiã si id pro-
pter Deum fiat, vt nos ipsos interimamus:
quod nos docere voluit Paul. ad Rom. 12. Ob-
secro fratres per misericordiam Dei, vt exhi-
beatis corpora vestra hostiam viuentem, san-
ctam, Deo placentem, rationabile obsequiu
vestrum. haecenus offerendum est, vt in oble-
quium spiritus redigatur, quod vt placeat,
prius animus purgandus est. Nam aliã dice-
tur nobis: In die ieiunij vestri adimpletur
voluntas vestra. Bona etiam nostra offerre
possumus, & hoc dupliciter: Primũ, si bona
nostra in ipsius honorem & cultũ proximis
cõmunicemus, Secũdũ, illa immediate Deo
offerendo, sicut in lege præcepit vitulos, &
arietes sibi mactari. Illud bonorum primũ
sacrificium, quod semper fiat illi placet, sem-
per approbat. Sic Paulus inquit, Beneficẽtiã
& cõmunionis nolite obliuisci, talibus enim
hostijs placatur Deus. Siue, placetur Deo. v-
trunq; melius quam quomodo vulgo habe-

Esaiã . 57.

Ad He. 13.

bemus, promeretur Deus. Gracẽ est, *ioiunians*
quã fortius iungatur tibi . q̄ etiã posset verti: Pro-
pitiat Deus, siue litatur Deo. Bona cõmuni-
care hostiã appellat, quã Deũ ppitiũ faciat,
eo modo quo dictum est, eleemosinam ex-
tinguere peccatum. Et sic Daniel Nabucho-
donosorem hortabatur, O rex, consiliũ meũ
placeat tibi, & peccata tua eleemosinis redi-
me, & iniustitias tuas in miserationes paupe-
rum, sic forsan propitiabitur Deus. Hæc tria
sacrificiorũ genera in omni lege exquisiuit
Deus, omni tempore illi offerri placuit. Nã
cum hæc facere virtutum actiones sint, non
possunt non placere Deo, cui omne quod bo-
num est, placet. At bona nostra Deo imme-
diate offerre, vitulos, & arietes iugulare in
eius cultum & honorem, cum non aliunde
bonitatem fortiatur, quam quod in Deum
referatur, nec aliunde laudem habeat aliquã
huiusmodi offerre bona, proprie sacrificia
appellamus, atq; tũc virtutis religionis actus
sunt, cum in Deum referuntur. Hæc semper
sibi fieri voluit Deus (interim dum illustre
illud Christi R. N. sacrificium litabatur) nõ
quod illis ipse indigeret in cibos, cuius sunt
omnia, neque quod ex illis delectationem

Cap. 4.

caperet ullam, spiritus cum sit, sed istis exterioribus interioris animi religionem ostendi voluit, sicut priscos illos patres scisse legimus. quod si in ethnicis reprehendimus huiusmodi animalium mactationes, non eo fit quod ista offerre malum esset, sicut Porphyrius & Theophrastus putarunt, cum prorsus hoc sit indifferens, sed quia dæmonibus illa, & non Deo offerebant, omnes enim diuinitum dæmonia. Tum, quod eis indigere suos arbitrabatur Deos in cibos, & ex huiusmodi nidoribus delectationē capere, atque hostijs multis litatis omnia salua fore polliceretur. Sicut de Chryse apud Homerum legimus qui nihil aliud coram Deo proponebat, quā quod multa semper animalia obtulisset, ut sic exaudiri mereretur, animi interioris aut morum nulla habita ratione. Et ulterius aduertendum est, hoc Deū ab hominibus precipue requirere, ut eius cognitionem habeant & intelligant, unde ad eos omnia bona proueniant, & in gratiarum actionem proficijs acceptis diuinis laudibus ora cōpleat, se totos illi subdant, eius voces libenter audiant, eius dictis obedientiam præstent, sic Ecclesiast. 17. posuit oculum ipsorum, super

corda

corda ipsorum ostendere illis magnalia operum suorum, ut nomen sanctificationis collaudent, & magnalia enarrent operum eius. Sic Moyfes frequēter hortatur, ut Deū audiant, eius dictis obediant: Ipsi, inquit, Deuterono. 10. adhærebis, ipse erit laus tua. in hoc incumbere homines debent, ut Deū quem cognoscunt, laudibus celebrent, se ipsos & sua omnia illi tradant, & vocibus & signis quibusdam exterioribus interiorē mentem significant. At cum primum homines condidit, liberum ipsis reliquit signa eligere, quibus hoc fieret ab ipsis, non præscripsit hæc, vel illa bona sibi magis placere, cum nullius egeat, non his vel illis magis delectari, cum hisce non delectetur, spiritus enim est: Sed pro libito hæc omnia fieri reliquit. Verūm cum illi placuit populum illum Iudaicum, peculium ex cunctis gentibus eligere, legem illis dare, qua ab illis cognosci posset, & doctrinam tradere, atque erudire, quomodo illi placeret, & quid ex illis maxime exquireret, hoc precipue sua lege intendebat: ut eum omnium auctorem esse cognoscerent, & omnium liberatorem: solum hoc ab illis exiebat, ut eum audirent,

audirent, ei obedientiam præstarent, legem in tabulis scripsit, quã seruari iussit. Verùm cum inter Aegyptios versati, templa falsis di- cata Dijs frequenter vidissent, cum aliquos in sacerdotes segregatos, vt templorum mi- nisterijs vacarent, & animalium varias ma- ctationes falsis dijs à sacerdotibus offer- ri (ad hæc omnia à dæmonibus delusi) cum vix & maxima cum difficultate ab istis arce- ri possent, quin vel Deo ista, vel dæmoni- bus offerrent, sicut vitulo in Oreb fecisse legimus, eorum saluti consulens (quippe cū eorū esset amantissimus) quæ ipsi falsis dijs erant oblaturi, sibi fieri iussit, mallés sibi of- ferri quam illis, vt vel sic eos in officio conti- neret, quod aliàs difficillimū erat. Sic ergo permisit (vt sancti asserunt) animalia quæ fal- sis dijs erant offerenda sibi litari, non quod malum ex natura sua hoc erat, cum à sanctis in lege naturæ sanctè & religiose fieret, & ab illis sanctè & religiose fieri posset: Sed illud quod si ipsi sibi relictī offerrent, malū esset, cum falsis dijs essent oblaturi, sibi offerri ius- sit, atq; de his ma- ctationibus leges sanxit, modūq; præscripsit, & hoc, vt sancti referūt, eorū duritia coactus. Nā nisi adeo duros &

pro-

pteros eos reperisset, & ad idololatriã pro- nos, pro libito faciendã hæc omnia, sicut in lege naturæ, reliquisset, & vbique sacrificia offerre liberū esset, sicut olim patrib⁹ fuerat, & nobis modo liberū est. Vbiq; enim offer- tur oblatio mūda: & veri adoratores vbique adorant Dñm. Sic Sophonias: Adorabunt cum vnusquisq; de loco suo. Et Esaias: Erit al- tare Dñi in terra Aegypti. Sic 1. ad Timoth. 2. Volo viros orare in quouis loco, ad colen- dum Deum proprie designato, vt explicat D. Basilius: Nec templum fieri in vno pecu- liari loco, & non alibi statuisset, & vt in illo solum sacrificia offerrentur, sed vbique; aram cōstruere, sicut & modo vbique templū eri- gere liceret. Sed nec hæc aut illa, hoc vel illo modo litare præcepisset, verū hæc omnia si- cut in lege naturæ reliquisset. & sicut tūc libe- rum vnicuiq; erat Deo sacrificia offerre, ne- que aliquis in lege illa à Deo est institutus sa- cerdos, neque aliquod sacerdotium peculia- re est institutum, quo quidã fungerentur, & non alij, sic & his liberū esset, vt illo modo quisq; sacerdos esset, & Deo sacra litaret, si- cut & priscos viros credimus fecisse, licet scriptura taceat: & hoc ab Anacleto Papa, in

epistola

Malach. 1.
Ioan. 4.
Cap. 19.

epistola de ordinatione episcoporum affirmari existimo: Cum, inquit, initium sacerdotij Aaron fuit, licet & Melchisedech prior obtulerit sacrificium, & post hunc Abraham, Isaac, & Iacob, sed hi spontanea voluntate, non sacerdotali auctoritate. Cæterum Aarō primus iubente Dño victimas obtulit. Hæc ille. Quæ verba repetuntur in conc. Aquigranensi cap. 9. & sicut modò etiam omnes Christiani sacerdotes dicuntur, ad offerenda corpora sua, & laudes Deo decantandas, & sicut ex omni gente sacerdotes fieri, & in ecclesia institui, & initiari à prælatis ad illustre ecclesiæ ministerium exercendum tradidit, sic & tunc fieret. At omnia ista legibus quibusdam præscripsit, & quod non nisi vnicū templum, & tali in loco, & quod in illo solum sacrificia offerrentur, & nō nisi certa, & determinata animalia, & tali modo: & quod ex vna tribu, & ex vna gente sacerdotes constituerentur, præscripsit omnia, & pauca reliquit hominū libertati determinanda in illa lege, propter eorum duritiē & pronitatem ad idolorum cultū. Cū plura antea, & modò in lege euāgelica libertati nostræ reliquerit, vt docet D. Tho. 1.2. q. 108. art. 1. neq; eorū libertati

libertati quid ista referret reliquit, sed cum vnico sacrificio Christi R. N. omnia essent hominū cōdonanda peccata, hæc omnia sic instituit, sic sanxit, sic ordinauit, vt illud omnia referrent, illius significationem haberet, huiusmodi reb⁹ illius fides potestaretur, voluit his vilibus & indignis maetationibus figurari, cū pro nobis factus fuerit vermis, & vilis, & sic tā diligenter fieri ista præcepit, & tam multa, vt tam multis continerentur, & manuducerentur, & eleuarentur ad illius sacrificij fidem, quo erāt omnium hominum peccata expianda, & vt talibus eorū animus eleuaretur ad colendum Deū fide, spe, & charitate: Et ita D. Augus. lib. 10. de ciuit. cap. 20. Cū de illustri Christi R. N. sacrificio ageret: Huius, inquit, veri sacrificij multiplicia, variaq; signa erāt, sacrificia prisca sanctorū. Cū hoc vnum per multa figuraretur, tanquam verbis multis res vna diceretur, vt sine fastidio multum commédaretur. Idemq; refert lib. 18. cōtra Faustum cap. 4. & D. Tho. 1.2. q. 101. art. 3. Et sic dicit Paul. Vmbra habere legem futurorum bonorū, & nō ipsam imaginem rerū: & Omnia in figura cōtingebāt illis. Præterea neq; omnia permisit quæ dæmonibus

Ad He. 10.
1. Co. 10.

dæmonibus litabantur, sed illa tantum quæ,
 præterquam quod illustre nostrum sacrifici-
 um figurabant, si spiritualiter intelligeren-
 tur, mentis nostræ puritatē designarent, quā
 perpetuo requirebat. Et ita D. Basil. in com-
 ment. super Esaiā cap. i. inquit, Nō enim arie-
 tem, sed mentem quærebat Deus: nō ad ipem
 pinguium, sed animi candorē, morumq; sim-
 plicitatem, nō sanguinem hircorum aut tau-
 rorū, sed vt reprimamus nostros affectus, no-
 strasq; prauas concupiscentias refrenemus.
 Et ita Origenes homil. 5. super Leuit. omnia
 illa spiritualiter interpretatur. & glo. ordina.
 Leuit. i. cap. Vitulum, inquit, offerimus, cum
 carnis superbiam vincimus: agnum, cum irra-
 tionales motus corrigimus: hœdum, cum
 lasciuiam superamus: turturem, dum castita-
 tē seruamus: panes az y mos, cum in azymis
 sinceritatis epulamur. In columba signifi-
 cabatur mētis simplicitas: quod etiam affirmat
 Cyrillus lib. 4. super Ioan. cap. 35. Et hoc etiā
 intellexisse antiquos Hebræorum sapientes
 Eusebius docet. lib. 8. de præparatione euan-
 gelica cap. 3. & Petrus Galatinus lib. ii. de ar-
 chanis scripturæ cap. ii. qui explicantes ver-
 ba psal. 50. Cor contritum & humiliatū Deus

non

non despicias, eo omnia illa veteris legis sa-
 crificia tendere asserebant, vt cor contritū
 & humiliatum in nobis esset. At toties, quæ
 sic instituit sic præscripsit, dicit se nolle, illo-
 rū festiuitates despiciere, ieiunia contemne-
 re, quomodo ab stultis & insipientibus ea vel
 le creditur, velut suę gratia voluptatis, aut v-
 tilitatis alicuius, vt docet August. lib. 10. de
 ciuit. cap. 5. toties per prophetas hoc admo-
 nuit, vt sic Iudeorum errore coargueret, quo
 omnia sibi prospera & fœlicia promittebāt
 dummodo templum adirent, sacrificia illa
 offerrent, nulla mentis eleuatione ad supe-
 riora, nulla fidei Mefsia, nulla morum aut
 vitæ correctionis habita ratione. Sine qui-
 bus, etiā si multa offeras sacrificia, nihil mi-
 nus quā Deū placabis. Non ego, quasi dicat,
 hos præcepi cultus, aut ita præscripsi, vt in
 eis summam collocaretis spē, aut iustitiæ fi-
 duciam, sed partim vt essent signa quibus ad
 moneremini, partim vt eis vestrā religio-
 nem protestaremini, partim adminicula qui-
 bus proueheremini ad verā pietatem: quæ si
 defint, reliqua sunt inania, lex mea spiritua-
 lis est, & cum animi puritate opera charitatis
 exigit, quæ nisi adiugatur quātūuis seruetur

Z

cultus

Cap. 6.

Matth. 9. et

12.

1. Reg. 15.

cultus exterior, apud me quæ sic agitis nihil valent ad vitam æternam. Misericordiã volo, per Oseam dicebat, & nõ sacrificiũ sine illa: & cognitionẽ Dei plusquã holocausta. Et hunc pessimum illorum errorẽ Christus R. N. corrigens, Phariseis dicebat: Quærite quid est: misericordiã volo & nõ sacrificiũ. Et Samuel: Nũquid vult Dñs holocausta & victimas, & nõ poti⁹ vt obediatur voci Dñi? Melior est obediẽtia quã victimæ; & auscultare magis quam offerre adipẽ arietum: Nõ erat illi ingratum animalium sacrificia offerre, mactationes facere, sed despicit victimas à misericordia & pietate seiũctas, nequaquã exteriora displicent, sed multum placent si fiant vt fieri ipse iussit. Sunt enim aliqui, & etiam in lege euangelica, prohdolor, qui cũ Dei præcepta non seruent, varijs donis atq; muneribus Deum redimere posse se credũt. Quidam magnis sumptibus templa edificãt, neque interim reddunt indigenti proximo quod debent, Satis se fecisse putant si missas instituunt, cum nec vitæ mutandæ curam gerant vllam, nec si quid iniuste rapuerunt restituendi: hæc quidem facere oportuit & illa non omittere & hanc esse prophetarum mentem

mentem indicare videtur etiam doctissimũ Hieron. quibus sic positis, facile omnia quæ inter se aduersari videbãtur quisq; poterit in concordiam redigere. Merito ergo quæ hic loquũtur, nequaquam Deum placari posse affirmant in millibus arietum aut hircorum pinguium, cum non pretium pecoris occisi, aut quãta offeras attẽdat Deus, sed animũ & pietatem & significationẽ qua hoc fit in honorẽ summi Rectoris totius vniuersi, vt docet D. Tho. 2. 2. q. 85. articulo 2. ad 2.

Nunquid dabo primogenitum meum pro scelere meo, fructum ventris mei pro peccato animæ meæ?

Sergo nec cõremoniæ exteriores, nec animalium mactationes & sacrificia, Deũ placare valent, aut aliquid sunt, quod pro tot beneficijs rependamus, quid remanet, nisi offerre primogenitos nostros pro scelere nostro? Nihil enim pretiosius apud homines reperitur, nihil charius primogenitis. Offeremus ergo ei hominũ sacrificia, & filijs nostris mactatis eũ placabimus. Vultne vnũquenq; nostrũ primogenitũ suum illi offerre in sacrificium, sicut ab Abrahamo

postulasse visus est, dicēs, Accipe filium tuū primogenitum quem diligis Isaac, & offer illum in vno montium quem monstrauero tibi. faciemusne quod Iepte fecit, qui filiā immolauit suam? & quod Rex Moab. 4. Reg. 3. qui cum in maximo rerum suarum discrimine esset constitutus, cum in summum deuenisset periculum, rem extremæ necessitatis est aggressus, ac filiū dijs suis immolauit, rem quam habebat chariorem offerens, vt sic benignos eos habere posset, & in tanto periculo præsto adessent, vt iram deponerēt, si quā contra illum gerebant. Nam licet quibusdā non filium suum Regē Moab immolasse videatur, sed potius filium Regis Edom, quem nocte illa excursione facta cæperat, & licet text. Hebræus hūc sensum habere possit, tamen contrarium (præterquam quod D. Hierony. placet) certius esse videtur, quā vt probatione egeat. Nam si de hac re antiquorum euoluamus historias, apud Philonē Bybliū qui Phœnicum historiā cōscripsit ex Sachoniatō Phœnicæ desumptā antiquissimo & fidelissimo authore reperimus, vt refert Eusebius lib. 4. de præparatione euangelica c. 7. his verbis in primo vtitur libro: morē priscis
in magnis

in magnis calamitatibus atq; periculis fuisse, vt ciuitatis aut gentis princeps, dilectissimū ex liberis vlciscenti dæmoni quasi redemptio- nis premiū traderet, & sic traditū mystice iugularēt. Sic igitur Saturnus rex eius regionis quā Phœnices Israelem vocant (qui posteaquam hominem exiit, ad Saturni stellam adductus est) cum ab Anobreth nympha vnicū haberet atq; charissimum filium, quia maximo atq; periculosissimo bello ciuitas premebatur, Regio indutus ornatu, super constructam ad hæc præparatamq; arā immolauit. Hæc ille. Quod ex loco isto desumptū esse coniector, falsis quibusdam admixtis. Et in hac sententia Iosephus est lib. 9. antiquitatū cap. 1. atq; ita ob tā crudele facinus vehemēter indignati sunt Israelitæ, tantam necessitatem miserati: & humanarum vicissitudinū memores, soluta obsidione domum quisq; suā reuerfi sunt. Fuit quoq; apud Phœnices & Carthaginenses diu obseruatum, vt infantes qui Principum filij essent, sorte ductos, regio ornatu Saturno immolarent, & quem fors morti destinarat, subtrahere non licebat, quare multorum ciuium fuere largis fletib⁹ deplorata funera. Hinc Imilce Ha-

nibalix vxor, cum Aspāreius efferet mactan-
dus filius, apud Silium in calce 4. lib. Punico-
rum dolens ait.

Que porro hæc pietas delubra aspergere tabo?

Hæc, primæ scelerum causæ mortalibus ægris

Naturâ nescire Deum, iusta ite precari

Thure pio, cædisq; feros auertite ritus.

Mite & cognatum est homini Deus, hæcenus oro

Sit satis ante aras casos vidisse iuuenos.

Aut si velle nefas superis fixumq; sedetq;

Me me, quæ genui vestris absumite votis.

Cur spoliare iubat Lybicas hæc inole terras?

Sic ergo inquit isti, cum in summo iam cõ-
stituti simus periculo, cum vndique nos
premant angustia, cum animalia offerre mi-
nus valeat, quam vt cessare faciat furorem
ire Dei contra nos, offeremus ne ei filios no-
stros, aut homines mactabimus? ea hominũ
animos inuaserat pestis, vt nullis hostijs Deũ
placari posse melius arbitrarentur, quam si
mactatis hominibus ipsi litarent, & libero-
rum sanguinem dijs suis offerrent, atque ad
hanc furiosam crudelitatem & immanẽ bar-
bariem, a dæmonibus quos Deos delusi exi-
stimabant impellebantur. Cum aperte ora-
culis atque responsis assererent, nullam sibi
victimam esse gratiorem quam humanam,
eo, quod pretiosius nihil in mundo homine
esset

esset, & charius nihil pater quam dilectum
filium haberet, aut mater filiam. Vnde in nu-
meræ hominum carnificinæ stabant, nõ so-
lum apud barbaros & omni affectione carẽ-
tes, verum & apud Græcos atque Romanos
omni humanitate præditos. Rhodij homi-
nem Saturno sacrificabant. In Salamine in fu-
lâ Agraulæ Cecropis filiæ homo cederebatur.
Lacedæmonios hominem Marti sacrificare
solitos Apollodorus scribit. Græcos om-
nes antequam in bellum exirent, hominem
immolasse Plutarchus tradit. A Romanis Iu-
pitaris Iuppiter homicidio colitur, & Græ-
cum & Græcam, Gallum & Gallam sacrifi-
culi, viuentes obruebāt, vt infinita huiusmo-
di monstra præteream ab historicis tradita,
quæ diligens lector apud Eusebium re-
periet lib. 4. de præparatione euangelicâ
capite 7. apud Theodoretum de curandis
Græcorum affectibus capite 7. apud Arno-
bium, apud Lactantium, apud Cyrillum
contra Iulianum, apud Minutium Foeli-
cem in dialogo quem Octauium inscri-
psit: vt nostrates præteream qui res Indi-
cas scribere curarunt, apud quos mirabiles
carnificinæ stabant, vt non iniuria Clemens

Alexandrinus cū ab hoc scelere sua oratione gentes dehortaretur sic ait: Crudeles immanesq; hominū hostes dii vestri sunt, qui non solum amentia letantur vestra, verum etiam modò per contentionem certaminis, modò per cupiditatem victoriæ animis vestris concitatis, ad voluptatem suam immolationes hominum postulat, qui multis nunquam ciuitatibus atq; gentibus, tanquā communes pestes & fulmina incidentes, nō cessarunt atrociter homines vexare, quousque sanguine hominū placati sunt: quod sacrificium grauisimum crimen & vere nefarium & ab ipsis nature legibus abhorrēs semper fuit, tantumq; abest, vt vnquā Deo placuerit, vt contra nihil magis ingratum & abominabile illi offerri potuerit. Quod quidē cum multis rationibus à sanctis doctoribus sit ostēsum locis nuper allegatis, & ipsismet philosophis fuerit valde apertum, ab hoc labore super sedebimus. Hoc legē prohibitum legimus Deuteronom. 12. Non facies quę gētes ad quas ingredieris faciebāt. omnes enim abominationes quas auersatur Dominus fecerūt dijs suis, offerentes filios & filias & cōburentes igni. Ezechielis 16. inter alia quę reprehendit

prehendit Deus dicitur: Et tulisti filios tuos quos generasti mihi, & immolasti eis ad deuorādū. & psal. 105. Immolauerūt filios suos & filias suas demonijs, & effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum & filiarum suarum, quas sacrificauerūt sculptilibus Chanaam, & infecta est terra in sanguinibus, & contaminata est in operibus manuum suarum.

Judicabo tibi o homo quid sit bonū, & quid Dominus requirat à te. Vt quę facere iudicium & diligere misericordiam, & sollicitum ambulare cum Deo tuo.

Videbantur qui interrogabant quid dignum Domino offerrent, quod illum placare posset, aut quod pro beneficijs acceptis grati animi signum aliquod ederet, ea ignoratione teneri, vt prorsus nescirēt, quid Deo placeret, aut ab hominibus requireret. Quibus his verbis propheta respōdet. Cum enim veluti poenitudine ducti, & quasi delicta confitentes sua, animi ingratitude recognoscerent, & cum humilitate & animi

deiectione ista viderentur inquirere: Ideo doctorem illis dignatur concedere, & prophetam mittere, qui doceat. humilibus sane non deest Deus, sed quærentibus semper adest, à sapientibus & prudentibus hæc abscondit, paruulis autem reuelat atque aperit: & sic videntur esse hæc verba propheta: indicantis, quid illud bonum sit: quod si offeratur Domino, semper illi placebit, quod eius oculis semper erit gratum. Hoc enim nomen boni in scripturis ex August. sententia fortitur: O homo, inquit, quicumq; es isto animo præditus, & quicumq; sollicitus atque humiliter hoc inquiris, indicabo tibi quid sit bonum & quid Dominus quærat à te. Nā Dominus quod bonum est à nobis quærit. Non opus est vt nimium anxius atq; sollicitus sis de oblationibus atque vitulis & agnis offerendis, & si hæc suo modo placeat. Nō certe tua quærit Deus, sed te, non arietem sed mentem, nō adipem sed animi candorem, te ipsum quærit, & vt illud offeras exigit quod danti proficit, nempè facere iudicium, &c. D. Augustin. in serm. 236. quærebas quid offerres pro te? offer te, quid enim Deus quærit à te nisi te? quia in omni creatura terrena nihil melius fecit te,

cit te, quærit te à te, quia tu perdideras te. Si autem facias quod iussit, inuenit in te iudicium & iustitiam. Verum nō me latet, Hebræa verba alium sensum indicare, scilicet prophetam adhuc nomine Dei populum illum arguere, atque reprehendere, & in iudicio cum illo sistere. Verbum enim מִיָּדִי præteriti temporis est, & sic vertendum: Annuntiatum est tibi homo, quid bonum, & quid à te requirat Dominus, &c. Et hunc sensum Septuaginta illi seniores reddidère: Tertulianus lib. 4. aduersus Marcionem. & Pagninus atque Vatablus amplectuntur: Nullam quasi dicat, O homo, quisquis es, habes excusationem, nihil est quod causeris ignorantiam, aut quasi hætenus non sit indicatum, inquiras modo quid Deo placeat, vt illud facias: iam sapius in lege indicauit, pluries per prophetas & concionatores est annuntiatum. Sic Deuterono. 5. & 6. Et nunc Israel, quid Dominus Deus tuus quærit à te, nisi vt timeas Dominum Deum tuum, & ambules in omnibus vijs eius, & diligas eum & seruias Domino Deo tuo, & custodias mandata Domini Dei tui, & iustificationes eius, quicumq;

quæcunq; ego mandabo tibi hodie, vt bene sit tibi: pleni sunt libri prophetarum harum admonitionum. Illi, vt asseribamus, omnia sibi prospera atq; foelicia pollicebantur, in uictis mactatis hostijs atq; litatis sacrificijs, interioris cultus nulla habita ratione, cum tamẽ hoc perpetuo ab illis quæfisset Deus, cū perpetuo indicasset hoc se inquirere, scilicet facere iudiciũ, &c. Quibus uerbis omnia includit propheta, in quibus bonum nostrum cõsistit. Primum, quid erga se agere debeat homo. Secundum, quid erga proximum. Tertium, quid erga Deum: Primum est facere iudiciũ de se ipso: quod iudicij nomen cum varias in scripturis significationes habeat, quam intelligere hoc loco propheta uelit, non facile conuenit. D. Hieron. vt faciamus iudiciũ, id est, vt nihil absq; ratione & cõsilio faciamus quærir, vt antea mens iudicet, quid factura sit, & postea opere cõpleat. Sic

2. cap. 5.

Paulus Timotheũ hortabatur suum: Nihil sine præiudicio facias: iudiciũ præueniat omnia opera tua, quod Esaias à iudicibus postulabat: Quærite iudiciũ, siue vt in Hebræo significantius habetur, fermẽtate iudiciũ, ne scilicet præcipitetis sententiam, quod à

Theodosio

Theodosio lege sanciri D. Ambrosius impleuit, sic Iob 34. Eligamus iudiciũ, vt uideamus quid meli⁹ sit. Sumitur etiã frequẽter in scriptura, pro eo p quo apud Latinos usurpatur officij nomẽ, & sic facere iudiciũ est, esse in officio: hoc ergo inquit Deus, vt semper in officio simus. Eum ego demũ (dicebat ille) frugi, & bene spectatum ministrũ iudico, qui absente Dño cum impune cessare possit, in officio se cõtinet: quod est iudiciũ facit Sic Dauid dicebat: Feci iudiciũ & iustitiã, ne tradas me calumniantibus me: semper in officio fui. sic expectabat Dñs iudiciũ ex uinea, Esai. 5. i. vt ipsa præstaret id quod ex parte sua præstandũ erat. facere etiã iudiciũ est unicuiq; reddere quod suũ est, & hoc forsã Dauid dicebat uerbis superioribus, feci iudiciũ & iustitiã, quibus uerbis optimam administrandi rationẽ solet scriptura significare. quod uero hic propheta Deum exigere affirmat, & quemq; nostrum facere uult, est, vt unusquisque se ipsum iudicet, se ipsum examinet, sui ipse met iudex existat, conscientia tuę latebras intuere, imo ipse te respice, aut enim superbia inflatus es, aut auaritia rapax, aut liuore inuidus, aut libidine,

incestus,

incestus, aut crudelitate violentus, aut alea prodigus, aut vinolentia temulentus, fac iudicium de te: quod Paulus alijs verbis ad Corinthios dicebat: Probet se ipsum homo, se examinet, sua inquirat omnia, nam subdit: Si nos ipsos iudicaremus, non à Domino iudicemur. Quomodo autem hoc fieri debeat, optimo epigrammate insignis poeta explicuit, dicens.

Cap. II.

Vir bonus, & sapiens (qualem vix repperit unum
 Millibus è multis hominum consultus Apollo)
 Iudex ipse sui, totum se explorat ad vnguem.
 Quid proceres, vaniq; ferat quid opinio vulgi
 Securus: mundi instar habens, teres, atq; rotundus,
 Externæ ne quid labis per læuia sidat.
 Ille dies quam longus erit sub sidere Cancri,
 Quantaq; nox tropico se porrigit in Capricorno
 Cogitat: & iusto tutrina se examine pensat:
 Ne quid hiet, ne quid protuberet: angulus æquis
 Partibus ut coëat: nil ut deliret amussis.
 Sit solidum quodcumq; subest: nec inania subtus
 Indicet admotus digitis pellentibus ictus.
 Non prius in dulcem declinat lumina somnum,
 Omnia quam longi reputauerit acta diei.
 Quæ prætergressus, quid gestum in tempore, quid non:
 Cur isti facti decus absuit, aut ratio illi?

Quid

Quid mihi præteritum? cur hæc sententia sedit,
 Quam melius mutare fuit? miseratus egentem
 Cur aliquem fracta per sepsi mente dolorem?
 Quid volui, quod nolle bonum foret? vile honesto
 Cur malus antetuli? num dicto aut deniq; vultu
 Perstrictus quisquam: cur me natura magis, quam
 Disciplina trahit? sic dicta, & facta per omnia
 Ingrediens, ortoq; à vespere cuncta reuoluens,
 Offensus prauis, dat palmam, & premia rectis.

Sic de se iudicium faciebat sanctissimus Patriarcha Iob, cum vereretur omnia opera sua, sciens quod non parceret Deus delinquenti. Hoc ergo est facere iudicium, ut omnia sua quisque recto disponat ordine, non solum quæ ad animum pertinent, sed etiam quæ ad corpus. Et diligere misericordiam. Secundum quod inquitur est, ut erga proximos benefici, & liberales simus, benignos nos, & misericordes exhibeamus. Beati enim dicuntur à Christo misericordes. Et sic sanctissimus Tobias, filium cum instrueret suum, hoc inter cætera maxime hortabatur: Prout potueris esto misericors, & non auertas faciem tuam ab vilo paupere. Sic Iob dicebat: Ab infantia creuit mecum cõmiseratio:

Cap. 3.

Omnia

Omnia ergo quæ ad proximum spectât, hoc verbo includit propheta, quantum autem erga proximos misericordiam scriptura sacra commēdet, facile quisq; intelliget, si legis & prophetarum volumina euoluat, si euāgeliorum & epistolarum Pauli lectione delectetur. Si diligenter hæc consideremus verba, nequaquam cum misericordiam præcipit id prorsus iubet vt cū effectu beneficijs proximos iuueamus: sed vt misericordiã diligamus, ne quis excusationem illam habere possit, se nihil vnquam habuisse quo proximum iuaret. Nam saltem hoc, scilicet, diligere misericordiam quisque præstare valet. Vt ergo misericordiam diligamus hortatur, vt non quasi compulsi, aut ex necessitate misericordes simus, quoniam hilarem datorē diligit Deus. Nec dicamus vade hodie, & cras reuertere, & dabo tibi, nō em̄ coacte aut ex verecūdia sed volūtariē dādū est. Nā quod diligimus volētes facimus. Est misericordiã diligere cult⁹ gratissimus Deo, quod ipse apertē docuit per Oseam, dicens: Discite quid est, Misericordiam, volo nō sacrificiū sibi impensum refert quod proximis præsterimus beneficium: Quod vni, inquit, ex mi-

nimis

nimis meis fecistis, mihi fecistis. Et Iacobus: iudicium erit sine misericordia, sed ei qui nō fecerit misericordiã: hoc ergo maximē placet Deo, vt conseruis bene faciamus nostris, vt illi similes efficiamur exoptat: Estote, dicit, misericordes, q̄a pater vester misericors est. decet enim vt veluti optimi filij mores referamus parentis. Sic erga nos misericors & liberalis extitit pater, vt nec filio proprio pepercerit, vt nobis ingentia beneficia conferret: quod si animo recolas, libenter beneficijs iuuabis illum, quem intelligis tantum à Deo diligi, & pro quo sanguinem fudisse suum reperies, filiumq; esse parētis tui, & fratrem tuum. Hoc ergo est quod semper à nobis requirit Deus vt diligamus misericordiã, Plena est miserix hæc vita nostra, hoc illi summe placet, vt fraterna charitate nos inuicem iuueamus, vt charitas fraternitatis in nobis reperiatur. Et sollicitum ambulare cum Deo tuo. Vox Hebraea שׁוּשׁוּ Seneah, licet varie trāsferatur ab interpretibus, vt docet Hieronymus, verum cum ad idem tendere omnium interpretatio videatur, illa omnia filētio præterimus. Hoc tertium quod à propheta indicatur. s. sollicitū ambulare, siue cū hu-

Aa

militate

Matth. 25.

Ioan. 3.

Matth. 5.

Ad Rom. 8.

Ad Heb. 13.

militate ambulare cum Deo premiū esse ex-
 istimat Hier. eorum quæ præcessere. Cū, in-
 quit, fecerimus iudiciū, & dilexerimus mise-
 ricordia, quid accipiemus premij? Ambula-
 bimus cū Dño Deo, sicut Enoch, iuxta fidem
 Hebraicorum voluminum, ambulauit cum
 Deo, & placuit ei, & non inueniebatur, quia
 trāstulit illū Deus. Sic dictū est Abrahamo:
 Ambula corā me & esto perfectus, quasi di-
 cat: Tu inquirebas quid offerre posses, quod
 placare pollet Deum, ego tibi amplius polli-
 ceor, fac iudiciū & dilige misericordia, & am-
 bulabis cū Dño Deo tuo. Sed magis placet,
 vt tertiū hic cōstituatur quomodo erga Deū
 nos gerere debeamus. nulla nobis dormien-
 dū est hora, nullo tēpore securi esse debem⁹,
 sed semper spectare nos oportet patrēfami-
 liās veniētē, & diē formidare iudicij: semper
 vult nos esse paratos, vt cum Deo ambulare
 possimus: nō nobis id quod stultis virginib⁹
 cōtingat, semper cū timore & tremore no-
 strā salutē operari oportet. Quod & Deut. 4.
 præceptū legimus. Custodi temetipsum & a-
 nimā tuā sollicitē, ne obliuiscaris verborū
 quę viderūt oculi tui, & ne excidāt de corde
 tuo cunctis diebus vitæ tuæ. Sic vir integer-
 rimus

rimus Iob dicebat: Conturbatus sum a facie Dei, & considerans eum, timore sollicitor.
 & alibi: Semper super me venientes fluctus
 timui. Hoc sapiētissimus Ecclesiastes admo-
 nebat: Time Deū & mandata eius serua, hoc
 est omnis homo. Cū sollicitudine ergo in le-
 ge Dei meditari oportet, vt custodias illā, vt
 nihil illius prætergrediaris, vt quæ Deo pla-
 cita sunt adimpleas, & veluti filium erga pa-
 rentem amantiſsimum te geras, vt ei semper
 obedias: Hoc est tertium, quod semper pla-
 cet Deo, & semper ipse veluti pater à filijs po-
 stulat suis, vt summa cum deiectione & ani-
 mi submissione & humilitate Deum colas,
 & ab ipso pendeas.

Cap. 31.

Cap. 23.

Cap. vlt.

*Vox Domini ad ciuitatem clamat, et
 salus erit timentibus nomen eius.*

Quia, vt dicebamus, humili animo in-
 quirebant illi, quid dignum Domino of-
 ferrent, illis indicauit propheta, scilicet, fa-
 cere iudicium: Diligere misericordiam: &
 sollicitum ambulare cum Deo: Ecce, inquit,
 hæc doctrina omnibus in ciuitate traditur.
 Prophetæ & concionatores omnibus in

ciuitate existentibus hæc clamare solēt, hæc monent Dominum ab omnibus requirere, hæc ab omnibus postulare, hanc doctrinam in scripturis sanctis omnibus tradi. Sed licet hæc verba prophetarum alsidua sint, & hæc doctrina omnibus inculcetur, tamē paucissimis prodest. cum vox Dei veluti malleus

Ierem. 23.
Ad Heb. 4. sit conterens petras, cū penetrabilior sit omnigladio ancipiti, tñ solum prodest, & salutem adfert timentibus nomen Dei. Verbum

1. Corint. 1.
2. Corint. 2. ciucis pereūtibus stultitia est & scandalum, est odor mortis in mortē, at timentibus nomen eius, est odor vitę in vitam: soli sapiētes

Esaiã. 50. & quibus Deus aperit aurem non contradicunt, recipiunt huiusmodi veritatem, & vocem Domini: soli illi honoris nominis Dei rationem habent, cæteri autem friuola, fluxa, vanaq; sectantur, & quasi ad illos nō pertineant, surdis accipiunt auribus: timētibus autē Deum erit salus in nouissimis, & timor

Prouerb. 3.
Eclesiast. 1. Domini lætificat cor. Et dabit gaudiū & lætiam in lōgitudine dierum, siue vt Hieronymus explicat. Vox Domini ad ciuitatem clamat, scilicet Samariam corripit Dominus, & illi plagas quę venturę sunt comminatur, vt audiens populus Iuda, siue timentes nomen

Domini

Domini, alios supplicia pati, ipsi timore correpti adipiscantur salutem, pestilēte quippe flagellato, non solum sapiens, sed etiam stultus prudentior fit. Sunt enim pœnæ quę de quibusdam sumuntur cæteris exemplum, vt cautiore efficiātur, & sic ad meliorem mentem prouocentur.

Audite tribus, et quis approbabit illud?

Longe aliter Lxx transtulisse Hieronymus annotauit, sed & Hebraizantes modo diuerso transferunt: Audite, inquit, virgam, & eum qui discernit eam. Siue vt Pagninus, Et quis cōstituit illam. Dei nomine propheta contendebat cum populo Israelitico, & ei beneficia collata, vt ingratitude exprobraret, in mediū proposuit, adhuc iniqua eorum opera recensere contendit, & iterat hanc vocem: Audite tribus, qua attentionē captat. Audite, inquam, quę contra vos proponuntur in hoc iudicio, quod contra vos constitutum est, & quis approbabit illud? Quis erit tanta præditus impudentia, vt audeat approbare ea quę cōtra vos proponuntur? certe nullus, atq; inde intelligetis, quam æquam iustamq; habeat exostulandi ratio

A a 3 nem, &

nem & poenas acerrimas de vobis sumendi, siue quod ad Samaritanos illi sit sermo, & dicat: Audite vos qui aded impij estis, vt vix aliquis reperiatur inter vos qui vos approbet, non habetis profus quid respondeatis mihi: Si vero, sicut Hebraizantes, legamus: Audite virgam: propter ambiguitatem Hebraicę dictionis, quę & virgam & tribus significat, sensus est, Vox Domini ad ciuitatē clamat: & quid dicitur? nempe: O vos impij audite virgam, attendite diligenter ad ea quę vobis prophetę cōminantur mala, considerate quę vos manent pericula, & à quo proueniant, nam illa effugere nunquam poteritis cum à Domino proueniāt, ille enim est qui decreuit hęc mala venire, qui constituit vos punire propter scelera vestra.

Adhuc ignis in domo impij thesauri impietatis, & mensura minor ira plena.

CUm post tot prophetarum predicacionem egisse debuissent poenitentiam, cum toties vox Domini per prophetas suos admonuerit, adhuc in prioribus sceleribus

bus persistunt, & nihil minus quam de emendandę vitę ratione curam aliquam habent, adhuc in Samaria idolorum cultus regnat, adhuc pro Deo aurei coluntur vituli, adhuc irę & furoris Domini causę non cessant. Verbum autem Hebręum **וּשְׁרִי** hæc, pro quo ignem verterunt, & Hieronymus & Septuaginta, ab Hebraizantibus in varias significationes deducitur, propter punctuationis varietatem. Pagninus: Adhuc nonne in domo impij thesauri impietatis? Consentit Vatablus: nec ignis aliquam hic mentionem fieri autumant, licet inter Hebręos non desint qui **וּשְׁרִי** hæc, pro **וּשְׁרִי** hæc sumant, quasi dicat: Adhuc, omnibus diebus ignis erit in domo impij propter thesauros impietatis, vt comminetur supplicium quod de illis perpetuo sumendum est, propter diuitias inique partas, perpetuo cruciantur igne. Alij: Adhuc vir nobilis in ciuitate, suam retinet impietatem, audita voce vocationis sunt in domo impij thesauri impietatis: appellat autem Samariam domum impij, scilicet, Hieroboami, cui tanquam Domino domus paruerunt, vt adorarent vitulos. Vel Amri, de quo

statim mentionem subdit. Adhuc, inquit, in Samaria tanta est auaritia sicut olim erat. No mine enim ignis forsan auaritiam intelligit, quam toties in illis reprehendit, quæ veluti ignis nunquam satiatur, semper auarus eget, nec impletur vnquam pecunia: & videtur hoc insinuare, cum continuo veluti explicationis causa subdat. Thesauri impietatis: adhuc thesauri impietate comparati retinentur, nec suis restituuntur Dominis: vel adhuc perseuerant thesaurizare sibi iram, in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, & mensura minor quam par sit, & quæ à republica sit constituta. Iræ plena, quasi dicat, non parum diminuta, hoc enim ferri aliquo modo posset: sed valde minor quam deberet esse, & tanto minor ut sit iræ plena. i. ut multum prouocare possit ad iram, & quæ secum afferat maximam iræ causam: qui sensus à Pagnino clarius est redditus: Et modius deficientes detestatus Dño.

Nunquid iustificabo stateram impiam, & sacculi pondera dolosa, in quibus diuites eius repleti sunt iniquitate, & habitantes in ea loquebantur mendacium,

Ad Rom. 2.

mentacium, & lingua eorum fraudulenta in ore eorum?

Verbum, iustificare, cum varie in scripturis sumatur, hoc loco pro approbare capitur sicut Esai. 5. Væ vobis qui iustificatis impiū pro muneribus. Prouerb. 5. Qui iustificat impium, & cōdemnat iustum, abominabilis vterque. psal. 91. Humilem & pauperem iustificate. Nunquid existimatis me iniustum & iniquū, & vestris moribus adeo simile, qui approbare debeam stateram impiam, & dolosa pondera? i. impia & nefaria statuta Amri, quæ statim subdit custodisse illos. de quare similiter querebatur psalm. 49. Existimasti inique, quia tacebā, quia tua dissimulabam scelera, quod ero tui similis. Ponderus & statera iudicia Domini sunt, & opera eius omnes lapides sacculi. Prouerb. 16. (Corrupte enim legitur in aliquibus Latinis codicibus seculi) quasi dicat, Dominus præcepit æqua fieri pondera: ad iudicium & iustitiam exercendam instituit Deus stateram & pondus, qui ergo his abutitur ad proximū fraudandū Dei iudiciū peruertit. Sic Osee 12. Chanaā, in manu eius statera dolosa, calūniā

dilexit. Et Ezechie. 45. Statera iusta, & ephi iustus, & batus iustus erit vobis. Cum autem olim lapidibus vterentur loco ponderum, sicut & modò in vsu apud rusticos esse videmus, in sacco lapides reponebantur. Et ita Deutero. 25. præceptum esse legimus, ne quis in sacco diuersa haberet pondera, scilicet maiora & minora. Iustificabo ergo sacelli pondera, siue sacculi pondera (nisi velis sacellum diminutiuum esse sacci, quod vix reperies) dolosa ergo habent pondera in sacco, in alio pondere vendentes, in alio euentes mercimonia, & huic iniquitati posset venia concedi, si hoc à pauperibus fieret, poterat inopia scelus ipsum defendere, at diuites sunt qui hoc faciunt, & sic diuitijs inique partis pleni sunt. Et quia congregationem diuitiarum sequitur mendacium, & manus assueta thesauros condere, fraudulentam linguam possidet, veritas paupertatem parit: Inde, habitantes in Samaria, mendacium, inquit, loquebantur, vt fallerent, & plenam fraudibus linguam habebant.

Et ego ergo cœpi percutere te perditione super peccatis tuis, tu comedes & non saturaberis.

saturaberis, & humiliatio tua in medio tui, & apprehendes, & non saluabis, & quos saluaueris in gladium dabo. Tu seminabis, & non metes: tu calcabis Oliuam, & non ungeris oleo: & mustum, & non bibes vinum.

Quia in iudicio Dñs cum illo populo contendebat, ideo post enumerata beneficia etiam vitia & peccata eorum recensuit, quæ Deus merito punire potuisset. Sed ne quis tam grauem audiens accusationem, caufaretur à Deo aliquid prætermisum fuisse, quod amantissimum parentem facere oportuisset, atq; inde peiores euasisse (Debuisset enim punire delinquentes, plagis & carceribus arcere, ne vltius male agere pergerent) inquit, nec hoc à me est prætermisum, sed omnibus modis sollicitus fui, vt eos ad meliorem reuocarem mentem, & ad cor reducerem, neque quidquam sic profeci. Hoc maxime, vt dicebamus curat Deus, vt homines nullam prorsus excusationem habere possint, aut caufari aliquid ab illo fuisse prætermisum. Sic Esaias capite. i.

Cum

Cum innumera scelera illius gentis recensisset ait: Dereliquerunt Dominum, blasphemauerunt sanctum Israel, &c. Subdit: Et certe nec impune tam grauiter deliquistis, maxima & ego de vobis, huius rei gratia, sumpsi supplicia. Nam in quo percutiam vos amplius addentes præuaricationem? Omne caput languidum, & omne cor mœrens, à planta pedis vsque ad verticem capitis non est in eo sanitas. quasi dicat, nullas possum inuenire plagas, quibus vestram frangam duritiè, licet plurimas immiserim, nulla est pars quæ nõ sit percussa, vix est aliquod supplicij genus, quod de vobis sumptum non sit. Ideo enim irrogatur diuinitus huiusmodi flagella, vt respiscamus, & ideò plus exacerbatur Deus, quum nihil talia ac tanta proficiunt, fieri ista vel ad disciplinam contumaciù, vel ad poenam malorum scripturæ sacræ docet, & sic Ieremiæ 2. querebatur Dominus, Si ne causa percussi filios vestros, disciplinam non recepistis. Quod Regius vates optime intelligens dicebat: Conuersus sum in erumna mea, dum configitur spina, & psalm. 119. Ad Dominum cum tribularer clamaui. Et Esaia 26. In angustia quæsierunt te.

& Ierem.

& Ierem. 6. per varias tribulationes erudieris Hierusalem. Quod manifestissimo exemplo fratrum Ioseph comprobare possumus Genes. 43. Tunc cum in maxima angustia essent constituti, scelus in fratrem olim commissum, in memoriam subit, quod si nec sic cedit homo, morbo immedicabili laborat, quo fit vt aliquando Deus manum auertat suam, quo nihil grauius homini contingere potest. Sic per Oseam cap. 4. dicebat: Nõ visitabo super filias vestras cum fuerint fornicatæ, & super nurus vestras cum adulterauerint, Ezech. 16. Zelus meus recedet à te, non irascar tibi amplius. Non si immanibus dilaniandos tigribus, non si vlticibus vrendos flammis homines traderet, sic acerbe puniret, quam manũ auertendo, ne amplius percutiat. Sicut psal. 80. Dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentio nibus suis, & ad Roma. 1. tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, & in passiones ignominia. Hac ergo de causa, & ego coepi percutere te perditione, & plagis varijs admonere, & percutere non desinam vsq; ad cõsummatam perditionem: Misi famem, misi sitim, misi morbos, & hostile in circuitu vastitatem

stitatem. Seges frumenta non attulit, oleum pressa oliua non fecit, vinum steriles vindemiae negauerūt. In scelere Iacob omne istud, & in peccatis domus Israel, dixerat capite primo. De qua re legendus Cyprianus in epistola contra Demetrianum. Coepit autem Deus Samariam percutere, cum Salmanasarem regem Assyriorum ascendere contra Samariam fecit: consummauit autem cum omnes Samariae ciues, atq; decē tribus, Rex Assyriorū transtulit in Assyrios, à quo exilio nunquam sunt reuersi. Pagninus autem haec verba sic transtulit. Et etiam ego egrotare feci te, percutiendo te, & desolādo te, propter peccata tua. i. quemadmodum proximum laesisti, ita & ego te egrotare feci, ne impune peccares. Comedes & non saturaberis, &c. Haec eadem, quasi grauisimum supplicium, transgressoribus legis suae Deus cōminatur Deutero. 28. Mittet Dominus super te famem, & esuriam. & subdit: Vineam plantabis, & fodies, & vinum non bibes, neque colliges ex ea quidpiam, quoniā vastabitur vermibus. Oliuas habebis in omnibus terminis tuis, & non vngeris oleo, quia defluent & deperibunt: filios generabis & filias, & non frueris

eis.

eis. Simile etiam Leuit. 26. legimus. Sic Iob 31. Seram & non metam, sic Aggaeus cap. 1. Ponite, inquit, corda vestra super vias vestras: seminastis multum & intulistis parum: comeditis & non estis satiati: bibistis & non estis inebriati: operuistis vos, & nō estis calefacti. Sic ergo, modò, comedes inquit, sed nō saturaberis, non erit tāta copia cibi, vt possis comedere vsq; ad saturitatem: id est, parum comedes, & humiliatio tua in medio tui. graue supplicium est inter suos humiliari: Deprimeris ergo, & ignominia afficeris inter tuos. Vel tu humiliationis tuae causam praebis, nec poteris in alium afflictionis tuae culpam reijcere, nam ex te eius causa exorta est, neque alteri imputari poterit, quam tibi. Est autem pessimum infamiae genus, quando in nullum alium potest transferri culpa, praeterq̄ in eum, qui patitur malum. Et apprehendes, & non saluabis, & quos saluaueris in gladium dabo. Loquitur ad Regem Oseam. Apprehendes quosdam afflictos de populo, à facie hostium fugientes, & à captiuitate non eripies eos, nam tandem capientur, & hi quos visus es saluasse, gladio postea peribunt. Verum ex Hebraeis verbis conue-

conuenientior mea sententia sensus eruitur. Sic enim Pagninus vertit: Et tanges vxorem tuam, & non eijciet conceptum, & quod eiecerit, gladio dabo. Rem, quasi dicat, cū vxore habebis, vt concipiat, & nō eijciet foetum, sed morietur in ventre eius: quod si peperit gladio peribit. Et sic Vatablus hunc sensum est amplexus: Apprehēdet (sub) vxor tua fermen tuum. i. eiecto semine cōcipiet, sed nō enitet viuū sed abortietur, quod si pepererit tradam gladio. Moueōr autem, vt hunc sensum probē, quod magis congruat cū his quę dicebātur à propheta, & quod in alijs scripturę locis hoc inter alia cōminari malis videamus: Seminabis & nō metes: vel quia fruges deuastabuntur ab hostibus venientibus: vel quia ipsi hostes metent sibi, vt sicut proximum fraudasti proprio labore, sic & tuo tu frauderis: vel quia vermibus & locustis deuastabuntur agri, sicut Deuteronom. 28. dicitur: Non colliges ex vinea quidpiam, quia vastabitur vermibus. vel quia cum hęc omnia summo amore illi diligerent, vt maiori afficiantur supplicio, per singula discurrit.

Et custodisti precepta Amri, & omne opus

ne opus domus Achab, & ambulasti in voluptatibus eorum, vt darent te in perditionem, & habitantes in ea in sibilum, & opprobrium populi mei portabitis.

HAec verba manifeste indicant quę ante cesserunt de decem tribubus esse intelligenda. Voluistis potius obedire pręceptis Amri regis, q̄ meis, & opera Achab facere potius, quam mea: inde factum est, vt penitus te ipsam perderem & omnes habitatores tuos: Et opprobriū populi mei portabitis. i. illud quod ego cōminat⁹ sum populo meo. Deut. 28. Et eris perditus in prouerbiū ac fabulā omnibus populis ad quoste introduce rit. Deus: vel eo opprobrio afficiemini, quo affecistis populū meū. Fuit autē Amri pater Achab, qui Samariā ædificauit. 3. Reg. 16. Achab autē illo peior est factus, vt cōstat. 3. Reg. 18. & sequētibus: illud autē clarius est, quam vt annotatione egeat, particulā (vt) in hoc loco nō causā sed cōsequutionē dicere, sicut sepius aliās docuimus, quasi dicat: Hinc consequutum est vt hęc mala venirent suprā te.

IN MICHEAE CAP. VII.

Vae mihi quia factus sum sicut qui colligit in autūno racemos vindemia, & non est botrus ad comedendum: praeoces ficus desideravit anima mea.

Prophetiam hanc aduersus Samariam & Hierusalem esse propheta dixerat, hactenus ergo suo functus munere utriusque mala ventura praedixit: Nunc concioni finem imponens lamentatur atque dolet, parum se suo profecisse labore. Vae, inquit, mihi, nam cum plurimum laborauerim parum profecisse videor: licet nullum non mouerim lapidem, videor tamen adhuc labruscas colligere: Factus sum veluti qui colligit racemos post vindemiam, & cum vel racemis contentus essem, vix villos inuenio in quibus aliquid sit quod uti possit. Non est botrus ad comedendum: ut frustra se laborasse significet. Praeoces ficus desideravit anima mea: alia similitudine idem explicat. Vel matura aliqua ficu exprimis, quae optimae esse solent, contentus essem: sic Osee 9. Quasi prima poma ficulnae

culnae in cacumine eius vidi patres eorum: vix tamen illum reperire potui, unde efficiebatur ut maximo illius desiderio tenerer, sicut his accidit qui post vindemiam reliquias inquirunt. Utitur autem hac particula, Vae, pro heu, ut affectum suum erga suos doceat: O me miserum, nam cum saepius admonuerim non sum persuasi: & ut vehementiorem indicet affectum, & maiorem energiam habeat oratio non simplici oratione, sed his similitudinibus usus est, quibus melius expressit sententiam, quam si multis illam eloqueretur verbis, quibus etiam docet non omnes Iudaeos diuinarum promissionum futuros esse haeredes, sed reliquias: quod à Paulo ad Rom. 9. clare est ostensum. Et sic possunt esse verba Christi R. N. conquerentis de Iudaeis.

Perijt sanctus de terra, et rectus in hominibus non est.

Diuus Hier. ad Ephes. 4. in fine: Omne hominum genus, inquit, Deus hisce verbis deplorat. Quid autem relatis similitudinibus indicare voluerit, hisce verbis manifestat: Perijt sanctus de terra, iam non inter homines reperitur qui iustus; studiosus: vox He-

breça חסיד, p qua sanctū interpres frequēter trāsferat, benignum & misericordē significat, ac sic ppheta psal. II. dicebat: Saluū me fac quoniā defecit sanct⁹. Nullus est, quā si dicat, qui aliorū commodis studeat inferuire, nullus est qui de alijs bene mereri curet. tribuebatur hoc nomen, sanctus, in principio ecclesiæ omnibus qui sacro baptisate abluebantur, vt annotat August. in psal. 85. Nam cum in veteri legi circumcisi omnes sancti dicerentur, sicut. Leuit. II. Sancti eritis quia ego sanctus sum. & alibi: Populus sanctus est Domino, Deuteronom. 7. p̄stantiori ratione, baptizati omnes sic dicebantur. & sic Petrus aiebat: Vos genus electum, gens sancta. Nam vt docet Origenes homil. II. super Leuit. Sanctus est qui legregat se à malis actibus, & mancipatus atq; dedicatus est Deo. tum cum authore Macrobio lib. 2. Saturnaliorum cap. 4. sanctum interdum idem sit quod sacrum aut religiosum, interdū idem quod incorruptum: indē fit vt quia per baptismum puri & immaculati efficiamur, sancti dicamur, & simus. sic ad Ephesios I. Elegit nos in ipso vt essemus sancti & immaculati, & ad Roma. I. Omnibus qui estis

estis Romæ dilectis Dei, vocatis sanctis, Ad Philip. I. Omnib⁹ sanctis qui sunt Philippis. & in fine: Salutant vos omnes sancti. I. Corinth. 14. Sicut in omnibus ecclesijs sanctorum doceo. Verum quia sanctitas authore D. Dionysio de diuinis nominib⁹ cap. 12. Est ab omni scelere libera perfecta; mūditiā, firmata iam religione, sanctos solū eos appellare in vſu est, quos apud Deū degere, & ei⁹ visione frui certo scimus. In scriptura tamen, sanctus is dicitur qui omni, quā potest pietate Deum colit, atque proximum beneficijs iuuat, in qua significatione hic vsurpatur: quod nullus reperiatur in terra qui Deū colat atque reuereatur vt par est, hisce verbis indicans. Quæ verba si de decē tribubus dicta esse quis velit, facile in eam deueniet sententiam, vt omnes prorsus defecisse credat, cum in eam omnes abiisse captiuitatem videat, à qua nunquam sunt reuersi: Verum in eam sententiam vix adduci potero, vt nullum qui Deum timeret atque reuereretur, in illa gente reperiri asseram. Nam cum iniquis Helix temporibus hoc ipsi in mentem venisset atq; persuasum esset, dictum illi esse legimus, quod nūquam ipse existimasset ve-

3. Reg. 19. rum. Reliqui mihi septem millia virorum qui non curauerunt genua ante Baal. Semper Deus in populo suo aliquos referuat sibi, quod in Tobia clare constat, qui in captiuitate constitutus, nec sic quidē à Dei timore recessit: quod ergo paucissimi reperiantur sancti in terra & recti: omnes periisse dicit, sicut in psalm. 13. dicitur: Non est qui faciat bonum, non est vsq; ad vnum: quia paucissimi sunt qui opere compleant bonum. Per hyperbolē ergo, qua frequēter scriptura vtitur, hoc dictum esse constat, quū & temporibus Micheæ, Amossum & alios prophetas fuisse legamus.

Omnes in sanguine insidiatur, vir fratrem suum ad mortem venatur.

Stephanus Papa in epist. decretali 2. de accusat. sacer. sic hæc verba legit: Omnes in sanguine insidiatur, vnusquisq; proximum suū tribulat, omnes in malum manus suas preparant. Facile hoc constat ex Regū Israel historia in qua frequēter legimus q̄ ali⁹ aliū occiderit, vt regno potiretur, atq; hic eadē ratione ab alio occisus sit. Nadab Hieroboamo successit, & insidiatus est ei. Vaasa,

percus-

percussitque eum, & regnauit pro eo. Vaasa successit Hela, rebellauit contra eum seruus eius Zambri, & occidit eum, & regnauit pro eo: contra Zambri surrexit Amri. Ioram interfecit Ieu. Sellus percussit Zaphariā: & hunc percussit Manahen de Thersa. Omnes ergo in sanguine insidiantur, vbique insidię, vbique fraudes, vbique innoxius sanguis effunditur, auaritia, & dominandi libidine germanitas ignoratur. Diximus iam antea per sanguinem opes intelligi, sunt eā diuitię quibus alimur veluti sanguis in corpore, & sic inquit. Omnes insidiantur vt dolis atq; fraudibus fratrum opes rapiant, quomodo cunque fratribus imponere omnes studēt, & retia figere quibus incauti irritantur, & bona eorū ipsi furripiant.

Malum manuum suarū dicūt bonū.

Opera sua mala laudāt, & bona esse prædicāt, quod grauitè ab Esaia reprehenditur cap. 5. Væ, qui dicitis bonum malum, & malum bonum. Prouer. 1. Qui lætantur cū male fecerint, & exultāt in rebus pessimis, semita eorum ad malum tendit. Quæ vtinam nostris temporibus non conuenirent.

Princeps postulat, & iudex in reddendo est, & magnus loquutus est desiderium anime sue, & conturbauerunt eam. Qui optimus in eis est, quasi paliurus, & qui rectus quasi spina de sepe.

Incipit describere peruersitatem ludicum Samarię. Princeps, inquit, postulat litem mouens, & seipsum suę causę Iudicem cõstituit, quod summa tyrannis est: aut princeps postulat, & Iudices quos ad ministros iustitię constitutos habet, statim consentiunt postulationi Principis, & tanquam iustissimam executioni mandant. Princeps persuadet Iudici, vt iniuste iudicet & ipse consentit. Aut ipsi Principes non ab offerentibus sponte munera accipiunt, sed cogunt subiectos munera offerre: & iudices sic lites dirimunt, vt par pari illi possit referri ab alio iudice, quod Esaias cap. 1. dixit: Omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. Sic & Pagninus trãtulit: Iudex iudicat propter retributionem. Iudices dicunt: Iudica tu pro me, & ego pro te iudicabo, in illo tribunali in quo ego præsideo tuas partes agam: tu in tuo

age

age meas. Magnus loquutus est id est, qui in lege doctissimus videtur, non Dei, sed suam voluntatem loquitur. Et cõturbauerunt eam, scilicet urbem, vel veritatem, vel terram. De qua dixit: Perijt sanctus de terra: siue vt Pagninus, Magnus loquitur affer munera, quod ad perditionem anime eius est, & qui audiunt multiplicant illa: adhuc plura & maiora affirmant esse illi concedenda, quod vtinam non passim experiremur. vel forsan alludit propheta ad illam historiam quę habetur 3. Reg. 21. Quãdo impia Iezabel literis missis ad Iudices postulauit, vt Naboth iustum iniuste condemnarent, vt vineę eius possessio nẽ ipsa obtineret, quod ab illis opere adimpletũ legimus. Qui optimus est in eis quasi Paliur^o: vt vno verbo cõprehederet omnia, sic dixit: Quid opus est singulos accusare, Eligite quem vos iustiozem existimatis, & illum adhuc iniquis moribus pręditum, & spinosum esse reperietis. Paliurũ aliqui herbam spinosam valde esse aiunt: Dioscorides fruticem aculeatũ esse dicit. Inconstans quidem & varia est apud authores Paliuri descriptio, conueniunt tamen spinis pręditam acutis esse, quod carmine indicauit poëta.

Bb 5

Carduus

Carduus, & spinis surgit Paliurus acutis, quod prius dixit, alijs verbis declarat: Et qui rectus quasi spina de sepe. sunt veluti rubus & spinosæ arbores, quæ, quacunq; parte contingas, spinis suis pungunt, quacunq; parte consideres, inuenies in eis quæ reprehendas, & aliquid reperies quod lædat.

Dies speculationis tuæ, visitatio tua venit, nunc erit vastitas eorum.

SI quæ antecesserunt consideremus verba. Hæc ad Samariam verba loquitur propheta: si autem quæ sequuntur, Hierosolymitanæ vrbi ea cōuenire videntur. Sed placet magis, vt ad vtrāq; prophetæ sermo sit. Ecce, inquit, iam præ foribus adest calamitas à nobis speculata. Ecce adest visitatio tua, nunc erit vastitas habitatorum tuorum. Hoc, visitationis nomine intelligebat. Etenim visitare in sacris literis, & in bonam & in malam partem sumi solet: visitat Deus cum confert beneficia, cum miseretur, cum illuminat, sicut ex illo Zachariæ constat, Benedictus Deus, quia visitauit & fecit redemptionem

nem

nem plebis suæ. & psalm. 105. Visita nos in salutare tuo, visitat etiam cum affligit, cum supplicium sumit, cum tribulationes immittit: Nam & hoc facere illū maximi beneficij loco est habendum, licet nobis aliter appareat. Sic per Esaiam dicebat cap. 13. Visitabo super orbis mala. & cap. 14. Visitabo super peccata eorum. Et per Hieremiã cap. 5. Super hæc non visitabo? & Oseam cap. 4. Nō visitabo super filias vestras cum fuerint fornicatæ. & per Sophoniã c. 1. Visitabo super Principes & super filios regis, & super omnes qui induti sunt veste peregrina, & super omnem qui arroganter ingreditur. & psalm. 88. Visitabo in virga iniquitates eorum. atque inde dies Iudicij, dies visitationis dicitur, sicut Esaiæ 10. Quid facietis in die visitationis, & calamitatis à longe venientis? Cum enim in illa die, & bonis suprema bona, & malis æterna supplicia sint inferenda optima ratione dies visitationis dicitur: Cū vero ambiguū esse posset, quid istis verbis vellet, Visitatio tua venit tibi: explicuit sicut frequenter scriptura facere solet, quod semel obscure dixit his clarioribus verbis: Nunc erit vastitas eorum. Verū Hebræa verba

verba licet eodem sensu, clariorem tamen nobis sententiam reddere videntur. Sic Vatablus trāstulit: Dies speculatorum tuorum, visitationisq; tuę venit, tunc erit perplexitas eorū, siue nūc erit desolatio eorū: sicut Pagninus trāstulit, vt sint verba prophetę irridentes eos, quia falsis prophetis fidem habebant, sicut antea sæpe annotauimus. Ecce, quasi dicat, iam adest dies ille, in quo falsi tui prophetę, omnia tibi prospera, & ex animi sententia euentura prædicebant: Ecce iam de te poenas sumet Deus, ipsiq; perplexi erunt cū secus omnia contingere videant, quam ipsi prænuntiauerāt. Nunc etiam eorum erit desolatio, & sui mēdacij, & falsitatis poenas dabūt: breui Deus illos puniet propter illatam ab illis iniuriā mendicis & inopibus. Et cum verbis sequentibus mire cōgruit hic sensus, vt etiam hac sola ratione placeat mihi.

Nolite credere amico, & nolite confidere in diuce, ab ea quę dormit in sinu tuo custodi claustra oris tui, quia filius contumeliam facit patri, & filia consurgit aduersus matrem suā, nurus ad-

rus aduersus socrum suā, inimici hominis domestici eius.

ECce, inquit, visitatio tua aduenit, illi vastabuntur qui tibi prospera cūcta ac foelicia promittebant. Ecce præforibus iam adest calamitas, quidquid dicant amici & chari, vxor & filij, quidquid mentiātur pseudo-prophetę, nec enim amici, neque duces, neque alij liberare vos poterunt, quod si rara fides inter sanguine ac foedere cōiunctos reperitur, si nusquam iam est tuta fides, quanto minus illam reperiendam esse putare debetis, inter eos qui questus alicuius gratia adulantes mentiuntur vobis, ac vos decipiūt, & amicitiam simulant: filius vilem habet patrem, & filia insurgit contra matrem, & domestici aduersus domesticos inimicitias, & simultates gerunt, quo fit, vt soli Deo fidendum ac credendum sit. Nolite credere amico, cum tam raro veri reperiātur amici, cum vix qui pacta conuentaq; seruet, inueniatur. Achitophel aduersus Dauidem, & Iudas aduersus Christum insurrexerunt, & passim simulati amici infidias amicis texunt. Nō hic propheta prohibet, vt veris non fidamus amicis.

amicis, cum amicus sit, alter ego: sit dimidium animæ meæ, qui fieri potest, vt mihi non credam, mihi non fidam: cum & Christus R. N. suo nos doceat exemplo, vt sua sequamur vestigia, cum suis diceret Ioannis 15. iam non dicam vos seruos sed amicos, quia omnia quæ didici à patre meo nota feci vobis: & rationem reddens, quia perseuerastis, inquit, mecum in tentationibus meis. Probatis ergo amicis fidendum esse nullus negat, sed tales diu quærentur, vix inveniuntur, & inuenti difficile seruantur. Nolite etiam confidere in duce: illi enim maxime suis ducibus & fortissimis militibus confidebant, sed neque in his fidendum esse præcipit. Duces populi, inquit, Iere. cap. 4. nescierunt, filij stulti sunt, & non intelligentes, sapientes sunt vt faciant mala, bene autem facere nescierunt: & cap. 17. Maledictus homo qui confidit in homine, & apponit brachium circa carnem suam. Sed cum Dauide semper dicendum est: In Domino confido, Deus est spes mea, refugium meum, & fortitudo mea: vel alludit forsan propheta ad historiam illam, quam Iudicum 9. legimus: Abimelech cum à suis dux populi esset

esset creatus, occisis septuaginta fratribus, contra suos etiam innumera perpetrasse facinora, & ita hic dicit: Nolite confidere in duce, nam aliquando dux omnia peruertit. Pagninus vero aliter transtulit, & cum his quæ sequuntur conuenit eius translatio: Ne, inquit, vxores fidatis marito. & sequitur: Et tu vir ab vxore quæ dormit in sinu tuo, custodi ostia oris tui. Neuter: quasi dicat, alteri fidat. Ab ea quæ dormit in sinu tuo, periphrasis est vxoris, qua summum viri erga vxorem amorem docet, vxori quam habes charissimam ne secretum detegas. Variū em̄ & mutabile semper scœmina. plenæ sunt historiæ exéplis, quæ indicant, quot ab vxoribus sint decepti viri: facile nobis hoc ostenditur Iudicum 13. In Dalida, quæ archanum Sampson, septem dierum expressit lachrymis, & amore simulato, quod latebat inuenit: facile apparet quantum malum euenerit Achab reuelanti secretum vxori Iezabel. 3. Regum, 21. Vnde efficitur, vt si neque charissimæ sit fidendum vxori, multo minus pseudoprophetis fallacibus & dolosis. Quia filius contumeliam facit patri: filius qui naturæ vinculo, patri

patri adeò est coniunctus, illi iniuriam irrogare audeat, quanto magis isti facient? Cham contumeliam patri fecit ridèdo eum Gene. 9. Ruben contumeliosus extitit ingrediendo ad concubinam patris sui, & commaculando cubile eius Gene. 35. Absalon contra patrem insurrexit, & spectante populo ad uxores patris sui fuit ingressus 2. Reg. 17. filij Senacherib patrè occiderunt suum. 4. Reg. 19. & nos patri nostro sepius contumeliã facimus, sicut per Malachiã ipse queritur: Si pater ego sum, ubi est honor meus? & per Esaiam cap. 1. Filios enutriui & exaltaui, ipsi autè spreuerunt me. Hæretici quotidie aduersus ecclesiã matrem suam insurgunt. Quod si tam multa huius rei nobis suppetunt exempla, multo minus quibuscunq; alijs fidendũ esse conuincitur: filia etiam insurgit aduersus matrem suã, de qua re licet in sacris litteris exemplum non reperiatur, in prophanis tamen authoribus passim sese nobis offerunt exempla. Et nurus aduersus socrum suam: quod frequentius accidit quam vt in exèplis adducendis sit immorandũ. Quid est hoc, inquit Comicus, & omnes focus oderunt murus. Gene. 26. filie Heth insurrexerunt aduersus Rebeccam socrum

socrũ, & sic dicebat, tedeo me propter filias Heth. Et inimici hominis domestici eius, & frequenter & in sacris & prophanis litteris legimus, si hisce omnibus fidendum non est, quãto minus pseudoprophetis, qui questus gratia vobis placentia annunciant. Legimus Matth. 10. Christum R. N. ad ista prophetæ verba alluisse cum dixit: Nolite putare quia venerim pacem mittere in terra, nõ veni pacem mittere sed gladiũ, veni separare hominẽ aduersum patrẽ suũ, & filiã aduersus matrẽ suã, & nurus aduersus socrum suã, & inimici hominis domestici eius, quod difficultatẽ ingerit illud est. Quippe & hic reprehensionis specie habet, ad illud venisse Christum faciendũ ipsemet affirmat, cuius rei gratia cõsiderandũ est, verbum euangelicũ veluti pharmacũ esse, quod malos humores à bonis separat, & sic dicitur: Non venit pacem illam mittere Christus quã mũdus dat, sed venit ad separandum bonos à malis, filios à parentibus, & domesticos à domesticis, cum illis impedimento sunt, vt virtutis studium non amplectantur, magis Deo quam hominibus parèdum esse, qui enim nobis peccandi occasionem tribuit, quantumcunque sit pater, aut mater,

aut fanguine coniunctus, à nobis est separandus. Nā si oculus tuus, aut pes, aut manus, aut res quantumcunque chara, quantumcumq; vtilis, scandalizat te, erue eam & projice abs te: amici si causam peccandi præbeant, quasi inimici sunt reputandi, quod Deut. 13. dictū esse legimus: Si filius matris tuæ dixerit tibi, veni sacrificemus Dijs alienis, ne acquiescas ei: & Deute. 33. Qui dixit patri suo aut matri suæ, nescio vos, & fratribus suis ignoro illos, & nescierunt filios suos: Hi custodierunt colloquium tuum & pactum tuum seruauerūt, iudicia tua Iacob: & legem tuā ô Israel. & Exod. 32. Dixit Moy ses: Si quis est Domini, iugatur mihi, & occidat vnusquisque fratrem suum, & amicū, & proximū suum: fecerūtq; filij Leui iuxta sermonem Moy si, & ait Moy ses: Consecraſtis manus vestras hodie Domino, vnusquisq; in filio & in fratre suo, vt detur vobis benedictio. Ex quibus verbis sensus prophetæ colligi videtur .s. prophetā admonere ne suis obtemperent aut fidem habeant cum prospera omnia & foelicia illis promittāt, nā in die visitationis nec parētes filios, nec filij parētes, nec amici amicos liberare poterunt, quin si illorū causa aliquid

inique

inique egerunt, pœnas acerrimas luant.

Ego autē ad Dominum aspiciā, expectabo Deum saluatorem meum: audiet me Deus meus.

HAec verba aliqui existimāt esse pphetae, alij ciuitatis Hierusalē, quā veluti crimina & defectus agnoscentē suos in hoc capite introduxit. Cum nullus nos liberare possit, nec in aliquo fiducia sit nostra collocanda: Ad Dñm, inquit, aspiciā. Expectabo Deum saluatorem meū: qui fidelis & verax est, & qui nō frustratur sperantes in se. Oculi mei semper ad Dñm, psal. 26. Dauid dicebat: Eleuauī oculos meos ad Dñm psal. 122. & sic Hierē. Threnorū 3. Leuemus manus nostras & corda nostra & oculos nostros ad Dominum. Et rex ille Iosaphat 2. Paralipo. 20. aiebat. Cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solū habemus residui, vt oculos nostros dirigamus ad te. & Iob. 13. cap. Etiam si occiderit me, dicebat, in ipso sperabo. Plena est scriptura sacra huiusmodi verbis sanctorū, & subdit ppheta: Audiet me Deus meus. quibus verbis animi sui certitudinē docet, quā de Deo habet, præsto illum adesse eis qui

Cc 2 inuocant

inuocant eum, & fiduciam suam in eo collocatam habent: quia sperauit in me liberabo eum, qui quærit accipit, & pulsanti semper aperio, & statim cum clamaueris dicam: Ecce adsum Esaię 65. Inuocando me exaudiuit me, psal. 4. Deus iustitię meę: ut in Hebręo habetur. Sic ergo, inquit propheta, cum ego ad illum aspiciam, & oculos meos in illum figam audiet me Deus meus.

Ne lateris inimica mea super me quia cecidi: consurgam: cum sedero in tenebris, Dominus lux mea est.

Verba ista aperte videntur esse ciuitatis Hierusalem & duarum tribuum. Cum duę tribus in captiuitatem ductę fuerint in Babyloniã, ipsam his verbis alloquuntur. Nã quod Iudęi affirmant Romam alloqui, mihi non sit verisimile: inquit ergo: O tu Babylonia inimica mea, ne lateris super me, eo quod captiua apud te detinear, & ceciderim ab illa gloria & honore in quo constituta eram: Consurgam enim: non ita cecidi sicut decem tribus quę nunquam pœnitentiã egerunt, & sic non sunt reuersę: ego vero consurgam, neq; semper apud te captiua detinebor

bor. Quę verba secundum tropologiam animę peccanti mire quadrant, quę semper dum viuít per pœnitentiã resurgere potest. Dominus enim alleuat elisos psal. 144. Nunquid qui cecidit non resurget? Hierem. 8. Nunquid qui dormit non adiciet ut resurgat? psalm. 40. Non deest Deus peccatoribus quantumcunq; in tenebris peccatorum sedeant, nisi per illos steterit: & sic dicit. Cum sedero in tenebris Dñs lux mea est: nisi per me steterit luminis mihi satis à Dño cõceditur ut respiscam, ut resurgam: sed tibus em in tenebris & in umbra mortis lux orta est eis. Esai. 9. Dñs illuminatio mea: psal. 26. & lucerna pedibus meis, & lumẽ semitis meis verbũ tuũ.

iram Domini portabo quia peccaui ei, donec causam meam iudicet, & faciat iudicium meum & educet me in lucem & videbo iusticiam eius.

Stoici huiusmodi affectus tanquam animi morbos à viro sapiente relegabāt: quo fiebat ut à Deo prorsus ablegarent. Verum de hac re à cæteris philosophis sunt reprehensivi, qui id quod à natura tributum est nobis, &

quod à nobis separari nequit, tollere ipsi conaretur: Sed scriptura sacra, ex qua omnis vera philosophia pendet, irā prorsus nō tollit, sed immoderatā & sine ratione: Irascimini, inquit, & nolite peccare, psalm. 4. Sol non occidat super iracundiam vestrā: & aliquorum iram laudat, sicut iram Phinees, Numerorum 25. & iram Pauli, quādo Corinthum tradidit Sathanæ cruciandum: 1. Corinth. 5. & quando Galatas insensatos appellat: & aliquos reprehēdit quod irē pepercerint: sicut quod pepercerit Saul 1. Reg. 15. Amalathitis, & Achab quōd pepercerit Benadab Regi Syria 3. Reg. 20. Vndē nec ab ipso Deo prorsus iram tollit, quin illi frequenter iram tribuit, De qua re eleganter Lactantius librum ædidit de ira Dei: licet metaphoricē in illo sit, quia ad modum irati hominis se habet in corripiendis moribus, & puniendis sceleribus: sicut & misericordia illi tribuitur quia ad modum miserentis hominis se gerit. D. Chrysostomus homi. de misericordia & cōfessione sic inquit: Ira in Deo non est affectio, sed pœna in nos, eo vocabulo nominatur. Cum ergo Deus de nobis aliquando supplicium sumat, nostri irasci dicitur &

Ad Ephe. 4

Cap. 3.

tur, & sic ira Dei pro effectu quem in nobis operatur vsurpatur: sic psal. 2. Tum loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo cōturbit eos: loquetur ad illos sumendo de illis grauissimum supplicium, quale erit: Ite maledicti in ignem æternum: & psalm. 67. Misit super eos iram indignationis suæ. & psal. 68. Effunde super eos iram tuam. id est, fume grauissimum supplicium de illis. & ad Roma. 1. ira Dei reuelatur in euangelio .i. magnū suppliciū de peccatoribus esse sumēdū, euangeliū declarat: Et c. 2. Ira, & indignatio super omnē animā operātis malū. Ioan. 3. Ira Dei manet super illum. ita hic propheta dicit: Irā Dñi portabo: perseverat adhuc loqui Hierusalē, & pœnitentiā agēs, à Deo propter peccata intelligens hęc illi prouenisse mala: Patienter, inquit, ferā huiusmodi captiuitatē & punitionem, nā scio à Deo mihi prouenisse. Verum alicui forsan videbitur quōd licet aliquando iræ nomine merito hic effectus quem in nobis Deus operatur nominetur, tamen quando propter peccata punit, quando vt conuertamur affligit, potius misericordia esset appellanda, cum hoc facere & summæ sit misericordiæ, & amoris

Math. 23

& benignitatis suæ maximum signum: corripit quem diligit isto modo, & filium quem amat sic castigat. Sic 2. Machab. Obsecro autem eos qui hunc librum lecturi sunt, ne abhorrescant propter aduersos casus, & reputent ea quæ acciderunt non ad interitum, sed ad correptionem esse generis nostri, etenim multo tempore non sinere peccatoribus exsententia agere, sed statim ultiones adhibere magni beneficij est indicium. Nō enim sicut in alijs nationibus Dominus patiēter expectat, vt eas cū iudicij dies aduenerit in plenitudine peccatorum puniat: nunquā enim à nobis misericordiam suam amouet: Corripuens vero in aduersis populum suū non derelinquit. Quibus verbis nihil clarius dici potuit. Sed qui considerauerit scripturam sacram ad hominum existimationem frequēter loqui, facile huic obiectioni satisfaciet. Homines enim illos nobis iratos esse arbitramur, & dicimus, qui nos pœnis aliquibus afficiunt. Ad hunc modū Hierusalem dixit. Irā Dñi portabo: quam tamē summū beneficium reputare deberet: etenim correptio ad præsens nō videtur esse gaudij, sed mœroris, postea vero fructum pacatissimū reddit,

his qui

his qui per eam fuerint eruditi: nec etiā parui beneficij est recognoscere, mala quæ patimur à Deo prouenire. Inde efficitur vt leuius illa feramus quàm si ab hominibus nobis afferrentur illa mala: quod & hoc verbo indicauit: Portabo. i. patienter ferā hanc captiuitatem in qua detineor, eo quod à Domino intelligam prouenire, in supplicium peccatorum meorum, eò quod ei peccauerim, vt enim docet D. Tho. in addi. 3. p. q. 15. art. 2, Si flagella quæ pro peccatis à Deo infliguntur, fiant aliquo modo ipsius patientis, rationem satisfactionis accipiunt: fiunt autem ipsius in quātū ea acceptat ad purgationē peccatorū eis vtens patiēter. Si autē omnino per impatientiā dissentiat, nō habet rationē satisfactionis, sed vindicationis. Et sic cum Hierusalem hic veluti respiscens à propheta introducatur, merito dicit, libenter exoluam pœnas quas de me Deus sumit, quia peccaui ei: quibus verbis vere pœnitentis signa præbet, atque sanari volentis, hoc in nobis pœnitentia agit, vt morbos recognoscentes nostros malagmata quæramus, quibus medicari valeamus, sicut docet D. Basil. in lib. de regulis fusius disputatis in proœmio, tum &

Cc 5 inde

inde docemur, ad nostram iustificationem aliquid etiam à nobis requiri, vt iustificari possimus: qui fecit nos sine nobis, non saluauit nos sine nobis, vt August. inquit: & hoc ait feram, donec causam meam iudicet, & faciat iudicium meū. Tā tisper feram quousq; ipse iudicet pœnam inflictā sufficere ad sanitatem comparandam, vsq; ad septuaginta annos, quos Ierem. prædixit cap. 25. Tunc educet me in lucem. Nam dum in captiuitate detinebatur, videbatur esse in tenebris: peccatores in tenebris ambulant atque ipsi tenebræ sunt: Eratis, inquit, Paulus aliquādo tenebræ, nunc autem lux in Dño, sicut filij lucis ambulate, & hoc est quod dicit: Et videbo iustitiam eius, nam id est in luce ambulare. Peccator, dum in peccatis manet, non videtur recognoscere iustitiam Dei propter tenebras in quibus ambulat: vel quia dum in captiuitate detinebantur, videbantur quodammodo spem deposuisse de Messia aduentu, qui iustitia in scriptura dicitur Ierem. 31. Hoc est nomen, quo vocabūt eum, Dñs iustitia nostra, & 1. ad Cor. 1. factus est nobis à Deo iustitia. Ideo dicit: tūc cū educta fuero è captiuitate, & ad proprias

remea-

remeauero sedes, nā id est: In lucem me educet, Videbo Messiam, quem tam anxie expecto, hoc est, sperabo me eum visurum.

Et aspiciet inimica mea, & operietur confusione, quæ dicit ad me: Vbi est Dominus Deus tuus?

Babylonia tunc aspiciet gloriam meā, & confundetur cum illam viderit, & erubescet è quod me confundebat, cum exprobraret me non habere Deum ad eum potentē, qui è manibus eius liberare me posset: tunc illud sapientis dicit: Ecce quos aliquādo habuimus in derisum, quorum vitā aliquādo putabamus infaniā. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos fors illorū est. De horum autē verborum tropologico sensu, cum eleganter D. Hiero. disserat ad illum, diligentē remittimus lectorem.

Oculi mei videbunt eā, nūc erit incalculationem, vt lutū platearū. Dies, vt adificentur maceria tua: In die illa longe fiet lex. In die illa vsq; ad te veniet Assur, & vsq; ad ciuitates munitas:

nitatis, & à ciuitabus munitis vsque ad flumē, & ad mare de mari, & ad montem de monte, & erit terra in desolationē propter habitatores suos, & propter fructum cogitationum eorum.

LOquitur adhuc Hierusalē, & dicit: Oculi mei videbunt eam, sicut videre optabant, scilicet, destructam à Medis: qua phrafi superius est vsus c. 4. dicēs Et nūc cōgregatæ sunt super te gētes multæ, quæ dicunt lapi detur, & aspiciat in Sion oculus noster, scilicet, mala quæ videre optabat. Nunc, inquit, quando præparabat reedificare muros suos, vt lutum platearum cōculcabitur: In die illa longe fiet lex: scilicet tributorum quæ à nobis exigebat. Et sic Esa. Regi Babylonis insultabat cap. 14. Quomodo cessauit exactor, quieuit tributum: vel lex illa, quam aduersus legē Dei iusserat obseruari. perguit ulterius: In die illa vsque ad te veniet hostis ab Assyria, & non solum vsque ad te veniet, sed etiā vsq; ad ciuitates munitas quæ in te sunt, & à ciuitatibus munitis, vsq; ad flumē Euphratē, & à mari mediterraneo vsq; ad mare rubrū, & omnes

& omnes montes capiet. Omnia, quasi dicat, in circuitu terræ Sanctę vastabit hostis, & tota intermedia regio, quæ tuo subiacet imperio subiugabitur: scilicet à Medis, & Persis: & tota erit in desolationem propter habitatores suos, & propter iniqua opera, quæ ipsi cogitabant, scilicet Deū nostrī prorsus esse oblitum, & defecisse iam, nec eas habere vires, vt à Babylonij liberare nos posset: vel hæc omnia illis cōtingēt, vt digna factis rependant suis: & hic sensus cum his quæ antecedūt, & sequuntur, mea sententia, præterquā quod à Septuaginta senioribus est redditus, facile conuenit. Verum D. Hieron. ad Hierusalem sermonem esse prophetæ nomine Dei existimat, ab illo verbo: Dies vt ædificentur macerix tuę: quæ erāt à Babylonij vastatæ: In die illa longe fiet lex. i. non iam subiacebis Babyloniorum imperio. In die illa qua ædificabuntur macerix tuæ, venient ad te de Assur, & de ciuitatibus munitis, & à ciuitatibus munitis vsq; ad Iordanē, & à mari rubro vsq; ad mare mortuū, & ad montē Sion, de montibus Persarū atq; Medorū, in quos translati prius fuerāt Iudei, & erit reliqua regio Chaldæorū, & eorū qui te vastauerūt in desolationē, ppter habitatores

habitatores. quæ aut Rupertus Abbas vir doctissimus, Hieron. explicatione sequutus in mediū adducit, silētio libens prætereo, eod. q. minime illa cōuenire video cū his quæ antecedūt & sequuntur, quod in explicadis prophetis: sūma diligētia est à nobis inspiciēdū.

Pasce populū tuū in virga tua, gregē hereditatis tue, habitātes solos in saltu, in medio Carmeli: pascentur Basan et Galaad iuxta dies antiquos, secūdū dies egressions tue de terra Egypti.

Verba patris esse ad filiū. D. Hier. sentit, quibus pastore nostrum alloquitur, vt suos pascat pado pastoralis: Verum cōuenire potius videtur, vt sint verba ipsius propheta precantis Deum, vt populo Israelitico adsit. Nā cum, vt dicebamus, verbis superioribus, mala quę super Babiloniā erāt vētura prēnūciasset, & sup oēs circūuicinas regiones terre pmissionis, nūc vt ab illis malis populū suū liberet precatur: Difficile em̄ est malū pr̄sus effugere, cū circūuicina omnia ab hostibus vastātur, & alterius subiugātur imperio: semper aliquid mali ppter vicinū malū accedit.

Ideo

Ideo precatur, vt talē Deo curā de populo suo habeat, qualē de ouibus pastore habere vide m^o, nā, hoc nomine scriptura frequēter curā, & sollicitudinē quā nostri semper gerit Deo, significare solet, vt vel sic in memoriā reducat nostrā labores & molestias quas p nobis pertulit: tū vt intelligamus nos oues esse, quę omniū pateamus morsibus, nisi ipse sua cura protegat. Sic apud Esai. c. 40. Sicut pastor gregē suū pascet. & apud Ezech. 34. Suscitabo, inquit, pastore vnū, & Zacha. 13. Percutiā pastore, & dispergentur oues. & ipse se pastore appellat Ioan. 10. & apostolus Paulus ad Heb. 13. Pastore magnū ouiu. & Pet. 1. epist. c. 5. Principē pastore appellat. Cū ergo pastor sis & oues habeas, pasce populū tuū, sic: psal. 68. Nos aut populū tuus, & oues pascuę tuę: qđ idē est & psal. 74. Cōuersus est furor tu^o super oues pascuę tuę: & Ezech. 34. Ego ipse requirā oues meas. Pasce, inquit, in virga tua: & licet aliquando virga noie intelligere solet scriptura acerrimā pūitionē, qua impios afficere solet Deo: sicut psal. 2. Reges eos in virga ferrea: & 1. ad Cor. 4. In virga veniā ad vos, an in spiritu lenitatis & māsuetudinīs, vt annotauit Hiero. super Ierem. cap. 1. & Euthymius

super

super verba illa citata, psal. 2. & super verba psal. 109. Virgā virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion. qua ratione suis prohibuit Christus Matth. 10. ne virgam in via portarent. i. ne feueritate & duris vterentur obiurgationibus, tamen virgæ nomine frequenter etiā doctrinam euangelicam intelligit, quæ veluti virga æquitatis omnia nostra in rectum finem dirigit. & sic psal. 44. Virga directionis virga regni tui, & virgā virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, quod ab Esaia & Michæa clarioribus verbis dictum est: Ex Sion exiuit lex & verbum Domini de Hierusalē: vt ergo pōpulum suū pascat in virga sua propheta precatur. i. vt illos iam sic dirigat sua doctrina, ne amplius in priora labantur mala, aut illa eos attingant quæ supra circumuicinas regiones erant ventura. Erant antea veluti oues errātes sicut Petrus dicebat, iam ergo vt conuertat illos ad pastorem animarū suarum postulat, quod fiet si Christus suo pe- do sua cura pastoralis illos ad pascua optima educat atq; reducat: gregem, inquit, hæreditatis tuæ, alijs verbis sicut frequenter mos est prophetis, quod prius dixerat repetit, scilicet, Pafce pōpulum tuum gregē hæreditatis tuæ

tuæ, quem veluti hæreditario iure possides, pōpulum illum Deus veluti peculium suum & hæreditatem suam sæpius se elegisse affirmat. Habitantes, inquit, solos in saltu in medio Carmeli: perstat in metaphora ouium, & quia maximum inest ouibus periculum si sine pastore in medio saltu errēt, sicut Iudæis contingebat, qui veluti oues sine pastore in Babylonia detinebantur: illorum misertus propheta, Deū precatur, vt illic illis præsto adsit, vt illic eos pascat, ac si essent in monte Carmeli. i. ac si essent in medio populi sui. Est difficile inter suos patrias seruare leges, difficilius tamen inter alienos & à legibus nostris abhorrétes. Est nimium difficile virtutis esse cultorem si quis inter eos versetur, qui nihil minus quam virtutis studium amant: quod si tu illos pascis nihil deerit illis nam in sterili loco quantumcūq; versentur ea tamen pascua inueniēt ac si in Baasan & Galzad errent, loca pascuis aptissima & multum herbæ prodiga: tum ea omnia obtinebunt bona quæ olim concessisti, quando in deserto pane cælesti eos pauisti, in ea versabuntur felicitate in qua fuerunt cū olim ex Aegypto sunt egressi. Nec male quidem

sensus Vatabli conuenit: Pasce populū tuū qui in loco nimis periculoso versatur tanta securitate & confidentia, quam si esset in medio Carmeli. i. agri fertilis: nomine enim Carmeli, abundantiam & fertilitatem solet scriptura denotare, vt annotauit Hier: Esaiæ 16. Habitent in regionibus fœcūdis, sicut olim fecerunt: quod promississe videmus Ezech. 34. faciā cū eis pactum pacis, securi dormient in saltibus, ponā eos in circuitu collis mei benedictionem, & erunt in terra suā absque timore: quasi precetur Deum vt concedat Israeli reditum in patriam suam, vbi fixam atque tranquillam sedē habeat. Respōdet autē Deus se exaudisse orationē prophetae; & dicit: Iuxta dies antiquos, secūdū diē egressionis tuæ de terra Aegypti ostēdā ei mirabilia .i. vt eduxi olim populū meū de Aegypto cū signis & prodigijs, ita educā populū meū ē Chaldæa, nō sine signis & prodigijs. vel q̄ ex illo loco incipiat loqui Dñs: Pascetur Galaad, & Basan, sicut in Latiniscodicib⁹ dispūgitur.

Videbunt gētes & cōfundentur super omni fortitudine sua. Ponēt manū super os, aures eorū surde erūt, lingēt pul

uerem

uerē sicut serpētes, velut reptilia terra perturbabūtur de adib⁹ suis, dñm Deū nostrū non desiderabūt, & timebūt te.

IVxta sensum redditum facile intelligemus ea quæ sequuntur. Cum ē Chaldæa, inquit, Iudæos eduxero, videbunt gentes mirabilia quæ ego faciam, & confundentur: namque cum in ea essent sententia, vt existimarēt Deum Iudæorum defecisse, nec eas habere vires vt populum suum educere valeret: Cum secus euenisse videant, confundentur super omni fortitudine eius, cum videāt illos ita fortem ædificare ciuitatem, ponēt manus suas super os, & veluti obstupefacti nō audebūt loqui: Ecclesi. cap. 5. Sit manus tua super os tuum: Aures eorum surde erunt: non audient, id est, non placebit audire tam fortia opera illos facere, erunt animo adedē consternato, vt nec videre nec audire eos delectet: lingēt puluerem sicut serpentes. i. nimiū inclinabūt se ad modum supplicum, ita vt vsq; ad terram lambēdā se inclinent: quaphrasi vsus est Dauid psal. 71. Coram illo, inquit, procident Aethiopes, & inimici eius terram lingent. Osculabuntur,

Dd 2. & lin.

& lingua sua terram contingent, ad inclinationem maximam significandam more Asiaticorum, qui cum reges suos cōueniunt terram coram eis osculantur. Ad modū quo reptilia turbari solent ipsi turbabūtur, & nō desiderabunt Deum videre. Sed eum tā mirabilia operantē formidabūt, & eū timebūt: hisce omnibus verbis quanta potētia sit illi vtendum, cum è Chaldæa populū suum eduxerit significat, quod illis erat præter spē, quibus mirabiliter docet, qua sit potentia illi vtendum, cum à seruitute peccati, & diaboli suos liberauerit. Verum quia sensus illustres & magnificos, quos interiūs prophete habēt & subinuolucris verborum & rerum inuolunt persequi in animo nō est, suo reseruātes loco & tempori, ab his superfedemus.

Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem, & transis peccatum reliquiarum hereditatis tue.

Cum propheta Deum suę deprecationi respondentem introduxisset se iudæis reditum in patriam concessurum, & à captiuitate multis æditis miraculis educturū, illis similibus quibus est vsus, cum eos ex Aegy
pro

pro eduxit veluti in gratiarū actionem pro tā illustri beneficio, cū admiratione in hæc verba prorupit, quæ non certe sine maxima exclamatione videntur esse asserta. Quis Deus similis tui? nullus certe. Cæteri dij gentium dæmonia, nihil profus quod diuinæ conueniat maiestati habent: sic David dicebat: Quis Deus præter Deum nostrum? sic Salomon: Domine Deus Israel, non est similis tui, Deus in cælo desuper, & super terrā deorū. s. Reg. 8. quod licet multis in mediū rationibus adductis propheta comprobare posset, ex admirabili cælorum elemētorumq; omniū fabrica, eorumq; cōcentu, quę opera Dei extant, & in ditione eius sunt posita: Tamē hæc omnia, quę oculis exposita sunt nostris, præteriens, id quod illustrius & magnificentius multo esse videtur, in medium adducit. Qui aufers iniquitatem, & transis peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ: licet omnia quæ à Deo condita & formata sunt, mirē diuinam prædicent ac enarrēt bonitatem, verum hoc quod propheta asserit, longo interuallo cætera omnia antecellit: quod iniquis parcat, quod eorum peccata eis cōdonet, quod semper ad se veniētes recipere sit paratus, nullaq;

fit tam grandis peccatorum moles quæ eius exaurire thesauros misericordiæ & benignitatis valeat, cui proprium est, vt ecclesia canit, misereri semper & parcere, tu Domine, in oratione sua rex ille Manasses dicebat, secundum bonitatem tuam promisti pœnitentiam remissionis peccatorum, & sic indignum saluabis me secundum magnam misericordiam tuam. Tu solus es qui aufers iniquitatem, & peccatum transis ab his qui ex animo resipiscunt. Ego sum qui deleo iniquitates tuas propter me, Deus ipse apud Esaiã affirmat. & in Apocalip. Mortis & inferni claues habere. propria autoritate, nullus est qui peccatũ aliquod condonare valeat nisi solus Deus: hoc male Phariseos habebat, quod Christum audirent, hominibus peccata condonãtem: quo verbo aperte se Deum esse asserebat. Nullus Deus tui similis est qui auferre possit iniquitatem. Et quod istis verbis satis aperte dixerat, alijs repetit, vt amplius manifestet: Tu peccatum à populo tuo, & opprobrium in quo versabatur pro tua erga illum humanitate aufers: cum eius obliuisci deberes & in finem vsque repellere, tanta est tua benignitas & misericordia

Cap. 43.
Cap. 1.

fericordia erga illos, vt omnium defectuum populi tui oblitus, post terga omnia reijciēs, illius misertus, ex improba seruitute & misera captiuitate, in libertatem, in gratiam & amicitiam tuam reuoces, & in patriam illis reditum cõcedas: vnde efficitur, vt cognoscamus manifeste nullum Deum tui similem esse. Sic Ezechiel. 34. dicit Dominus: Tunc scient quia ego Dominus cum cõtriuero carentas iugi eorum, & eruero eos de manu imperantium sibi.

Nō immittet ultra furorem suũ, quoniam volens misericordiam est.

Symmachus trãtulit in aternũ, & sic Vatab. Nō retinet irã suam perpetuũ: siue in sæculũ, sicut. Pagn. licet aliquãdo puniat, licet aliquando furorem ostendat suum, vt *Nabum. 2* ciscens Dominus & habens furorem, & sic supplicium de suis aliquando sumit, tamen hoc non perpetuũ: facile em̃ reconciliatur, si peccator pœnitentiam agat, quia volens misericordiam est. Si impius egerit pœnitentiam, & ipse quoque pœnitentiam aget à malo quod cogitauerat. Non peccatoris mortem desiderat, sed potius vt conuertatur *Ezech. 18.*
Dd 4 & viuat

& uiuat, irascitur aliquando, sed non multū durat eius ira: non in æternum irascitur, nec in æternum comminabitur. Cum punit, & illud (vt sæpius diximus) misericordiæ maxime indicium est: sic lib. 2. Machab. cap. 6. dictum legimus. Nunquam à nobis misericordiam suam amouet, corripiens uero in aduersis populum suum non derelinquit.

Reuertetur & miserebitur nostri, deponet iniquitates nostras, & proijciet in profundum maris omnia peccata nostra.

Scilicet, Si nos pœnitentiam agimus & mentem mutamus nostram, ipse suam mutabit sententiam, vt more scripturarum loquamur, nã ipse immutabilis est. Si ad ipsum ex animo conuersi fuerimus: & ipse reuertetur ad nos, & omnium delictorum nostrorum prorsus obliuiscetur, nostraque omnia peccata in profundum maris, vt nunquam amplius emergere possint, proijciet: Sedet peccatum super talentum plumbi: quod rebus his contingere videmus quæ in profundum maris proijciuntur, id peccatis nostris accidit

accidet. Sic rex Ezechias dicebat: Proiecisti post tergū tuū omnia peccata mea. Solet inter scholæ doctores controuerti, an peccatum per pœnitentiam semel dimissum, persequens peccatum, quoad reatum reuerti soleat. In qua disputatione sententiarum Mag. in. 4. d. 22. multis vtrò citroq; in mediū adductis, nihil audens diffinire, arbitrio lectoris iudicium relinquit. Gratianus autem quod indefinitū reliquit magister, ipse affirmat, de pœnitētia d. 4. c. qui recedit à Christo: vterq; tamen, & qui affirmat peccatū reuerti, & qui in dubiū reuocat quod sine dubio affirmasset, si sacras consulisset scripturas, mea sentētia, defecisse videtur. Si em̄ hęc nostri prophetę verba recte cōsiderētur, clarius nihil asseri vnquā potuit, cū in profundū maris pœnitētis peccata esse proijcienda asserat: sunt sine pœnitentia dona Dei: Dat omnibus affluēt, & nō impropert: nō cōfurgit in id ipsum duplex tribulatio. De qua re sententiā protulit D. Tho. in 3. p. q. 88. ar. 1. *Dabis veritatem Jacob, misericordiā Abraham, quæ iurasti patribus nostris à diebus antiquis.*

*Ad Rom. 11.
Iacob. 1.
Nahum. 2.*

Pergit propheta magnifica Dei opera erga suos celebrare, atq; ait: cū tui similis existat nullus, tam facillè cū te propiciū exhibeas: dabis etiam veritatem Iacob, & misericordiam Abraham: & quāuis huius gentis peccata adeo sint graua, vt licet illis illa condones, tamē merito adhuc priuare possis illos tuis promissionibus, olim Patriarchis, & eorum primogenitoribus factis tanta est tua erga illos humanitas, vt non solum peccata condones, & in profundum maris proicias, verum & fidem quam præstitisti serues. Dabis illis veritatē & misericordiā: quæ iurasti olim patribus nostris te daturum. nihil æque Iudæorum animos cum in captiuitate, & extremis versarentur malis consternabat, quàm quod priuandos se esse arbitrarentur, tam ab se expectato Messia, & Deum iam pacta non debere seruare sua, nec tene-ri promissis stare, sicut superius diximus super illa verba: Et nunc quare mœrore contraheris? Vnde propheta quoties mala & aduersa vaticinabantur, vt illorū animos à molestia & anxia dubitatione leuarēt, statim de aduentu Messia, de prosperitate & foelicitate regni eius mentionem ingerunt, & vt ma-

iorem

iorem suis dictis fidem concilient, nam in rebus adeo aduersis vix credi posse videretur tanta foelicitas, iuramenti exhibiti Patriarchis mentionem ingerunt, vt certam spē promissionum habeant: sic dicit Paul. addidisse Deum iuramentum, vt per duas res immobiles, quibus impossibile est mētiri Deum, certam habeamus spem: Dabis, inquit propheta, cum tui nullus existat similis, his qui à Iacob & Abraham descendunt, veritatem & misericordiam, cum olim iuramento exhibito te astrinxeris. apponere scriptura solet hæc duo simul, veritatem & misericordiam. Nam si fidem astrinxit suam, & aliquid aliquando promisit, id quidem ex misericordia processit, sed interdum vnū prius altero constituitur, interdum subsequitur: sic David dicebat: In veritate tua humiliasti me, fiat misericordia tua vt cōsoletur me: & paulò post: Misericordia tua ante oculos meos est, & complacui in veritate tua: & alibi, Misericordia & veritas obuiauerunt sibi. Veritatis autem nomine fides frequenter intelligitur, quam in promissis suis fidelis, qui nunquam mentitur Deus, seruat: Et sic vbi nos legimus, In generatione &

genera-

Ad Heb. 6.

Psal. 118.

Psal. 25.

Psal. 24.

generationem veritas tua, Hieron. transtulit fides tua. Longum esset huius rei in medium adducere testimonia. Vocē Hebræam נֶאֱמַת Emeth, interdum per veritatem, interdū per fidem interpretes vertunt. Vt cum Deo scriptura fidem tribuit, non quod instar hominis fidem habeat, ea voce veritatem talibus in locis significat, sicut ex Paulo constat: Nunquid incredulitas illorum fidē Dei euacuauit? absit. Cū itaq; constater hāc erga nos exhibeat, habere fidē, seu potius seruare dicitur, misericordia autē est, qua nostris subuenit miserijs. Dabis igitur veritatem, id est, fidem seruabis tuam cum Iudæis à Iacob descendentibus, & miserijs filiorum Abrahamæ succurres, sicut iurasti patribus olim: iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis. Iurauit Dñs Dauid, & non frustrabitur eū: quod alibi ipse Dauid dicebat: Misit Deus misericordiam suā & veritatem suā. & sic adimpletū in suo cātico beatissima virgo canebat: Suscepit Israel puerum suum recordatus misericordię suę. Sicut loquutus est ad patres nostros Abrahamā & semini eius in secula. Sic etiā Paul. ad Rom. 15. inquit: Dico Christum Iesum ministrum fuisse

Ad Rom. 3.

Luc. 1.
Psalm. 131.
Psalm. 56.

Luc. 1.

fuisse circumcisionis propter veritatē Dei ad confirmandas promissiones patrū. Cum autem præcipuū & maximū quod illis promissit bonū, illud fuisset, se Messiam sanctum suum vnigenitum eius filium missurū, vt illorum subleuaret miseras, & ab innumeris, in quibus genus humanum constitutū erat, malis liberaret. Sic Abrahamo dixit: In semine tuo benedicentur omnes tribus terræ: & Dauidi: De fructū vētris tui ponam super sedem tuam. Et cum omnis misericordia nō nisi per Christum nobis promissum concedatur, hoc dicere volens propheta, inquit: Dabis veritatem & misericordiam, nō solū, quasi dicat, reditum Iudæis in patriam concedes, sed & peccata condonabis illorū, & Messiam sanctum tuum dabis quem promissisti daturum, & misericordiam præstabis. nam per illū omnes miserię nostrę, nisi per nos steterit, prorsus tollentur.

Genes. 22.

Psalm. 131.

Laus Deo.

Errata sic corrige.

Fol. 2. fac. 1. lin. 13. lege, et prophetiam esse verbum Dei.
ibid. lin. 20. libuit loca ubi. fo. 6. fac. 1. lin. 14. preditos. fo.
9. fac. 1. lin. 9. habituri. fo. 12. fac. 2. lin. 20. et quare veluti.
fol. 16. fac. 1. lin. 10. esset. fol. 18. fac. 1. lin. 14. super illos. fo. 26.
fac. 2. lin. 5. Dominus precepit. fol. 35. fac. 1. lin. 25. quo Domi-
nus. fo. 40. fa. 1. lin. 26. interpretes. fol. 46. fa. 2. lin. 17. corre-
ptionem. fol. 65. fac. 2. lin. 1. sumam. fol. 68. fac. 2. lin. 6. pane.
fol. 77. fa. 1. lin. 20. coaceruabunt. fol. 99. fac. 1. lin. 19. loco an-
tiqua. fo. 108. fa. 2. li. 18. eas: festinantes populos probat. fo. 115.
fa. 2. lin. 1. temporibus Chrysostomi. fo. 121. fa. 2. lin. 25. cap. 9.
fol. 124. fa. 1. lin. 10. dicentes. fol. 126. fac. 2. lin. 22. hadat. fol.
164. fac. 2. lin. 4. fame.